C
204.921

Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában

Szerkesztette
Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér
Folmeg Márta

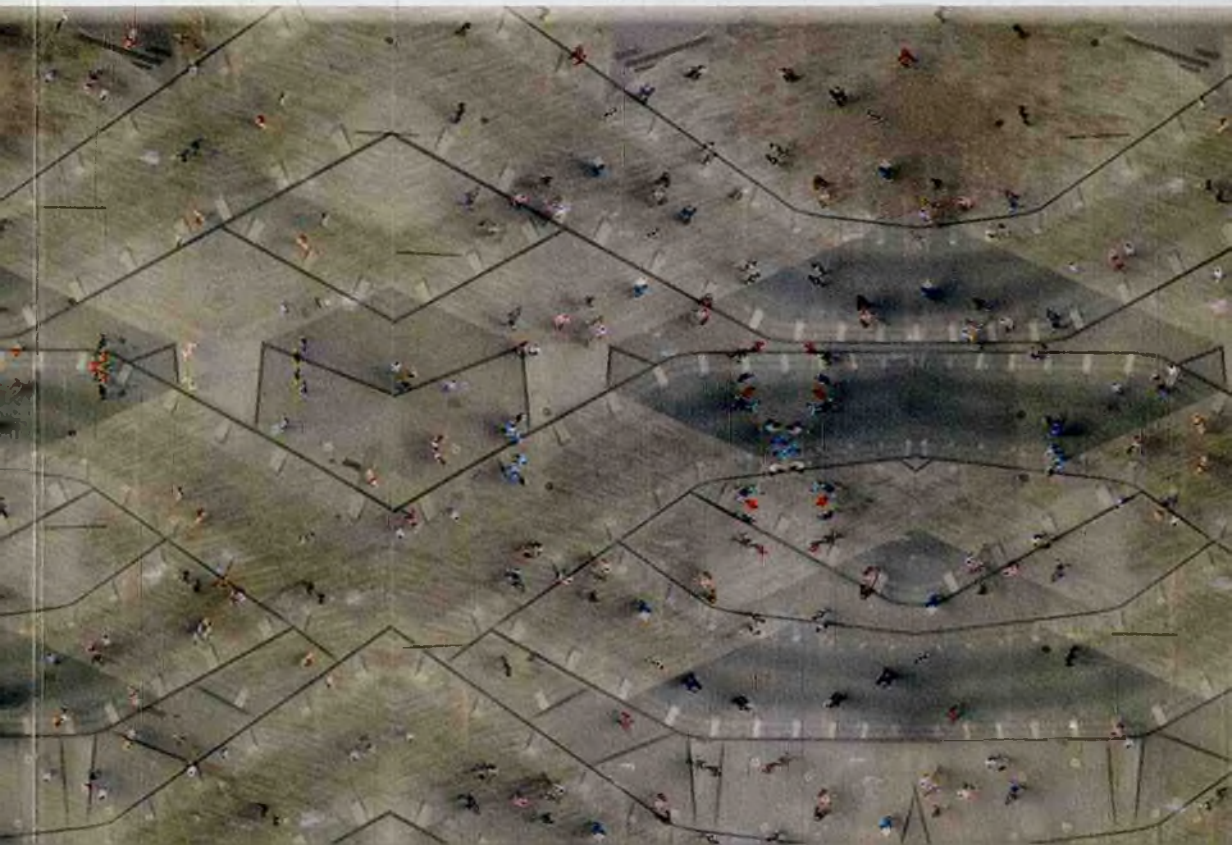

TÁRSADALMI VÁLSÁGOK, KONFLIKTUSOK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN

Szerkesztette *Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér*
Folmeg Márta

A kiadvány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a „Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés”, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

© a szerzők
© a szerkesztők
© Kodolányi János Főiskola

Szakmai lektor: Prof. Dr. Szilágyi István DSc. (MTA doktora)
Nyelvi lektor: Folmeg Márta

Műszaki szerkesztés, borító: Nagy és Hetyei Kft.
www.aposztrof.hu

Borítókép: © Hervai Laura

ISBN 978-615-5075-19-3

Kiadja: © Kodolányi János Főiskola, 2014
Felelős kiadó: Dr. h. c. Szabó Péter, PhD, rektor
8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.

Nyomdai kivitelezés: Monobit Nyomda Kft.
www.monobit.hu

TÁRSADALMI VÁLSÁGOK, KONFLIKTUSOK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN

Szerkesztette | *Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér*
Folmeg Márta

Székesfehérvár • KJF • 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Hervainé Szabó Gyöngyvér
A KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK 7

Zachar Péter Krisztián
A MAGYAR KAMARAI RENDSZER MINT A MEZOSZFÉRA MEGHATÁROZÓ SZEREPLŐJE 25

Remek Éva
A NAGYVÁROSOK KÖZBIZTONSÁGI ÉS SZUBJEKTÍV BIZTONSÁGI HELYZETE – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÁLSÁG ÉS A JÓL-LÉT PROBLÉMÁRA 59

Jankó Judit
KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: SZOLGÁLTATÁSOKAT HASZNÁLÓK MOZGALMAI 79

Koudela Pál
KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: MIGRÁNSOK MOZGALMAI, SZABADSÁG- ÉS BÉKEMENETEK 105

Lőrinczné Bencze Edit
KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: ÉHSÉGGYALOGLÁSOK 127

Szokoli Erzsébet
KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: A KAMATTARTOZÁST FELHALMOZÓK MOZGALMA 155

Vizi László Tamás
A TRIANONI TRAUMA KEZELÉSÉNEK 21. SZÁZADI MAGYAR MODELLJE: A HATÁROKON ÁTÍVELŐ NEMZETI ÖNÉPÍTÉS PROGRAMJA 181

Simándi Irén
GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG HATÁSA
ÉS VÁLSÁGKEZELÉS MAGYARORSZÁGON 1931-1933 203

Simon János
DEMOKRÁCIA ÉS JÓL-LÉT 229

Hervainé Szabó Gyöngyvér
A GAZDASÁGI ÉRDEKSZERVEZETEK, KAMARÁK,
NEMZETKÖZI AGYTRÖSZTÖK ÉS A NEMZETKÖZI
GAZDASÁGI RENDSZER PROBLÉMÁIRÓL
ÉS A JÓL-LÉTI MEGOLDÁSI MODELLEKRŐL 267

Hervainé Szabó Gyöngyvér
A GLOBÁLIS JÓL-LÉTI REZSIM
MINT A KONFLIKTUSKEZELÉS ELMÉLETI KERETE 291

Szilágyi István
ÖSSZEGZÉS – TÁRSADALMI VÁLSÁGOK,
KONFLIKTUSOK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN 320

A KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK[1]

Hervainé Szabó Gyöngyvér

A társadalmi mozgalmak kutatása a globalizáció okozta társadalmi konfliktusok, a társadalom elitcsoportjainak mobilizációja és a jó-lét problematika, mint mozgalom értelmezése szempontjából vizsgálandó. A társadalmi mobilizáció a globális elitek szintjén, a globális érdekcsoportokban, a társadalmi civil mozgalmakban egyaránt jelen van. Az ENSZ a jól-léti tematika politikai térnyerését a globális jól-léti mozgalom eredményének tekinti. A kutatás fő kérdése az, hogy a jó-léti mozgalom milyen típusú mozgalom, a különböző csoportok miként élik meg a mozgalomban való részvételt, mi a mozgalom hajtóereje. Ennek háttere felderítéséhez a társadalmi mobilizáció elméleti hátterének áttekintése szükséges.

A TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK KUTATÁSÁNAK KONTEXTUSA

A társadalmi problémák és a konfliktuskutatás

A konfliktusok témaköre önálló kutatási területté az 1970-es, 80-as években vált. Fontos kutatási témákká váltak az emberi társadalom problémáinak kutatása. A korszak konfliktuskutatásának fontos nézőpontja volt, hogy a kutatások egyre inkább interdiszciplinárissá váltak. A hétköznapi konfliktusok mellett a konfliktusok és igazságosság, demokrácia, részvétel és tanulás kérdései mellett a konfliktusok, mint pozitív tapasztalatok vizsgálata is megkezdődött (játékelmélet, érdekviszonyok elmélete, emberi szükségletek elmélete, komplexitás és kommunikáció, a tanuláselmélet az érzelmek és értékek is részévé váltak a konfliktuskutatásoknak).

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

A mai napig leginkább használt konfliktusértelmezés Max Weber nevéhez kötődik, aki szerint a gazdaság és az állam együttesen képesek konfliktusfeltételek kialakítására. A legitimáció a konfliktusok legkritikusabb eleme. A társadalmi csoport, osztály mellett a státus és a politikai hatalom is konfliktus forrása. A konfliktusok más nézőpontból (Collins, 1975) olyan szimbolikus javak és emocionális szolidaritás jellegűek, amelyek a legfőbb fegyverként használatosak a konfliktusos folyamatokban. A konfliktuselméletek legfőbb kérdése, hogy miként értelmezzük a társadalmi konfliktusokat, miként húzzuk meg azok határait, hogyan kezdődnek, miként variálódnak, milyen hatásuk van. A konfliktuselmélet központi tézise a hatalom és a források egyenlőtlen eloszlása. Napjainkban a központi kérdés a hatalom.

Lewis Coser szerint a konfliktus a társadalom normális és funkcionális eleme, a csoportformálódás és csoportműködés lényeges összetevője. A konfliktus mindig célhoz kapcsolódik, valamit el akar érni általa az egyén, a csoport. A cél elérése többféle módon történhet: a tárgyalásoktól függ a konfliktus típusa vagy szintje. A konfliktusok között a társadalmi konfliktusok a források szűkössége miatt keletkeznek, és az eltérő társadalmi csoportok és rétegek eltérő struktúrájából fakadóan eltérő politikai érdekeket öltenek. A csoportok azonos osztályérdekén túl a státuscsoportok érdekei eltérőek lehetnek. A konfliktusok forrása lehet a társadalmi mobilitás megakadása, a csoportok lecsúszása, amely konfliktust, és társadalmi változás iránti igényt eredményezhet. Napjainkban a depriváció nem annyira abszolút (élelem, megélhetés, ruházkodás, lakás), mint inkább relatív (az egyén vagy csoport más csoporthoz képest rosszabb helyzetűnek érzi magát), másoknak jobban megy, valamilyen státuszt elvesztett. A konfliktusokba az egyének anyagi és érzelmi forrásokat is belevisznek. Amennyiben a konfliktusok a racionális elvek mentén működnek, akkor a konfliktus szintje relatíve alacsony (sztrájk, passzív ellenállás).

A konfliktusok Coser szerint akkor eredményeznek erőszakot, amennyiben az emocionális és transzcendens célok erőteljesen jelen vannak. Az erőszak érzelmi töltésnél jelentkezik, és kialakulnak a csoportok céljai és értékei közötti határok. Minél inkább csoportokhoz tartoznak az egyének, annál inkább esélyes a csoportos konfliktus, amennyiben a csoport veszélyeztetve érzi magát. Amennyiben transzcendens célok is jelen vannak, nem csupán a napi megélhetés kérdései, akkor erőszakosabb a konfliktusok jellege (melegek felvonulása, abortusz törvények, stb.)

A konfliktusok Coser szerint lehetnek belső és külső természetűek: a belső konfliktusok nemzetállami határokon belüli csoportok konfliktusai. A külső konfliktusok politikai közösségek között zajlanak, és háborút vagy más alacsonyabb szintű konfliktusokat jelentenek. A konfliktusok pszichológiai szükségletekből fakadnak, időt igényel fejlődésük, és robbanással fenyegethetnek. Az alacsony feszültségtartalmú konfliktusok lehetnek nyomásgyakorló jellegűek, és többnyire diádikus természetűek. Az alacsony szintű konfliktus újfajta morális és társadalmi struktúrát generálhat, amely egy újfajta társadalmi integrációhoz vezethet. A csoportok fontos jellemzője a hálózati sűrűség, milyen gyakran találkoznak, milyen a személyes bevontság, milyen a csoportok kapcsolati igénye. A csoportok konfliktusos eseményekbe való bekapcsolása centralizáltabb politikai struktúrákat eredményez. A centralizált kormányzat jóval hatékonyabb a veszélyek elhárításában, és egységesítést hajt végre konfliktusos helyzetekben, mivel egyébként az egységesítés és centralizáció nem volna lehetséges. Összességében Coser a konfliktusok hatása egyszerre lehet integráció és dezintegráció: a külső nyomással szemben integráló, a belső csoportokkal szemben dezintegráló. A belső konfliktusok erősíthetik a politikai ellenségeskedést, a konfliktusok kezelését olyan új jogi normateremtő és szabályozási eszközökkel kísérelhetik megoldani, amelyek világosan átrajzolják a hatalom, a tekintély, a cselekvés határait. A külső konfliktusok akkor erőteljesebbek, amikor az érzelmi elemek és a transzcendens célok magas szinten vannak jelen, amit megerősít a nemzeti szimbolikus határok markáns megrajzolása, a magasabb belső szolidaritás és a hatalom és tekintély eredményesebb és hatékonyabb felhasználása.[2]

A hatalom a társadalmi konfliktusokban részben a társadalmi struktúra egyik eleme, ami pozícióhoz kötött. Másutt a csere eleme, sokféle eleme van, amivel az emberek befolyást gyakorolnak. További értelmezés szerint a nyelv, a szöveg, a diskurzusok által meghatározott. Dahrendorf a hatalmat olyan viszonyrendszernek tekinti, amelyben az egyén vagy csoport akaratát véghezviszi az ellenállásokkal szemben is. A tényleges hatalom egy szervezethez kapcsolódik, és státuspozíciókhoz, szerepekhez, normákhoz, amelyek a hatalom révén kialakítottak. Dahrendorf szerint a társadalom kultúrája a hatalmai elit érdekeit tükrözi, és nem a középvagy az alacsonyabb osztályokét. A hasonló érdekkörű embereket „kvázi-csoportok"-nak tekinti, amelyből valós érdekcsoportok alakulhatnak.

2 Johnson, D.(2008) Contemporary Sociological theory: An integrated multilevel approach. 368-372.pp.

Egy csoport akkor válhat aktívvá egy konfliktusban, ha a technikai, politikai és társadalmi feltételek egyszerre vannak jelen.

Technikai feltételnek tekinti az embereket (vezetők, aktívak, tagok, szavazók), az ideológiákat és a normákat. Ideológiának nem csupán a politikai ideológiák, hanem mindazon nézetek összessége tekintendő, amely eltér a hatalmi csoport nézeteitől. A normák a csoport belső kohézióját, a belső hierarchiát meghatározó tényezők, amelyek a vezetők hatalmát érvényesítik.

A politikai feltételek a szervezőerő és a csoport gyülekezési helyének megteremtése. A csoportok által használt terek funkcionális és szimbolikus jelentőséggel bírnak.

A társadalmi feltételek két eleme a kommunikáció és a toborzás szerkezetének kialakulása. Amennyiben egy kvázicsoport kommunikációképes, érdekcsoporttá válhat. Napjaink elektronikus kommunikációs rendszerében is fontos szerepe van a csoporton belüli kommunikációs modelleknek.

Dahrendorf a konfliktus intenzitását a költségek és a bevonás kockázataival hozza összefüggésbe. A konfliktus mélysége erőteljesen függ a hatalom, a pénz, az anyagi források, az infrastruktúra elvesztésének veszélyétől. A demonstrációtól az utcai zavargásokig, hosszú az út, de a tényleges összecsapások polgárháborúval is fenyegethetnek. A konfliktusok társadalmi változásokat is eredményezhetnek, amelyek mélysége eltérő lehet.[3]

A konfliktuselmélet jelenlegi teoretikusai között Randall Collins négy tényezőt határoz meg:

A források szűkössége és a mobilizáció: a források szűkössége nem egyenlő elosztást jelent, és potenciális konfliktusokat okoz azok között, akik ellenőrzik azokat, és azok között, akik nem. A források lehetnek gazdasági, hatalmi-politikai, szervezeti-hálózati, és kulturális jellegűek.

A potenciális konfliktusok akkor válnak ténylegessé, ha az ellenálló csoport mobilizálódott. A forrásmobilizációnak két területe van:

Az első, az emocionális, a morális és szimbolikus mobilizáció, a kollektív rituálék. A rituális teljesítmény a szimbolikus mobilizáció eredménye. A gyakoribb fizikai találkozások, a rituális szokások, a figyelem fókuszálása, a közös érzelmi hangoltság, növeli a csoportidentitást, olyan világnézetet teremt, amely a világot két táborra osztja, a saját hiedel-

3 Johnson, D.(2008) Contemporary Sociological theory: An integrated multilevel approach. 373-380.

meket morálisan helyesnek érzékelteti, a szükséges emocionális energia legitimizálja a csoportot és az indokokat.

A második az anyagi források mobilizálása: a kommunikáció, a közlekedés, szállítás, anyagi javak, pénz és fegyverek. Ez utóbbi a geopolitikai konfliktusok fontos forrása.

A csoportok képesek egy konfliktust megnyerni viszonylag kevés anyagi forrással is, és elveszíteni, ha nem képesek az érzelmi energiákat megújítani.

A potenciális konfliktusok aktiválásához a feleknek a morális igazságtudatára is szüksége van. A merő anyagi haszon nem tesz semmilyen konfliktust igazolhatóvá. A konfliktusok transzcendens tartalma ezért elemzendő.

A konfliktusok felemésztik a résztvevő felek forrásait. A konfliktus kirobbantásakor az emocionális elemek a fontosabbak, hosszú távon az anyagi források döntik el a végeredményt. A szűk források megújítása még nehezebb. Az emberi jogi mozgalmak viszonylag gyorsan lezárhatók, a gerillaháborúk folyamatos forrásszerzést igényelnek, ezért állandóan megújulnak. A konfliktusok bürokratizálása a konfliktuskezelés leginkább bevett módja: pl. probléma a cigányság integrációja, akkor romológia tanszékkel, politikai posztokkal kezelhetővé válik. A konfliktusok természetének fontos ismérve, hogy a geopolitikai konfliktusok hosszú távon hatnak. Az államrendszer nem állandó, államok keletkeznek és szűnnek meg, nemzetek tűnnek el. A nemzetállam megmaradásában az erő és legitimitás egyaránt fontosak: a legitimizáció a szocializáció következménye, az emberek erőteljesebb vagy gyengébb patriotizmusa számos tényezőn, rituális elemeken is múlik. A legitimitás a kormány kormányzási joga, a gazdaság fejlődése és a lakosság képzése, amelyet a fenyegetés eredményeképp kialakult nacionalizmus, a ritualizált interakciók jelképeznek. A nemzetállami terület, a föld, mint tulajdon, a társadalmi szerkezet makro világának kifejezője. A hátországi előnyök a geopolitikai tényezőkben a terület nagyságától, a forrásoktól, a lakosság számától és képzettségétől függnek, a határvidéki előnyök az ellenséges országok kevés számát jelentik. A határvidéki előnyökkel bíró országok a geopolitikai periféria területei, a hátország-határvidék előnyöket akkumuláló országok természetesen növekednek, míg szomszédaik fokozatosan eltűnnek.[4]

4 Johnson, D.(2008) Contemporary Sociological theory: An integrated multilevel approach.

Összességében Collins a konfliktusokat komplex jelenségeknek tekinti, amelyekben a csoportok anyagi mobilizációs forrásokkal, emocionális motivációval, fenntartható morális-igazolási érzettel, szimbolikus elemekkel és rítusokkal egyesítettek. A konfliktusok ritualizált attrocitásokban erősödnek, ami a viselkedés morális igazolásához vezet, és további szimbólumokkal erősíti a csoport teljesítményét. A konfliktusokban a csoportok vagy veszítenek, vagy nyernek, attól függően, hogy képesek-e forrásaik pótlására és megerősítésére. A nemzetállamok legitim hatalommal és területi határokkal bírnak. A legitimitás rituális teljesítmény eredménye, a rituálék nacionalizmust termelnek, amely fenyegetés hatására erősödik meg. A fenyegetés jöhet kívülről és belülről valamilyen társadalmi mozgalom formájában. A nacionalizmus magas emocionális energiát termelő forrás, ám hanyatló természetű, ezért a kormányzatok érdeke, hogy a veszélyérzetet folyamatosan magas szinten tartsák. A hátországi előnyökkel bíró nemzetállamok jellemzője a túlterjeszkedés (ami lehet kulturális is), a határvidéki államokat érő fenyegetés a beolvadás, megszűnés.[5]

A társadalmi konfliktusok[6] részletes elemzését olvashatjuk az ISA kézikönyvében. Az érzelmek, emóciók szociológiája T. D. Kemper emocionális szociológiájában az egyén státusának csökkenése vagy növekedése speciális emóciókat eredményez. Chris Lucerne nézőpontjában az emóciók az emberi természet kommunikációjának elemei, amelyek naponta kifejezést nyernek. Az elsőszámú emóció a boldogság, a második a harag, a harmadik a szomorúság.

AZ EMÓCIÓK SZEREPE A KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK MEGÉRTÉSÉBEN

Thomas J. Scheff a társadalmi konfliktusok okait abban látja, hogy az egyén úgy érzi, társadalmi értéke nyomás alá került, szégyen tárgyává vált, ami nem megtárgyalt, hanem elnyomott. Az érzelmek szociális

5 Collins, Randall. Conflict Sociology. New York: Academic Press, 1975. ISBN 978-0121813505 Coser, Lewis A. The Functions of Social Conflict. Free Press, 1964. ISBN 978-0029068106 Dahrendorf, Ralf. The Modern Social Conflict: The Politics of Liberty. Transaction Publishers, 2007. ISBN 978-0765803856. Johnson, D.(2008) Contemporary Sociological theory: An integrated multilevel approach.

6 Dennis,a., Kalekin Fishman D.(eds)(2009): The ISA Handbook in Contemporary Sociology. 114.pp.

menedzselése a társadalmi együttműködés és konfliktus alapvető dinamikáját mutatja, amelynek fókuszában a forrásokért, a komplex problémák, valamint a morális kérdések miatti konfliktusok állnak. Az emóciók a társadalmi mozgalmak középpontjában állnak (Olivier Fillieule, Isebelle Sommier, Christophe Traini). Az emóciók szociológiájáról átfogó képet kaphatunk J. H. Turner tanulmányából.[7]

Az emóciók szociológiája, az emócióalapú munkavégzés, a munkaszociológia új területe, amely a magas interakciós tartalmú munkakörökben igényel nagyobb megterhelést. Ide tartoznak az ügyfélközpontok, amelyekben a cégek arra törekednek, hogy a személyiség, az egyéni identitás fontos eleme a munkavégzés hatékonyságának, a vevőkkel való kapcsolattartásban. A folyamatos érzelmi manipuláció súlyos következményekkel bír a munkaerő pszichológiai jóllétére. A munkatársak úgy érzik, feladataik nem autentikusak, elidegenednek saját énjüktől és érzéseiktől. Az emociómenedzsment függ a munkatárs státusától, és a magas státusúak esetében megengedett negatív emóciók kimutatása, míg az alacsonyabb státusúak esetében ez nem elfogadott.[8]

A társadalmi konfliktusok és társadalmi mozgalmak összekötő elemei az emóciók. A társadalmi mozgalmak megértésében a szociológiai megközelítések számos új koncepcióval és módszerrel segíthették a megértés kereteinek kialakítását. Edelman bemutatja azt a fordulatot, amelyet Charles Tilly, Alaine Touraine, Mancur Olson tevékenységét, mint részleges nézőpontokat értékeli és kiemeli Touraine paradigmatikus váltását, amivel a társadalmi mozgalmakat áthelyezték az általános társadalomelméleti nézőpontba.

A TÁRSADALMI MOZGALMAK JELENLEGI KUTATÁSI TRENDJEI

A folyamatelmélet központú kutatások

A folyamatelmélet központú kutatások (McAdam: 1996) a racionális választások mellett, a forrásokkal, a lehetőségek felismerésével (a hosszú távú stratégiai nyitással és a rövid távú strukturális horizont vizsgálatával) a kulturális dinamikával, az érzelmi tényezőkkel foglalkoztak.

7 Turner, H.(2005) The Sociology of Emotions. Cambridge University Press.

8 Burk R.J., Cool C.L (2013): The Fulfilling Workplace: The organisations's role in Achieving Individual and Organisational Health. Ashgate publisher.

Leginkább a cselekvés vagy akcióelmélet hiányzott. A társadalmi mozgalmak kutatásában leginkább a mikroszintek leírása hiányzott, annak ellenére, hogy a szaktudományok módszerei gazdagok voltak. A 2000-es évekre az interakciók és a kapcsolatok mechanizmusai kerületek a kutatások középpontjába. Fontossá váltak a hiedelmek mellett az interakciókon túli kapcsolatok elemzése is. Kevés figyelem fordult a mozgalmak kulturális értelmezésére, a mozgalmak stratégiai akcióival kiváltott gazdag emóciókra. A hangsúly ebből fakadóan a társadalmi konstrukciókra és a kollektív interpretációk elemzésére került.[9] James M. Jasper hivatkozik Olsonra, aki szerint társadalmi mozgalmakban, a nyomást gyakorló csoportokban Olson (The Logic of collective Action) szerint az egyén csak akkor vesz részt, amennyiben személyesen is elérhet valamit (szelektív ösztönzés), és kiscsoportra van szükség ahhoz, hogy a személyek ellenőrizhessék egymást, rámutatva arra, hogy mindegyik csoport a saját érdekeit helyezi előtérbe. A leghatékonyabbak a baráti és családi csoportok. Olson szerint a kollektív akciók és szociális mozgalmak a hétköznapi élet normál kiterjesztései. Összességében Edelman négy nézőpontot különített el az 1965-2010 közötti társadalmi mozgalomkutatásokban:[10]

Fókusz	Materialista cselekvés felfogás	Kulturalista cselekvés felfogás
makroszociális	Mobilizációs, folyamat nézőpont: Tilly, Oberschall, McCarthy, Zald Perrow, McAdam, Tarrow	Programozott társadalom: Touraine Melucci, Castells
mikroszociális	racionális választás vagy játék elmélet: Olson, Hechter, Cooleman, Lichbach, Opp	Pragmatizmus, kulturális történelmi aktivitás elmélet, feminizmus-homoszexualitás, kulturális stratégiai vagy emocionális nézőpontok: Cefai, Emirbayer, Jasper, Krinsky, Baker, Taylor

Elemzésében kitér az ezredforduló óta bekövetkezett irányváltásokra: a társadalmi kontextusba helyezés, az intézményrendszer átalakulása és a szociális hálózatok, valamint az interakciók formáinak vizsgálatára. A kutatók egy része külön vizsgálat tárgyává teszi a vezérszónokok

9 Edelman, Marc (2001): Social movements: Changing paradigms and Forms of Politics. annual review of Anthropology. Vol. 30: 288.pp.

10 Social Movement Theory Today: Toward a Theory of action?Sociology Compass 4/11(2010) 965-976, 10.1111/j. 1751-9020.2010.00329.x968. academia.edu/1148265/Social_movement_Theory Today

diagnózisainak elemzését, a módot, ahogy hallgatóságukat meggyőzni igyekeznek, a kollektív identitások vizsgálatának előretörését a kilencvenes években, a narratívaelemzéseket napjainkban. Összességében a kulturális nézőpontok szintézise rajzolódik ki, oly módon, hogy a kultúra megismerési, emocionális, értelmezési és morális keretet képez.[11]

A társadalmi mozgalmak elméletében a hetvenes években kialakult forrás mobilizációs nézőpont máig tartja magát: azaz a társadalmi mozgalmak, politikai küzdelmek, csak más eszközökkel. A határ a mozgalmak és a tényleges politika között nem élesen elválasztott. A bevett mozgalmak normális, intézményesített, racionális politikai kihívásokat fogalmaznak meg a speciális érdekcsoportokkal szemben, akiknek rutinszerű kapcsolataik vannak a politikai döntéshozókkal, a társadalmi mozgalmak viszonylag magas árat fizetnek a politika befolyásolásáért. A politikai haszon ebben az esetben is meghaladja a költségeket, ezért nagyon sokan rácsatlakozhatnak. A társadalmi mozgalmak esetében nem elhanyagolható a zavargások, az atrocitások és a vandalizmus okozta károk elemzése.[12]

A KULTURALISTA KÖZPONTÚ KUTATÁSOK

Az új évezred első évtizedének vége felé megújult a pragmatizmus és a Chicagói iskola elméleti örökségének felhasználása. A pragmatista örökségben fontos a funkcionális szerepek vizsgálata, és új elem, annak megértése, hogy az interakciókban maguk a szereplők is állandóan változnak, az elit és nem elit szereplők állandóan improvizálnak. A chicagói örökségből felújított elemek (Daniel Cefai): az értelmezés, a diskurzusok, a kódok, a morális határok kutatása, a kollektív identitások, érzelmek, rituálék elemzése és a jogi keretek értelmezése. A legfontosabb az etnográfiai kutatási módszerek beemelése, hogy értelmezni tudják a szituációkat, amelyben a mozgalmak egyénei tevékenykednek, miként értelmezik a körülöttük levő világot. A mozgalmak intellektuális történetének kutatása alkalmas a mikroszint értelmezéséhez is.

11 J (2001): Social movements: Changing paradigms and Forms of Politics. annual review of Anthropology. Vol. 30: pp. 968. academia.edu/1148265/Social_movement_Theory Today (970)

12 Berger, J., Zelditch, M.: new directions in Contemporary sociological theories. Rowman & Littlefield, 2002.

James M. Jasper tanulmányában összegzi a különböző nézőpontok közös témáit:

- A megélt realitás, a megélt tapasztalatok, az értelmezés mechanizmusai; a narratíva, diskurzus, szöveg, hely, szimbólum, jellemek, retorika, amely elemek komplett elméletekké állnak össze.
- A kutatás kereteit meghatározzák még az emóciók és morális víziók, a szereplők kognitív apparátusa. Az emóciók kiemeltek, mint az eseményekre való reagálás eszközei, a gondolkodás formái és az értékelés módszerei, amelyek irracionális döntések forrásai lehetnek.
- Az interakciókban kiemelt a stratégiai szereplők tevékenysége, de nem elhanyagoltak a többi szereplő céljai, motivációi, igényei és cselekedetei sem.
- A globalizáció jelenlegi folyamataiban új kérdés a különböző arénák fontossága: vannak nemzetek közötti mobilizációs törekvések, de nagyon összetett viszonyrendszer alakulhat ki a helyi, regionális, nemzeti proteszt csoportok között is. A globalizáció fölerősítette az állam és a kultúra fontosságát, rámutatva, hogy több az aréna, mint a játékos, és a stratégiai szereplők határokon átívelő játékokat játszanak. Mindez azt is jelenti, hogy a mozgalmak nem mindig államellenesek, és nem értelmezhetők azon mikroalapok nélkül, amelyek a globális, a nemzeti és a helyi politikát meghatározzák.

A szociális mozgalmak kutatásának legfőbb kérdése, hogy mit akarnak az emberek? A célok egyaránt részei a stratégiának és a taktikának.

A társadalom kettős szerkezetével – funkcionális és uralmi – foglalkozó tanulmányok, a transzatlanti uralkodó osztályok bemutatása a hazai szociológia főáramába beemelődött.[13] Némedi Dénes kutatásaival a hazai szociológiatörténeti kutatások azokra a kérdésekre is választ próbáltak adni, hogy melyek azok az irányzatok, amelyek napjainkban leginkább meghatározóak.[14] Némedi megállapításai ugyanakkor fontos útmutatást adhatnak a társadalmi problémák és konfliktusok kutatásában, mivel a korábbi funkcionális iskola dominanciája mellett ráirányítja figyelmünket az interpretitivista szociológiára. A transzatlanti ural-

13 Pokol Béla (2004): Szociológiaelmélet. Századvég, 2004.

14 Némedi Dénes (2005):Klasszikus szociológia. Napvilág.

kodó osztályok neoliberális politikai irányzatával szemben a globális ellenállási mozgalmak is jelentősen feldolgozottak.[15] A globalizációval szembeni ellenállási mozgalmak főként Gramsci civil társadalom és állam, organikus értelmiségi fogalmaiból indulnak ki, és olyan új fogalmakat vezetnek be, mint pl. az infrapolitika.

A TÁRSADALMI MOZGALMAK MINT SZOCIÁLIS VÁLLALKOZÁSOK

A társadalmi mozgalmak esetében számos más megfogalmazás is bekerült a kutatási témákba: a társadalmi mozgalmi szervezetek (SMO-s), a szociális mozgalom iparágak (SMI-s), a szociális mozgalmi szektor (SMS), a szociális mozgalmi közösségek (amelyek az aktivisták informális hálózatait jelentik). Ez utóbbi nézőpontok a társadalmi mozgalmakat nem csupán a politikai lehetőségek kihasználóiként, hanem társadalmi szervezeti vállalkozásként fogják fel. A társadalmi mozgalmak, mint a társadalom megváltoztatásáért mobilizált vagy aktivált igények és preferenciák kifejezői. Amennyiben a vállalkozói megközelítést használjuk, akkor a társadalmi mozgalmakat, társadalmi mozgalmi szervezetekként kell kutatnunk, amelyek az igények stimulálói. Abban az esetben, amikor egy mozgalom szervezett csoportok sokaságának létrejöttét eredményezi (pl. környezeti mozgalmak), akkor társadalmi mozgalmi iparágakról is beszélhetünk. Az összes társadalmi mozgalmi szervezet (SMO) és iparág (SMI-s) együttesen alkotják a társadalmi mozgalmi szektort.

A szociális mozgalmak, mint vállalkozások értelmezése azt is jelenti, hogy nem az elnyomott és elszegényedett csoportok adják a mozgalmak bázisát, hiszen ezekhez időre, energiára, pénzre van szükség. Szemben a korábbi elidegenedettség, patalogikus, irracionális viselkedési feltételezésekkel, a társadalmi mozgalmak a normál viselkedés része, amely meghatározott élethelyzetben, társalmi támogatással és egyéni motivációkkal természetes módon igazolható. A források között a kormányzati támogatások, alapítványok, vallási intézmények, stb. találhatók, amelyek nem fognak közvetlenül részesedni a politikai eredményekből. A társadalmi mozgalmi iparágak szereplői és a hatóságok között a kapcsolatok közvetettek, hiszen a média szerepe kiemelt abban, hogy az aktivisták és a közvélemény között közvetítsen, megemelve ezzel a hatalom számára a politikai költségeket. A mozgalmak részesei a civil társadalomnak,

15 Amoore, L.(ed.)(2005): Global Resistance Reader. Routledge.

az önkéntes formáinak, kihasználják a szólásszabadság és a gyülekezési szabadság univerzális elveit, a média híradást ad akcióikról, és nem lépik át azt a határt, amelynek révén parlamenti képviselethez juthatnak. [16]

A TÁRSADALMI MOZGALMAK JELLEGE

A társadalmi mozgalmak életciklusa és tipológiája

A társadalmi mozgalmak életciklusában Herbert Blumer négy szakaszt különböztet meg. Az egyik a formálódás, megtermékenyítés, a másik népszerűvé válás izgalma, a harmadik a formalizálás, a negyedik az intézményesülés időszaka. E szakaszok napjainkban a szervezeti dinamika: kialakulás, megszilárdulás, bürokratizálódás, hanyatlás jellemzőivel írhatók le.

A társadalmi mozgalmak tipológiája többféle lehet:

- a társadalom átalakító, transzformatív, radikális politikai csoportok a teljes strukturális változásért küzdenek: pl. konzervatív keresztény egyházi csoportok vagy a kommunista szervezetek),
- a reformcsoportok részleges változásokkal akarják az igazságtalanságot és egyenlőtlenséget csökkenteni (pl.: adósság csökkentő csoportok, szociális reformcsoportok, amelyek a társadalmi változást összekötik a kulturális integrációval),
- a megváltó/megváltoztató csoportok, amelyek tagjaik egyéni megváltoztatását célozzák (pl. anonim alkoholisták), és
- az alternatív mozgalmak, amelyek ellenkulturális értékekkel - az anyagiasság és a konvencionális életstílus elvetésével - nem a társadalmi és politikai berendezkedést akarják megváltoztatni, hanem egy más életmódot szeretnének elfogadtatni (környezeti mozgalmak).[17]

16 Berger,J., Zelditch, M.: new directions in Contemporary sociological theories. Rowman & Littlefield, 2002.147-151.

17 The editors of Salem Press: Sociology Reference Guide. Theories of Social Movements. Salem Press 2011.

A közéleti értelmiségiek és a társadalmi mozgalmak

A társadalmi mozgalmak fontos szereplői a „közéleti értelmiségiek", amelyek a korábbi nemzetállami szintről nemzetközi szintre léptek át. A társadalmi mozgalmak közéleti intellektuális szereplői a globalizált felsőoktatás professzorai, akiknek életvitelében természetes jelenség a mobilitás, a szakmai kulturális autonómia, az egyetemekhez, nemzetállamokhoz való kötődés meglazulása. Különösen a szerződéses professzorok képezik a globális elit azon csoportjait, amelyek vagy a főáramba integrálódva, vagy az ellenkultúra képviselőiként játszanak fontos szerepet a társadalmi mozgalmak generálásában. A közéleti értelmiségiek fontos hátterét adják a nemzetközi nem-kormányközi szervezetek (INGO-k), amelyek egyfajta világkultúra, világtársadalom normáinak képviselői: emberi jogok, fogyasztói jogok, környezeti szabályozás, egyenlőség és igazságosság. E szervezetek legfőbb célja az emberi társadalom jobbá tétele, amelyet a transznacionális közszféra tesz legitimmé. A transznacionális közszféra következményei a valós szereplőkre, a nemzeti és helyi szereplőkre annak ellenére hatással vannak, hogy diskurzusok és kérdések azoktól távol jelennek meg. A globális tér olyan forrásokkal ellátott és nemzeti szintekre szétosztott, amelyekkel szemben a nemzetállamoknak nincs kapacitása a védekezésre és a befolyás csökkentésére. (A Helsinki egyezmény 1975-ben az emberi jogok kérdésében az ellenzéki mozgalmakat globális kapcsolatúvá alakította, ami lehetetlenné tette a szocialista blokk országai számára a beavatkozások kivédését.)[18]

A transznacionális közszféra része a globális áramlatoknak (Appadurai), a transznacionális ügyképviseleti hálózatok révén többféle transznacionális közszféra is értelmezhető (kisebbségi, migráns, cégesszervezeti, stb.), és minden helyi mozgalom átalakítható globális jellegűvé.

A tudományos társadalmi mozgalmak – főként a technológiaközpontok, tudományos parkok – célja a tudomány közösségi támogatásának megszerzése, ami a tudásgazdaság előretörésével további lehetőségekhez jutott. Napjainkban a tudományos társadalmi mozgalmak fejlesztésközpontúvá váltak, és új modelljei jelentek meg a politikai kapcsolatépítésnek és forrás mobilizációinak, mint például a tudományos diplomácia.[19]

18 Guidry J.A., Kennedy M:D:, ZAid M.N. (eds) (2000): University of Michigan Press pp.8.
19 Hester,G., Welsh, I. (2010): Social Movements: The Key Concepts. 148-150.

A társadalmi mozgalmak interpretatív és hermeneutikai nézőpontja szerint a társadalmi mozgalmak három komoly kihívásnak kell, hogy megfeleljenek[20]:

A mozgalmak a résztvevők azon kritikai hiedelmei és alternatív víziói által irányítottak, amelyeket arról a társadalomról alakítottak ki, amelyekben élnek. A mozgalmak szereplői követeléseiket és cselekvésüket a kontextus tényező révén alakítják ki, azaz, milyen forrásokat tudnak megszerezni, mi az, ami elérhető, milyen politikai lehetőségek nyílnak meg számukra, tehát stratégiai szinten gondolkodnak. A társadalomról alkotott elképzelések orientáló keretek több szempontból: orientál arról, miben hisznek, mit vallanak a résztvevők, akcióorientáltak, az irányokat kijelölik, és lehetővé teszik azt, hogy a szereplők megértsék saját álláspontjukat.

A társadalmi mozgalmak sokrétűek, sokféle politikai nézet jelenik meg egy mozgalmon belül, és nem törekednek egységre, egyedül a kollektív viselkedés létezik, mint egyesítő tényező.

A társadalmi mozgalmak valamilyen ideológiai befolyás alatt állnak, amely kihat a mozgalmi gondolkodásra és cselekvésre.

Gillan szerint a mozgalmak interpretatív kereteiben meghatározóak a kollektív cselekvés és akció keretei: emocionálisan megfogalmazott igazságtalanság, a szervezet elemzése, az identitás, aminek alapján a „mi" és az „ők" elkülöníthetők. A mozgalom új szakasza, ha szervezeti formát ölt (SMO), azaz kijelöli a jogi forma révén a kereteket, hidat képez, terjeszkedik és átalakul. A szervezeti forma a kollektív cselekvés és az interpretatív keret kijelölője egyben.

Gillan a keretképzésnél Erwing Hoffmann modelljét használja, rámutatva, hogy a keret a cselekvés kerete egyben. A keret központi eleme az eszme, a hiedelem, a csoport nézőpontja, az aktivisták diskurzusai, amelynek szerkezete kulturális tényező. Az orientáló keretekben az ideológia egyik dimenziója a társadalmi változás, a másik a meglévő politikai intézmények iránti kritika, a harmadik a taktikai elemek és módszerek megtalálása. A vezető értelmiségiek képesek új eszmék megfogalmazására, amelyeknek interpretálásával politikai értékeket adnak a követőknek, meghatározva a különböző feladatokat. Ugyancsak fontos eleme az ideológiának más eszmék és a bizonytalanság visszaverése.

20 Gillan, K.: Understanding Meaning in Movements: A Hermeneutic Approach to Frames and ideologies, Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest, 7:3, 247 263. http://dx.doi.org/10.1080/14742830802485643. 2013. julius 12.

A NEMZETKÖZI CIVIL TÁRSADALOM ÉS AZ ALULRÓL JÖVŐ TÁRSADALMI MOZGALMAK

Jeffry C. Alexander „The Civil Sphere" c. munkája[21] kitér a civil szféra diskurzusai közül a szabadság és elnyomás kérdéseire, a motívumok, kapcsolatok, intézmények, a jó és rossz civil narratíváira, a hétköznapi esszencializmusra és a reprezentáció konfliktusaira. A civil társadalom földrajza mellett kitér arra, miként használják a civil szervezetek a szimbolikus eszközöket a társadalmi mozgalmak megteremtésében.

Manuel Castells „Networks of Outrage and Hope: Social Movements in The Internet Age" című munkája a proteszt mozgalmakkal foglalkozik.[22]

Központi koncepciója a hatalom, illetve a kommunikációs hatalom tézise. A kommunikációs hatalomra építő mozgalmakat új, a hálózati társadalomba integrált szociális mozgalmaknak nevezi.

A tömeg-én-kommunikáció koncepciója az internet és mobil platformok használatára utal. „az üzenet a küldő autonóm megfogalmazása, a vevő önirányított és a kommunikációs hálózat önként választott. A tömegkommunikáció technológiai platformot nyújt a társadalmi szereplő autonómiája kialakításához.

A hatalom metahálózata a globális pénzügyi hálózatokból, illetve a globális médiahálózatokból áll, amelyek globális bűnözői, illetve kulturális hálózatokra politikai és katonai-biztonsági, valamint termelési hálózatokra támaszkodnak. Ezekben a hálózati rendszerekben az állam és a politikai rendszer kiemelt szereppel bírnak, hiszen ezek visznek stabilitást a rendszerbe az intézmények és szabályozás révén, az állami erőszak monopóliuma által. A modell „kapcsológombjai" a „konnektorok" politikusok, lobbisták, pénzügyi és média elitek, amely rendszerben az ellenállás jellemző formája ezen elitek lecsatolása a hálózatokról. A modell főszereplői a társadalmi mozgalmak, amelyeknek sikeressége az autonóm kommunikációtól függ (államtól és cégektől független). A mozgalmak hibrid természetűek, virtuális és fizikai tereket egyszerre foglalnak el. A fizikai térfoglalás elengedhetetlen, mert a szereplők közösséggé fejlődését, félelmük legyőzését, a mozgalom megszilárdítását adja. Szimbolikus funkciója van az elfoglalt térnek; az elfoglalt tér „köztérré" válik, ahol a mozgalom legitimálja magát, gyűléseket szervezhet. Castells

21 Jeffry C. Alexander (2006): The civil sphere. Oxford University Press.

22 Castells, M.: Networks of Outrage and Hope: Social Movements in The Internet Age. Cambridge 2012.

a 2008-as pénzügyi válságot követő mozgalmak közül elemzi a tunéziai és izlandi, az egyiptomi és az „arab tavasz" mozgalmakat, a spanyol Indignadas és a „foglald el a Wall Street-et" mozgalmakat. Kiemeli a félelem, a bizonytalanság, a meglepetés, a szomorúság, a boldogság és harag emócióit a mozgalmakban. A mozgalmak jellemzői a következők:

- többszintű hálózatok, többféle platformot használnak, nincs központi szervezetük, decentralizáltak
- elfoglalják a városi tereket,
- hibrid autonóm tereket létesítenek,
- amelyben az idő szerepe kiemelt: a fizikai téren napi rutinnal jelennek meg, a virtuális tér huszonnégy órás természetű,
- spontán jellegűek, emóciók által vezéreltek,
- nincsenek vezéreik, autonómak, horizontálisak, együttműködőek, szolidárisak,
- önreflexió jellemzi őket,
- nem konfrontatívak, nem erőszakosak, civil engedetlenség jellemzi őket,
- egy céljuk van, nincsenek programjaik, a fő feladat a társadalom értékrendjének megváltoztatása.

A témakör kutatása a konfliktuskutatás központi eleme Európában is.[23] A szerzők szerint meghatározó a társadalmi mozgalmak nemzeti története és ideológiai hagyománya, nem hagyatkoznak kizárólag a politikai lehetőségek adta mobilizációhoz, transznacionális ügyképviseleti hálózatok részei, többnyire globalizációellenesek.

Összességében a társadalmi problémák, társadalmi konfliktusok és társadalmi mozgalmak az 1970-1980-as évek óta a társadalomtudományok önálló kutatási területévé váltak.

A relatív depriváció, a státuscsoportok kialakulása, a források szűkössége folytán számos kvázi csoport keletkezett, amelyek az érzelmi és anyagi források révén az internet technika segítségével mobilizálódtak, morális igazolást nyertek valamely aktus révén, transzcendens célokat fogalmaztak meg, és erőteljes emocionális mozgalmakká alakultak. A többnyire békés mozgalmak belső és külső konfliktusok részévé váltak, és amennyiben képesek voltak forrásaik újraszervezéséhez, győzelemre jutottak. E mozgalmak eredményeképp megváltozott a társadalmi struktúra, új integrációs folyamat indult meg, ami gyakran a politikai

23 Cristina Flesher Fominaya, Laurence Cox (2013): Networks of Outrage and Hope: Social Movements in The Internet Age. Routledge.

berendezkedés diád jellegű rendszere kialakításához vezetett (ők és mi), és új normateremtéssel párosult. A konfliktusok egyszerre vannak jelen a társadalom különböző szintjein, és külső konfliktus képét is magukra öltik (globalizációellenes mozgalmak). A külső konfliktusok egyszerre jelennek meg a belső konfliktusokkal.

A fenti globalizációs folyamatokban az új konfliktus és társadalmi mozgalom nézőpontok összekapcsolják a helyi, nemzeti és nemzetközi szintet. A törésvonalak többszintűek, a mozgalmak fókusza, a cselekvés is több szinten jelenik meg:

A hegemón törekvések támogatta társadalmi mozgalmak

A politikai érdekcsoportok a politika befolyásolására létrejött egyesületek, szervezetek.

Közöttük megjelennek:

- a gazdasági érdekcsoportok (kamarák, vállalkozói egyesületek, szakszervezetek, mezőgazdasági érdekvédelmi szervezetek, szakmai professzionális érdekcsoportok (orvosi, mérnöki, ügyvédi, pszichológus, kutató, menedzseri (minőség, innováció) csoportok;
- közérdekű érdekcsoportok (környezeti, fogyasztói, tudományos, jól-léti közszolgálati szakértői csoportok);
- egyetlen témára szerveződött érdekcsoportok (fegyvertartás, abortuszkérdés, adózás, hitelkárosultak csoportja,
- kormányzati érdekcsoportok (önkormányzati helyi csoport, föderalizmus vagy centralizáló, EU-szkeptikus)

Az európai és amerikai politológiai szakirodalom az érdekcsoportokat a közélet fontos szereplőinek tekinti, és egyértelműen kirajzolódnak azok a tendenciák, amelyek alapján az érdekcsoportok tipizálása megtörtént. A gazdasági, közpolitikai, a kormányzati, és a magánérdekcsoportok erőteljes szerepet játszanak bizonyos jóléti programok megfogalmazásában, érdekközvetítésében, és közpolitika szintjére emelésében. A gazdasági érdekcsoportok között a kamarák, egyéb üzleti szervezetek, szakmai csoportok, menedzseri csoportok válságra adott válaszai érdemelnek figyelmet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AMOORE, L.(ed.)(2005): *Global Resistance Reader*. Routledge.

BERGER, J., ZELDITCH, M. (2002): *New directions in Contemporary sociological theories*. Rowman & Littlefield, 2002.

BURK R. J., COOL C.L (2013): The Fulfilling Workplace: *The organisations's role in Achieving Individual and Organisational Health*. Ashgate publisher.

C. FLESHER Fominaya, L. COX (2013): *Networks of Outrage and Hope:* Social Movements in The Internet Age. Routledge.

CASTELLS, M.: *Networks of Outrage and Hope*: Social Movements in The Internet Age. Cambridge 2012.

COLLINS, Randall. (1975) *Conflict Sociology*. New York: Academic Press. ISBN 978-0121813505

COSER, Lewis A. (1964) *The Functions of Social Conflict*. Free Press. ISBN 978-0029068106

DAHRENDORF, Ralf. *The Modern Social Conflict: The Politics of Liberty*. Transaction Publishers, 2007. ISBN 978-0765803856

DENNIS, A., Kalekin FISHMAN D.(eds)(2009): *The ISA Handbook in Contemporary* Sociology. 114.pp.

EDELMAN, Marc (2001): Social movements: Changing paradigms and Forms of Politics. annual review of Anthropology. Vol. 30: 288.pp.

GILLAN, K.: Understanding Meaning in Movements: A Hermeneutic Approach to Frames and ideologies, Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest, 7:3, 247 263. http://dx.doi.org/10.1080/14742830802485643. 2013. július 12.

GUIDRY J.A., Kennedy M:D:, ZAID M.N. (eds) (2000): University of Michigan Press pp.8.

HESTER,G., WELSH, I. (2010): Social Movements: The Key Concepts. 148-150.

J (2001): Social movements: Changing paradigms and Forms of Politics. annual review of Anthropology. Vol. 30: pp. 968. academia.edu/1148265/Social_ movement_Theory Today (970)

JEFFRY C. Alexander (2006): *The civil sphere*. Oxford University Press.

JOHNSONS, D.(2008) Contemporary Sociological theory: An integrated multilevel approach.

NÉMEDI Dénes (2005): *Klasszikus szociológia*. Napvilág.

POKOL Béla (2004): *Szociológiaelmélet*. Századvég.

Social Movement Theory Today: *Toward a Theory of action?* Sociology Compass 4/11(2010) 965-976, 10.1111/j. 1751-9020.2010.00329.x968. academia. edu/1148265/Social_movement_Theory Today

The editors of Salem Press: Sociology Reference Guide. Theories of Social Movements. Salem Press 2011.

TURNER, H.(2005) *The Sociology of Emotions*. Cambridge University Press.

A MAGYAR KAMARAI RENDSZER MINT A MEZOSZFÉRA MEGHATÁROZÓ SZEREPLŐJE[24]

Zachar Péter Krisztián

1. BEVEZETÉS

1.1. A kamarák mint a mezoszféra intézményei

A kamarai mozgalmak vizsgálata, az érdekképviseleti munka illetve a gazdasági-szakmai önkormányzatiság tárgykörének elemzése nemcsak hazai, de nemzetközi szinten is új, mindeddig szűk szakmai köröket megmozgató tudományterületnek tekinthető. Ugyanakkor a mozgalmak jelenkori hatása és jelentősége – nemcsak a kamarákban érintett csoportok, de az egész társadalom szempontjából – oly mértékű, hogy vizsgálatuk a jól-lét problémák és a válságkezelés kontextusában is immár megkerülhetetlen. Az egyes szakmák és társadalmi csoportok összefogása, érdekeiknek konkordanciája és aggregációja, valamint részvételük a társadalom- és gazdaságirányításban alapvető jelensége a modernkori, szociális piacgazdasági (neokorporatív) modelleknek Nyugat-Európában.[25] A témához való közeledés szempontjából fontosnak tartjuk kiemelni, hogy eme szervezetek történeti fejlődésében már a 19. században egy, a mai Európai Unió keretei között is preferált gondolatkör, a szubszidiaritás és önkormányzatiság elve jelenik meg. A kamarák önmagukat olyan törvény által létrehozott szervezetnek tekintették (és részben ma is ezt állíthatjuk róluk), amely saját ügyeit önállóan, autonóm módon intézi, képviseli tagsági körének érdekeit és a saját szakmai területén működő állami közigazgatástól bizonyos feladatokat és ezzel járó jogosítványokat átvesz.

24 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

25 A neokorporatív elméletekről és modernkori értékelésükről lásd: Zachar Péter Krisztián: A „klasszikus neokorporatizmus" elméleti háttere. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: Dobák Miklós. L'Harmattan, Budapest, 2011. 221-239.

Ennek megfelelően napjainkban a különböző kamarák a társadalmak mezoszférájában helyezkednek el, az állampolgárok által alkotott mikroszféra és a politikai döntéshozatal makroszférája között.[26] A mezoszféra az intézményekből, képviseleti szervekből álló „köztes közeg", mely átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait. Ezért fő feladatuk a kétoldalú közvetítés, mely révén rendszeres az interakció (kooperáció vagy konfrontáció) a mindenkori kormányzattal. Az általunk történeti genezisükben vizsgált kamarai rendszerek a mezoszféra köztes intézményrendszerében helyezkednek el. Emellett pedig egy másik szempont alapján is köztes státuszt viselnek: mivel alapvetően köztestületi jelleggel rendelkeznek és az államtól átruházott (közigazgatási) feladatokat is ellátnak, ugyanakkor egy adott szakmai-gazdasági kör érdekeit hivatottak – autonóm módon – megjeleníteni éppen az államhatalommal szemben, félcivil intézményeknek tekinthetők, vagyis átmentet képeznek a közigazgatási szerv és a tényleges (állampolgári) civil szerveződés között.

A kamarák kapcsolódása a másik két szférához a történelem menetében sokféle lehet: alá- vagy fölérendeltség, egy vagy többoldalú függőség, párhuzamosság és partnerség. Hatásmechanizmusuk szerint ez a kapcsolódás lehet alulról felfelé, felülről lefelé irányuló vagy egyidejűleg mindkét irányú. Eme tényezők mellett figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy hazánkban a kamarák – legalábbis a polgári korszaknak tekintett és általunk vizsgált időszakban – a „törvényes érdekképviselet" formáját öltik magukra: a kamarai autonómiák mozgásterét részint az azt létrehozó törvény, részint a kamara saját érdekérvényesítő képessége szabja meg. Az egyes kamarai struktúrák autonómiája nem közvetlen konfliktus által kivívott önkormányzat, hanem a makroszférától kapott önállóság, mely a szubszidiaritás jegyében fogant. Mivel az állam adja az érdekképviseletnek az autonómiát, rögtön meg is szabja annak mértékét, ugyanakkor az államrendszer jellegétől függően, beépíti abba saját befolyásának biztosítékait.[27]

Mindezt kiegészíthetjük azzal a közgazdasági szemlélettel is, hogy minden egyes államigazgatás legfontosabb feladatai közé tartozik a mi-

26 A makroszférába tartozik a politika, az állami szint a törvényhozó és végrehajtó hatalommal. Ezzel szemben a mikroszféra az egyes állampolgárok szintje, tágabb értelemben a munkavállalók, a vállalatok tartoznak ebbe. V.ö.: Farkas György: Kamarák és vállalati érdekképviseletek az integrációs felkészülésben. Osiris, Budapest, 2000. 7-17.

27 Vö.: Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Autonómiák Magyarországon 1848-2000. Szerk. Gergely Jenő. L'Harmattan, Budapest. 2005. I. k. 19-24.

nél hatékonyabb gazdálkodás és a minél kisebb számú állami feladatkörök és funkciók megléte. Ebben a szemléletben szintén hangsúlyozni kívánjuk, hogy a kisebb csoportok önkormányzatisága és önfenntartó működése – mint azt többek között a kamarai autonómiák történeti vizsgálata is igazolja – hozzájárulhat az államigazgatási agenda csökkentéséhez és a hatékonyság növeléséhez. A regionális vagy helyi önkormányzati működés révén mindemellett egyes csoportok különleges igényeire is nagyobb figyelem fordítható és – a szubszidiaritás elvének megfelelően – a belső érdekkiegyenlítés révén mindegyik társadalmi csoport számára pozitív hozadék származhat.

1.2. A kamarai rendszerek osztályozása történeti kontextusban

Az első kamarai mozgalmak az ipari forradalom hatására indultak meg Európában, jellemzően az ipar és kereskedelem területén; ezeknek két típusát különböztethetjük meg már a kezdetektől fogva: egy kontinentális európai és egy, a kontinentális Európán kívüli, angolszász modellt. Ez utóbbi Nagy-Britanniában és gyarmati területein – e szempontból ideértve a későbbi Egyesült Államokat és Kanadát is – alakult ki az ipari forradalom nyomán. Az angolszász kamarai rendszerek fontos ismérve, hogy teljes mértékben alulról, az érintett kamarába tömörülő tagok részéről építkező önszerveződésnek tekinthetők: a központi hatalom semmilyen formában nem bábáskodott megszületésüknél, azok az egyesülési jog alapján jöttek létre, épp ezért semmilyen állami jogosítványt nem birtokolhattak. E szervezetek nem törvény által létrehozott jogi személyek, hanem voltaképpen egyesületként működtek/működnek: minden szakma tagjai, legyen azok kereskedők, iparosok, ügyvédek, gazdák stb. maguk dönthetik el, hogy a létrehozott kamara tagjai lesznek-e vagy sem. A szervezet igen ritkán vesz részt a szakmai közigazgatásban és a kormányzatot tanácsadó munkájával sem segíti intézményes módon, tevékenysége a gazdasági kamarák tekintetében főleg az üzleti kapcsolatok kialakulásának elősegítésére és élénkítésére, a szakmai kamarák esetében pedig etikai kérdésekre, tagjaik érdekképviseletére illetve önsegélyezésre koncentrálódik. Az angolszász modellt követő kamarák szinte teljesen függetlenek ugyan a kormányzattól és az állami közigazgatástól, azonban pont fakultatív tagsági rendszerük

miatt az adott gazdasági-szakmai kör csupán kicsiny szeletét képviselik, ezért anyagi erejük és társadalmi súlyuk gyakran elég csekély. A törvényhozásra és a kormányzati munkára hatásukat elsősorban a lobbi-tevékenység révén tudták/tudják érvényesíteni, mely klasszikusan szintén az angolszász világban gyökerezik.[28]

A kamarák másik csoportjába a kontinentális modell alapján szerveződő kamarai intézményeket sorolhatjuk. Ezek francia központi és német önkormányzati mintára szerveződtek és markánsan eltértek illetve máig eltérnek az angolszász országokban meghonosodott struktúráktól. Döntő hatással a francia nemzetállam központosított közigazgatása, majd a 19. században különösen Lorenz von Stein filozófiája és az ennek nyomán létrejövő önkormányzati eszme[29] hatott fejlődésükre. Ez utóbbi nem az állam hatalmának kiterjesztését látta az adott szféra autonóm működésének szabályozásában, hanem sokkal inkább az állam hatalmának visszaszorítását és egyes szférák „privatizálását" a köztes hatalmi szint megteremtése által.[30] Az európai kontinensen kialakult kamarai szervezeteket a legtöbb esetben központi akarat hozta létre, jogkörüket, feladataikat és kötelességeiket uralkodói rendelet, később törvény szabályozta. Általában kötelező tagsági rendszer alapján szerveződtek, fő feladatuk pedig a képviselt szférával kapcsolatos törvényelőkészítő munka javaslatokkal és felterjesztésekkel való segítése, valamint az adott gazdasági-szakmai kör érdekeinek a kormány, illetve a társadalom felé történő képviselete volt. A mindenkori hatalom sokkal jobban érvényesíthette befolyását ezen szervezetekben, mint a szigetországban vagy gyarmataiban, azonban a kontinens kamarái sokkal kiterjedtebb tevékenységet végeztek, mint az angolszász világ hasonló nevet viselő egyesületei. A kontinentális modell alapján szerveződő kamarák az idők folyamán olyan törvényes érdekképviseletekké váltak, melyek az adott gazdasági-szakmai kör egészét magukba foglalták, és a kor-

28 Vö.: Strausz Péter: Kamarák a két világháború közötti Magyarországon. L'Harmattan, Budapest, 2008.

29 Lásd: Stein, Lorenz von: Lehrbuch der Volkswirtschaft. Manz, Wien, 1858; Stein, Lorenz von: Lehrbuch der Nationalökonomie. Manz, Wien, 1887.

30 Az „önkormányzatiság" ugyanis ebben a felfogásban csak egyfajta antitézisként jöhet létre: A mindenható kormányzattal, vagy az azt megvalósító államigazgatással szemben nyer értelmet az önkormányzó csoportok léte. A politikai szabadságjogok, az önrendelkezés és a saját felelősség elve – a mai szubszidiaritás eszméje – csak ezek tükrében nyeri el jelentőségét. Lásd bővebben: Fischer, Klaus H.: Die Wissenschaft der Gesellschaft. Gesellschaftsanalyse und Geschichtsphilosophie des Lorenz von Stein unter besonderer Berücksichtigung seines gesellschaftlichen Entwurfs. Haag & Herrchen, Frankfurt/M., 1990.

mányzattal rendszeres kapcsolatban állva befolyást gyakoroltak a törvényalkotó munkára, a társadalom fejlődésére is. Emellett pedig a szakmai közigazgatásban is gyakran szerepet kaptak és vállaltak, tehermentesítve a központi kormányzatot.

Történeti fejlődésükben, az ún. polgári korra való tekintettel igazat adhatunk egy immár nyolcvan éves elemzésnek, miszerint „a kamarai intézmény a maga törvényes rendeltetésénél fogva mintegy összekötő kapocsként szerepel az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között s a kamarák az állami közigazgatással szemben a gondozásukra bízott közgazdasági [valamint szakmai – Z.P.K.] érdekek törvényes szakképviseleteként jelennek meg".[31]

2. A MAGYAR KAMARAI RENDSZER ÉRTÉKELÉSE A POLGÁRI KORBAN

A kamarai rendszer története ma már Napóleon korától kezdődően megfelelő forrásokkal alátámasztott, tudományos feldolgozások révén áll előttünk. A kezdeti francia hatást követően előbb egy 1848-as osztrák minisztertanácsi rendelet, majd – az uniformizálás és centralizálás, valamint a közigazgatás reformja jegyében – az 1850-ben Karl Ludwig Bruck báró, kereskedelmi miniszter által közzétett uralkodói parancs rendelkezett a gazdasági kamarai rendszer kiépítéséről.[32]

31 Szávay Gyula: A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850-1925. BKIK, Budapest, 1927. 441. Ezt a nézetet erősíti a hazánk fejlődésére is meghatározó befolyást gyakorló kamarákról alkotott német jogfelfogás, mely eme intézményeket a „funkcionális önkormányzat" kifejezéssel illeti. Lásd: Kluth, Winfried: Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status - verfassungsrechtlicher Schutz. Mohr–Siebeck, Tübingen, 1997.

32 Lásd ehhez: Fritz Péter: A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850-1896. BKIK, Budapest, 1896. Diczig Alajos – Radó Dezső: A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön. Debrecen, 1938. Valamint: Erlaß des Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, enthaltend die auf Grundlage des Beschlusses des hohen Ministerrathes vom 3. Oktober 1848 erlassenen provisorischen Bestimmungen in Betreff der Errichtung von Handelskammern. A magyar fordítást közli: Zachar Péter Krisztián: Az osztrák gazdasági kamarák hivatal- és autonómiatörténete. KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa. 2006. 2-3. szám. „A kereskedelmi kamarák mint tanácsadó intézmények azt az általános feladatot kapják, hogy minden ipari és kereskedelmi kérdésben kívánalmakat és javaslatokat tegyenek tárgyalásuk tárgyává és ezekről felszólításra, vagy akár anélkül nézetüket és véleményüket az ipari szorgalom és a forgalom fenntartása és előmozdítása érdekében a hivatal tudomására hozzák."

A gazdasági kamarai szervezet kezdetektől kötelező tagsággal és legfőképp tanácsadási feladattal jött létre. A kereskedelem és ipar általános érdekeinek képviselete mellett javaslatokat terjeszthetett fel a kereskedelemmel és iparral kapcsolatos törvények jobbá tételére, részt vállalhatott a vámtarifák megállapításában, a kereskedelmi diplomaták kinevezése ügyében személyi javaslatot tehetett, mindemellett pedig kimutatásokat és jelentéseket volt köteles készíteni.[33] A szervezetnek némi központi költségvetésből juttatott támogatás mellett a tagságra kivetett kamarai illetékből kellett gazdálkodnia, végeredményben félig hivatalos, félig pedig autonóm testület lett.[34]

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés hatására a magyarországi illetve a Lajtán túli kamarai struktúrák tekintetében is változás állt be. Nemcsak a kereskedelmi kamarák újraszabályozására került sor, de megindult a kamarai mozgalom kiterjesztése is és egyes szabadfoglalkozású szakmák kamarákban való összefogása. Mindemellett jellemző lett a korszakra, hogy nagyobb teret engedett az autonóm létnek és csökkentette az állam – neoabszolutizmusra jellemző – szinte nyomasztó jelenlétét a kamarai működésben. A tevékenységi körök tekintetében előtérbe került az érdekképviseleti munka, a szakmai közigazgatási jelleg valamelyest háttérbe szorult.[35]

Az 1868. évi VI. törvénnyel az általános és kötelező érdekképviselet elve megmaradt, a „funkcionális önkormányzati szervezet”[36] közhatósági jellegű, tanácsadói, jelentéskészítő, véleményező és önállóan kezdeményező, javaslattevő intézmények lett. A szakminisztériumnak készített éves jelentés és statisztika mellett áruvédjegy-, minta- és mustrajegyzéket voltak kötelesek vezetni, valamint ők ellenőrizték a cégbejegyzéseket illetve származási bizonyítványokat bocsátottak ki az árukról. Ugyanakkor fontos érdekegyeztető, véleményező és gazdaságfejlesztő javaslato-

33 Sárközi Zoltán: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. Levéltári Szemle 1967/1. 55-107. Itt: 61.

34 Sárközi, 1967. 62.

35 E helyütt a Lajtán túli fejlődésmenetre részleteiben nem tudunk kitérni, de utalunk rá, hogy viszonylag széles spektrumban még a monarchia idején kiépült a kamarai mozgalom: egyfelől 1868-tól az ügyvédi, 1871-től a közjegyzői, 1891-től az orvosi, majd 1913-tól a mérnöki kamarák kerültek felállításra. Erről bővebben lásd: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián: Die Autonomie- und Rechtsgeschichte des ungarischen Kammerwesens – Ein Abriss. In: Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts. Hrsg.: Winfried Kluth. Peter Junkermannverlag, Halle an der Saale, 2009. 295-340.

36 Mint utaltunk rá, a német jogtörténeti fejlődés a kamarai köztestületi szervezeteket a „funkcionális önkormányzat” kifejezéssel illeti. Lásd: Kluth, 1997.

kat megfogalmazó szervezetekké váltak, mely érzékenyen reagált a liberális kapitalizmus korszakának változásaira és kihívásaira is.[37]

A dualista korszakban azonban a magyar kamarai rendszer – összehasonlítva a Lajtán túli területekkel, vagy egyes más európai országokkal – nem tudott kiteljesedni. Magyarországon 1918-ig mindösszesen két további kamarai szervezetet állítottak fel: a kereskedelmi és iparkamarák mellett: első szakmai kamaraként az ügyvédit, majd ezzel párhuzamosan a közjegyzői kamarát. Az újonnan felállított, kötelező tagságú szervezetek az ügyvédség és közjegyzők legfőbb funkcionális önkormányzati testületeivé váltak. A kereskedelmi és iparkamarákhoz hasonlóan regionális szervezetek maradtak, amelyek fölé nem állítottak országos központot. A korszakban jelentős ügyvédi kamarák feladata egyfelől az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megóvása, az ügyvédek érdekvédelme, kötelességeik teljesítésének ellenőrzése illetve a tagságnak történő jogszolgáltatás és az ügyvédséget érintő problémák orvoslása, valamint korszerű reformok életbeléptetésével kapcsolatos véleménynyilvánítás és javaslattétel, további a fegyelmi ügyek intézése lett.[38] Tevékenységük kiterjedt a tagság érdekeinek képviseletére (különösen a zugírászat visszaszorítására), valamint kisebb mértékben az igazságszolgáltatás átfogóbb kérdéseinek vizsgálatára és az észlelt problémák kiküszöbölésének módozataira vonatkozó javaslatok készítésére. Velük szemben közjegyzői funkcionális önkormányzatok autonómiája és tevékenysége önszerveződésükön túl nem nyert nagyobb szerepet korszakunkban.

Az így létrejött kamarai rendszer módosítására, továbbfejlesztésére és kiteljesítésére az 1918/19-es esztendő vészterhes időszakát követően az ellenforradalmi rendszer konszolidációjával került sor. A Horthy-korszak, melyet – az 1918/19-es forradalmi időszakok törekvéseivel ellentétben – számos tekintetben a dualista Magyarország folytatásának tekinthetünk, kezdetben elősegítette és támogatta a polgári berendezkedés liberális felfogását tükröző kamarai érdekképviseleti rendszer kiépülését és kiteljesedését. Leszögezhetjük, hogy a kiépülő gazdasági-szakmai kamarák a korabeli társadalmi, gazdasági, de néha még a politikai életnek is olyan tényezőjévé váltak, melyekkel a politikai döntéshozatal során is számolni kellett. Feladatuk volt a kormányzat törvényelőkészítő munkájának szakmai tanácsok, javaslatok útján történő

37 Az 1868. évi VI. törvénycikkre vonatkozóan lásd 1868:VI. tc. In: Corpus Juris Hungarici. illetve Szávay, 1927. 277-280. és Sárközi, 1967. 64-65.

38 1874. évi XXXIV. törvénycikk 19. §. Corpus Juris Hungarici.

segítése, az általuk megjelenített szakmai kör társadalmi fejlődésének előmozdítása, illetve a képviselt társadalmi réteg és a politikai vezetés közötti kapcsolat biztosítása, továbbá kiemelten a szakmai érdekképviselet is. Ezáltal a polgári korszakban a kamarák a képviselt kör számára fontos hordozói lettek a társadalmi jól-lét előmozdításának. Tevékenységükkel bizonyították, hogy képesek a kormányzattal az együttműködésre, ugyanakkor az adott körülmények között folyamatosan szem előtt tartják az általuk képviselt gazdasági kör érdekeit.[39] Feladataikat és struktúrájuk főbb elemeit továbbra is az 1868. évi VI. törvénycikk szabályozta, mely rendelkezést csak az 1934. évi XX. törvénycikkel módosították néhány pontban. A korszakban általánosan érvényesülő centralizációs törekvések a kamarát sem kerülték el, érezhetővé vált a felügyeletet gyakorló kereskedelemügyi miniszter erőteljesebb jelenléte a kamarai mindennapokban.[40] Ez a centralizációs törekvés találkozott a kamarák azon felismerésével, hogy „céljaikat csakis a náluk sokkal potensebb kormányzattal együttműködve tudják elérni, ezért a legtöbb esetben kooperációra, nem pedig konfrontációra törekedtek".[41]

Ez az utóbbi megállapítás érvényesnek tekinthető az agrárium terén kialakuló új funkcionális önkormányzatok esetében is. 1920-ban, hosszú előkészítő munka után, sor került a mezőgazdaság érdekképviseletéről szóló törvény megalkotására (1920:XVIII. tc), mely új elemekkel gazdagította a kamarai rendszert.[42] A mezőgazdasági érdekképviseletekkel egy háromlépcsős rendszer jött létre: a községekben, járásokban, városokban és megyénként szerveződő mezőgazdasági bizottságok delegálták tagjaikat az öt kerületi mezőgazdasági kamarába, melyek előterjesztéseit egy központi szerv: az Országos Mezőgazdasági Kamara

39 Vö.: Rigó Balázs: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részvétele az első világháborús hadigazdaságban. In: Politika – egyház – mindennapok. (Modern Minerva Könyvek 2.) Szerk. Lénár Andor – Lőrinczné Bencze Edit. Heraldika Kiadó, Bp. 2010. 217-238.

40 Lásd: Strausz, 2008. 62-64.

41 Strausz, 2008. 65.

42 A mezőgazdasági kamarák létrejöttéig az agrárium érdekképviseletét kizárólag szabadtársulási alapon működő szervezetek, így olyan helyi vagy országos érdekeltségű gazdasági egyesületek látták el, mint a Széchenyi István által 1835-ben életre hívott Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE), vagy a Károlyi Sándor közreműködésével megszületett Magyar Gazdaszövetség és a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége.

közvetítette a Földművelésügyi Minisztérium felé.[43] A legfrissebb elemzések szerint a mezőgazdasági érdekképviseletek mindvégig szoros kapcsolatban maradtak az államhatalmi szervekkel, ami jelzi szűkebb mozgásterüket és lehetőségeiket.[44]

A centralizációs törekvések ellenére és a gazdasági kamarák, valamint a politikai elit tagjai között mutatkozó személyi átfedések ellenére sem lettek az érdekképviseletek a „politika szolgálóleányaivá". A gazdasági kamarák önálló kezdeményezéseikkel, autonóm működésükből fakadó, széles társadalmi rétegekre ható tevékenységükkel mindvégig törekedtek önállóságuk megtartására, sőt lehetőségek szerinti bővítésére. A kereskedelmi és iparkamarák munkája révén számos olyan elemmel gazdagodott a magyar „civil társadalom" a két világháború közötti korszakban, mely ma is példaértékű kezdeményezésként áll előttünk. A gazdasági élet szempontjából már a Budapesti Nemzetközi Vásár kiépítése mellett létrehozták a Magyar Hét elnevezésű rendezvénysorozatot, 1926-ban elindították az Országos Hitelvédő Egyletet, ötvenezer pengő névértékű alapítványt hoztak létre a Magyar Tudományos Akadémiánál, támogatták a szakmai oktatás kiépülését: több ösztöndíjjal és pályadíjjal igyekeztek segíteni az ipari szakiskolák, valamint a kereskedelmi fiú- és lányiskolák legjobb növendékeit.[45] A társadalmi jól-lét és a szociális érzékenység kialakítása érdekében a kereskedelmi és iparkamarák nemcsak a tanoncképzésben és –vizsgáztatásban, valamint a kereskedelem és ipar fejlesztésének szolgálatában létrehozott alapítványokban vállaltak szerepet, hanem saját tagságuk rászorulóit is mindenkor segélyezni igyekeztek. A mezőgazdasági kamarák körében megfigyelhetőek a különböző vállalkozások (kórdiagnosztikai állomás, kertészet, gyümölcsös stb.) elindítása, mely az anyagi önállóság megteremtését célozta, továbbá számos előremutató kezdeményezés kötődik nevükhöz. Létrehoztak kertmunkásképző iskolát, talajtani állomást, valamint számos tenyészállat-kiállítás és

43 Ennek értelmében öt kerületi érdekképviselet jött létre Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Győr és Kaposvár központtal. Ez a kamarai beosztás később a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvidéki területek visszatértével módosult: az Észak-Dunántúli Mezőgazdasági Kamara egyes területeiből, illetve a visszatért felvidéki vármegyékből létrejött a Kisalföldi Mezőgazdasági Kamara, 1940-ben pedig felállították a kárpátaljai agrár-érdekképviseletet is. Lásd erről részletesen: Strausz Péter: A magyar mezőgazdasági kamarák vázlatos története 1920–1946. KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa. 2004. 1. sz.

44 Strausz, 2008. 75-76.

45 A kérdésekről lásd részletesen: Strausz, 2008. 148-155.

-vásár szervezésével igyekeztek tagságuk szakmai fejlődését elősegíteni. Saját hivatalos lapjaik és időszaki kiadványaik révén próbálták a magyar gazdálkodókat naprakész szakmai információkkal ellátni. A gazdák továbbképzésére téli iskolákat is tartottak, sőt a mezőgazdasági kamarák aktív szerepet vállaltak a tanyakérdés szőnyegre vitelében, valamint a népfőiskolai mozgalom útnak indításában is. Ezek a korszak társadalmának meghatározó kérdései, a jólét és jól-lét megkerülhetetlen diskurzusai voltak. De nem álltak itt meg a kamarák működésükben: saját hitelszervezetet állítottak fel, mely évente milliós nagyságrendű támogatásokat osztott ki, emellett a mintagyümölcsösökkel és -kertekkel olyan bevételekre tettek szert, melyekből a szociálisan rászorulókat támogatták. Emellett pedig sikerült egy munkásjóléti alapot is létrehozni és munkásotthonokat építeni.[46] Mindez jól mutatja, hogy a kamarák számára tevékenységük nem ért véget a politikai döntés-előkészítésnél és a döntéshozatalban való részvételnél, hanem e szervezetek megjelentek a közélet legkülönbözőbb szintjein és kilépve szűk szakmai körükből az egész társadalomra nézve hoztak létre jól-léti kezdeményezéseket.

A gazdasági érdekképviseletekhez hasonlóan a szakmai kamarák rendszere is tovább bővült a trianoni Magyarországon. A fennálló szakmai kamarák (közjegyzői és ügyvédi kamara) nem került sor komolyabb változásokra, mindösszesen – hasonlóan a gazdasági érdekképviseletek esetében tapasztalható centralizációs törekvésekhez – az új rendtartások[47] növelték meg az illetékes igazságügy-miniszter felügyeleti jogkörét.[48] Az ügyvédi kar és a politikai hatalom viszonyrendszere mindvégig hűvösebb volt, mint a gazdasági kamarák esetében. Ez részben a kamara

46 Lásd részletesen: Strausz, 2008. 150-155. A Duna-Tisza közi Mezőgazdasági Kamara például Horthy Miklós 20 éves kormányzói jubileuma alkalmából 25.000 pengős alapítványt hozott létre a szegény, megrokkant tagok és a mezőgazdasági munkások gyógykezelésére. A vezetés úgy rendelkezett, hogy e munkásjóléti alap feléből építsenek négy munkásotthont a pihenésre szorulók számára.

47 Lásd: Az ügyvédi rendtartás újabb módosításáról szóló 1934. évi II. tc., illetve Az ügyvédi rendtartás tárgyában kiadott 1937. évi IV. tc.

48 Különösen beszédes volt az 1937. évi Az ügyvédi rendtartás tárgyában kiadott IV. tc. 43. §-a, mely szerint a miniszter megsemmisíthetett minden olyan kamarai határozatot, amely „nem áll összhangban az ország nemzeti jellegével, vagy veszélyezteti az önkormányzat békés működését". Sőt ezen túlmenően az igazságügy-miniszter szükség esetén biztost nevezhetett ki a kamara élére, aki alapvetően szabad kezet kapott az ügyek intézésében, ugyanis a törvény szerint „az ügyvédi kamara hatáskörébe tartozó tennivalókat látja el az általa megbízott kamarai tagok közreműködésével vagy a szükséghez képest a célravezető egyéb módon".

klasszikus liberalizmust tükröző szellemiségére, részben pedig a szakmaiság őrzésére vezethető vissza. Sőt kijelenthetjük, hogy az ügyvédi kamarák vezetői, amíg tehették, nem engedtek azon kamarán belüli csoportoknak, melyek a zsidó származású kollégák szakmából történő kiszorítását szorgalmazták.[49] Nem volt, nem lehetett azonban kellő erejük arra, hogy útját állják a szélsőjobboldali erők politikában is tapasztalható előretörésének, így a német megszállást követően az ügyvédi kar zsidó származású tagjait is súlyosan érintették a Sztójay-kormány rendelkezései. Ugyanakkor az ügyvédi kamarák esetében is számos jólléti elemet figyelhetünk meg, melyek közül legjelentősebbnek az egyes területi érdekképviseletek keretében az árvák, özvegyek, nyugdíjasok érdekében működő kamarai segélyalapokat tekinthetjük.[50]

Új kamaraként jelent meg a Budapesti Mérnöki Kamara, melynek feladata 1923-tól, hogy „a mérnöki karnak erkölcsi tekintélye és hazafiassága felett őrködjék; a kamara tagjainak jogait és érdekeit védje; a mérnökök működésének jog- és szabályszerűségét ellenőrizze; tagjai, valamint a mérnök-helyettesek felett e törvény korlátai közt a fegyelmi hatóságot gyakorolja; a kar erkölcsi színvonalának emelését és érdekeinek fejlesztését véleményadás és javaslattétel útján előmozdítsa”.[51] A kamara civil kezdeményezésének számított egy segélyalap életre hívása, mely jelentős alaptőkét halmozott fel és komoly támogatást nyújtott a rászoruló kamarai tagoknak, illetve családjaiknak. Emellett 1924-től jött létre a Budapesti Mérnöki Kamara első elnökének (Zielienski Szilárdnak) emléket állító Zielienski Alapítvány, melynek kuratóriuma az építészi és mérnöki hivatással kapcsolatos kiemelkedő tudományos eredményeket díjazta. Valamint a kamara évente igyekezett megrendezni a Kamarai Napok elnevezésű seregszemlét, ahol egyfelől a tagság szorosabb együttműködését, a szakmai kapcsolatok kiszélesítését igyekezett segíteni, emellett a kamara munkáját tárta a szélesebb közvélemény elé.[52]

A szakmai funkcionális önkormányzatok körében rendkívüli jelentőségre tett szert az orvosi rendtartásról szóló 1936. évi I. törvénycikk ál-

49 Az ügyvédi kamarák vezetése és a hatalom ellentétekkel terhelt viszonyára lásd: Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között. Helikon, Budapest. 2001. 123-131. és 135-146.

50 Lásd bővebben Strausz, 2008. 151 és 154.

51 A mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. törvénycikk.

52 Strausz, 2008. 154-155.

tal létrehozott orvosi kamarák rendszere. Noha a törekvés a dualizmus kora óta napirenden volt, csak a Trianon folyományaként bekövetkezett jelentős változások és ellentétek (a magánpraxis beszűkült lehetőségei, az állami és biztosítóintézeti orvosok pozíció-erősödése, majd a gazdasági válság hatására drasztikus bércsökkenése, az ebből fakadó „zsidó" és „keresztény" orvosok közötti feszültségek, valamint a pályakezdők körében mutatkozó magas munkanélküliség) vezettek el egy orvos-kamarai törvény megalkotásáig.[53] A Gömbös-kormány által megalkotott jogszabály egyfelől területi kamarákat, valamint egy ezeket összefogó országos ernyőszervezetet is felállított.[54] Ez utóbbi a kormányzat centralizációs törekvését is jól tükrözte: az orvosi kamarák az 1920 után mutatkozó problémák megoldásának eszközét jelentették, különösen a magánorvosi és a közalkalmazotti orvosi gyakorlat szétválasztásában hárult rájuk jelentős szerep, ezzel viszont „a tagság feletti felügyeleti-fegyelmi funkció vált hangsúlyosabbá, a hatalomtól független, autonóm lét és érdekképviseleti tevékenység háttérbe szorult".[55]

Végül röviden szót kell ejtenünk a szakmai kamarák rendszerébe besorolt, azonban autonómiával és a hagyományos értelemben vett érdekképviseletek működésében megmutatkozó ismérvekkel nem rendelkező szervezetek létrehozásáról is. A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk (közkeletű nevén az első zsidótörvény) rendelkezett a Sajtókamara, valamint a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállításáról. E helyütt kiemelendő, hogy miközben a többi szellemi szabadfoglalkozás esetében csak áttételes nyomásgyakorlás volt megfigyelhető a szakmákban működő zsidó származású honpolgárok ellehetetlenítésére, ezt a két kamarának nevezett szervezetet kimondottan a sajtó, film- és színművészet „zsidótlanításának" feladatával, valamint a cenzúrára való törekvés és szigorú kormányzati ellenőrzés hozta létre a kormányzat.[56]

53 Az orvosok 1920 utáni helyzetére lásd: Kovács M., 2001. 112-118.

54 A törvényhez fűzött végrehajtási rendelet értelmében összesen nyolc kamarai központ került meghatározásra. Ezek értelmében a Budapesti Orvosi Kamara mellett Debrecenben, Kecskeméten, Miskolcon, Pécsett, Szegeden, Székesfehérváron és Szombathelyen került sor kerületi (területi) orvosi kamara felállítására. Lásd: A m. kir. belügyminiszter 1936. évi 210. számú rendelete. In: Magyarországi rendeletek tára 1936. Budapest, 1936. 63-64.

55 Strausz, 2008. 115.

56 Lásd: A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. tc. 4. §-a és a zsidók társadalmi és gazdasági térfoglalásáról szóló 1939. évi IV. tc. (második zsidótörvény) 9. §-a. Bővebben lásd: Strausz, 2008. 115-120.

A fentebb elmondottakból is kiviláglik, hogy a tényleges autonóm működéssel rendelkező magyarországi kamarák a teljes polgári korszakban – még a Trianon utáni néha visszás körülmények közepette is – minden erejükkel igyekeztek a társadalmi élet minél több fórumán megjelenni, tagságuk érdekeit megfelelő súllyal képviselni. Így e szervezeteket a 19-20. századi gazdasági és társadalmi érdekegyeztető folyamatok fontos szereplőivé váltak. Mint láttuk, a kamarák funkciója hármas volt: egyrészt a kormányzatot segítették az adott gazdasági-szakmai kör jobb megismerésében, problémáinak megoldásában, illetve a hatékonyság és költségcsökkentés jegyében az állami szakigazgatást tehermentesítették bizonyos speciális szakmai feladatok átvételével. Másrészt azonban a tagság érdekeit nemcsak joguk, de egyenesen kötelességük is volt képviselni a kormányzat előtt, megjeleníteni azt a szakmai konszenzust, amely hozzájárulhatott az ország közös ügyeinek előmozdításához. Ennek során legfontosabb eszközük a vonatkozó törvényjavaslatok előkészítésében való véleményező részvételi jog volt, az idők folyamán azonban számos más olyan fórum is kialakult, ahol a kamaráknak módjuk nyílt saját érdekeiket artikulálni. E két feladatkört azonban nem tudták volna ellátni, ha elhanyagolták volna harmadik kiemelt kötelességüket: a kamarát alkotó csoportok közötti belső érdekkiegyenlítést. Az érdekképviselet ugyanis csupán úgy tudott a siker reményében fellépni a „külvilágban", ha álláspontja mögött tudhatta a tagság többségének támogatását.

Ennek az érdekartikulációnak gyakran a kormányzat centralizációs törekvései, illetve egyes körök jobb lobbi-képességei, valamint a személyes ismeretségek, továbbá az anyagi eszközök megléte vagy hiánya szabhattak gátat. Ennek ellenére elmondható, hogy a klasszikus liberális gondolkodásból fakadó, önkormányzatiságon és autonómián alapuló kamarai szervezetek – amíg lehetőségük volt rá – megfelelően és nemcsak az adott szakmai kör, hanem az egész társadalom javára töltötték be feladataikat.

3. AZ ÚJJÁÉLEDŐ KAMARAI RENDSZER TAPASZTALATAI A RENDSZERVÁLTOZTATÁS UTÁN

A modernkori kamarai intézmények számos tekintetben eltérnek a korábbiakban bemutatott, a polgári korszakban jelentős szerepet betöltő szervezetektől. A kamarák nem tekinthetők ugyan egyértelműen

a civil szféra részének, hiszen általában sok szállal kötődnek az őket létrehozó államhoz és annak közigazgatási struktúrájához. Mivel azonban megszületésüktől fogva nemcsak joguk, de kötelességük is a mindenkori hatalomtól lehetőség szerint függetlenül, autonóm módon működni, perspektívájuk és álláspontjuk számos esetben egybeesik a különböző társadalmi és civil szervezetekével, mozgalmakéval. Mindez pedig kiterjedt struktúrájuk és gyakran évszázados működési tapasztalatuk mellett valósággal predesztinálja őket arra, hogy a „mezoszférában", az állami és közösségi intézményrendszer valamint az állampolgárokhoz közelebb álló (civil) szféra között közvetítő szerepet vállaljanak. Ez új alternatív perspektívát jelenthet mind a politikai hatalom, mind pedig a társadalom különböző képviselői számára.

Amennyiben a mai kamarákról kívánunk összefüggő, egységes képet alkotni, úgy ez szinte lehetetlen vállalkozásnak bizonyul. Alapvetően megmaradt a történelmileg kialakult két kamara-csoport: a gazdasági és szakmai kamarák közege. Azonban a tagság tekintetében immár nemcsak a klasszikus angolszász és kontinentális modell áll előttünk, hanem időközben kialakult egy köztes, fakultatív tagságra építő, de kötelező regisztrációhoz kötött megoldás is, mely Nyugat-Európa néhány országa mellett immár hazánkban is megjelent a kereskedelmi- és iparkamarák körében.

A hazai kamarai mozgalom a rendszerváltást követően szinte minden európai mintát valamilyen formában adaptált és a törvényhozó különböző módokon igyekezett az elmúlt két és fél évtizedben szabályozni a kamarák létét. Ennek nyomán hazánkban nincs egységes politikai és tudományos álláspont a kamarák szerepéről, jelentőségéről a társadalomszerkezetben. Így a jóléti államhoz fűződő viszonyrendszerük, feladataik sem egységesek, a társadalmi jól-léthez való hozzájárulásuk is változó. Ebből fakadóan feladataik és jogosítványaik igen sokrétűek; ami általában közös a különböző szabályozásokban az a következő pontokban foglalható össze:

- a képviselt kör érdekeinek belső egyeztetése, majd a külvilág felé történő képviselete;
- az adott gazdasági-szakmai csoportra vonatkozó törvényelőkészítő munkában történő részvétel, véleményezési, javaslattételi jog;
- a kormányzat által rájuk ruházott közfeladatok ellátása (pl.: egyeztető bíróságok működtetése, etikai felügyelet, eredetileg az állami apparátus hatáskörébe tartozó ügyek intézése);

- együttműködés a szakmai közigazgatással;
- különböző (térítésmentes vagy díjakhoz kötött) szakma-specifikus szolgáltatások a tagságnak.

A rendszerváltoztatást követően – az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény lehetőségeit kihasználva – megindult számos, magát kamaraként megnevező szervezet létrehozása.[57] Mindennek eredményeképpen 1993-ra már több mint száz, magát kamarának tituláló, de az egyesülési törvény alapján létrejött szervezet működött, melyek elsődlegesen az angolszász kamarai rendszer jellegzetességeit mutatták: bizonyos kamarai feladatokat elláttak ugyan, részt vállaltak az adott szakmai-gazdasági kör önszerveződésében, de a kormányzati közfeladatot nem láthattak el. Nem rendelkeztek sem megfelelő eszközrendszerrel, sem pedig olyan politikai tőkével és lobbi-erővel, mellyel hatékonyan és egységesen tudtak volna fellépni az általuk képviselt kör érdekeiért. Sokkal inkább a széthúzás és a vetélkedés volt meghatározó (nem egyszer durva hangnemtől kísérve) az egyes – azonos szakterületen megalakult – szervezetek között.[58]

A kormányzat hozzáállása sem segítette az új, modern kamarai rendszer kialakulását Magyarországon, mivel az Antall-kormány nem szimpatizált az új típusú érdekképviseletekkel. Ugyan elősegíthette volna a területi mellett a funkcionális önkormányzatok fejlődését is helyi, szakmai és országos szintű (neokorporatista) egyeztetési fórumok létrehozásával[59], ez azonban nem következett be. A kormányzat sem az újonnan formálódó érdekképviseletek legitimitását, sem tagtoborzó képességét, sem pedig a hozzájuk kapcsolódó társadalmi réteg önszerveződését nem támogatta a pozitív diszkrimináció egyetlen eszközével sem. Sok esetben úgy vélte – és volt ahol nem alaptalanul –, hogy nem bízhat eme szervezetek vezetőiben, hiszen eme elit meghatározó része még az államszocialista rendszerben került vezetői pozícióba. Így a legtöbb területen nem kérték ki az egyesületi kamarák véleményét, vagy nem vették azt figyelembe.

57 Az okot abban láthatjuk, hogy a törvény nem rendelkezett a „kamara" megnevezés használatáról, nem állított fel egységes definíciót, így az egyesületi alapon működő struktúrák bármelyike használhatta a kamara megnevezést.

58 Révész Péter – Szakál Róbert: Kézikönyv a gazdasági kamarákról. Novorg International Szervező és Kiadó Kft., Budapest, 1994. 121.

59 A neokorporatista érdekegyeztetés modell jelentőségéről és szerepéről a jól-léti társadalmakban lásd a kutatásban Dr. Zachar Péter Krisztián tanulmányát: „Társadalmi – gazdasági konfliktusok Európában a 20. században: az osztályharctól a társadalmi érdekkiegyenlítésig"

Ezért is jelentett külön izgalmas váltást, amikor a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény bevezette a magyar jogrendbe a köztestületek fogalmát és nevesítette a kamarákat.[60] Ennek következtében pedig a kamara ekkortól kezdve nem működhetett társadalmi szervezetként, hanem csakis köztestületként, törvény által létrehozva.[61] Ennek megfelelően a következő években mind a gazdaság, mind a szabad szellemi foglalkozások terén létrejöttek az egyes, külön törvény által létrehozott, köztestületként működő kamarák.

3.1. Viták a kötelező tagságról

A megnyugtatónak tűnő rendezés ellenére az ezt követő másfél évtizedben sem jutott nyugvópontra a kamarai rendszerről folytatott hazai politikai polémia. A hatalom birtokosai több esetben is szándékaik megvalósítása érdekében, illetve politikai előnyök végett határozták meg saját álláspontjukat a kamarák szerepével és jogszabályi hátterével kapcsolatban. Ennek tudható be, hogy mind a gazdasági kamarák, mind egyes szakmai kamarák esetében több ízben is komoly módosítás következett be a normarendszerben és nem alakult ki kormányzati ciklusokat átívelő konszenzus a funkcionális önkormányzatok szerepéről, tevékenységi köréről és helyéről a társadalom és a politikum alrendszerében.

Amennyiben először a gazdasági kamarák helyét vizsgáljuk a magyar politikai rendszerben, úgy megállapíthatjuk, hogy az 1994 márciusában kihirdetett új gazdasági kamarai törvény, melyet a parlament ellenszavazat nélkül (!) fogadott el, a közép-kelet-európai térség egyik legkomplexebb kamarai szabályozását és érdekképviseleti rendszerét hozta létre. Ennek értelmében három kamarai szervezet állt fel mind megyei, mind országos szinten: a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműves kamarák

60 „A köztestület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztestület a tagsághoz, illetőleg a tagság által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztestület jogi személy." PTK 1993:XCII. tc. 65. §. (1) bek.

61 A jogszabály egyben rendelkezett arról is, hogy azok az egyesületek, melyek nevében a „kamara" szó szerepelt, 1995. december 31-ig kötelesek voltak nevüket megváltoztatni. Réfi Attila: A kamarai autonómiák és hegyközségek 1945-től napjainkig. In: Autonómiák Magyarországon 1848-2000. I-III. kötet. Szerk. Gergely Jenő. L'Harmattan, Budapest. 2005. I. k. 148-161. Itt: 157.

és az agrárkamarák. A kötelező tagság és a köztestületi jelleg révén sikerült az egyes szakmai, vagy ágazati érdekeket háttérbe szorítva konszenzusos érdekképviseletre törekedni és ezáltal a gazdasági szféra egészét megjeleníteni a kormányzattal, illetve a helyi politikummal folytatandó dialógus-folyamatokban. Erőteljesen jelenhetett meg a kamarák érdekképviseleti funkciója is, hiszen a kamarák választott testületeiben valósult meg a piac átfogó és arányos gazdasági súly szerinti képviselete, vagyis egy alulról építkező, decentralizált és állami befolyás nélküli összgazdasági érdekképviselet.

A jogszabály szerint a gazdasági kamarák négy elkülöníthető feladatot láttak el: először is a közigazgatástól vállaltak át törvényileg szabályozott feladatköröket, illetve közreműködtek a gazdasággal összefüggő államigazgatási ügyek ellátásában.[62] Mint arra már utaltunk, a kamarák második feladata lett a gazdasági szereplők általános érdekeinek érvényesítése, e pontnál megkerülhetetlen lett a kamarák véleményének kikérése gazdasági tárgyú jogszabály-előterjesztésekkel kapcsolatban.[63] Harmadik kamarai feladatkörként jelent meg az üzleti forgalom biztonságának és a piaci magatartás tisztességének megteremtése, megőrzése, illetve fokozása. Ide tartozott számos adminisztratív kamarai feladatkör (származási igazolások, bizonyítványok és a kereskedelmi forgalomban szükséges más okmányok kiállítása és hitelesítése, a kereskedelmi szokványok összeállítása és közreadása, stb.) és különösen a saját adatbázisok létrehozása, vagyis a cégjegyzékek vezetése. Negyedik, de egyáltalán nem mellékes feladatkörként jelent meg a kamarák számára a gazdaság fejlesztése. Hagyományos, évszázados múltra visszatekintő feladatok kerültek ebben a paragrafusban szabályozásra, melyek tartalmazták a gazdaság infrastruktúrájának fejlesztését, a műszaki fejlődés előmozdítását, a külgazdasági kapcsolatok ápolását, a vásárok szervezését, a tagok számára történő tanácsadást, a tagok sok szempontból történő tájékoztatását és szolgáltatások nyújtását. Ugyanakkor új és jelentős feladatként került elő, hogy a gazdasági kamarák közreműködnek – részben a szükséges információk, tájékoztatások megadásával, részben az összgazdasági érdekek megjelenítésével – a gazdaság fejlesztésére létrehozott, elkülönített állami pénzalapok gazdaságfejlesztő tevékenységében is.[64]

62 1994:XVI. tc. 29. §.

63 1994:XVI. tc. 60. §. és 62. §.

64 1994:XVI. tc. 26. §.

Ezáltal egy olyan komplex feladatkör-kulmináció alakult ki a gazdasági kamarák esetében, mely ötvözte mind a hagyományos, történelmileg kialakult feladatköröket, mind az új, a modern gazdaság követelményeiből fakadó feladatokat. A gazdasági kamarák köztestületekként jelentek meg, amelyek kötelező tagságuk révén teljes reprezentációt tudtak megvalósítani, ugyanakkor – a tagdíjbevételek révén – az államtól és a közigazgatástól függetlenül működtek. A kamarák sajátja volt a területi elv alapján működő decentralizált és demokratikus struktúra, valamint a gazdaság általános érdekeinek védelme mellett a hagyományos gazdaságfejlesztés és az államigazgatástól átvett közfeladatok (kvázi hatósági funkciók) gyakorlása.

A gazdasági kamarai rendszer minden bizonnyal legnagyobb hiányossága ezekben az években ugyanakkor az érdekegyeztetés területén volt megfogható. Magyarországon ugyan csíráiban megjelent a nyugat-európai országok esetében mindennapi gyakorlattá vált neokorporatív tripartit érdekegyeztető mechanizmus, felállt és működött az Érdekegyeztető Tanács (ÉT), azonban a gazdasági kamarák és a gazdasági kormányzat között nem alakult ki rendszeres konzultációs kapcsolat.[65] Mindemellett az új kötelező tagságú kamarai rendszer az abba „kényszerített" tagokat, különösen a kis- és középvállalkozásokat sem tudta meggyőzni szükségességéről, az első perctől kezdve mutatkoztak ellenérzések a kamarai struktúra iránt: a szolgáltatások szintje sokkal később állt csak be a gazdasági kamarák esetében, mint a tagdíjak befizetésének kötelezettsége, így a tagok úgy érezték, újabb adóterheket kaptak a nyakukba a kormányzattól.[66] Ennek következtében politikai tényezővé válhatott a kötelező tagság elleni fellépés, mely az 1998-as

65 A közjogi-köztestületi kamarák megléte ellenére hiányzott a közvetlen fórum, ahol a kormányzatot szembesíteni lehetett volna a gazdasági szereplők véleményével. Vö.: Beszélgetés Dunai Péterrel. Közli: Vasi Kamarai Hírek. III. évf. 7. sz (1997. november) 3. és Nyílt levél Horn Gyula miniszterelnökhöz. Közli: Kamara Értesítő. 1997. március. 3.

66 „...rendkívüli mértékben felerősítették a tagság ellenállását, hiszen a kamarai törvényben előírt feladatainak a gazdaság fejlesztésével kapcsolatban, az üzleti forgalom biztonságában, az általános gazdasági érdekképviseletben, a gazdasági tevékenységgel összefüggő közigazgatásban, illetőleg szolgáltatásai kialakításában még semmilyen eredményt felmutatni nem tudó Kamara szinte első hivatalos kapcsolatában tagjaival, a tagdíj beszedését kezdeményezte." Sugár János: A Magyar Kereskedelmi Kamara, a Magyar Gazdasági Kamara és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi és Iparkamara története (1949-1997). In: A Kereskedelmi és Iparkamara Miskolcon 1880-1997. Szerk.: Dobrossy István. Miskolc, 1997. 202.

választások esetében komoly tőkét jelentett a végül győztes jobb-közép pártoknak.

Ennek a folyamatnak az eredményeképp alig öt évvel megszületése után megszűnt a kötelező kamarai tagság a gazdasági kamarák esetében. Az új kamarai törvény (A gazdasági kamarákról szóló 1999. évi CXXI. törvény) arra az alapra helyezkedett, hogy a gazdálkodó szervezetek tagsága önkéntes legyen, és a hagyományos kamarai feladatok ellátásának, illetve a kamarák köztestületi jellegének erősítése érdekében 2000. november 1. napjától a gazdasági kamarák ne lássanak el közigazgatási feladatokat. A kamarák szervezetrendszerének egyszerűsítése érdekében az új törvény a kereskedelmi és iparkamarák és a kézműves kamarák integrációját is előírta, emellett a gazdasági érdekképviseletek törvényben biztosított jogaira vonatkozó szabályozást is egyszerűsítette.

A gazdasági önkormányzatok kényszerű átalakítására éppen akkor került sor, amikor „a legnagyobb szükség lett volna rá, hogy a kamarák zavartalanul végezhessék tevékenységüket".[67] Az ország az Európai Unióhoz történő csatlakozás előszobájában állt és a kamarák egyik súlyponti feladatát jelentette volna a 2000 és 2004 közötti időszakban, hogy mind általánosságban az ország gazdaságát, mind a honi gazdasági szereplőket felkészítsék a közösségi csatlakozás következményeire. Nyilvánvaló, hogy az a tény, miszerint „a magyar vállalkozók nagy része elégtelen ismeretanyaggal rendelkezik az uniós szabályokat illetően", valamint hogy „nem bírnak megfelelő mozgástérrel, illetve intenzitással a külföldi piacokon" éppen a kamarák meggyengítésének és jogfosztásának a következménye.[68]

Az önkéntes tagsággal rendelkező, de elméletileg köztestületileg működő magyar gazdasági kamaráknak az 1999. évi törvényt követően négy-öt évre volt szükségük, hogy konszolidálják tevékenységüket, megteremtsék a működéshez szükséges anyagi feltételeket és ismét meghatározó módon, tagságukban is gyarapodva tudjanak bekapcsolódni a magyar gazdaság érdekeinek artikulálásába. Jellemző volt, hogy ebben az időben nem a KKV-k, hanem elsősorban a hazai és multinacionális nagyvállalatok, valamint a mezőgazdaságban is a nagyüzemek adták a kamara tagságát. Végül úgy tűnt a 2000-es évek közepére az első közös

67 Tóth Imre: A kereskedelmi és iparkamarák változásai Magyarországon 1980 és 2000 között. In: A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban. Főszerk.: Gergely Jenő. Szerk.: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 2007. 13.

68 Tóth, 2007. 13.

pontokat talán sikerült megtalálni a kormányzattal is, ugyanis a politikai elit igényei között egyre hangsúlyosabbá vált az állami közigazgatás karcsúsítása és tehermentesítése – ez pedig újabb feladat-átruházásokkal járt más szervezetek részére. Egyes kamarai vezetők véleménye szerint ez egy részbeni visszatérést jelentett a korábbi álláspontho z, miszerint a kamarák éppen a karcsú és célorientált állami közigazgatás megszervezése érdekében, mint az érintettek önszerveződése jelennek meg. Ez a tendencia különösen a gazdasági válság hatására erősödött fel, amikor egyértelművolt, hogy a társadalmi jól-lét megteremtése érdekében a széles köröket mozgósítani képes kamarai rendszer közreműködhet a kormányzati célok elérésében. Így a 2010-es választások előszelében ismét politikai tényezővé válhattak a gazdasági önkormányzatok és a kormányváltást követően jogszabályi helyzetüket, jogosítványaikat és feladataikat is ismételten módosították.

Először úgy tűnt, gyors és ismét a kötelező tagság irányába elmozduló törvénymódosítást várhatnak a gazdasági kamarák, azonban sem a kereskedelmi és iparkamarákkal, sem pedig a mezőgazdasági kamarákkal kapcsolatos új törvény nem készült el a kormány által kitűzött időpontig. Végezetül 2011 novemberében igen furcsa és szokatlan módon végigvitt törvénymódosításra került sor: az egyik úgy nevezett „salátatörvényben" néhány ponton megváltoztatták a gazdasági kamarákkal kapcsolatos 1999-es törvényt. A 2012. január 1-jétől életbe lépett változás lényege, hogy az egyéni és társas vállalkozások – kivéve a más kamarák illetékessége alá tartozókat – kötelesek regisztráltatni magukat a területileg illetékes kereskedelmi és iparkamaránál. Emellett évi 5000 forintos hozzájárulást kell fizetniük a kamarai közfeladatok ellátásához, melyet a területileg illetékes szervezet számlájára kötelesek átutalni. A hozzájárulás köztartozásnak minősül, melyet nem fizetés esetén az adóhatóság jogosult behajtani. Mindez által a vállalkozások még nem válnak az adott kamara tagjaivá, a kamarai tagság továbbra is önkéntes maradt. A hozzájárulásért cserébe ugyanakkor a szervezet köteles részükre a kamarai törvényben meghatározott szolgáltatásokat (tanácsadás gazdasági, pénzügyi, adózási, hitelhez jutási kérdésekben, üzleti partnerkeresés és pályázatfigyelés) térítésmentesen nyújtani.[69]

69 2011. évi CLVI. törvény egyes adótörvények és azzal összefüggõ egyéb törvények módosításáról 403-408. §. 2011. november 21. Kihirdetés napja: november 29. Magyar Közlöny 140. szám. http://jogszabalykereso.mhk.hu/MK11140.pdf (letöltés dátuma: 2012. március 8.)

Talán felesleges hangsúlyozni, hogy a fenti módosítás nem oldotta meg a gazdasági kamarák több mint egy évtizede meglévő gondjait, és a képviselendő kör számára sem nyitott új lehetőségeket. Némiképp féloldalasnak tűnik, hogy a vállalkozásoknak bevételükből egy olyan szervezet közfeladat-ellátásának költségeiben kell részt vállalniuk, melynek ezáltal nem válnak tagjaivá. Ismerve a kamarák korlátozott szolgáltatási lehetőségeit, az sem valószínű, hogy ezek a fizető „nem-tagok" sokat profitálhatnak majd a hozzájárulásért cserébe ígért szolgáltatásokból.

A különböző adókkal így is túlterhelt vállalkozói szféra nagy része nem is fogadta kedvezően a változást: sokan úgy érezték, hogy befizetett összegért semmit nem kapnak cserébe. Különösen nagy terhet jelent ez az úgy nevezett kényszervállalkozók ezrei számára.[70] Emellett regisztrációként sem értékelik hasznosnak ezt a kormányzati lépést, mivel a közhiteles nyilvántartások eddig is elérhetőek voltak még az interneten is.[71] A törvénymódosítást nemcsak a sajtóban érte sok bírálat, hanem az Alkotmánybíróságon is megtámadták, mely azonban nem vezetett eredményre.[72] Így a vállalkozásoknak 2012. március 1-jéig a területileg illetékes kamaráknál – a regisztrációs díj megfizetése mellett – regisztráltatni kellett magukat. További elmozdulás a gazdasági kamarák törvényi szabályozásában az agrárkamarák esetében rajzolódott ki.

Itt 2012-ben végleges döntés született a kötelező tagság helyreállításáról és az agrárkamarai struktúra, tag- és feladatkör megváltoztatásáról. Ennek megfelelően e szakterületen a hazai kamarai szervezet megnevezése: Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamara, melybe nemcsak a gazdálkodóknak, de az adott szakterületen működő feldolgozóknak és a kereskedőknek is kötelező tagságot írtak elő. Az új szervezetben a választásokat már 2013 tavaszán, komoly politi-

70 Vö.: Kamarai hozzájárulás: előleg vagy „utólag". Pécsi Stop, 2012. március 1. http://pecsistop.hu/regio/kamarai-hozzajarulas-eloleg-vagy-utolag/1006229/ (letöltés dátuma: 2012. március 8.)

71 Kötelező 5000 forintos hozzájárulás. Adófórum, 2012. január 17. http://www.adoforum.hu/index.php/articles/125/81919/kotelezo-5000-forintos-kamarai-hozzajarulas (letöltés dátuma: 2012. március 9.)

72 A panaszról bővebben: Alkotmánybíróságon bukhat el a cégek új terhe. Vállalkozói Negyed, 2012. február 20. http://vallalkozoi.negyed.hu/vnegyed/komment/20120219-alkotmanybirosagon-bukhat-el-a-kotelezo-kamarai-hozzajarulas.html?SYSref=NONE&cmnt_page=1 (letöltés dátuma: 2012. március 9.)

kai csatározások közepette tartották meg.[73] A kötelező tagság helyreállításával közel 190.000 tag került az új szervezetek keretébe, a tagdíjakat viszont törvényileg – a minden érintett számára vállalható – 5.000 forintban maximálták. Ez összességében elfogadhatóvá teheti az új agrárkamarákat, amennyiben az általuk nyújtott szolgáltatások és érdekképviseleti munka is megfelelően alakul. Az új szervezetek döntéshozatalban betöltött helyéről, a társadalmi jól-lét kérdésekhez való hozzájárulásáról azonban csak a közeljövő eseményeinek későbbi elemzése adhat megnyugtató választ.

Amennyiben a rendszerváltoztatás utáni szakmai kamarákat vesszük górcső alá, úgy itt sem kerülhetjük meg a kötelező tagság kérdésköre körül kirobbant disputát. A köztestületként működő szakmai érdekképviseletek törvény általi felállítása 1994-ben vette kezdetét, azonban egyes kamarák tagsági jellegében illetve jogosítványaiban az utóbbi szűk két évtized alatt is jelentős változások mentek végbe. Ez természetesen kihatott lobbi-erejük mértékére valamint nem egy esetben a mindenkori kormányzathoz fűződő viszonyukra.

E kamarák között a komoly történelmi múlttal rendelkező ügyvédi, mérnöki és orvosi érdekképviseletek mellett olyan szervezeteket is találunk, mint a Magyar Szabadalmi Ügyvivői Kamara, az Országos Vadászkamara vagy Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara. Természetes, hogy ezen szervezetek teljesen eltérő létszámú és összetételű tagságot képviselnek és szakmai-társadalmi súlyuk is roppant különböző. Nem lehet célunk valamennyi szervezet részletes elemzése, így az elkövetkezőkben az általános tendenciákat és a kötelező tagság körüli politikai vitákat emeljük ki.

A rendszerváltoztatás óta eltelt közel két és fél évtizedben a szakmai kamarák esetében is megfigyelhető volt az egységes és ciklusokon átívelő politikai konszenzus hiánya e szervezetek szerepéről és feladatköreiről. Szinte mindegyik kamara struktúrájának és mozgásterének meghatározása komoly politika viták tárgyát képezte, s ennek tükrében nem csoda, ha a hatalom éppen aktuális birtokosai megpróbálták időről-időre saját céljaiknak megfelelően alakítani e szervezetek törvények szabta kötelességeit és jogosítványait. Különösen igaz volt ez az

73 E helyütt nem tudunk kitérni részleteiben a kamarai választásokon induló szervezetek hálózati és politikai kapcsolataira, azonban minden érintett számára egyértelmű volt, hogy komoly kormányzati támogatást élveznek a kamarai választásokon győztes csoportok (MAGOSZ és 11 szövetségese).

egészségügyi kamarák rendszerére, melyek ezer szállal kötődnek a társadalom minden szegmenséhez és melyek átalakítása egy tágabb körű gazdasági-szakmapolitikai stratégiaváltásba illeszkedett a kormányzat részéről a 2000-es évek közepén. Mindemellett véleményünk szerint az egészségügyi kamarák kötelező tagságának felszámolására tett kísérlet egyben törekvés is volt a kormányzat részéről, hogy a számára egyre kellemetlenebb, a szakmaiságot és az egészségügyet érintő kérdésekben hangját igen határozottan és sok fórumon hallató érdekképviseletet marginalizálja.[74] Mivel az egészségügyben működő három szakmai kamara élesen szemben állt és szembeszállt a kormány egészségüggyel kapcsolatos elgondolásaival, nehéz nem feltételezni bizonyos politikai megfontolásokat a 2006-os kamarai törvény mögött.

Az orvosi, gyógyszerészi és egészségügyi szakdolgozói érdekképviselettel kapcsolatos kérdéseket egyszerre szabályozó, az egészségügyben működő szakmai kamarákról szóló 2006. évi XCVII. törvény bevezetője hasonlított ugyan az 1994-es köztestületi, kötelező tagságú jogszabályéra, azonban egy ponton markánsan eltért attól. A kötelező illetve önkéntes tagságú kamarák tekintetében az utóbbi mellett tette le a voksát. A törvénytervezet indoklása szerint a tapasztalatok birtokában úgy tűnt, az egészségügy területén kötelező tagsággal működő szakmai kamarák működésük során nem kezelték a társadalom által elvárt súllyal a minőségvédelmi, minőségbiztosítási problémák megoldását, erőforrásaikat és figyelmüket inkább az érdekvédelmi tevékenységre helyezték. A törvény ezért a köztestületi kamarai rendszert úgy kívánta újraszabályozni, hogy az elősegítse az eredeti céloknak megfelelő kamarai tevékenységet. Elsősorban – „a testületi, szervezeti (ön)érdek-érvényesítés helyett" – az egészségügyben dolgozók általános érdekeinek megfogalmazását és képviseletét helyezte előtérbe, nagyobb teret adva a kamarákban az önkéntes alapon felépülő önszabályozásnak és önigazgatásnak, valamint fokozni kívánta a kamarák érdekeltségét az egészségügyben dolgozókhoz, tagjaikhoz kapcsolódó szolgáltatások bővítésében.[75]

Izgalmas volt megfigyelni, hogy az önkéntes kamarai tagság ellenére a három egészségügyi kamara tagsága – szemben az önkéntes tagságú-

74 Éger István: Az orvosi kamarai tagság aktuális kérdései. In: A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban. Főszerk.: Gergely Jenő. Szerk.: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 2007. 28.

75 Lásd Az egészségügyben működő szakmai kamarákról szóló 2006. évi XCVII. törvény indoklásában. CompLex Jogtár

vá alakított gazdasági kamarák tagságával – kitartott a szervezet mellett, sőt annak vezetőségeit is minden esetben megerősítették, újjáválasztották. Emellett a kamarák tevékenységi aktivitása cseppet sem lett kisebb, és az egészségügyi átalakítással kapcsolatos, gyakran késhegyig menő társadalmi-politikai vitákban is igen határozottan hallatta hangját. Különösen az orvosi kamara médiajelenléte tartotta folyamatosan napirenden a bal-liberális kormányzat egészségügyi politikájának kérdéseit az állampolgárok számára is.

A 2010-es választások kapcsán így az egészségügyi kamarák szerkezete és jogi szabályozása is ismét polémia tárgyát képezte és a kormányzat összetételének változásával az egészségügyi kamarák tekintetében is sor került jelentős jogszabályi módosításokra. A kormányzat itt már – választási ígéretéhez híven – 2010 decemberében beterjesztette a kötelező tagság helyreállításáról szóló törvénymódosítást, melyet végül 2011. március 7-én fogadott el a parlament.[76] Ennek értelmében a három egészségügyi kamarában ismét kötelező tagságot írtak elő, az elfogadott törvény alapján nem végezhet egészségügyi tevékenységet az, aki nem tagja a szakterületén működő kamarának. A szabályozás másik fontos eleme, hogy az egészségügyi dolgozókat érintő etikai felelősségre vonás minden esetben a szakmai kamaráknál működő etikai bizottságokhoz kerül vissza. Az új kamarák ennek megfelelően kidolgozták módosított alapszabályaikat és etikai kódexeiket is, melyek immár az uniós jogra is reflektálva például a szolgáltatási irányelv kérdéseire is igyekeztek kitérni.[77] A tagdíj mértékét törvényileg maximálták, a kibővült tagság körében soron kívüli kamarai választások megtartására került sor. „A törvénymódosítás eredményeként a törvényalkotó megerősítette a kamarai jogköröket, helyreállította az egészségügyi dolgozókra vonatkozó etikai felelősségi rendszer működőképességét és hatékonyabbá tette az érdekképviseleti munkát mindhárom szakmai kamara – a Magyar Orvosi Kamara, a Magyar Gyógyszerész Kamara és a Magyar Egészségügyi Szakdolgozói

76 Új törvényi szabályozás a kamarai tagságról. Online: http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/egeszsegugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/uj-torvenyi-szabalyozas-a-kamarai-tagsagrol.

77 Erről lásd bővebben: Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián: Bewegungsraum und aktuelle Managementfragen für die Kammern im Gesellschafts- und Wirtschaftsleben in Ungarn. In: Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts 2011. Hrsg.: Winfried Kluth. Peter Junkermann Verlag, Halle an der Saale, 2012. 227-253.

Kamara – tekintetében."[78] Ennek ellenére az új kamarai törvény nem minden tekintetben nyerte el az érintettek tetszését. Noha a törvény számos területen kibővítette a kamarák feladatait és jogköreit is, maradtak még tisztázatlan pontok. Így például a jövőben az egészségügyi kamarák ismét véleményezik a szakmai alkalmasság tekintetében a vezető állású egészségügyi dolgozók kinevezésére, felmentésre irányuló döntések tervezeteit is. Azonban a törvényjavaslatok kapcsán nem sikerült elnyerni a teljes kamarai beleegyezés jogát, mindössze a véleményezési jogot kaptak meg a kamarák. Ezzel azóta is több esetben éltek és az egészségügyi kamarák továbbra is rendszeres szereplői a médiának, véleményükkel folyamatosan napirenden tartják a társadalmi jól-lét kérdéseit.

A szakmai kamarák esetében azonban nemcsak a konfrontáció, de a szoros együttműködés és a „békés egymás mellett élés" esetei is megtalálhatók a rendszerváltoztatás utáni kamarai rendszer jellemzőjeként. Így különösen az ügyvédi vagy a mérnöki kamarák esetében tapasztalhatunk egy kormányzati ciklusokon átívelő nyugodt, elsődlegesen a háttérben zajló egyeztetésekkel tarkított jó kapcsolati viszonyrendszert a mindenkori hatalomhoz. Mivel pedig a szakmai kamarák eredményei és társadalmi súlya is igen változók voltak, természetes törekvés volt, hogy a hálózatosodás jegyében és a közös érdekek sikeres artikulálása érdekében az ezredfordulót követően kötetlen fórum jellegű összejöveteleken vitassák meg közös feladataikat és aktuális nehézségeiket. Ezt a formát végül 2006-ban hivatalosan is bejegyeztették és létrejött a Magyar Szakmai Kamarák Szövetsége (MSZKSZ), melynek középpontjában a szabadfoglalkozású kamarák munkája, a szakmai és etikai követelmények egész társadalom javára történő érvényesítése áll. Az alapító[79] és pártoló[80] tagokkal megalakult szövetség célja – az egyes szakmai kamarák önállóságának sérelme nélkül – olyan szövetség létrehozása, amely szoros együttműködésével növeli a tagság társadalmi súlyát és elismertségét, az egymás közötti információcserét, az érdekérvényesítés lehetőségét, és fokozottan védi

78 Új törvényi szabályozás a kamarai tagságról. Online: http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/egeszsegugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/uj-torvenyi-szabalyozas-a-kamarai-tagsagrol.

79 A szervezet alapító tagjai: Magyar Állatorvosi Kamara, Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara, Magyar Építész Kamara, Magyar Gyógyszerészi Kamara, Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara, Magyar Könyvvizsgálói Kamara, Magyar Mérnöki Kamara, Magyar Növényvédő Mérnöki és Növényorvosi Kamara, Magyar Orvosi Kamara, Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara.

80 Pártoló tagok: Magyar Szabadalmi Ügyvivői Kamara, Magyar Ügyvédi Kamara.

az egyes kamarák és tagjaink szakmai érdekeit. A szövetség céljai megvalósítása során figyelemmel kíséri a magyar felsőoktatást, szakemberképzést, elemzi és vizsgálja a gazdasági és szociális jelenségeket, kapcsolatot tart a külföldi kamarákkal, kutatásokat végez, elősegít minden olyan gazdasági illetve társadalmi tevékenységet, amely több szakmai kamara tagságának érdekérvényesítését és érdekegyeztetését igényli. A szövetség közel félmillió szakembert képvisel, vezetését rotációs elv alapján minden évben más-más kamara tölti be.[81]

Mint bevezetőnkben is említettük, véleményünk szerint sokat elárul egy adott politikai rendszer működési mechanizmusairól, sőt demokrácia-felfogásáról, hogy miként viszonyul a nem-politikai szféra képviselőihez: vajon partnernek tekinti-e őket s valódi aktorként beengedi-e egyiket-másikat a döntés-előkészítő, sőt a döntés-hozatali folyamatokba vagy sem? Mivel pedig a kamarák az említett nem-politikai szervezetek közé tartoznak (s talán elemzésünk is segített rámutani: a legpatinásabb és legerősebb struktúrák e téren), az állam általi elismerésük vagy el nem ismerésük, illetve a kormányzattal fennálló viszonyrendszerük jó indikátora annak, hogyan is gondolkodik az adott ország politikuma a hatalomgyakorlás 21. századi kihívásairól és módszereiről. Ragaszkodik-e az oly sok zsákutcás megoldási kísérletet hozó 20. század gyakran mereven alkalmazott mintáihoz, vagy esetleg a múltbéli tapasztalatokat és hibákat összevetve mer unikális válaszokat találni korunk egyre gyarapodó társadalmi-gazdasági kérdéseire? Ezek olyan alapvető kérdések, melyek jelenleg nem csak nemzetállami szinten jelentkeznek egyre hatványozottabban, de az Európai Unió szintjén is egyre inkább előtérbe kerülnek és ebből fakadóan megmutatkozik egyfajta közösségi szintű megoldás-keresési tendencia is.

A hazai kamarai rendszer a rendszerváltoztatás után nem nyerte el egyik kormányzat egyértelmű támogatását sem. Noha szerepük a szakpolitia terén lehetne kimagasló a társadalmi- és közélet történései nap mint nap igazolják, hogy a politikai döntéshozók horizontját, mozgásterét az elmúlt két és fél évtizedben gyakran egyéni- és pártszempontok határolják be, ezért már a gazdasági-szociális jellegű döntésekben sem érvényesülhetnek a szakmaiság követelményei. Összességében elmondhatjuk, hogy a rendszerváltoztatás óta a magyar kamarákkal kapcsolatos törvényalkotás nem illeszkedik egységes társadalmi stratégia és hosz-

81 Éger, 2007. 28.

szú távú koncepció kereteibe. A sokszori változások nyomán a mai kamarák mint önszerveződések Magyarországon ténylegesen a közigazgatás és a szakmai önszerveződés között félúton, az államhatalom és az állampolgár viszonyrendszerében a mezoszinten helyezkednek el. Ugyancsak egy érdekes köztes mezsgyén mozognak a nemzetközi kamarai rendszerek összehasonlításában is. Nincs egységes kamarai modell, még a gazdasági kamarákon belül is eltérés mutatkozik, hiszen egyfelől a törvény ereje hozza létre őket és minden szakmáját gyakoroló érdekeit szolgálva köztestületként működnek, de a legjelentősebb gazdasági kamara tagsága továbbra is önkéntes. Ily módon sem az angolszász, sem a hagyományos kontinentális rendszerbe nem illeszthetők teljes mértékben.

Mindezek alapján a gazdasági-szakmai funkcionális önkormányzatok befolyása a társadalmi-gazdasági folyamatokra, a szakpolitikai kérdésekre hazánkban igen hullámzó teljesítményt mutatott a rendszerváltoztatást követően. Egyes esetekben komoly törvényelőkészítő és véleményező munkával tudták előmozdítani a képviselt kör és szélesebb értelemben a társadalom jól-lét érzését, valamint kényelmi szolgáltatásokkal segíteni tagságukat, legtöbbször azonban tevékenységük korlátozott maradt és hatásfoka sem hasonlítható számos nyugati mintához.

4. KITEKINTÉS – A KAMARÁK JÖVŐJE

Amennyiben a történelmi tapasztalatok és a jelenkori politikai polémiák kapcsán a modern kamarai rendszer helyét keressük a társadalmi folyamatokban, akkor egyértelműen a hagyományos mezoszférában találhatjuk meg azokat a pozitív és előremutató elemeket, amelyek a kamarákat szükséges intézményekké tehetik. A köztes szféra szervezetei alapvető funkciókat látnak el az iparosodott, piacgazdasági alapokon nyugvó, demokratikus társadalmakban: többek között elősegítik a különféle érdekek megfogalmazását, a döntési folyamatokban való megjelenítését, valamint működésükkel lehetővé teszik az érdekek érvényesítését erősítő szervezett fellépést. Ehhez azonban elengedhetetlen alapfeltétel a tagság megfelelően erős száma, a szervezet pénzügyi ereje és ebből fakadó függetlensége, továbbá ezekből adódóan milyen erős befolyással rendelkezik az adott szervezet és mennyiben tudja a társadalom jól-létműködését elősegíteni vagy (hiánya) megzavarni. E tekintetben a hazai kamarák egy jelentős része deficites helyzetben van, legerősebb ilyen cso-

portoknak mindenképpen a munkavállalói és munkaadói intézményesült érdekképviseletek, vagyis a szakszervezetek, a gazdasági és szakmai kamarák, és a szabad egyesülésből létrejövő szakmai szövetségek tekinthetők.[82] A kamarai mozgalom járulhat hozzá a gazdasági és gazdaságszabályozó tényezők, valamint a szakmai és szakmapolitikai aktorok együttműködésének ösztönzéséhez, kapcsolatépítéséhez, partnerségének kialakulásához.

Fontos látnunk, hogy a kamarák társadalmi közösségképző funkcióval rendelkeznek, vagyis mint arról korábban e helyütt is szó volt, megkerülhetetlen a különböző aktorok közötti közvetítő szerep felvállalása. Amíg azonban ehhez hiányzik a támogató politikai környezet és szintén elmarad a képviselt kör támogatása, nem valósulhat meg a mezoszféra tényleges feladata. A korábbi tapasztalatok alapján elmondható, hogy a politikum szférája inkább gátja, mint katalizátora volt a magyar kamarai intézmény fejlődésének a rendszerváltás után, éppen ezért szükséges egy új, partnerségben és szubszidiaritásban is érdekelt államigazgatási hozzáállás. A másik oldalon pedig a kamarai szolgáltatások dimenzióját kell nyugat-európai mintákhoz igazítani, hogy növelhető legyen az általuk képviselt kör ereje és versenyképessége, valamint a kamarai tagok – mint néhány szakmai kamara esetében – ténylegesen „sajátjuknak" érezzék a kamarai mozgalmat.

A gazdasági kamarák előtt álló egyik legjelentősebb feladat a gazdasági válság leküzdéséhez való hozzájárulás, a regisztrált vállalkozások köréből újabb önkéntes tagok megnyerése révén a hálózatosodás erősítése és elősegítése mind hazai, mind nemzetközi szinten. Mindkét kamaracsoportot érintő feladat a közösségképző funkció erősítése: a helyi vállalkozások, illetve a helyi szakmai képviseletek minél nagyobb arányának bekapcsolása a lokális közösségbe, az elvárható szubszidiaritásnak megfelelően a helyi információáramlásba és ezáltal a döntéshozatalba. A kamarák központi feladatának tartjuk az összegyűjtött szakma-specifikus információk rendszerezését, feldolgozását, majd azoknak strukturált és jól használható módon a vállalkozások és szakmai körök számára rendelkezésre bocsátását. Ezzel a nyugat-európai kamarák alapvetően segítik tagságuk szakmai fejlődését és a korábbiakban is kihangsúlyozott

82 Lásd erről bővebben: Póla Péter: Problémák és dilemmák a magyarországi gazdasági kamarai rendszerben. In: Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században. Szerk: Dobák Miklós – Kardos József – Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest, 2010. 240-241.

network-építést. Emellett a kamarák természetesen nem mondhatnak le arról, hogy tagjaik érdekeit folyamatosan felmérve a divergáló individuális érdekek között érdekkiegyenlítést hajtsanak végre és ezt követően megjelenítsék más fórumok irányába a közös nevezőre hozott vállalkozói-gazdasági, szakmai érdekeket, igényeket. Ez az érdekképviselet, vagy akár bizonyos keretek közötti lobbizás a kamara által képviselt térség gazdaságának vagy szakmaiságának fejlesztése érdekében nélkülözhetetlen az uniós pályázati pénzek redisztribúciója során. Mivel pedig a kötelező tagság könnyen nyugalmi helyzetbe ringathatná az egyes kamarák vezetését, elengedhetetlen fontosságúnak tartjuk, hogy a tagság körében végzett rendszeres felmérések segítségével a felmért igényekre alapozva új és speciális szolgáltatásokkal bővítsék profiljukat. Ebben ismét a nyugati minták áttekintése és egyes jól bevált szolgáltatási csoportok (pl. üzleti partnerkereső, minőségbiztosítási szolgáltatások, stb.) hazai aktív megvalósítása jelenthet komoly előrelépést a kamarai mozgalom számára.

Mindezek a jövőbeni feladatok véleményünk szerint nem valósíthatók meg a kamarai mozgalom szélesebb körben történő megismertetése és propagálása nélkül. Egyes – a tanulmányban is hangsúlyozott – kivételektől eltekintve a hazai kamarák sajtó-szereplése elhanyagolható, gyakran szakpolitikai kérdésekben sem hallatják a nyilvánosság előtt a hangjukat, internetes reprezentációjuk nem a szélesebb nyilvánosság, hanem leginkább csak a képviselt gazdasági/szakmai kör számára szól.

Szintén hiányzik a hazai kamarai rendszerből a más országokban tapasztalható átfedés a politikai pártok és érdekképviseleti szervezetek vezetői és tagjai között (overlapping membership), valamint a különböző érdekképviseletek egyes tagcsoportjaiban megjelenő megosztó ideológiaság (crosscutting cleavages).[83] Ezek a jellemzők egyes erős kamarai rendszerrel rendelkező országokban (így többek között a „kiemelten kamarai államnak" tekinthető Ausztriában) egy modern hatalmi megosztást (power sharing) teremtett: az érvényesülő politikai vezetés továbbgondolása történik egy újabb szinten, amely megfelelő stabilitást eredményez a társadalmi rendszerben. Ezen folyamatoknak köszönhetően alakulhat ki

83 Ennek a folyamatnak első jeleit véljük felfedezni abban, hogy az egyes szakmai kamarák több tagjai is volt az elmúlt évtizedben parlamenti képviselő, illetve szintén jellemző volt egyes minisztériumok kötelékében szakpolitikusként való megjelenésük. A legutóbbi leglátványosabb példa minden bizonnyal Az új agrárkamara országos elnöki tisztét betöltő Győrffy Balázs, aki nemcsak a MAGOSZ vezetésében lát el funkciót, de egyben a FIDESZ képviselőjeként a Parlament Mezőgazdasági Bizottságának is tagja.

egy különleges párbeszédi és tárgyalási kultúra, az érintett érdekszövetségek belső és külső kompromisszumkészsége, valamint a középtávú közös célok és összgazdasági érdekek, a társadalmi jól-lét megteremtéséhez szükséges intézkedések együttes képviselete. Ez a különleges kooperációs hajlandóság, mely egyes sikeres nyugat-európai országoknak sajátja – teremtheti meg a nagy érdekszövetségek és a – bármilyen színezetű és vezetésű – kormányzat közötti nem időleges, hanem távlatokban gondolkodó együttműködést.

A közeljövő minden bizonnyal ismét előtérbe állítja a költséghatékony és racionális államigazgatási működés iránti igényt is. Noha jelenleg hazánkban az új közigazgatási programmal egy jelentős centralizálás járt együtt, a névadó Magyary Zoltán hagyatékából és gondolatiságából kiindulva elképzelhetetlennek tartjuk a hatékony és sikeres közigazgatás megvalósítását egyes részterületek decentralizálása nélkül. Mivel a korábbiakban is e téren sikerült a köztestületi kamarák számára új feladatokat kijelölni, így a jövőben további feladat-kulmináció jelentkezhet a kamarai rendszer, különösen a gazdasági kamarák esetében, ami akár a jelenlegi regisztrációs rendszer helyett a kötelező tagság végleges helyreállítását is magával hozhatja.

A mai Magyarországon a közigazgatás és a szakmai önszerveződés között félúton, az államhatalom és az állampolgár viszonyrendszerében a mezo-szinten helyezkednek el funkcionális önkormányzataink. Véleményünk szerint sikerült rámutatnunk arra, hogy a kamarák által végzett érdekegyeztető és alkalmanként érdekképviseleti munka nem elszigetelten, önmagában álló tevékenység, hanem szervesen illeszkedik a társadalmak mindennapjaiba, a jól-lét diskurzus előmozdításába. A mezoszférában elhelyezkedő kamarák egyik legfőbb funkciója épp az államstruktúra és az állampolgár közötti közvetítő és egyeztető tevékenység, melyet azonban csak akkor tudnak ténylegesen gyakorolni, ha a hatalom mindenkori birtokosai – pártállástól függetlenül – egyenrangú partnernek tekintik a társadalom különböző szervezeteit, köztük a kamarákat. Mint arra igyekeztünk rámutatni: az uniós csatlakozási folyamat segítése, a gazdasági-szakmai kamarák által felügyelt területeken a magas szintű erkölcsi, etikai és szakmai normák érvényesítése, a szakmai érvek együttes képviselete, a hálózatosodás elősegítése valamint a kamarák tagság irányába megnyilvánuló arculatának változása (a „szolgáltató-kamara" megvalósítása, mely ténylegesen képes az összes kamarai tag számára működésével „hasznot" felmutatni), jelentheti a közeljövő kamarai rendszerének a sikerét.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

ÁDÁM Antal: A köztestületek és a közjogi szerződések a postmodern társadalom és állam kapcsolataiban. *Acta Humana* 1995/21.

ÁGOSTON László - KOHUT Tibor (szerk.): *Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből*. MTI, Budapest. 1989.

BOGNÁR Nándor (szerk.): *Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből*. Kamarapressz, Budapest. 1997.

BRUSZT László: Az Antall-kormány és a gazdasági érdekképviseletek. In: GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér – LENGYEL László – VÁRNAI Györgyi (szerk.): *Kormány a mérlegen 1990-1994*. Korridor Politikai Kutatások központja, Budapest. 1994.

CSEFKÓ Ferenc - HORVÁTH Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Friedrich Ebert Alapítvány, Pécs. 1999.

CSERBA Lajos (szerk.): *Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára*. BAZ megyei Ügyvédi Kamara kiadványa, Miskolc. 2000.

DICZIG Alajos – RADÓ Dezső: *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Debrecen, 1938.

DOBROSSY István (szerk.): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a BAZ megyei Kereskedelmi és Iparkamara közös kiadványa, Miskolc. 2004.

DUNAI Péter: A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara nemzetközi kapcsolatai, európai jelenléte. In: GERGELY, 2007. 17-26.

ÉGER István: Az orvosi kamarai tagság aktuális kérdései. In: GERGELY, 2007. 27-34.

FARKAS György: *Kamarák és vállalati érdekképviseletek szerepe a magyar EU-integrációban*. Európai Tükör műhelytanulmányok, Budapest. 1997.

FARKAS György: *Kamarák és vállalati érdekképviseletek az integrációs felkészülésben*. Osiris, Budapest, 2000.

FAZEKAS Marianna: Szakmai kamarák és európaizálódás. *Európai Tükör* 2007/6. (2007. június). 28-47.

FINK, Christof: *Zur ökonomischen Effizienz der Pflichtmitgliedschaft in den Kammern*. Disszertáció, kézirat. Innsbruck. 1996.

FRITZ Péter: *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850-1896*. BKIK, Budapest, 1896.

FISCHER, Klaus H.: *Die Wissenschaft der Gesellschaft. Gesellschaftsanalyse und Geschichtsphilosophie des Lorenz von Stein unter besonderer Berücksichtigung seines gesellschaftlichen Entwurfs*. Haag & Herrchen, Frankfurt/M., 1990.

GERGELY Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. I-III. kötet. L'Harmattan, Budapest. 2005.

GERGELY Jenő (főszerk.): *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. (szerk.: STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián) ELTE, Budapest. 2007.

GESZTI Judit: Civil társadalom, civil szervezetek és az Európai Unió. *EU Working Papers. 3/2003.*

GULYÁS Judit (szerk.): *A vállalkozás szabadsága. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 150 éve.* a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa, Debrecen. 2000.

KARLHOFER, Ferdinand: *Interessenverbände im Umbruch.* Forum Politische Bildung. Wien. 2001.

KARLHOFER, Ferdinand: Die Wirtschaftskammer als korporativer Akteur. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt.* Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft.

KLUTH, Winfried: *Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status - verfassungsrechtlicher Schutz*. Mohr–Siebeck, Tübingen, 1997.

KLUTH, Winfried (szerk.): *Handbuch des Kammerrechts*. Nomos, Baden-Baden, 2005.

KLUTH, Winfried – GOLTZ, Ferdinand: *Kammern der berufsständischen Selbstverwaltung in der EU.* (Schriften zum Kammerrecht, Band 1.) Nomos, Baden-Baden. 2004

KLUTH, Winfried – RIEGER, Frank: *Grundbegriffe des Rechts der Industrie- und Handelskammern. Eine Darstellung nach Stichworten*. Institut für Kammerrecht, Halle an der Saale. 2004.

KONDOROSI Ferenc: *Civil társadalom Magyarországon.* Politika + Kultúra Alapítvány, Budapest. 1998.

KORINEK, Karl: *Staatsrechtliche Grundlagen der Kammerselbstverwaltung.* Wien. 1991.

KOVÁCS M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között.* Helikon, Budapest. 2001.

KRENN, Ingrid (szerk.): *Die Wirtschaftskammern. Die Interessenvertretung der Unternehmer.* A WKÖ kiadványa, Wien, é.n. [2005]

KRIST, Richard: *Wirtschaftliche Interessenvertretung in der Europäischen Union*. Disszertáció, kézirat. Wien. 1995.

LACZKÓ, András: A Magyar Agrárkamara helye és szerepe az átalakuló magyar mezőgazdaságban. In: GERGELY, 2007. 44-53.

NEMEC, Norbert: *Wirtschaftskammer und Arbeiterkammer – Eine kurze Gegenüberstellung der beiden Institutionen*. Wien, 2004.

PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian: *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen*. Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung. Band 10. Wien. 1996.

PERNTHALER Peter: *Kammern im Bundesstaat. Verfassungsrechtliche und verfassungspolitische Gesichtspunkte einer stärkeren Föderalisierung der Kammern in Österreich.* Schriftenreihe des Instituts für Föderalismusforschung Band. 68. Wien. 1996.

PÓLA Péter: Problémák és dilemmák a magyarországi gazdasági kamarai rendszerben. In: *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században.* Szerk: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest, 2010.

RÉFI Attila: A kamarai autonómiák és hegyközségek 1945-től napjainkig. In: GERGELY, 2005. I. k. 148-161.

RETTER, Kurt: *Die Wirtschaftskammer-Organisation*. Wien, 1997.

RÉVÉSZ Péter – SZAKÁL Róbert: *Kézikönyv a gazdasági kamarákról*. Novorg International Szervező és Kiadó Kft., Budapest, 1994.

RIEGER, Frank: Das Kammerwesen in Österreich. In: *Jahrbuch des Kammerrechts 2003*. Szerk.: KLUTH, Winfried. Nomos, Baden-Baden. 2003. 279-327.

ROMÁN Zoltán: *Érdekképviseletek, kamarák, kisvállalatok*. A szerző kiadása, Budapest, 1993.

SÁRKÖZI Zoltán: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. *Levéltári Szemle* 1967/1. 55-107.

STEIN, Lorenz von: *Lehrbuch der Volkswirtschaft*. Manz, Wien, 1858; Lorenz von STEIN: *Lehrbuch der Nationalökonomie*. Manz, Wien, 1887.

STRAUSZ PÉTER: A magyar mezőgazdasági kamarák vázlatos története 1920–1946. *KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*. 2004. 1. sz.

STRAUSZ Péter: Szakmai és közvita a kötelező kamarai tagságról Ausztriában. In GERGELY, 2007. 92-116.

STRAUSZ PÉTER: *Kamarák a két világháború közötti Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2008.

STRAUSZ Péter: A magyar gazdasági kamarák válasza a két világháború közötti válság- és váltás-periódusokra. In: *Világméretű pénzügyi és hitelpolitikai válság és Magyarország*. Szerk.: MAJOROS Pál - ZIMLER Tamás. MTA VEAB - BGF, Veszprém, 2009. 387-406.

STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián: *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan, Budapest, 2008.

STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián: Die Autonomie- und Rechtsgeschichte des ungarischen Kammerwesens – Ein Abriss. In: Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts. Hrsg.: Winfried KLUTH. Peter Junkermannverlag, Halle an der Saale, 2009. 295-340.

STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián: Bewegungsraum und aktuelle Managementfragen für die Kammern im Gesellschafts- und Wirtschaftsleben in Ungarn. In: Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts 2011. Hrsg.: Winfried KLUTH. Peter Junkermann Verlag, Halle an der Saale, 2012. 227-253.

S. SZABÓ Péter: A kamarai működés kihívásai a XXI. század elején az ügyvédség számára Magyarországon. In: GERGELY, 2007. 35-43.

SZÁVAY Gyula: *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850-1925*. BKIK, Budapest, 1927.

TÓTH Ernő: *Fejezetek a Mérnöki Kamara történetéből*. A Mérnöki Kamara kiadványa, Budapest. 1993.

TÓTH Imre: A kereskedelmi és iparkamarák változásai Magyarországon 1980 és 2000 között. In: GERGELY, 2007. 8-16.

TÖLGYESSY Péter: *Gazdasági érdekképviseletek Magyarországon*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest. 1988.

ZACHAR Péter Krisztián*:* A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Ügyrendje 1904. *KÚT* 2004. 1. szám

ZACHAR Péter Krisztián (2005): A szakmai önkormányzatok létrejötte és fejlődése 1850-1918. In: GERGELY, 2005. I. k. 115-126.

ZACHAR Péter Krisztián: Az osztrák gazdasági kamarák hivatal- és autonómiatörténete. *KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*. 2006. 2-3. szám.

ZACHAR Péter Krisztián: A kamarák szerepe a szociális párbeszédben Ausztria és az Európai Unió példáján. In: GERGELY, 2007. 116-137.

ZACHAR Péter Krisztián: Neue Herausforderungen für die Wirtschaftskammern in Ungarn durch veränderte Rahmenbedingungen. In: *Aktuelle Entwicklungen des Kammerwesens und der Interessenvertretung in Ungarn und Europa*. Hrsg.: Miklós DOBÁK – Jenő GERGELY – Winfried KLUTH. L'Harmattan, Budapest - Halle an der Saale, 2009. 121-137.

ZACHAR Péter Krisztián: Kamarai autonómiák a polgári korban. *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*. 2010/1. 36-61.

ZACHAR Péter Krisztián: A „klasszikus neokorporatizmus" elméleti háttere. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Budapest, 2011. 221-239.

ZELLENBERG, Ulrich E.: Die Stellung der Bundeskammer in der Wirtschaftskammerorganisation. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt.* Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft.

ZELLENBERG, Ulrich E.: Die österreichische Wirtschaftskammerorganisation im Wandel. In: GERGELY, 2007. 54-85.

A NAGYVÁROSOK KÖZBIZTONSÁGI ÉS SZUBJEKTÍV BIZTONSÁGI HELYZETE[84] – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÁLSÁG ÉS A JÓL-LÉT PROBLÉMÁRA

Remek Éva

A biztonság, amely napjaink egyik legfontosabb problémája, komplexitásából fakadóan szorosan kötődik a konfliktusok és a válságok kialakulásához, kezeléséhez. Témánk szempontjából nem elhanyagolható az a tény, hogy az 1990-es években történt változásokat követően, a globális konfrontáció veszélyének csökkenésével azonos időben, megnőtt a regionális, illetve a lokális konfliktusok száma. Ezen válságok és konfliktusok sokszínűsége igen súlyos kihívást jelentett a nemzetközi szervezetek, az államok, a kormányok, összességében a biztonságpolitika[85] számára. A biztonság problémája pedig közvetlen kapcsolatot feltételez a társadalmi területeken megjelenő kihívásokkal és az azokra adandó válaszokkal, különös tekintettel a jól-lét megteremtését illetően.

Így lehetséges az, hogy ma, a világméretű gazdasági együttműködési folyamatokban felerősödik az interdependencia:[86] a kölcsönös függés és egymásrautaltság. Ebben a folyamatban a jóléti államok fölélik az eddigi

84 Az eredeti, teljes tanulmány a „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés" azonosítószám: TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 című pályázat keretében készült. Jelen írás az eredeti tanulmány rövid kivonta.

85 A pályázati munka átfogó témája a biztonság, illetve a biztonság szektorai. Azok közül is elsősorban a társadalmi szektor, illetve a címben megfogalmazott téma. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a biztonsági tanulmányok tudományos hátterének ismerete: fogalmak, elméletek, összefüggések. A biztonsági tanulmányok elnevezés (a tudományszak neve) a mai használatban keveredik a biztonságpolitika, (ez szakpolitika) elnevezéssel. A tanulmány követi a már elterjedt szokásokat, ismerve a két fogalom közötti különbséget, a dolgozatban TÖBBSZÖR a közismertebb „biztonságpolitika" elnevezést használja. A biztonságpolitika: „A nemzeti biztonságpolitika a kormányok politikájának az a része, amely a létfontosságú nemzeti értékek védelme szempontjából kedvező belső és külső politikai feltételek létrehozására irányul potenciális vagy aktuális ellenfelekkel szemben." Matus János: A jövő árnyéka – nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre c. munkáját, Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, 39. oldal

86 L. bővebben a fogalom kapcsán Matus János: A jövő árnyéka c. könyvét. Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, 158-167. oldal

összefogás szociális tartalékait. Ezekben a társadalmakban a munkanélküliség óriási méreteket ölt, ami további bonyodalmakat okoz, pl. bizonyos társadalmi rétegek elvesztik megélhetésüket, ami gazdasági, majd kulturális leépüléshez vezethet, elvándorolnak, aminek további kihatása, pl. a bűnözés növekedése.[87] Ördögi kör ez, s a jövő nagy kérdése, hogy a nemzeti kormányok tudnak-e, képesek-e valamit is tenni ebben a helyzetben, mert ez az ő feladatuk és felelősségi területük.

A lényeg, hogy a már bekövetkezett változások feszültséget, konfliktust generálhatnak. A kialakult konfliktusok szabályozása, kezelése rendkívül nehéz feladat lett, hiszen a megváltozott körülmények között új típusú, ismeretlen szituációkra kellett volna gyakorta és hatásosan reagálni. A problémák kezelésére szolgáló, s már létező eszköztár hol szűknek, hol egyoldalúnak bizonyult, így viszonylag korán egyértelmű vált, hogy a sokféle formában jelentkező, esetenként erőszakkal kísért konfliktusok szükségessé teszik ezek elemzését, kezelését, illetve a szabályozásának elméleti és gyakorlati megoldását.

Hosszú folyamat indult el tehát, ami napjainkban sem ért véget. Ennek egyik bizonyítéka maga a folyamatos kutatás (projektek), mert a különböző konfliktusok „belső" mozgatóinak megismerése alapot biztosít racionális előrejelzések, fejlődési trendek leírására. Egyúttal segítséget is jelentenek a konfliktusok előrejelzésében, elemzésében és nem utolsó sorban, a megoldásban. Új paradigmák születnek[88], „paradigmaváltás" történik, illetve megvalósulnak a politikatudomány elsődleges funkciói, amelyek ráadásul közvetlenül segítik a gyakorlati politikát. Elméleti szempontból nagy jelentősége volt a nemzetközi kapcsolatokat leíró, magyarázó, ok-okozati összefüggéseket feltáró elméleteknek, amelyekből folyamatosan és fokozatosan leváltak a biztonsági témákkal foglalkozó elméletek, amelyek újszerűségük, nyitottságuk miatt ismertek és népszerűek lettek. Nem véletlen, hiszen a biztonsági tanulmányok[89] fő

87 Remek Éva: Rend vagy káosz? Széljegyzetek a globalizáció és az Európai Unió kapcsolatához – egy fogalom csapdája, Európai Tükör 2008. június, 92. oldal

88 Thomas S. Kuhn nevéhez fűződő paradigma (elmélet), módszertani elv, hogyan kell a kutatásokat irányítani. Elméleti látásmód. Thomas S. Kuhn: Forradalmak és a tudományos haladás In.: A tudományos forradalmak szerkezete, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 165-178. oldal

89 A biztonsági tanulmányok fogalma: interdiszciplináris jellegű (történelem-, állam- és jog-, politika-, had-, közgazdaságtudomány és a nemzetközi tanulmányok határolnak) vizsgálati területe a szervezett emberi közösségek, az államok, valamint az államok által létrehozott nemzetközi rendszer. Biztonsági tanulmányok-biztonságpolitika Szerk.: Gazdag Ferenc, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011, 20-21. oldal

vizsgálati területei éppen a biztonság általánosabb és tágabban értelmezésében ölt testet.

Tudományos elméleteket figyelembe véve ezt egyrészt a már említett Kuhn-i értelemben vett „paradigmaváltás" is ezt igazolja: a probléma komplex, a nemzeti biztonságnak több alkotórésze van, tehát a kérdés megközelítése is sokoldalú kell, hogy legyen: sokféle szempontra épülő elmélet. Másrészt fontos a tartalom behatárolása, azaz a pontos vizsgálati terület, vizsgálati szint megjelölése. Tanulmányom szempontjából a vizsgálat a nemzeti biztonság társadalmi és az egyén szintjét fogja érinteni, természetesen a nemzetközi, vagy regionális szint is megjelenik, amennyiben az éppen vizsgált kérdés azt megköveteli.

A tanulmány címében felvetett kérdés vizsgálata módszertani problémákat is felvet, hiszen a téma eleve megköveteli a módszertani pluralizmust. A konfliktusok eredetével, kialakulásával foglalkozó elméleti irodalom egyszerre használja fel a pszichológia, a filozófia, a szociológia kutatási módszereit és eredményeit, ugyanakkor mindez szerves részét képezi a biztonságtudománynak.

Végül a tanulmány így alkot szerves egészet a témában készített további munkákkal, amelyek a társadalmi konfliktusok, jól-lét, biztonság, versenyképesség, társadalmi fejlődés kérdéseit vizsgálják az elméletek és a gyakorlati példák tükrében.[90]

Fontos megjegyezni, hogy a téma vizsgálatának aktualitásához és főleg szükségességéhez nem férhet kétség, s erre a kutatómunka során akarva-akaratlanul további igazolást is kapunk. Pl. európai uniós szinten már jó ideje kutatás tárgya a probléma, ami csak még jobban alátámasztja a kérdés fontosságát. Az Európai Unió Bizottsága és az Európai Politikai Központ indított hasonló témában kutatási programot (Well-being 2030 – a new vision for 'Social Europe'[91]), amelynek célja éppen az volt, hogy az uniós és a tagállami szintű szabályzás, illetve a problémák megoldása közelítsen egymáshoz. A kutatás célja, hogy rávilágítson a főbb trendekre és fejlesztési lehetőségekre, amelyek a polgárok életminőségét „jobbra" fordítanák 2030-ig. Mindez alapot adhat egy biztosabb előre látáshoz, ami a szociális területen felmerülő új kihívásokat is tudja kezelni (a stratégiai gondolkodás jelentősége).

90 Lásd pl. Mátyás Szabolcs - Sallai János: Nagyvárosok közbiztonsági és szubjektív biztonsági helyzete című munkája a TÁMOP-4.2.2. A-11/1KONV.2012-0069 című pályázat keretében.

91 http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1326_a_new_vision_for_social_europe.pdf (2013. július 29.)

A KONFLIKTUS TERMÉSZETRAJZA

A konfliktus funkcióit bemutató irodalmak megosztottak: a szakértők hol *pozitív*, hol *negatív* szerepüket hangsúlyozzák.[92] Témám szempontjából fontosnak tartom Helmut Dubiel megállapítását, miszerint a konfliktus a szocializáció fontos tényezője és pozitív megítélésű.[93] Azaz „az egyének és a csoportok az állandóan ható konfliktusok érdekében egyre magasabb szinten szocializálódnak. Állandó értékrenddé válik, mert miközben az érdekekért állandó „harc" folyik, addig emellett folyamatosan jelen van a konszenzus keresése, és a kompromisszumkészség is.

Összességében Dubiel, s még mások is, pl. Fisichella arra a következtetésre jutottak, hogy a *konfliktus* a modern demokráciákban fontos *közösségépítő* és fenntartó elem. Mindezt elismerve egy dolog azonban kiemelendő, tudniillik azokban a társadalmakban, ahol a konfliktusok kezelése már hosszú múltra tekint vissza, valóban pozitív szerepe van/lehet a konfliktusnak az érintkezések különböző szintjén. (Friedrich Hölderlin:[94] szabad fordítás: „De, ahol veszély van, ott nő, az is, ami megment." Kálnoky László fordításában: „Közeli és megfoghatatlan az Isten. De ahol veszély fenyeget, fölmagaslik a menedék is.")

Ennek azonban az ellentéte is igazolható a valós életben, erre utal pl. Alexis de Tocqueville tétele, amely szerint „a társadalmi konfliktusok eltűnnek egy olyan központosított államhatalom túlnyomóvá válásával, amellyel egyetlen csoport sem képes szembeszállni".[95]

A konfliktus negatív megítélésének alapja általában a történelmi tapasztalat, hiszen válságok, háborúk kísérik az emberiség történelmét, s bizony ezek negatív tapasztalatként halmozódtak fel az emberiség kollektív élményei között. Ezt a nézetet képviseli, pl. Klaus von Beyme.

A fentieket figyelembe véve látható, hogy a konfliktus a társadalomtudományokon belül egy nehezen definiálható fogalom. Az azonban tény, hogy a konfliktus-probléma feltárása interdiszciplináris jellegű, így

92 A teljesség igénye nélkül néhány, a kérdéssel foglalkozó szakértő: Georg Simmel, Domenico Fisichella, Ralph Dahrendorf, helmut Dubiel, Marcel Gauchet, Albert O. Hirschmann, Lewis Coser, Klaus von Beyme.

93 Dubiel úgy véli, hogy ez a közösségi érzés a különféle belső konfliktusok során kellően megerősödik. Albert O. Hirschmann: Közösség és konfliktus http://ebooks.gutenberg.us/Wordtheque/hu/AAACDY.TXT (2013. augusztus 5.)

94 Friedrich HÖLDERLIN: Friedrich Hölderlin versei. Lyra Mundi, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980. 122-130. oldal

95 Alexis de Tocqueville: A demokrácia Amerikában, Gondolat Kiadó, Budapest, 1983, 220. oldal

egyszerre használja a fent már említett pszichológia, a filozófia, a szociológia, a politológia, a nemzetközi kapcsolatok elméletének fogalmait és a vizsgálati módszereit is.

Megállapítható tehát, hogy a konfliktusokat leíró, jellemző elméletektől a teoretikus elemzéseken keresztül egészen az esettanulmányokig, a vizsgálatnak sokféle szintje létezik, így valószínűsíthető, hogy a használt konfliktus fogalom tartalma változásokat mutat. Erre kiváló bizonyíték a kilenc nagyváros közbiztonsági és szubjektív biztonságát vizsgáló esettanulmány.[96]

„A konfliktusok keletkezési helye az emberi gondolkodás – állítja Matus János egyik írásában, majd folytatja. Minden erőszakos cselekményt megelőz egy gondolkodási folyamat az érdekek azonosságairól vagy különbözőségeiről, az értékek harmóniájáról vagy ellentétéről. Ennek a gondolkodási folyamatnak az eredményei akkor is hatást gyakorolnak a cselekvésre, amikor azok látszólag meggondolatlanul következnek be."[97]

A vizsgálatokban két új fogalom jelent meg: az érték és az érdek. Ezek alapvető vizsgálati elemek, amelyek gyakran összeütközésben vannak az egyének, a csoportok és az állam mindennapi kapcsolataiban. Ennek oka, hogy a különböző szereplők alapvető értékeik lényegesen eltérnek egymástól, s így az érdekeik érvényesítése során feszültségek, illetve viták alakulhatnak ki. Ennek következtében pedig, a gondolkodás szintjén kialakult konfliktusok teremtik meg a lehetőségét a cselekvés szintjén megjelenő konfliktusoknak, vagyis az erőszaknak. Így a biztonság észlelése, mind objektív, mind szubjektív oldalról hiányként jelenik meg.

Erre tekintettel fontos megjegyezni, hogy a konfliktuselméletekben általánosan elfogadott, hogy az érdek és/vagy az értékek ütközését tekintik a konfliktus alapjának. Ez a megállapítás esetünkben különösen igaz, hogy csak egy-két példát említsek: egy-egy szervezeten belüli konfliktus gyakran köthető az ún. döntési folyamatokhoz; a társas érintkezésben gyakran előfordulnak pl. szerepkonfliktusok. De a kiváltó okok is sokfélék lehetnek, egy adott konfliktus, pl. különböző nézetek, ideológiák, értékek miatt is kialakulhat.

96 Lásd Mátyás Szabolcs-Sallai János i.m.

97 Matus János: A katonai gondolkodás új irányzatai című elemzése megtalálható a Hadtudomány 2008/1. számában http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2008/1_2/083-095.pdf A letöltés ideje: 2013. július 31.

A konfliktuselméletek adta ismeretekre építve a válság, a konfliktus tetőpontja, annak „összesűrűsödése" Ágh Attila[98] szerint, ugyanakkor nehezen különíthető el magától a konfliktustól. Deák Péter a biztonság szempontjait figyelembe véve határozza meg a válságot: „a válság tisztázatlan kimenetelű helyzet, valamennyi biztonsági tényező tekintetében. Ez a veszély aktivizálódásának első, de nem visszafordíthatatlan fázisa."[99]

OBJEKTÍV ÉS SZUBJEKTÍV BIZTONSÁG

Elsőként vizsgáljuk meg, hogy a társadalomban hol jelenik meg a biztonság hiánya, milyen formában, s azt hogyan éli meg az egyén? Így az alapvető vizsgálati felület: a közbiztonság kérdése. Maga a fogalom:[100] a „köz" biztonsága, vagyis az állampolgárok mindenkori közbiztonság érzete, amely általában szubjektív, ugyanakkor ezt a szubjektivitást jellemzően a közbiztonságérzetet befolyásoló objektív események és állapotok határozzák meg. „Más megfogalmazásban: közbiztonság alatt értünk olyan közállapotot, társadalmi rendet, amelyben mind az állami, társadalmi, gazdasági szervek jó hírnevét, vagyonát, valamint az állampolgárok életét, testi épségét, személyes szabadságát, anyagi javait mindenki tiszteletben tartja és azt az állam – erőszakszervei útján – szavatolja."[101]

Írásom szempontjából kiemelendő, hogy a közbiztonság a biztonság egyik szegmense. A biztonság iránti igény mindig valamilyen fenyegetettségre való reagálásként jelenik meg. A biztonság fontosságához természetesen nem fér kétség, hiszen az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet. Napjainkban biztonságpolitikai elemzések sokaságával bizonyítható, hogy a biztonság értelmezése az elmúlt ötven évben nagy átalaku-

98 Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, 114. oldal

99 Deák Péter: A biztonságot veszélyeztető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk, Védelmi Tanulmányok, Budapest, 1997, 16. oldal

100 A közbiztonság fogalmának tartalmi változatosságára vonatkozóan sokféle irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, álljon itt néhány példa a teljesség igénye nélkül: Bíró Gyula, Cserép Attila, Finszter Géza, Szabó András írásai, s a belügyi szemle, mint a kérdéssel foglalkozó szakmai folyóirat.

101 Bíró Gyula tanulmánya a közbiztonságról, közlekedésbiztonságról elérhető a következő címen http://www.pecshor.hu/periodika/XII/birogy.pdf A letöltés ideje: 2013. július 31.

láson ment át. Jelen tanulmánynak nem célja a biztonság értelmezésének nehézségeit, sokszínűségét bemutatni, de célja utalni az ebbéli nehézségek miatt a különböző szakértői vélemények sokaságára, hiszen nincs olyan biztonságdefiníció, amely tartalmilag, korszakokon átívelő módon, mindenki által elfogadott lenne.[102]

Esetünkben, amikor a társadalmi konfliktusok és a biztonság képezi a vizsgálat tárgyát, Andrén Nils[103] megfogalmazását veszem alapul, amely szerint „a biztonság azt a belső szabadságot jelenti, amely lehetővé teszi politikai döntések meghozatalát még egy külső agresszor nyomása alatt is".[104]

A további vizsgálathoz kulcskérdésünk: mi minősül valójában biztonsági kérdésnek? Ennek megállapítása jelentősen függ az egyéni észleléstől, érzékeléstől (percepció). Bár nemcsak egyéni percepció létezik, hanem közösségi-társadalmi is, de mind a két esetben az érzékelés lehet vélelmezett, vagy csak elképzelt elemekre épülő.

Összegezve: a veszélyérzetnek, fenyegetettségnek általában valós okai vannak, mindemellett meg kell különböztetnünk az objektív és a szubjektív biztonságot, azaz a biztonság valóságos és az észlelt oldalát.

Úgy vélem, hogy a szubjektív biztonság fogalma némi magyarázatot kíván, ui. olykor alkalmat adhat hibás észlelésre, s ebből adódóan indokolatlan félelem kialakulására. Tény, hogy az esetek többségében a „valóságos" biztonság nem esik egybe az „észlelt" biztonsággal. Ráadásul az objektív megközelítés csak első pillantásra tűnik „biztonságos" megítélésnek. Ennek az egyik oka, hogy egyetlen biztonsági elmélet sem tudott olyan mércét alkotni, amivel egyértelműen megállapítható lenne, hogy a felmerülő kérdés tényleg fenyegetés vagy sem. Van néhány kivétel, így pl. ha a biztonság szektor-elmélete alapján az öt markáns területre gondolunk, azon belül is a katonai, illetve a politikai aspektusok pontosan kivételek (ha pl. ellenséges harckocsik lépik át az adott ország határait – a fenyegetés nyilvánvaló).

A másik ok, hogy a biztonság mindig a jövőről szól, azaz Laurence Martin szavaival: „a biztonság a jövőbeli jólét biztosítása".[105] Ez természetesen

102 Biztonsági tanulmányok-biztonságpolitika Szerk.: Gazdag Ferenc, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011, 19. oldal

103 Prof. Andrén Nils: svéd politológus

104 Gazdag i.m. 19. oldal

105 Barry Buzan: A nemzetbiztonság problémája a nemzetközi kapcsolatokban In.: Biztonságpolitikai Szöveggyűjtemény I. kötet, ZMNE, Budapest, 1999, 84. oldal

tökéletes lenne, ha minden állam, közösség, csoport, egyén ugyanúgy látná a fenyegetettség küszöbértékét. Pl. a finnek igen csekély számú betelepülő esetén aggódnak a bevándorlás miatt, amíg Svájc 15 százalékos betelepülttel is „békésen" él. Vagy az amerikaiak az Amerikai Egyesült Államokat ért 2001. szeptember 11-ei terrortámadás óta folyamatosan létező, közvetlen fenyegetésként tekintenek a terrorizmusra.[106] Meg kell említeni azt is, hogy adott esetben a szubjektíven érzékelt fenyegetés is biztonsági kérdéssé válhat, ha a kormány meggyőzi a lakosságot, hogy adott probléma megoldása rendkívüli intézkedéseket követel. Ebből az következik, hogy a biztonság „megteremtése" (biztonságiasítás)[107] politikai folyamat, s nem a tudományos vizsgálatok mondják ki róla, hogy az biztonságpolitikai kérdés-e. Ugyanakkor – mint ahogyan a szerzőt is e cél motiválta – a szakember felelőssége az, hogy a jelen eseményeinek a biztonsággal kapcsolatos összefüggéseit feltárja, bemutassa a társadalom tagjai számára azért, hogy az érintettek biztonságpercepciói ne kerüljenek irreális távolságra az objektív biztonságtól, azaz a valóságtól.

De nézzük meg a fogalmat a rendvédelem oldaláról is. A közbiztonság társadalmi szükséglet, benne élünk. Finszter Géza szerint nem anyagi jellegű, nem ragadható meg tárgyiasult fizikai jelenségként. A minőségét valóban nagyban meghatározza, mint ahogyan erről már írtam, a közvélemény arról alkotott vélekedése (szubjektív biztonság). „A közbiztonság objektív tényeit a bűnügyi statisztikák próbálják visszatükrözni, több-kevesebb sikerrel, ui. nem valamennyi tényleges jogsértésről tudósítanak, hanem csak a bűnüldözési és igazságszolgáltatási szervek elért eredményeiről... a latencia nagysága a statisztikákban szereplő adatoknak akár háromszorosa is lehet."[108]

Továbbá a társadalmi biztonság a nyelv, a kultúra, a vallás, a nemzeti identitás és a szokások hagyományos fenntartását jelentik, úgy, hogy a fejlődésükhöz szükséges feltételek rendelkezésre álljanak. Nehéz, de elsősorban fölösleges lenne sorrendet állítani az előbb felsorolt jellemzők között, egyet azonban a tanulmány témája miatt kiemelnék, s ez az identitás kérdése.

A kilencvenes években általános identitásválság robbant ki, szerte a világban nemzetek sorra vetették fel a kérdést: "Kik vagyunk? Hová is

106 Gazdag Ferenc szerk. i.m. 28-29. oldal

107 Uo.

108 Finszter Géza: közbiztonság és rendvédelem In.: Deák Péter szerk.: Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris, Budapest, 2007, 261. oldal

tartozunk? Ki az, aki nem tartozik közénk?" Ezek a kérdések nemcsak az új nemzeti államot kialakítani vágyók számára alapvetők, mint pl. a hajdani Jugoszlávia esetében, érvényük ennél általánosabb.

Bizonytalanodó világunkban az emberek identitást és biztonságot keresnek. Az embereknek többféle identitása van, melyek versenghetnek egymással, de erősíthetik is egymást. Ezek rokonsági, foglalkozásbeli, kulturális, intézményi, területi, műveltségi, pártirányultságú, ideológiai és egyéb vonások. Az egyik dimenzióba tartozó azonosságok ütközhetnek a másik dimenzióba tartozókkal. A mai világban a kulturális azonosulás fontossága drámai mértékben növekszik a más dimenzióba tartozó azonosság-tudatokhoz képest.

Úgy gondolom, hogy a kulturális identitás kiemelkedően fontos szerepet kaphat a problémák kezelésében, s ehhez az oktatás-képzés lehet az alap, valójában köztudott dolog ez. A képzés célja lehet, hogy „újfajta gondolkodással, modern ismeretekkel és új képességekkel rendelkező szakemberek ezreire lesz szükség". Ebben az esetben a kulturális identitás tényszerű ismerete és helyes értelmezése segíti a képzési cél elérését. Ebben a témában az 1990-es évek végén számtalan konferencia, nemzetközi találkozó, publikáció született, igaz igény is volt rá. Magam is részt vettem ezek nagy részén, s több külföldi szakember véleményét, kutatását megismertem. Az egyik ilyen volt, s témánkhoz kapcsolható tanulságként Gál György újvidéki történelem tanár egyik tanulmánya, amiből idézek egy rövid részletet:

„Egy volt jugoszláv térségből menekülő ember, az Új Világba érkezve vendégfogadójának csodálatát fejezi ki a felett, hogy a vendéglátó házájában harmonikus közösségben élnek olyanok, akik különféle tájakról érkeztek és nincs köztük nagy, történelmi érdekkülönbség. … Ez itt nem szokatlan jelenség, – felelte az amerikai – az emberek, akik itt élnek, a történelmük elől menekültek ide."[109]

Alapvetésem további igazolására álljon itt még egy, a közelmúltban végzett kutatásom eredménye,[110] amely azt mutatja, hogy az identitás kérdése folyamatosan foglalkoztatja a szakembereket, biztonságpolitikusokat. Kiss J. Lászó véleményében is megjelenik az identitás tényének

109 Lásd bővebben Remek Éva: A nemzeti és az európai identitás pedagógiai tényezői In.: Európai identifikáció – nemzeti identifikáció a történelemtanításban, Tótfalusi Tannyomda, Budapest, 1999, 69-73. oldal

110 Lásd bővebben Remek Éva: Biztonságunk a globalizáció árnyékában Európai Tükör, 2009. március 81-91. oldal

megerősítése. „A globalizálódás erodálja az államot, a szuverenitást és a területiséget, de ezzel egyidejűleg növeli az identitás iránti igényt. „Az vagyok, amit eszem" – mondja a MacDonald's üzlettel szemben tiltakozó francia paraszt. „Az vagyok, amit hordok" – mondja fátyla védelmében a moszlim asszony. Az egyes ember egyidejűleg sokféle identitás birtokosa is lehet, de a legtöbb embernek az ilyen feltételek között korántsem könnyű önmagát meghatározni. A nem nyugati kultúráknak különösen nehéz más kultúrák átvétele, hisz a valamihez való tartozás és azonosulás, az egyéni biztonság része."[111] Ez a nehézség akkor jelent igazán gondot, ha pl. „elvándorlás" esetén, az új lakhelyen a túlélés záloga maga az egyetlen kötelékhez való „görcsös" ragaszkodás, azaz nehezen tudja a saját vallási, s életviteléhez tartozó szokásokat megvalósítani.

A BIZTONSÁG TERMÉSZETRAJZA

A fentiek sok és sokféle kontextusban utalnak, kapcsolódnak a biztonság fogalmához, így szükségessé vált bemutatni, hogy miért a kibővített értelmezését használtam, használom a munkámban.

Kiindulásként visszautalnék a már hivatkozott Barry Buzanra, aki már 1983-ban körvonalazta a biztonság szektorális elméletét[112], ami lehetővé teszi a címben felvetett probléma biztonságpolitikai megközelítésű, társadalmi konfliktusokat feltáró bemutatását.

Barry Buzan tehát, a koppenhágai iskola vezető kutatóival együtt kidolgozta a biztonság legalább öt szektorra elkülöníthető biztonságfogalmát. Ezek a katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezetei szektorok, amelyeket csak elméletben lehet szétválasztani, a gyakorlatban az egyik sem „létezik" a másik nélkül. Az alábbiakban minden területről a teljesség igénye nélkül annyi információt adok közre, ami a téma szempontjából szükséges, és releváns.

A katonai szektor: ez az a terület, ahol az állam a vizsgálat tárgya, s ez képviseli a hagyományos, realista[113] percepciót. Ebben a szektorban az

111 Kiss J. László: A nemzetközi biztonság új napirendje, avagy a biztonság metamorfózisa című tanulmánya, Külügyi Szemle, 2006. 3-4. szám, 229. oldal

112 Gazdag Ferenc szerk. i.m. 22-26. oldal

113 Az elemző munkának nem célja a különböző elméleti iskolák biztonságfelfogásának bemutatása, csupán jelzés szintjén jelennek meg a realista, liberális iskolák jellemzői, olykor képviselői. A témában bővebben lásd Matus János: A jövő árnyéka – nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre c. munkáját, Pesti Csoport Kft., Budapest,

állam legfontosabb célja a területének, a légterének és a lakosság védelmének a megteremtése. Ez utóbbi bizonyos helyzetekben nagy hatást, nyomást gyakorol a szubjektív biztonságra. No persze figyelembe kell venni azt az alapvető változást, ami a 21. században már érezhető, hogy a haderőket a nemzetközi biztonság erősítésére humanitárius intervenciók és válságkezelési tevékenységben egyre többször alkalmazzák.

A politikai szektor: a politikai biztonság vizsgálja az államok, kormányzati rendszerek és az ezeket legitimáló ideológiák szervezeti stabilitását. Itt a fenyegetés az állami szuverenitást veszélyezteti, ami jöhet akár szélsőséges politikai nézeteket valló csoportoktól belülről, de akár nemzetek feletti jelleget is ölthet, de veszélyforrás lehet a gyenge állam, vagy bukott állam, ahol nincs belső szuverenitás, nincs legitim erőszak monopólium sem.

A gazdasági szektor: a szektor garantálja mindazt, ami a társadalom jólétéhez, és az állam elfogadható szinten tartásához szükséges: erőforrásokat, pénzeszközöket és piacokat. Összetett terület, nehéz egyértelműen megnevezni az itt jelentkező fenyegetéseket, de az biztos, hogy a nemzetközi gazdasági folyamatokban, külkapcsolatokban jelentkező zavar negatív hatással van az összes többi szektorra. Pl. a 2008-2009. évi globális pénzügyi válság, illetve következményei a fenntarthatóságot veszélyeztették, tehát a létezést fenyegették. (A válság kommunikációjának társadalmi bizonytalanságot fenntartó, olykor téves értelmezéséből adódó szubjektív biztonságot befolyásoló hatásai, különösen a média szerepére, lásd később.)

A társadalmi szektor: miután e terület már több helyen (lásd fent) érintőlegesen bemutatásra került, a továbbiakban a gyakorlati példák illusztrálják a témával összefüggő jellemzőket. A korábban jellemzett identitáskérdésen túl, a migráció (többféle biztonsági kockázat, fenyegetés jeleníthető meg e területen) jelenségét emelném ki.

A 21. század egyik legnagyobb biztonsági kihívása éppen a nyugati típusú társadalmakban fellelhető probléma, a migráció[114], s velejárói, azaz pl. a bevándorlók hiányzó integrációja, az úgynevezett „párhuzamos tár-

2005, a tartalomjegyzék világos eligazítást nyújt az érdeklődő számára, illetve Gazdag Ferenc szerk. i.m. vonatkozó fejezeteit.

114 Példák a nemzetközi szintre, Nyugat-Európában: http://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2013/05/30/a-parhuzamos-tarsadalmak-utkozese-zavargasok-nyugat-europaban (2013. augusztus 2.)

sadalmak"[115] kialakulása okoz sok gondot. Ennek a problémának mind nemzetközi szinten (pl. arab vagy zsidó nézőpontból a palesztinai helyzet), mind hazai szinten (pl. nagyvárosokban a roma kisebbség szegregációja, pl. hajdúböszörményben) már jókora irodalma van, ami igazolja a vele való foglalkozás szükségességét.

A migráció összetett jelenség, melynek van előnye és velejárói is. Ez utóbbi a köz- és nemzeti biztonsági kockázatot is magában rejt. A példa okáért Magyarországon „az illegális migrációhoz kapcsolódó jogellenes cselekmények száma 2010. évhez képest 2011-ben közel 15%-kal növekedett meg, ennek következtében a rendőrségi őrzött szálláson elhelyezettek száma a hatodával nőtt. A nagy migrációs nyomás miatt különösen a magyar-szerb határt kellett megerősíteni."[116]

A társadalmi kérdések között foglal helyet még a haramia-államok és a bukott-államok helyzete, a szervezett bűnözés és a terrorizmus problémája, a járványok kialakulás, terjedés téma is. Ezek külön nem, de érintettségük okán még hivatkozási alapot képeznek a későbbiek során. Ennek oka, hogy az e területekről származó fenyegetettség érzékelése szubjektív, olykor pánikkeltő hatású, amiben nagy szerepet kap a média is. Természetesen a probléma kezelése (megelőzés vagy utókezelés), elhárítása a Nemzeti Biztonsági Stratégiára[117] épül. Magyarország esetében az 1989-es esztendő vízválasztó, ui. hazánk kibocsátó országból a migránsok célországává vált.[118]

A környezeti szektor: a szektor alapvetően a környezeti gondok miatt jelenthet biztonsági kihívást, ui. a természetes környezetben bekövetkezett változások közvetlenül érintik az emberek, a társadalom életkörülményeit. A környezetben történt károsítások eredményes kezelését gyakran akadályozza, megakadályozza az, hogy a javító intézkedések

115 A forrás helye: Hajdu Sándor: Az uniós polgári válságkezelés – az EULEX misszió, diplomamunka, NKE, Budapest, 2012, 65. oldal (témavezetőként koordináltam a munkát, a hallgató maga az EULEX-misszió tagja volt).

116 A teljes dokumentum elérhető: http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf (2013. augusztus 2.)

117 További információkért lásd Hárs Ágnes (pl. Népességmozgások Magyarországon, a XXI. század küszöbén) Feischmidt Margit (pl. Multikulturalizmus: kultúra, identitás és a politika új diskurzusa), Szabó A. Ferenc (pl. A migráció biztonságpolitikai jelentősége az EU bővítése tükrében) írásait.

118 További adatok: Michael Renner: Nemzetbiztonság – humánbiztonság, Föld Napja Alapítvány, Budapest, 1997 (A világ helyzete sorozatban a washingtoni Worldwatch Institute kutatócsoportja minden évben kiad egy jelentést tartalmazó kiadványt a Föld környezeti helyzetéről

érezhető hatása sokszor csak hosszú távon jelenik meg. Gond továbbá, hogy az okozó nem biztos, hogy azonos a kárvallottal. Ráadásul a napi politikai gyakorlat sem számol mindig adott intézkedés környezetszennyező hosszú távú hatásaival. Egy azonban biztos, ma, a kérdés kezelése nem csak a környezetvédelemben merül ki, hanem nemzetközi, európai uniós és hazai szinten is a fenntarthatóság lett az elsődleges cél.

Sokféle környezeti ártalommal, szennyezéssel találkozhatunk, de a 21. században biztonságpolitikai megfontolásból a föld (értem ez alatt termőtalaj), víz, az energetika területe, a velük való foglalkozás mindenképpen prioritást élvez.

Elsőként rögtön kiemelendő, hogy számos ország gazdasági boldogulását akadályozza a földkérdés problémája: a talaj erodálódása, az öntözött földek szikesedése, a mezők túllegeltetése, az erdők kiirtása, a váro-sok, ipartelepek terjeszkedése. Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának számításai szerint a kilencvenes években a termőterületek (öntözetlen területek) 70%-a sivatagosodott el.[119]

Hasonló gondot okoz az ivóvíz kérdése is, amelyből egyre kevesebb van, s ha van, akkor azt is veszélyezteti az elszennyeződés. Az egy főre jutó évi 1000-2000 köbméter vízellátású országokat általában vízszegénynek, az 1000 köbméternél kevesebbel rendelkezőt pedig vízhiányosnak nevezik. (A kilencvenes évek elejére 26 ország, kb. 230 millió lakossal az utóbb említett kategóriába tartozott.[120])

Magyarország vízbázisa[121] jónak tekinthető, hazánkban csak a felszín alatti vízkészletek utánpótlása évente kétmilliárd köbméter. Ennyiből az egész Balaton medrét fel lehetne tölteni. Ez nem csak, hogy bőségesen elegendő az ország lakosságának, de még „fölösleg" is képződik. Szűklátókörűség lenne azonban arra számítanunk, hogy ez mindig így is marad.

Másodsorban, mind a vízforrások, mind a talaj folyamatos romlását csak fokozzák az éghajlati változások. Nem kívánom az üvegházhatást,

119 Uo. 133. oldal

120 További adatok, részletek: http://www.piacesprofit.hu/klimablog/viz-vilagnapja-nepazaroljuk-a-21-szazad-olajat/ FONTOS: Az ENSZ a 2013-as évet a vízügyi együttműködés nemzetközi évének nyilvánította. Magyarország idén októberében az ENSZ tagállamainak, intézményeinek és valamennyi érintett gazdasági és társadalmi szereplő részvételével szervez nemzetközi víz konferenciát A letöltés ideje: 2013. augusztus 5.

121 World Summit for Social Development Copenhagen, 1995 – A fenntartható fejlődés honlapja: http://www.ff3.hu/enszszerv.php (2008. május 7.) Frissítve: http://www.un.org/esa/socdev/wssd/text-version/ A letöltés ideje: 2013. augusztus 5.

a légkör egyensúlyának felbomlását részletesen vázolni, csupán a következményeket szedem sorba. A következmények számosak lehetnek: növekszik a szárazságtól sújtott terület, e miatt csökken a termés, nő az élelmiszerhiány, a falvakban élők beáramlanak az egyébként is zsúfolt (nagy)városokba, ahol a munkahelyért való küzdelem felszínre hoz bizonyos ellenszenvet a befogadó közösség részéről. Az így kialakult helyzetben, a lakosság egyre növekvő számban lesz munkanélküli. 1995-ben, Koppenhágában a Szociális Világcsúcs[122] résztvevői[123] elismerték, hogy a szegénység, a munkanélküliség, a társadalmi szétesés nagy befolyással van a biztonság kérdésére... ez mai napig tartó folyamat, s a jelenlegi adatok[124] alapján a döntéshozók nehéz feladat előtt állnak. (A konferencia egyébként mérföldkő ebben a vonatkozásban és a témában további összejövetelekre inspirált az elmúlt évek során.)

A harmadik terület, amit említettem az energiabiztonság területe, amely nem csak az államok közötti térben jelentős, hanem az átlagember életére igencsak nagymértékben közvetlenül is kihat, hiszen minden háztartást érint pl. a gázáremelkedés, illetve minden autótulajdonosnak fontos a benzinárak alakulása.

Összefoglalva az öt szektorális vizsgálati módszert elmondható, hogy bármelyik területen lehet olyan fenyegetés, ami az egzisztenciális létet veszélyezteti.

Tehát a lakosság a biztonságpolitikai koncepciók és a gyakorlatban történt intézkedések legfőbb célcsoportja. Itt van óriási felelőssége a politikai döntéshozónak, hogy a szakemberek által a biztonságról folytatott párbeszéd új eredményeit, kidolgozott koncepcióit, struktúráit ismerje, s

122 117 ország állam- és kormányfői, kiegészítve 69 ország miniszterei vel elfogadta a Koppenhágai nyilatkozatot a társadalmi fejlődésről és a cselekvési programról. Igaz, ezek általános irányelvekre épülnek, csak keretek, de ehhez sok és sokféle program, projekt csatlakozik, tehát az érintett kormányok döntésén múlik ezek tartalommal való megtöltése. Alapvető tények az ENSZ-ről, Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 2013, 200. oldal

123 Alapvető tények ... i.m. 287-288. oldal „Több mint 175 millió ember – beleértve a migráns munkavállalótól, a menekülteket, a menedékkérőket, az állandó bevándorlókat és másokat – olyan országban él és dolgozik, amely különbözik szülőhelyétől, és ELTÉR AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGA... 2010-ben a Globális Migrációs Csoport (12 ENSZ intézmény, a Világbank, és a Nemzetközi Migrációs Szervezet) mélységes aggodalmát fejezte ki a nemzetközi migránsok emberi jogai miatt rendhagyó helyzetekben és felszólított minden államot biztosítsák azokat... mozdítsák elő megvalósításukat a migrációs folyamat valamennyi szakaszában." A feladat adott, a kérdés, hogy hogyan tudnak a nemzeti kormányok eleget tenni, ahol társadalmi feszültség, idegenellenesség alakult ki pl. a menekültek miatt?

124 Gazdag Ferenc szerk. i.m. 25. oldal

használja. Így talán megakadályozhatóvá válik „a reál- és aktuálpolitikai megközelítésben a rövidlátás, s csökkenthető az új biztonsági dilemmák kialakulása”,[125] hiszen szerepet játszhatott kialakulásában éppen a téves percepció, azaz a *szubjektív biztonság* elszakadása az objektív biztonságtól jelenség.

Különösen igaz ennek tükrében, ha a társadalmi konfliktus, illetve magának a konfliktus természetrajzát vizsgáljuk. Hogyan bontakozik ki a konfliktus? A konfliktusok leírásához jó módszertani segítségnek bizonyul, a rendszer felépítésének megértését szolgáló szakaszolás. Mindehhez el kell fogadnunk a konfliktus folyamatjellegét, s így a szakaszok az alábbi szakaszokra bonthatók:

- kezdeti[126] (információigény jellemzi; alapvető kérdések: kik a résztvevők, mik a céljaik, milyen alapvető érdekeik vannak, okok, amelyek a válsághoz vezettek),
- kibontakozási (nő a bizonytalanság, túlérzékenység, fogy az idő, gyors döntési igény),
- tetőponti (nyílt konfrontáció),
- és befejező szakasz (megegyezésre törekvés … megegyezés – hosszabb folyamat is lehet).[127]

E szakaszokat figyelembe véve beszélhetünk kihívásról, kockázatról, fenyegetésekről, válságokról, konfliktusokról, s esetünkben ugyan nem fordul elő, de háborúról (fegyveres összecsapásról). A felsorolás jelzésértékű, utal a történés intenzitására. Tény, hogy intenzitásuk növekedésével, az egymásra épülő fogalmak jelzik a feszültség szintjének növekedését, amelyek külső körülmények változására érzékenyen reagálnak, tehát viszonylag képlékenyek. A szakértői vélemények szerint[128] a különböző stációk feltérképezése sok esetben csak utólag, a helyzet stabilizációja után, visszamenőleg végezhető el.

125 Matus János: Válságkezelés és a konfliktusok megelőzése, Új Honvédségi Szemle, 1995/10. 46-57. oldal

126 E a tipológia valójában az államok közötti konfliktusokat írja le, de úgy, hogy magát a konfliktust létrehozó folyamatot is elemzi. Véleményem szerint adaptálható maga a felosztás, az egyes szakaszokat jellemző szempontok, bármilyen (társadalmi) konfliktusnál módszertani segítséget jelenthet e metodika. Az eredeti írás, ami feltárja részleteiben a konfliktust, válságokat, illetve azok kezelését Resperger István: A „diadal” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál, című tanulmánya, elérhető: Hadtudományi Szemle, 2012., V. évfolyam, 1. szám, 141-165. oldal

127 Lásd Gazdag Ferenc szerk. i. m. 103. oldal

128 Gazdag Ferenc szerk. i.m. 106. oldal

Válság: válsághelyzetben a felgyülemlett feszültség olyan eszközökkel jön létre, ami ugyan még a háború szintje alatt marad, de az erőszak alkalmazásának lehetősége markánsan megnő. Ennek a fogalomnak a használata főleg az államok közötti együtt nem működésre jellemző.

A tartós, mély válság okai:

- a szereplők között feloldhatatlan ellentmondás áll fenn
- e vita egzisztenciális, vagy annak tekinthető érdekeket érint
- a válság kezelésére, megelőzésére irányuló erőfeszítések sikertelenek voltak
- a felek között fennáll a háború lehetősége.[129]

*Konfliktus: t*öbbféle megfogalmazása közül számunkra munkadefinícióként a legígéretesebb: a konfliktus akaratérvényesítés erőszakos eszközökkel. Igaz, az erőszakos érdekérvényesítés megítélése nem egységes a szakirodalomban, ezért inkább konfliktus típusokat különböztetnek meg. Pl. Zbiegniew Brzezinski által preferált „alacsony, közepes és magas" intenzitású konfliktusokat különböztet meg a szakma, pontosabban az erőszakot is felhasználó konfliktusokban (ez már a biztonság katonai szektora).[130] Igaz, ennek a terminológiai finomításnak a tényleges konfliktusok területén van jelentősége, de adott esetben egy-egy társadalmi feszültség magában hordozhatja a tényleges összecsapást, s mint ilyen általában alacsony intenzitású konfliktus jelenik meg.

Az alábbi ábra reálisan mutatja ennek a veszélynek a létezését, ami a társadalmi konfliktusok növekvő számát is igazolja (1. ábra).

129 Gazdag Ferenc: A biztonságpolitikai kihívások természetéről című tanulmány 13. oldal, elérhető: http://www.grotius.hu/doc/pub/CEKOFW/2012_35_gazdag_a_biztonsagpolitikai_kihivasok_termeszeterol.pdf A letöltés ideje: 2013. augusztus 6.

130 Gazdag Ferenc: A biztonságpolitikai kihívások természetéről című tanulmány 13. oldal, elérhető: http://www.grotius.hu/doc/pub/CEKOFW/2012_35_gazdag_a_biztonsagpolitikai_kihivasok_termeszeterol.pdfA letöltés ideje: 2013. augusztus 6.

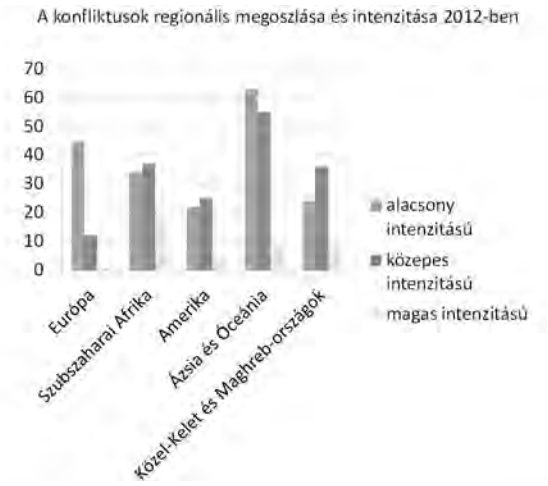

Forrás: a szerző szerkesztése[131]

A konfliktusok intenzitását és trendjeit ma már számos kutatóintézetben vizsgálják, elemzik, számos szempont szerint. A fenti fogalmak szemléltetésére kiváló példa a heidelbergi nemzetközi konfliktusokat kutatóintézet által készített tanulmányban szereplő összehasonlító ábrák gyűjteménye (Conflict Barometer – 2012), amely pl. az államokon belüli és kívüli konfliktusok intenzitást is bemutatja. Az ábra alátámasztja az a tényt, hogy a konfliktusok szinte minden típusa fellelhető az államokon belül.

Hazánkat is érintő hatások miatt, pl. kiemelendő, hogy Európában a gazdasági-pénzügyi válság (erre már utaltam a társadalmi biztonság szektor bemutatásánál is) okoz az állami működést fenyegető konfliktusokat. „Több országban, például Görögországban és Romániában erőszakos összecsapásokhoz is vezetett a pénzügyi válság nyomán kialakult lappangó (társadalmi) feszültség kirobbanása."[132]

131 http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2012.pdf Az adatok származási helye. A letöltés ideje: 2013. augusztus 3.

132 MTI Nem lett békésebb a világ című cikk. http://www.origo.hu/nagyvilag/20130221-2012-kevesebb-haborut-hozott-tobb-konfliktus-viszont-durvult.html A letöltés ideje: 2013. augusztus 1.

A konfliktusok számának növekedése, különös tekintettel az államokon belül, figyelemfelkeltő, s cselekvésre ösztönző (2. ábra).

2. ábra
Forrás: a szerző szerkesztése[133]

Összegzésül az eddig leírtakban igazoltnak tekinthető a biztonság szektorális elmélet területeinek külön vizsgálandó, de szorosan, egymás nélkül nem létező bizonyossága. A társadalmi biztonság a biztonsági tanulmányok viszonylag új, de intenzíven fejlődő területe, mert ha csak a 21. század első évtizedének konfliktusait vizsgáljuk, akkor jól láthatjuk, hogy nagy többségük az államokon belül zajlottak, így kerültek fokozatosan központi helyre a társadalom és az egyének biztonsági igényei.

Jól vagy tévesen, de erősödött a percepción alapuló szubjektív biztonság.

133 http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2012.pdf (2013. augusztus 3.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

ÁGH Attila: Konfliktusok, háborúk, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, 114. oldal

BÍRÓ Gyula tanulmánya: http://www.pecshor.hu/periodika/XII/birogy.pdf (2013. július 31.)

BUZAN B.: *A nemzetbiztonság problémája a nemzetközi kapcsolatokban* In.: Biztonságpolitikai Szöveggyűjtemény I. kötet, ZMNE, Budapest, 1999, 84. oldal

DEÁK Péter: A biztonságot veszélyeztető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk, Védelmi Tanulmányok, Budapest, 1997, 16. oldal

FINSZTER Géza: *Közbiztonság és rendvédelem* In.: Deák Péter szerk.: Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris, Budapest, 2007, 261. oldal

HAJDU Sándor: *Az uniós polgári válságkezelés – az EULEX misszió, diplomamunka*, NKE, Budapest, 2012, 65. oldal

HIRSCHMANN A. O.: *Közösség és konfliktus* http://ebooks.gutenberg.us/Wordtheque/hu/AAACDY.TXT (2013. augusztus 5.)

HÖLDERLIN F.: *Friedrich Hölderlin versei*. Lyra Mundi, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980. 122-130. oldal

KISS J. László: *A nemzetközi biztonság új napirendje, avagy a biztonság metamorfózisa című tanulmánya*, Külügyi Szemle, 2006. 3-4. szám, 229. oldal

KUHN, T. S.: *Forradalmak és a tudományos haladás* In.: A tudományos forradalmak szerkezete, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 165-178. oldal

LUKÁCS Éva – KIRÁLY Miklós (szerkesztette): *Migráció és Európai Unió,* Szociális- és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001, 27. oldal

MATUS János: A katonai gondolkodás új irányzatai című elemzése megtalálható a Hadtudomány 2008/1. számában http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2008/1_2/083-095.pdf (2013. július 31.)

MATUS János: *A jövő árnyéka – nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*, Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, 39. oldal

MATUS János: Válságkezelés és a konfliktusok megelőzése, Új Honvédségi Szemle, 1995/10. 46-57. oldal

MÁTYÁS Szabolcs - SALLAI János: *Nagyvárosok közbiztonsági és szubjektív biztonsági helyzete* című munkája a TÁMOP-4.2.2. A-11/1KONV.2012-0069 című pályázat keretében. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1326_a_new_vision_for_social_europe.pdf (2013. július 29.)

REMEK Éva: *Rend vagy káosz? Széljegyzetek a globalizáció és az Európai Unió kapcsolatához – egy fogalom csapdája,* Európai Tükör 2008. június, 92. oldal

REMEK Éva: *A nemzeti és az európai identitás pedagógiai tényezői* In.: Európai identifikáció – nemzeti identifikáció a történelemtanításban, Tótfalusi Tannyomda, Budapest, 1999, 69-73. oldal

REMEK Éva: *Biztonságunk a globalizáció árnyékában* Európai Tükör, 2009. március 81-91. oldal

RENNER M.: *Nemzetbiztonság – humánbiztonság*, Föld Napja Alapítvány, Budapest, 1997.

TOCQUEVILLE A. D.: *A demokrácia Amerikában*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1983, 220. oldal

http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf (2013. augusztus 3.)

Biztonsági tanulmányok-biztonságpolitika Szerk.: Gazdag Ferenc, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011, 19. oldal

http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2012.pdf (2013. augusztus 3.)

KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: SZOLGÁLTATÁSOKAT HASZNÁLÓK MOZGALMAI[134]

Jankó Judit

A TÁRSADALMI MOZGALMAK ÉRTELMEZÉSI KERETEINEK ÉS IDEOLÓGIÁJÁNAK HERMENEUTIKAI SZEMPONTJAI

A társadalmi mozgalmi szervezetek (SMO-s), a szociális mozgalom iparágak (SMI-s), a szociális mozgalmi szektor (SMS), tehát az összes társadalmi mozgalmi szervezet (SMO) és iparág (SMI-s) együttesen alkotják a társadalmi mozgalmi szektort. A közéleti értelmiségiek fontos hátterét adják a nemzetközi nem-kormányközi szervezetek (INGO-k), amelyek egyfajta világkultúra, világtársadalom és normáinak képviselői: emberi jogok, fogyasztói jogok, környezeti szabályozás, egyenlőség és igazságosság.[135]

A következőkben semmilyen módon nem esik szó a politikai mozgalmakról. Ennek oka, hogy az a szervezet, amely politikai indíttatású, többnyire felvállal több társadalmi problémát képviselő eszmét, hiszen választási győzelemre készül, vagy annak megtartására. Komplex politikai mozgalom, nagyobb párt esetében akár a teljes civil, kisebbségi és szociális kérdésekben véleményt nyilvánít, de ettől még nem tekinthető a tanulmány szempontjából elemezhető csoportosulásnak, annak ellenére, hogy sok esetben a hatalommal (kormányzópárt) való szembenállást valósítja meg. Ez történhet nem parlamenti, illetve parlamenti mandátumú, ám ellenzéki státuszba kényszerült pártokkal. Ám itt a cél nem behatárolható: mindig az adott politikai helyzetben kiéleződött problémákra reagál, nyújt elméleti alternatívát a hatalommal szemben álló, illetve hatalmat

134 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

135 Gillan, K.: Understanding Meaning in Movements: A Hermeneutic Approach to Frames and ideologies, Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest, 7:3, 247 263. http://dx.doi.org/10.1080/14742830802485643. 2013. julius 12.

átvenni igyekvő politikai szervezet. Vizsgálatuk torzítaná a civil, érdekvédelmi, cél-specifikus, illetve ideológiai elemzést.

A csoportokról, megmozdulásokról, szervezetekről csak a rendszerváltást követő időszakot vizsgálva érdemes beszélni, hiszen az azt megelőző, szocialista éra alatt mindezek vagy nem, vagy csak korlátozottan, titokban, földalatti módon működve léteztek. (a szerző)

SZAKSZERVEZETI MOZGALMAK ÉS A CIVIL SZFÉRA

A szakszervezeti mozgalomról az utóbbi évtizedekben összességében elmondható, hogy nem emelkedett a tagok száma. Magyarországon a rendszerváltás előtti időkről nem érdemes szót ejteni, hiszen ott olyan helyzet volt, ahol önkéntes részvételről nem lehetett beszélni.

A rendszerváltás után a nagy felszabaduláshoz az is hozzátartozott, legalább is nálunk, hogy radikálisan csökkent a szakszervezeti tagok száma. Nem következett ez ilyen arányban be minden rendszerváltó országban. Majdnem mindenütt igen erős és nagy létszámú szakszervezeti mozgalom maradt állva. Ez a nagyság persze korántsem mérhető a korábbi 95-100%-os mértékhez, de lényegesen felette van a magyar 15-20%-os aránynak. Az adóstatisztikák alapján 600 ezer fő a szakszervezeti kedvezményt – a tagdíj adómentes egy határig – igénybe veszi, de valószínű, hogy többen vannak, ahol ezt nem vállalják és közvetlenül fizetnek tagdíjat, ezért a felfelé való arány-elmozdítás.

A nagyon alacsony rendszerváltó szakszervezeti tagi arány sajátos magyar helyzet tehát, de a klasszikus demokráciákhoz képest nem egyedülálló. A skandináv országok magas 90-95% aránya mellett az európai államok többsége inkább a többi rendszerváltó ország arányához – 30-50% – áll közelebb. Ez az arány azonban az utóbbi évtizedekben megfigyelt csökkenéssel jött létre, korábban – 30-as évektől a hetvenes évekig inkább a skandináv számok voltak jellemzőek –, de itt némi stabilizálódás figyelhető meg mára. Néhány országban, pedig a mienkéhez hasonló alacsony arány figyelhető meg. Tipikus példa erre Franciaország és a déli államok.

Ha a világban is szétnézünk, akkor hasonló tendenciákat látunk. Az Egyesült Államokban radikális csökkenés következett be, Kanada a középmezőnyben van és Ázsiában is alacsony arányokat találunk.

A nagy csökkenés okát általában abban találják meg a szociológusok, hogy bizonyos szempontból a világ megváltozott. A vitát Putman, amerikai szociológus azzal indította, hogy szerinte a korábbi nagy civil szervezetek, mint a szakszervezetek, szülői szervezetek, stb., amelyek korábban saját szakmai területükön belül és a szélesebb politikában is meghatározóak voltak, mára elvesztették ezt a nagy befolyásukat. Putman ezt abból vezeti le, hogy a világ szemlélete megváltozott. A szórakozásra, az individualizációra és a televízióra vezeti vissza ezt a csökkenést. Ebben rejtve az is benne van, hogy például a szakszervezet általában is meghatározója volt az életmódnak, kultúrcsoportjaikon keresztül például, elvesztette ezt a jellegét. A mai társadalom sokkal szélesebb lehetőségeket kínál.

A MAGYAR HELYZET ÉS A SZAKSZERVEZETEK

Az EUROSTAT szerint a 15 régebbi tagországot és a 10 új tagországot összevetve (1998, illetve 2002 adatfelvételek) azt találták, hogy az évi legalább egy szervezett civil akcióban résztvevő személyek aránya alapján Magyarország a 21. Mögöttünk csak a hagyományosan gyenge állampolgári aktivitást mutató déli államok (Görögország, Spanyolország és Portugália) állnak. A vizsgálat kiterjedt mind a szokásos elnevezésű civil szféra[136] aktivitásaira – nevezzük ezt a civil szféra szűkített fogalmának – éppen úgy, mint a szakszervezeti tevékenységre, vagy az egyházi munka. Mindez mélyen alatta van akár az EU-15, akár az EU 25 átlagának – ez 50% fölötti, a mienk éppen csak felette van a 25%-nak.

Más közép-kelet európai államokat összevetve azt találjuk, hogy többségük bőven felette van a mi adatunknak. Ennek oka – más vizsgálatok tanúsága alapján – pedig éppen az alacsony szakszervezeti aktivitásban található meg. Két vizsgálatra tudunk itt hivatkozni. Az egyik a szűkített fogalomra vonatkozik. Itt, Csehországot kivéve közelítünk a régió átlagához, sőt többeket előzünk is azok közül, akik az előbbi adatok szerint előttünk álltak. Itt azonban a vallási tevékenység számba vétele bezavar.

136 EUROSTAT: The social situation in the European Union 2004, Eurostat, 2004, Luxembourg. Összességében egy északnyugatról dél felé és kelet menő lejtővel jellemezhetjük a helyzetet.

Éppen ezért kell hivatkoznunk közvetlen szakszervezeti adatokra, amelyek azt mutatják, hogy nálunk a szervezettség mélyen a régiós átlag alatt van. Ez jóval 30% fölött van és több helyen az 50%-hoz közelít.

Kimutatható, hogy a szféra fejletlen és kissé torz vonásokat mutat: erős politikai kötődés, némi szervezeti magába zártság, fejlett, de kis létszámú országos képviseleti mag, a helyi szervezetek másoktól való elszakítottsága. Gyakran inkább csak forrásszerző tevékenységet rejt a civil szféra – például az iskolai egyesületek és alapítványok esetében.

LEHETŐSÉGEK

A szakszervezetek megerősítésére több stratégiai irány alakul ki. Mint láttuk, itt több évtizedes folyamatokról van szó, nemzetközileg ezért már korábban megjelentek cselekvési alternatívák.

Igen széles irodalom foglalkozik elméletileg is a komplex kihívásokra adható válaszokat és választásokat. Ugyanakkor ezeknek a válaszoknak a spektruma nem túl széles. A lehetséges döntéseket behatárolja a környezet és annak feltételei, a belső irányítási rendszer és a szervezeti kultúra.

A nyugat-európai szakszervezetek inkább az egyesülést választották. Ez a különböző ágazati szakszervezetek végső soron ötletszerűnek nevezhető egyesülését jelenti. Nem új konföderációt hoznak létre, hiszen például a németeknél az egységesnek tekinthető országos, tárgyalóképes egyesülés megmarad, de alatta rendeződnek újra a tagszervezetek. Persze ez felveti egy új, konkurens konföderáció lehetőségét is, de ez egyelőre a „gentleman agreement" szabályai szerint megoldódni látszik egy új munkamegosztásban. Általában egy erősebb szervezet olvaszt magába gyengébbeket, és ezzel megosztja erőforrásait és szolgáltatásait.

Mindezt az „organising unionism" modelljeként szokás összefoglalni. Ezt az amerikai szakszervezetek dolgozták ki a nyolcvanas években. Ebben a szakszervezet társadalmi mozgalomként jelenik meg. A szervezeti megújulás programját hirdeti meg a szervezési feladat prioritásának kimondásával és az érdekképviselt szélesebb alapokra való helyezésével. Nem riadtak vissza a marketing jellegű tevékenységek felhasználásától sem.

A másik megközelítés arra épít, hogy a szakszervezet tagjai jólétét hivatott képviselni, az úgynevezett üzleti modell formájában. Ez a jövede-

lemnövelés, a közös fellépés szinergikus hatásainak bemutatására építve kíván tagságot növelni és erősíteni a szervezetet. Több nyugat-európai szövetség hivatkozik erre tagszervezésénél. Ebben az esetben nem munkahelyi tagtoborzás zajlik, hanem a bárhol található munkavállalók egyéni meggyőzés a feladat. Ezt lehet fokozni kissé politikai ízű szociális jogokról szóló országos kampányok szervezésével. Ehhez azonban olyan szervezeti modellre van szükség, ahol nem a munkahelyi szerveződés a meghatározó, hanem inkább az ágazati bértarifák és az ágazati kollektív szerződések rendszere. Ilyen az osztrák modell is. Magyarországon azonban a kollektív akciók ilyen jellegű megsokszorozó szerepe nem örvend túlzott népszerűségnek. Mint az előző részben láttuk, a magyar társadalom igen kevéssé bízik a kollektív bölcsesség erejében, inkább egyéni utakat választ. A saját bére izgatja a magyarokat, akár a másik rovására is – miért nem volt ügyesebb az egyéni tárgyalásokban. Mindez csak megerősíti a már többször hivatkozott magyar sajátosságot, a munkahelyi szervezetek túlzott súlyát a szerveződésben éppen úgy, mint a béralku mechanizmusaiban.

A harmadik modell a korábban már többször kipróbált szolgáltató modell lehet arra, hogy erősítsük pozícióinkat. Ebben az esetben olyan szolgáltatásokról van szó, amelyek a szokásos szakszervezeti szolgáltatásokon túli, az üzleti modellben megismert célokon túli szolgáltatásokat nyújt a tagoknak. Elméletileg ehhez a kommunista társadalomban megélt szakszervezeti tevékenység alapot szolgáltatott volna. Ekkor ugyanis az érdekvédelmi tevékenység ellehetetlenülése ahhoz vezetett, hogy ezek a másodlagos szolgáltatások váltak meghatározóvá. Ebben elsősorban a nyaraltatás, a szociális támogatások biztosítása és a vállalati béren kívüli juttatások megszerzése-szervezése volt a döntő elem.

A szolgáltató modell arról szól, hogy erősítsük egy üzleties világban a tagsági összetartozást. A szolgáltatások kiegészítik az alapvető szakszervezeti tevékenységet, azaz a munka világának a közös befolyásolását. Itt sokkal inkább a jólét további fokozásáról van szó. Azt tudjuk, hogy a korai ipari társadalmakban, így nálunk is a vállalati élet, a szakszervezeti élet valamifajta teljességet hordozott. A nagy vállalatok egész városokat uraltak és az ott lakók minden életmegnyilvánulására hatással voltak közvetve vagy közvetlenül. Így a szakszervezeteknek is széles szolgáltatási palettája alakult ki, amely később jelentősen átalakult. Amikor szolgáltató szakszervezetről beszélünk, akkor nem a korábbi totális életbefolyásolásra gondolunk, hanem arra, hogy a modern társadalomban a

szakszervezeti érdekvédelem egészül ki tagmegtartó célból egyéb szolgáltatásokkal.

E szolgáltatások köre végső soron bármilyen lehet a helyzettől, a szokásoktól, a társadalmi körülményektől függően. Mindebből igen sokat kipróbáltak Magyarországon is a szakszervezetek. Túl sok siker azonban ebben nem adódott számukra:

A pénzügyi szolgáltatásokhoz nem volt és nincs elegendő tőke, a megmaradt szakszervezeti vagyon erre nem tud fedezetet nyújtani. (Ide sorolható néhány bankalapítási kísérlet is.)

Kísérlet történt nagyszolgáltatók általi nagybani kedvezmények megszerzésére. Ugyanakkor az így megszerzett kedvezmények igen hamar eliminálódtak a cégek egymást követő akcióiban, de a megkötött hosszú idejű szerződések nem tették lehetővé ezek érvényesítését.

Több próbálkozás volt vásárlói csoportok szervezésére. Néhány sikertelen kísérlet után egy-két ilyen kezdeményezés ma is létezik kiegészítő jelleggel. Úgy tűnik azonban, hogy tagtoborzó jellege alig van.

Meglepő módon bizonyos eredményeket a jogsegélyszolgálatok hoztak. A jogtanácsadás lehetővé teszi, hogy tagoknak azt ingyen nyújtsuk, és ez jelenthet új tagok beszervezését. Ehhez persze az kell, hogy legyen jogi problémája a még nem tag tanácskérőnek, továbbá hogy tag maradjon később is. Ugyanakkor ehhez is kell két további feltétel, ami nem feltétlenül adott. Egyrészt megfelelő pénzügyi háttér, ami olyan mértékben nincs meg, hogy abból országos hálózat alakuljon ki. Másrészt a jogszolgálat csak ott tud működni, ahol szakszervezet is van.

EGY ÚJ LEHETŐSÉG: ELMÉLET ÉS NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK

Úgy látszik, hogy nincs királyi út a problémák megoldására. Sem a civil szféra bővülése, sem a szakszervezeti tagság fejlődése nem egyszerűen elintézhető ügy.

Korábban a civil szféra nem volt több mint egy kis színes a társadalom életében. Létezett, fontos volt, de magát a társadalmat és annak lényegét nem érintette a léte vagy nem léte. Ismert Tocqueville megfigyelése az amerikai társadalomról a tizennyolcadik században. Szerinte az amerikai társadalom egyik specifikuma a közös ügyekre azonnal megszerveződő közösségek intézménye, amely szerinte Európában alig figyelhető meg. Ugyanakkor különösebb jelentőséget ő sem tulajdonított ennek,

inkább csak a demokrácia hatékonyságát említi ennek következtében, illetve az amerikai társadalom sajátosságaként értelmezi. Számára inkább azt jelzi, hogy az Egyesült Államok társadalmának tagjai érzületeiben magasabb a demokrácia iránti érzékenység és cselekvőképesség, mint Európában. Nem tulajdonít ennek külön intézményi jelentőséget a társadalom egésze szempontjából. A mai nézetek kissé túloznak, amikor többet akarnak ebbe az elemzésbe beleérteni, visszavetítve a mai gondolkodásmódot a korai szerző művébe. Persze nem tagadható előfutár jellege, de nem a mai tartalom szerint.

Továbbá látni kell, hogy az akkori Európában, a nagy forradalmak korában és részben előidejében, valóban nem a finom szerkezetek, így a civil szféra, kerültek előtérbe, hanem a nagy társadalmi mozgalmak és osztályütközések. Az Európában létező civil szféra ehhez akkor is adott hátteret és muníciót, de nem ők voltak előtérben. Fontosabbak voltak a népképviselet, a parlament, a pluralizmus vagy a tömegpártok és a polgári, hivatásrendi állam kiépítése, mint a hátteret biztosító civil szféra szerepének kikutatása. Ez utóbbi élte a maga életét, mint különböző kamarák, szakszervezetek, polgári testületek formájában. Vitatkozni itt is lehetett, de szórakozni és művelődni éppen úgy, mint gazdasági érdekeket képviselni. De nem a politikai szférában, hanem az alatt.

A civil szféra újkori karrierje a neoliberális forradalomhoz köthető. Ebbe a helyzetbe úgy került, hogy piacgazdasági-kapitalista viszonyok között igen nehéz a profitorientált magántulajdon kiterjesztése minden társadalmi életmegnyilvánulásra. Ezt a közgazdaságtan és a gyakorlat sem támogatja. Bizonyos funkciók egyáltalán nem tehetőek ki a profithajszának, a közösségi tulajdoni formák és velük a moderált pénzügyi ösztönzők jobb hatásúak ebben a körben.

Így merül fel az a kérdés, hogy a „tehetetlen" állam helyett milyen más szereplő tud megfelelni mind a szolgáltatás igénybevevőinek, mind a hatékonyság kritériumának. A civil szféra került ezzel előtérbe. Mind a piaci kudarcok, mind a kormányzati kudarcok kivédésének megfelelő eszköze a szociális szférában, amely korábban az állam legnagyobb feladata, de igen hatékonytalanul végzett feladata volt és a profitmotívum nem kívánatos.

Így jött létre az a gazdaságtani megközelítés, amely civil szférát „szociális gazdaság"-ként értelmezi. Ennek lényege, hogy az önkéntesek, a non-profit szféra lépjen az állami szociális szolgáltatások helyére. Ezzel erőforrásokat is megtakarít a költségvetésből – az adományok és az önkéntes munka helyettesítik az állami erőforrásokat.

A valódi szerepre a már idézett Putnam[137] mutatott rá. Széleskörű vizsgálatot végzett Olaszországban. Kérdése az volt, hogy mi az oka annak, hogy az egységes közigazgatási és közszektori rendszeren belül hatalmas teljesítmény-különbséget találunk. Az olasz állam ugyanis egységes, unitárius állam, azonos elvek és elvárások léteznek a közszolgáltatásokban, mégis délen igen rossz színvonalúak a szolgáltatások.

A választ Putnam a civil szféra létében és erősségében találta meg. Észak már évszázadok óta gazdag és sokszínű civil szférával rendelkezik. Ezzel az egyes emberek között egyfajta hálózati rendszer jön létre, ahol az egyes ember, még ha nem is ismer valakit, de kapcsolatban van olyannal, aki ismeri, megfelelő információkhoz juthat és megítélheti őt. Valójában nem a tényleges információról és ítéletről van szó, hanem a lehetőségről, amely megfelelő fegyelmező erő az emberek viselkedésére. Ezt fogalmazzák úgy, hogy bizalom jön létre ismeretlenek között is, az ilyen közösségeknek nagy a bizalmi tőkéje.

Ezzel szemben délen kicsi ez a tőke, az emberek nem bíznak egymásban, csak a közvetlen környezetükben, amely a családból és a munkahelyi környezetből áll – főnökből, munkatársakból és keresztapákból, protektorokból. A teljesítmény egyetlen mércéje az lesz, hogy ki milyen hűséges a protektorához és nem a munkája teljesítménye, a klientúrában elfoglalt hely és nem a munkamorál. Magas bizalmi tőkével rendelkező közösségeknél a teljesítmény megvéd a főnök kukacoskodása és ellenszenve ellen. A protektor a közösség, és nem egy nagyhatalmú személy.

A gazdag és sokszínű civilszféra Putnam-i ideája azonban kritika alá került. Ennek oka, hogy különösen a korábbi történeti időszakok tanúsága szerint létezhet olyan civil szféra is, amely egyaránt megfelel Putnam és a hatalmi túlsúly kritériumainak egyaránt. A korábbi polgári társadalmakban ugyanis, az elnyomó hatalmi struktúrák mögött is létezhetett gazdag civil tevékenység. Különösen a német társadalmat szokták itt idézni, amelyben a hitleri hatalmi struktúra is rendelkezett, különösen korai szakaszában ilyenekkel. Léteznek rossz célú civil intézmények, amelyek nem növelik a társadalmi tőkét, hanem valójában rombolják azt, akár a társadalom tagjainak pusztításával is.

137 Putnam (2000)

EGY ÚJ LEHETŐSÉG: CIVILEK ÉS SZAKSZERVEZETEK

Putnam nem csak arról beszél, és nem csak azt bizonyítja, hogy a társadalmi tőke az egyes ember egy civil szervezetben való részvételétől függ és az a jó, ha mindenki részt vesz egy szervezetben. Valójában arról szól, hogy a „jó társadalom" modelljében egy ember több szervezet tagja is, több fajta civil tevékenységben vesz részt párhuzamosan – ebbe a szakszervezeti tagság éppen úgy beletartozik, mint a szabadidős sporttevékenység és a szociális támogatási szervezetek támogatása.

Kettős modell alakul ki. Az egyik talán Belgiumnál a leginkább megfigyelhető, míg a másik a németországi.[138]

A belga rendszer szoros kapcsolatot mutat a szakszervezeti tagság és mindenfajta közszolgáltatás igénybe vétele között. A szakszervezet igen sok szolgáltatást nyújt, gyakran az állam helyébe is lépve. Ilyen a társadalombiztosítás szakszervezetek uralta irányítása, a szakszervezeti üdültetés rendszere, szociális intézmények fenntartása. Korai szakaszában ez oda fajult, hogy ideológiai alapon a megfelelő párttal alkotott szimbiózist a szakszervezet és a szociális szolgáltató. Mára a politikai kötődés lazult, de a szoros szakszervezeti és szociális szféra kapcsolat megmaradt. Fejlődött is, amennyiben például gyermekintézmények felé is nyitott a szakszervezet, hiszen Nyugat-Európában ezek az intézmények nem nagyon léteztek. A szakszervezet ezt is felvállalta, non-profit intézmények létrehozásával.

Lazább kapcsolatot jelent a német modell. Ebben lazább a kötődés a két szféra között. A szakszervezet végzi a maga dolgát, míg jelentős - gyakran egyházi indíttatású – szervezeti háló alakult ki a munkások támogatására. Ilyen például a Kolping-mozgalom, amely igen gazdag intézményhálózatot tart fenn szakképzéstől a nyaraltatásig. Itt a motívum részben a szociális támogatás és részben az önsegély. A tagság önálló mindkét szervezetben, gyakori a civil szférában az értelmiség megjelenése. A szakszervezeti tagság csökkenése nem feltétlenül vezet a másik ág csökkenéséhez, bár erre adataink nincsenek.

Ebből a tapasztalatból talán felépíthető egy harmadik modell. Ez a szakszervezetek és egyes civil szolgáltatók együttműködése alapján segítheti a munkavállalókat olyan szolgáltatások igénybe vételére, amely egyébként csak nehezen vagy egyáltalán nem érhető el. A finanszírozás

138 RIVKIN S. – E. HANUSEK – J. KAIN: Teachers, Schools, and Academic Archievment = National Bureau of Economic Resarch, Working Paper 6691 Cambrige 2001.

is többes lehet – tagi, pályázati, adomány éppen úgy, mint az alacsony díj. Különösen gyermek- és családi jellegű szolgáltatások ide sorolódhatnak, vagy a nagyon személyre szabottak, mint például a munkanélküliek esetében. Nem egységes, uniformizált szolgáltatásokra gondolunk, hanem a helyben meglévő adottságok és lehetőségek kihasználására, kihasználva akár az önkormányzati segítséget. A szakszervezeti központ inkább csak ösztönöz, társakat keres, és módszertani segítséget nyújthat.

Az első részben említett próbálkozások tulajdonképpen inkább üzleti jellegű ajánlkozások voltak vagy a tagok öntevékenységére építőek. Erre, mint láttuk, kevéssé van igény még a magyar társadalomban. Kis lépés lehet a fenti modell kipróbálása.[139]

A PIACSZERKEZET ÉS A TULAJDONOS HATÁSA A SZAKSZERVEZETEKRE, MULTINACIONÁLIS VÁLLALATOK ÉS A SZAKSZERVEZETEK

Az első, lényeges hatása a szakszervezeti működésre a koncentrált piaci szerkezetnek van. Nagyobb létszámot foglalkoztató vállalatok esetében jóval egyszerűbben kiépíthető, hatékonyabban fenntartható és működtethető egy szakszervezet. Az egy vállalatnál dolgozó munkavállalók könnyebben képesek kommunikálni egymással, gyakran a vállalat eszközeit tudják használni erre. Érdekeik közösek, legalábbis közelebb állnak egymáshoz, mintha külön területen, más-más vállalatoknál végeznék munkájukat. Egy olyan szakszervezet, amelynek csak egy menedzsmenttel kell megállapodnia, hatékonyabban tudja képviselni a munkavállalók érdekeit. Egy olyan szakszervezet számára, melynek 10-20 vállalatnál dolgoznak tagjai, minden egyes működési feltételt kialkudni, létrehozni és fenntartani sokkal több szervezést igényel. A vasúti szektor esetében az itt vázolt hatás egyértelműen megjelenik, tehát a piaci koncentráció magas foka érezhetően pozitív hatással van a szakszervezeti működésre. Mindez persze fordított hatásként is megjelenhetne, például akkor, ha egy nagyvállalat sikeresen blokkolja a szakszervezeti tevékenységet. Még ebben az esetben is igaz az, hogy egy nagyobb létszámú, több érintettel rendelkező szerveződés könnyebben tud olyan helyzetet teremteni, melybe a nyilvánosság és az igazságszol-

139 RÓBERT, P: Társadalmi mobilitás. A tények és a vélemények tükrében. Századvég Kiadó Budapest 2000

gáltatás segítségével sikeressé tudja tenni a munkavállalói érdekképviseletet. A MOL VSZ számára speciális helyzetet teremt, hogy a magyar kőolaj feldolgozás (illetve a teljes magyar olajipar) területén lényegében egyetlen vállalat, a MOL Nyrt. szerepel a munkaadói oldalon. A helyzet specialitását fokozza, hogy a vállalat nemcsak a hazai olajipar, hanem a szomszédos országok olajiparában is egyre jelentősebb szereplő, illetve az a tény, hogy a vállalat stratégiai jelentőségű üzem Magyarországon. Mindezek a tényezők igen kiszolgáltatottá teszik a munkavállalókat a MOL-nál. Ebből fakadóan a szakszervezetek számára az egyetlen hosszú távon is célra vezető érdekérvényesítési eszköz a MOL-lal szemben a tárgyalás. A MOL VSZ-nek ezt a stratégiát követve hosszú ideje sikerül kiegyensúlyozott munkaügyi kapcsolatot fenntartania a MOL-lal. Részben a MOL VSZ sikere is, hogy kollektív szerződés van érvényben a vállalatnál.

A tulajdonosi kör jellemzői is hatnak a szakszervezeti működésre. Viszonylag egyszerűen belátható, hogy különböző tulajdonosok esetében más-más jelentősége van a szakszervezetekkel való viszony alakulásának. Másképpen fogalmazva a tulajdonos személye meghatározó arra vonatkozóan, hogy az adott szakszervezet mekkora alkuerővel rendelkezhet. Hagyományosan a külföldi tulajdonosok, a multinacionális vállalatok esetében a leggyengébb a szakszervezetek alkupozíciója. A kereskedelmi szektor sajátossága, hogy a munkáltatók döntő többsége valamilyen külföldi multinacionális vállalat hazai leányvállalata. A szakszervezetek tehát többnyire külföldi tulajdonosokkal állnak szemben. Ebben a helyzetben a szakszervezet a hazai menedzsmenttel tárgyal és vele köt megállapodásokat, azonban a hazai menedzsment általában egyáltalán nem tudja befolyásolni a külföldi tulajdonos munkavállalókat is közvetlenül érintő stratégiai döntéseit. Emellett a külföldi tulajdonosok sokkal könnyebben döntenek egy-egy üzlet bezárása mellett, ha valamilyen nehézség adódik.[140]

140 Szakszervezeti stratégia és megújulás - A munkavállalói érdekképviselet jelene és jövője Magyarországon "A munka világába tartozó érdekképviseletek" című kutatás összefoglaló tanulmánya A MUKUTIR bizottság javaslatai alapján átdolgozott változat. 2010. november 4.

A KORMÁNYZAT ÉS A CIVIL SZFÉRA EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK SZEREPE ÉS FELADATAI, A SZOCIÁLIS SZEREPVÁLLALÁS

A civil szférának alulról kell építkeznie. Ezek a tézisek csak az országos csúcsszervezetekkel foglalkoznak, de az egységes civil szféra belülről tagolt: területileg, ágazatilag, a lakosság rétegződése szerint (pl. ifjúság, idősek, nők, fogyatékkal élők stb.). A helyi, illetve réteg-érdekegyeztetés erősíti az országos érdekegyeztetést. A civil szféra legjobban kiforrott szervezetei jelenleg minden belső problémájuk, a megújulási kényszer ellenére a gazdasági érdekképviseletek és azokon belül is a vállalkozói-munkáltatói érdekképviseletek. (A szakszervezeti érdekképviselet problémáival külön kell foglalkozni.) Ezért a kormánnyal való gazdaságpolitikai egyeztetésben lehet a leggyorsabban előre lépni, ld. az Országos Érdekegyeztető Tanács tripartit szervezetének viszonylag eredményes, megszilárdult működését. Ugyanakkor a kormány – civil együttműködést nem lehet kizárólag a gazdasági (esetleg még a szociális) egyeztetésre leszorítani, általános társadalompolitikai párbeszédre van szükség. Így a kormány-civil együttműködés elengedhetetlen részei különösen a meghatározó egyházak, a nemzeti-etnikai kisebbségek érdekképviseletei, a területi-települési szövetségek, a szabadfoglalkozások képviseletei (pl. a MÚOSZ egyszerre szakmai és munkavállalói érdekképviselet), a tudományos, kulturális, művészeti és sportélet meghatározó érdekképviseletei. A kiválasztás nyilván legitimációs problémákat okoz, de erre Nyugat-Európában számos alkotmányos technológia alakult ki. A legitimáció alapja: a folyamatos működés, jelentős tagság, társadalmi súly, nemzetközi elismertség és legfőképpen a többi szervezet általi elismerés. Ugyanakkor a civil szervezeteknek nyitottaknak kell lenniük. A kormánnyal való együttműködés szempontjából a civil szférának egyfelől elvi-stratégiai, másfelől operatív szerződéseket kell képeznie.[141]

Hazánkban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nyilvántartása szerint jelenleg 49 ezer működő nonprofit szervezet van, amelyek közel ötmillió fős tagságot számlálnak.

A tanulmányunk szempontjából fontos szociális területen tevékenykedő szervezetek a nonprofit szféra 8,2 százalékát teszik ki – ez valamivel több mint négyezer alapítványt, egyesületet, közhasznú társaságot jelent. A szociális szerződések száma – csakúgy, mint a nonprofit szektor egé-

141 NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA – MÉLYSZEGÉNYSÉG, GYERMEKSZEGÉNYSÉG, ROMÁK – (2011–2020) Budapest, 2011. november KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság

sze – dinamikusan növekedett az elmúlt évtizedben, a gyarapodás mértéke közel nyolcszoros. A számbeli gyarapodás mind a szektor egészét, mind a szociális nonprofitokat tekintve a 2000-es években mérséklődött, a hangsúly ma már egyre kevésbé a mennyiségi, és sokkal inkább a minőségi fejlődésre került, azaz erősödik a szervezetek szerepvállalása, növekszik a szektor gazdasági ereje. A Központi Statisztikai Hivatal statisztikai beosztása alapján a 2000-ben szociális tevékenységet folytató civil szervezetek negyede (25,3%) többcélú és általános szociális ellátást folytatott, másik negyede (24,7%) egészségkárosultak támogatására szerveződött. A harmadik leggyakoribb tevékenység a gyermek- és ifjúságvédelem, az ezzel foglalkozó szervezetek aránya is megközelíti a 20 százalékot, de számos szerveződés munkálkodik a különböző rászorultak megsegítésén, valamint a családvédelem és az idősek támogatásának10 területén is.

A közfeladatok ellátásában korábban többnyire kiegészítő szerepet töltöttek be a civil szervezetek. Az 1990-es évektől azonban szerepvállalásuk fokozatosan megnőtt. Feladataik egyre nagyobb súllyal számítottak, amit a közigazgatási szervekkel való szerződéses kapcsolataik növekedése is jelez. 2000-ben már 1050 szerződéses kapcsolattal rendelkeztek.[142]

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS TERÜLETEI ÉS FORMÁI

A civil szervezetek és a kormányzat között számos területen és formában jönnek létre együttműködések. Vonatkozhatnak egy konkrét ügyre, programra, rendezvényre, de kiterjedhetnek több évre szóló szerződéses kapcsolatokra is. A kapcsolatok általában az alábbi területeken és formákban jönnek létre:

- társadalmi részvétel, társadalmi kontroll – érdekérvényesítés, döntések befolyásolása; eszközei: tárgyalás, véleményezés, egyeztetés, állásfoglalás, ajánlás, együtt-döntés, megállapodás, a döntés részleges átengedése; célja a kormányzati döntések széles körű támogatottságának biztosítása;
- támogató szerep a közfeladatok ellátásában – oktatási, kulturális, egészségügyi intézmények működésének, programjainak támogatása, önkéntes munka a támogatottak javára;

142 A hivatkozott adatok a KSH. A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2005-ben című (megjelent a Statisztikai tükör 2007/15. számában) kiadványából és Kelemen Eszter: A civil szektor (megjelent: 2005. Kovách: A civil szervezetek és a területfejlesztési politika Magyarországon kiadványban) című művekből származnak.

- közös programok, pályázatok, információcsere megvalósítása - közvetlen információ a társadalom adott csoportjai helyzetéről, rugalmas reagálás, innovatív megoldások, hatékony információ közvetítés; a rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabb kihasználása;
- szerződéses kapcsolatok, kormányzati feladatok kihelyezése – közszolgáltatások biztosítására, állami támogatások elosztására, hatósági feladatok ellátására; gyakoriak a kormányzat által alapított nonprofit szervezetek, mint a kht-k, közalapítványok, köztestületek;
- állami támogatások – formái: normatív finanszírozás (fejkvóta), feladat- vagy működés-finanszírozás (pályázatok);
- jogi és gazdasági szabályozás – együttműködés a civil szektort érintő intézkedések előzetes és utólagos hatáselemzésében, rendszerszerű működési szabályozáskialakításában.[143]

Az együttműködések irányultságukat tekintve is sokfélék lehetnek. Bármelyik fél lehet kezdeményező vagy mellékszereplő, támogató vagy kedvezményezett, az információ szolgáltatója vagy kérője.

A CIVIL ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS MÓDSZEREI ÉS HATÁSA

A 21. század újra változást, átalakulás iránti kihívást hoz ezen a területen. A mobil elektronikus kommunikációs technikák és a világháló léte az egyének és a kis, önkéntes csoportok olyan kommunikációs lehetőségeit nyitotta meg, amelyek felbomlasztják a hagyományos politikai kommunikáció csatornáit, illetve azokkal párhuzamosan új csatornákat alakítanak ki, amelyek újrarendezik a régiek világát. A bürokratizált, a tömegmédiára építő politikában margóra kerülő kis, aktív, innovatív csoportok képesek üzeneteiket globálisan eljuttatni potenciális támogatóikhoz, ezáltal személyes és anyagi erőforrásokat mobilizálni. Az internet a szabadság és az ellenőrzés új dilemmáit veti fel. A message mindenki számára hozzáférhető a globális eliten belül, azonban a politikai adminisztratív ellenőrzés szervei is újrarendezik hatalmi pozícióikat, és felvállalják az új kommunikációs területek és az új szabadságkörök kicentizésének feladatát.[144]

143 Nárai: Esély 2005/1.

144 Szabó Máté: Civil társadalom – globalizáció – regionalizmus (2.) http://epa.oszk.hu/02100/02169/00023/pdf/2003_2-3_387-431.pdf

ÉRDEKVÉDELMI, JOGVÉDŐ ÉS KIREKESZTÉS ELLENI SZERVEZETEK

Az Amnesty International Magyarország

A nemzetközi mozgalom része, és munkája szorosan kapcsolódik az AI Nemzetközi Titkársága által meghatározott kampányokhoz. Ugyanakkor a magyar szervezet feladatának tekinti azt is, hogy magyarországi általános emberi jogi problémákkal kapcsolatban is szót emeljen és fellépjen.

HUMANA Egyesület

Céljuk kiállni az emberi jogok elismerése és megismertetése mellett Magyarországon. Fő tevékenységük a Humana emberi jogi magazin kiadása, melynek célja, hogy a mai világban kényes, a társadalmat megosztó emberi jogi témákat bemutassa egy fiatalok által szerkesztett, fiataloknak szóló lap keretein belül.

Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ (INDOK)

1998 elején a Holland Külügyminisztérium és a Holland Helsinki Bizottság támogatásával jött létre az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ Alapítvány (INDOK) Budapesten. Alapvető feladatának tartja, hogy széles dokumentációs bázis létrehozásával, valamint konferenciák, szakmai és népszerűsítő programok szervezésével, kiadványok megjelentetésével segítse az emberi jogi kérdésekben való tájékozódást és a nemzetközi normáknak megfelelő szemlélet megerősödését.

Magyar Helsinki Bizottság

A Magyar Helsinki Bizottság figyelemmel kíséri a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban biztosított emberi jogok magyarországi érvényesülését, és a közvélemény tájékoztatása mellett jogi segítséget nyújt mindazoknak, akik a Bizottság tevékenységi körébe tartozó jogsérelemmel fordulnak hozzá. Tevékenységük két fő területe a menekülők és a

más nemzetközi egyezmények alapján oltalomra szoruló külföldiek jogainak védelme, továbbá a rendvédelmi szervek és az igazságszolgáltatás működésének nyomon követése. Megkülönböztetett figyelmet fordítanak a fogvatartottak helyzetére, a védelemhez való jog és a törvény előtti egyenlőség elvének tényleges érvényesülésére.

NANE (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen) Egyesület

Az Egyesület 1994 januárjában alakult azzal a céllal, hogy segélyvonalat indítson bántalmazott nők részére. Este hattól tízig tartó ügyeletük napi 5-8 bántalmazással és családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyet regisztrál. Reformokat kezdeményeznek olyan jogi, államigazgatási-eljárási területeken, ahol az állam jelenleg nem szolgáltat igazságot a családon belüli erőszak áldozatainak.

NEKI

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) hivatalosan 1994-ben kezdte meg működését a Másság Alapítvány keretein belül. Azzal a céllal jött létre az iroda, hogy olyan embereknek nyújtson konkrét jogi segítséget, akiket származásuk miatt ért jogsérelem. Több mint 10 év, több ezer panasz, több száz ügy, több ezer panaszos. De a munkájuk nem mérhető csak statisztikai számokból, hiszen a számok mögött hús-vér emberek vannak, akiket azért ért hátrányos megkülönböztetés egy munkahelyi felvételnél, az igazságszolgáltatás gépezetében, az egészségügyben, az önkormányzat részéről, vagy az élet bármely területén, mert történetesen románok születtek.

PATENT Egyesület (Patriarchátust Ellenzők Társasága)

Az Egyesület célja, hogy a társadalom patriarchális berendezkedését felváltsa egy, a nők és a szexuális kisebbségek társadalmi egyenlőségén alapuló társadalmi rend. Arra törekszik, hogy a széles társadalom figyelmét felhívja az erőszak és a diszkrimináció különböző megnyilvánulási formáira.

Romapage

A Kurt Lewin Alapítvány 1997 óta működteti a www.romapage.hu honlapot. Honlapjuk célja: objektív információk biztosítása a magyarországi sorsát érintő aktuális kérdésekről – romáknak és nem romáknak egyaránt. A RomaPage – amely Magyarország legnagyobb múltú roma portálja – hitvallása szerint a híd szerepét kívánja betölteni a többségi társadalom és a cigányság között. A portálon napjainkra több mint 8 000 hír, zene, tudományos írás, szépirodalmi szövegrészlet, képzőművészeti alkotás lelhető fel – magyar, cigány, angol, német, spanyol és szlovák nyelven.

Stop - Férfierőszak Projekt

Azokat a férfiakat kívánja megszólítani, akik saját életükben vagy társadalmi szinten tenni szeretnének a nők hátrányos helyzete és a nők elleni erőszak ellen. Tevékenységeik: férficsoport, amelynek tagjai önkritikusan foglalkoznak a férfiszerep felülvizsgálatával; képzések a családon belüli erőszakkal foglalkozó szakmák számára; „...szakálla volt gender..." filmklub, stb.

Társaság a Szabadságjogokért

Fő célkitűzésük, hogy az Alkotmányban és nemzetközi egyezményekben deklarált alapvető jogok és jogelvek érvényesüljenek Magyarországon. Figyelmet fordítanak a személyi szabadság, az emberi méltóság, a magánszféra védelmére. Arra törekszenek, hogy az állam csak különösen súlyos indokkal, elkerülhetetlen mértékben, és csak törvény alapján, megfelelő eljárási garanciák mellett korlátozza az alapvető jogokat. [145]

145 http://www.amnesty.hu/magyarorszagi-szervezetek#sthash.sYl7JMLA.dpuf (2013.08.04.)

SZOCIÁLIS INDÍTTATÁSÚ SZERVEZETEK

Magyar Szegénységellenes Hálózat

A Magyar Szegénységellenes Hálózat a szegénység csökkentése, megszüntetése érdekében dolgozó civil szervezet, valamint szegénységben élő magánszemélyek informális összefogása. A Hálózatot 2004 áprilisában 17 szervezet hozta létre, s még ebben az évben az Európai Szegénységellenes Hálózat teljes jogú tagjává vált.

A Magyar Szegénységellenes Hálózat a szociális és civil szakemberek, valamint a szegénységben élők közös hálózata, amely miközben azért dolgozik, hogy a szegénységben élők társadalmi részvételét, a döntéshozatali folyamatokba történő bevonását elősegítse, a részvételt saját szervezeti felépítésében, tevékenységeiben is igyekszik a lehető legteljesebb mértékben lehetővé tenni.

Szegényeket Támogató Alap (SZETA)

A Szegényeket Támogató Alap (SZETA) 1979 októberében alakult magyar civilszervezet volt, amely a kommunista rendszer viszonyai közt ellenzékinek és illegálisnak számított, mivel a hatalom létrehozásában nem játszott szerepet és hozzájárulását nem kérték. A magyar demokratikus ellenzék legfontosabb mozgalma volt. Elődjének tartja a Szabad Demokraták Szövetsége.

A szervezők azért tartották fontosnak az alap létrehozását, mert a magát a nép rendszereként propagáló kommunista rezsimben hivatalosan nem létezett szegénység – és így szegénypolitika sem –, a sokgyermekes családok közül sokan, a magyar cigányok tömegei és mások azonban nehéz körülmények között éltek.

Az Alap szakmai hátterét Solt Ottília és más szociológusok tényfeltáró munkája biztosította. Az alapítók közül sokan Kemény István szociológus tanítványai voltak, aki 1970-ben először mondta ki, hogy Magyarországon vannak szegények és többek közt a romák életkörülményeiről végzett kutatásokat.[146]

146 http://hu.wikipedia.org/wiki/Szeg%C3%A9nyeket_T%C3%A1mogat%C3%B3_Alap (2013.08.03.)

Nagycsaládosok Országos Egyesülete

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete – Szövetség (NOE) 1987-ben alakult. Az Alapszabályban rögzített célok azóta is érvényesek: az élet és az anyaság tiszteletére nevelés, a házasságért és a jövő generációért érzett felelősség erősítése, a nagycsaládok sajátos érdekeinek képviselete és szolgálata, a nagycsaládok egymást ismerő és segítő közösségekké szervezése. A NOE tagjai azok lehetnek, akik háztartásukban legalább három gyermeket nevelnek vagy neveltek fel, az egyesület céljaival és feladataival egyetértenek, és lehetőségeik szerint részt vesznek azok megvalósításában. Az egyesületnek jelenleg kb. 14 000 család a tagja, akik közvetlenül vagy tagegyesületen keresztül tartoznak a NOE-hoz. Szerte az országban több mint 250 helyi közösség tevékenykedik. Hét regionális központjuk működik: Felső-Duna (Győr), Közép-Magyarország (Monor), Dél-Alföld (Orosháza), Al-Duna (Pécs), Felső-Tisza (Püspökladány), Észak (Fót), Balaton (Nyirád). Egyesületeikben folyamatosan kb. 1500 önkéntes dolgozik.[147]

A TÁRSADALOM ERŐFORRÁSAINAK NEM MEGFELELŐ KIHASZNÁLÁSÁT TÁMADÓ SZERVEZETEK, ZÖLD MOZGALMAK

Egyes források szerint a legelső hivatalosan bejegyzett környezetvédő társadalmi szervezet a győri Reflex környezetvédő egyesület, melyet 1987-ben alapítottak. Más források a Duna Kört tartják az első mozgalomnak, amely – bár akkor még hivatalos szervezetként nem jegyezték be – de már 1984-ben aláírásokat gyűjtött, és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. 1988-ban alakult meg a Levegő Munkacsoport három egyesület laza együttműködéseként (ELTE Természetvédő Klub, a BME Zöld Kör és Eszperantista Természetvédők). A nyolcvanas évek végén életre hívott mozgalmak különböző utakon jöttek létre. A Levegő munkacsoport például egyetemi klubokból, a Duna kör politikai motivációkkal, a győri Reflex fiatal természettudósokból, akik kiábrándultak voltak, mert nem tudták környezetvédelmi ötleteiket megvalósítani, a nagytétényi Zöld Jövő egyesület egy művelődési házban előadást szervező klubból. A modern zöldmozgalmak az új társadalmi mozgalmak körébe tartoznak, amelyek kialakulása a nyugati világban 1968 körülre

147 http://www.noe.hu/index.php?oldal=19 (2013. 08.03.)

tehető. Ideológiájukat erősen átszőtték politikai és életmódra vonatkozó (fogyasztás csökkentése), illetve posztmateriális értékek. Nyugat-Európában az egyik ilyen leginkább sikeres ügy az atomenergia ügye, Magyarországon azonban az atomenergia-ellenes mozgalmak nem igazán erősek. a zöldek ügyét "úgy általában" a politikai szféra hivatalosan támogatja, sőt elméletileg a közvélemény nagy része is igen fontosnak tartja a környezetvédelmet.[148]

WWF Magyarország

Céljuk a biológiai sokféleség megőrzése, a környezeti szennyezések csökkentése és a természeti erőforrások hosszútávon fenntartható használatának elősegítése. Tevékenységeiket azokra az ökorégiókra összpontosítják, amelyek a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából különösen jelentősek, vagyis az erdőkre, az édesvizekre, az óceánokra és partjaikra. Ezen kívül foglalkoznak az éghajlatváltozás mérséklésével és következményeivel, valamint a mérgező hatású és szennyező anyagok csökkentésével. Így próbálják elősegíteni a természeti erőforrások hosszútávon fenntartható használatát, megóvva a természet értékeit a jövő generációi számára.[149]

Humusz Szövetség (régebbi nevén: Hulladék Munkaszövetség)

Az eredetileg öt magyar környezetvédő szervezet által 1995-ben alapított Humusz Szövetség (régebbi nevén: Hulladék Munkaszövetség) azért dolgozik, hogy olyan hulladékszegény, környezettudatos megoldásokat, életmódbeli mintákat mutasson, amelyek bárki számára vállalhatók, nem igényelnek nagy beruházást, csak a megfelelő gondolkodást:

148 Csicseri Márta - Lőrincz László: TÁRSADALMI MOZGALMAK MOBILIZÁCIÓS ÉS ÜGYKÉPVISELETI TEVÉKENYSÉGE AZ INTERNETEN A tanulmány az Informatikai és Hírközlési Minisztérium Politikai Államtitkárságának megrendelésére, „A politikai részvétel és a társadalmi érdekképviselet új formái az internet korában" című kutatás részeként készült 2003/2004 során a Rajk László Szakkollégiumban. http://www.zpok.hu/civilink/?T__:L__:LEN

149 http://www.wwf.hu/tevekenysegunk Letöltés dátuma: 213.08.04.

apró trükkökkel, mindennapi ötletekkel szolgálnak kicsiknek és nagyoknak, sok-sok segédanyaggal az oktatóknak, átfogó, reális javaslatokkal a döntéshozóknak. Legfőképpen pedig gyűjtik és megosztják a jó gyakorlatokat a hulladék megelőzésre, azaz a környezettudatos fogyasztásra és termelésre.

Levegő Munkacsoport

A Levegő Munkacsoport politikai pártoktól és gazdasági érdekektől mentes független társadalmi szervezet. Azért dolgoznak, hogy minden ember egészséges környezetben, emberhez méltó módon élhessen. Rendkívül fontosnak tartják és kiemelten törekszenek az állampolgári részvétel lehetőségeinek bővítésére, a nyilvánosság, a tájékoztatás és a tájékozódás szabadságának kiteljesítésére. Munkájuk elismeréseként 2006-ban megkapták „Az év civil szervezete" kitüntető elismerést.[150]

Energiaklub

Az Energiaklub Magyarországon 20 éve dolgozik egy új szemléletmód elterjesztésén. Kutatásaikkal, képzéseikkel és a széles körű kommunikációval a céljuk, hogy mind az energiát termelők, mind a felhasználók, vagy éppen a politikai döntéshozók másként viszonyuljanak az energiához. Szűkös készleteink ésszerű felhasználása, a sokszínű helyi erőforrásokon alapuló gazdaság, vagy az energiapazarló fogyasztási szokások megváltoztatása, mind része a megoldásoknak, melyet szervezetük munkájával támogat. Több tucatnyi sikeres projektjüket, vagy éppen kapcsolódó kiadványaikat és tanulmányainkat a tudományos igényesség, a közérthetőség és a gyakorlati kérdések szem előtt tartása jellemzi. Tevékenységük az energiahatékonyság, a megújuló erőforrások, az éghajlatvédelem, a hagyományos energiahordozók és az energiapolitika területeire összpontosul.[151]

150 http://www.levego.hu/magunkrol/celok letöltés dátuma: 2013. 08.08.
151 http://energiaklub.hu/rolunk/rolunk Letöltés dátuma: 2013. 08.04.

A SAJTÓSZABADSÁG, A GYÜLEKEZÉSI JOG ÉS A MÉDIASZABADSÁG MINT A JOGÁLLAMISÁG ALAPJA ÉRDEKÉBEN SZERVEZŐDÖTT MOZGALMAK

Különböző országokban különböző azoknak az intézkedéseknek illetve magatartásoknak a köre, amelyeket a sajtószabadsággal összeegyeztethetőnek tekintenek. A szabad sajtójú országokban sem abszolút a sajtó szabadsága. Egyébként szabad sajtóval rendelkező országokban is akadnak olyan vélemények, amelyeknek a sajtóban való hangoztatása nem megengedett. Az Európai Unió számos országában tilos például a holokausztagadás, vagyis annak a véleménynek a hangoztatása, hogy a holokauszt nem történt meg, vagy ha meg is történt, mértéke kisebb volt, mint amit a történészek többsége valósnak tart. Az Egyesült Államokban elképzelhetetlennek tűnik a sajtószabadság ilyen irányú korlátozása.

Gyakoriak a szexszel kapcsolatos korlátozások. Szinte univerzális például a gyermekpornográfia terjesztésének tilalma. Az Egyesült Államokban például a szövetségi hatóság nagy összegű bírságot róhat ki tévéadókra azért, ha akár akaratlanul is és akár egy villanásnyi időre is fedetlen női mellet mutatnak az adásban. Európában tipikusan jóval megengedőbb a hatósági hozzáállás.[152]

A legtöbb fejlett demokratikus hagyományokkal rendelkező országban nem tekintik állami feladatnak a hírlapok megjelentetését, és viszszásnak tűnne az, ha a kormány vagy a hatalmon lévő párt újságot jelentetne meg (az ilyen sajtótermék nem számítana szabadnak és függetlennek). Ezzel szemben Kínában például a hatalmat gyakorló Kínai Kommunista Párt négymilliós példányszámú napilapot jelentet meg.[153]

Számos országban, köztük a szabad sajtójúakban is elfogadott az, hogy televízió- illetve rádióadót tartson fenn az állam úgy, hogy ennek működését részben vagy egészben közpénzből finanszírozza. Nyilvánvaló ebben a konstrukcióban annak a veszélye, hogy a mindenkori hatalom megkísérelheti meghatározni, hogy mi szerepeljen az ilyen adók műsorán. Ennek a veszélynek a realitása széles határok között változik. Észak-

152 CBS Dealt Record Fine Over Janet", CBS News, Associated Press, 2004. július 1. A free press plays a key role in sustaining and monitoring a healthy democracy, as well as in contributing to greater accountability, good government, and economic development. Most importantly, restrictions on media are often an early indicator that governments intend to assault other democratic institutions.Freedomhouse.org: Freedom Of The Press. (Hozzáférés: 2010. december 25.)

153 Internet Censorship in China The New York Times

Koreában a hatalom teljes mértékben ellenőrzése alatt tartja az elektronikus sajtót. Magyarországon az új sajtótörvény tételesen meghatározza, hogy a közszolgálati média műsora milyen jellegű tartalmat milyen minimális időkeretben köteles sugározni, maguk a közszolgálati adók pedig a politikai pártok által megválasztott kuratórium felügyelete alatt állnak, de a műsorszerkesztés jelenleg nem áll a kormány közvetlen irányítása alatt. Az Egyesült Államokban az állam befolyása a közszolgálati médiára meglehetősen kicsi: az adók jórészt közadakozásból és privát adományokból tartják fenn magukat, az állami finanszírozás aránya tíz százalék alatt van. Időről időre felmerül az a törekvés is, hogy az állam teljesen vonuljon ki a közszolgálati adók finanszírozásából.

Decentralizált formájánál fogva az internet az egyik legnehezebben korlátozható része a sajtónak. A fejlett demokráciájú országokban az internetes sajtótermékek a nyomtatott sajtóhoz hasonló, vagy annál enyhébb korlátozás alá esnek, de Észak-Koreában például szinte teljesen lehetetlen az internet elérése, Kínában pedig komoly cenzúra tárgya az internet.

Egymillióan a magyar sajtószabadságért

Az Egymillióan a magyar sajtószabadságért Facebook - oldal 2010. december 21-én jött létre abból a célból, hogy a sajtószabadságért és a szabad sajtót korlátozó médiatörvény ellen küzdjön, illetve nyilvánosságot biztosítson a szabadságjogokért és esélyegyenlőségért harcoló szervezetek, aktivisták számára. A Facebook - oldal körül kialakult egy aktív, jogtudatos polgárokból álló csoport, amely először január 14-én, majd 27-én tízezres, március 15-én, majd október 23-án pedig több tízezres tömegdemonstrációkat szervezett a jogállam mellett. A Milla a mindenkori hatalomtól és pártoktól függetlenül működik, követőivel a Facebookon tartja a kapcsolatot.[154]

154 https://www.Facebook.com/sajtoszabadsagert/info Letöltés dátuma: 2013.08.08.

CivilMédia

A CivilMédia a vélemény- és sajtószabadság érdekében működő, nem kormányzati szervezet.Tevékenységünk során jogvédelmet biztosítanak elsősorban újságíróknak, véleményformálóknak és mindazoknak, akiknek a szabad szólása indokolatlan korlátokba ütközik.Rendszeresen monitorozzák a médiát és ha kiegyensúlyozatlan tájékoztatást észlelnek, teszteljárást indítanak a Médiahatóságnál, négy ún. védett csoport: a romák, LMBT közösség, zsidóság és a menekültek érdekében.

A szólásszabadsághoz és a véleménynyilvánítás szabadságához kapcsolódó esetjogot összegyűjtő, jogszabályt magyarázó szakmai anyagot, ún. Kommentárt készítenek, emellett a jogalkalmazók számára gyakorlati jellegű képzést szerveznek.

A TÁRSADALMI MOZGALMAK ÉS AZ INTERNET

A mozgalmaknak több szempontból létfontosságú a médiában való megjelenés. Ezen keresztül felhívhatják magukra a figyelmet, politikai támogatókat szerezhetnek, megpróbálhatják frame-eiket átadni (evangelizáció), és ezzel ügyüknek támogató tömegeket szerezni, vagy igyekezhetnek fenntartani, erősíteni ezeket a frame-eket, mobilizálni a mozgalomhoz szorosabban-tágabban kötődőket. E célokra természetesen használhatnak hagyományos médiai eszközöket is, de abban az esetben, ha a konvencionális megoldások nem vezetnek sikerre, és a célközönség nagy valószínűséggel interneten keresztül is elérhető, akkor a világháló, mint médiafelület is hatékony módszert kínál.

Nagy jelentőséggel rendelkeznek a framing szempontjából a különböző internetes felületek, fórumok, levelezőlisták. Az általuk biztosított vitákon a tagoknak lehetőségük van véleményüket kifejteni, érvelni, másokkal szembehelyezkedni, más véleményeket elolvasni. Az interaktivitás miatt ezek a viták erősen alakítják a résztvevők identitását, beépülnek saját értelmezési keretükbe, ugyanis nem a nagypolitika szférájába tartoznak, hanem a szakpolitikákról szóló közbeszédhez, a mindennapi élethez. De abban az esetben is, ha valamennyi ellenvélemény megfogalmazódik, az internetes kommunikációnak megvan az az előnye, hogy az itt megjelenő ellenvélemények nem tudják szétbomlasztani a mozgalmat, mint ahogy személyes jelenlétük tudná.

Akkor lehet egy szervezet „sikeres", ha megfelelő hatékonysággal képes mozgósítani a már meglévő szimpatizánsokat, vagy újakat toborozni. Az internet egyik legfontosabb előnye éppen az lehet a mozgalmak számára, hogy nagy tömegek hatékonyan érhetők el segítségével. A hatékonyság növekedése azt jelenti, hogy azonos erőforrás befektetéssel több akció szervezhető meg, illetve egy-egy akcióra több ember mozgósítható. Ez a hatékonyságnövekedés a mobilizáció egyes tranzakciós költségeinek (koordinációs, információs, kommunikációs költségek) csökkentéséből származik.[155]

A Facebook amerikai alapítású ismeretségi hálózat, amely 2004. február 4-én kezdte működését. A rendszerbe meghívás nélküli, egyszerű regisztrálással lehet bekerülni (szemben a meghívásos magyar iWiW-vel). A felhasználók városok, munkahelyek, felsőoktatási intézmények vagy régiók (például Magyarország) által szervezett közösségekhez csatlakozhatnak, és érhetnek el bennük másokat (a saját hálózaton belül a mások adatlapja részleteiben is látható, míg más közösséghez tartozó felhasználó adatlapja nem). Mark Zuckerberg akkor alapította a Facebookot, amikor még a Harvard Egyetemre járt. Kezdetben csak a Harvard hallgatói számára volt elérhető az oldal felhasználása, majd később más egyetemekre is kiterjesztették. A MySpace legyőzője, a Facebook azonban hatalmas. 500 millió olyan embert számlál az oldal, aki mind kapcsolatban áll kevesebb, olykor több, szintén Facebook taggal. [156]

155 Sampedro (2000) Gamson (1995) 'Constructing social protest' – in: Johnstone – Klandermans: Social movements and culture alapján

156 Nagy Tamás: Közösségi média kör, forrás: http://terepnaplo.freeblog.hu/files/2010/01/kozossegi_media_konyv.pdf

FELHASZNÁLT IRODALOM

EUROSTAT: *The social situation ni the European Union 2004*, Eurostat, 2004, Luxembourg. Összességében egy észak-nyugatról dél felé és kelet menő lejtővel jellemezhetjük a helyzetet

GILLAN, K.: *Understanding Meaning in Movements*: A Hermeneutic Approach to Frames and ideologies, Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest, 7:3, 247 263. http://dx.doi.org/10.1080/14742830802485643. (2013.09.12.)

NAGY Tamás: *Közösségi média kör* http://terepnaplo.freeblog.hu/files/2010/01/kozossegi_media_konyv.pdf (2013. 08. 13.)

NÁRAI Márta: Esély 2005/1. http://www.esely.org/kiadvanyok/2005_1/NARAI.pdf (2013.08.05.)

RIVKIN S. – E. HANUSEK – J. KAIN: *Teachers, Schools, and Academic Archievment = National* Bureau of Economic Resarch, Working Paper 6691 Cambrige 2001.

RÓBERT, P: *Társadalmi mobilitás. A tények és a vélemények tükrében*. Századvég Kiadó Budapest 2000

SAMPEDRO (2000) GAMSON (1995) *Constructing social protest* – in: Johnstone – Klandermans: Social movements and culture alapján

SZABÓ M.: *Civil társadalom–globalizáció–regionalizmus* http://epa.oszk.hu/02100/02169/00023/pdf/2003_2-3_387-431.pdf (2013.08.05.)

http://www.amnesty.hu/magyarorszagi-szervezetek#sthash.sYl7JMLA.dpuf (2013.08.04.)

http://hu.wikipedia.org/wiki/Szeg%C3%A9nyeket_T%C3%A1mogat%C3%B3_Alap (2013.08.03.)

http://www.noe.hu/index.php?oldal=19 (2013. 08.03.)

http://www.wwf.hu/tevekenysegunk (2013.08.04.)

http://www.levego.hu/magunkrol/celok (2013. 08.08.)

http://energiaklub.hu/rolunk/rolunk (2013.08.04.)

https://www.Facebook.com/sajtoszabadsagert/info (2013.08.08.)

KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: MIGRÁNSOK MOZGALMAI, SZABADSÁG- ÉS BÉKEMENETEK[157]

Koudela Pál

BEVEZETÉS

A társadalmi konfliktusok egyik legmarkánsabb okozati csoportja, részben gazdasági feszültség részben a politikai elégedetlenség életmód vetületében kereshető. A megélt életviszonyok mindig a megfelelő környezeti tényezőknek a függvénye, melynek társadalmi referenciája csak akkor lehet, ha vagy időben, vagy térben elérhető ilyen. Érthetőbben, ha gyors a változás, akkor megélhető, ha lassú, akkor megszokható, ill. ha mindennapi a szomszédsági kapcsolat, akkor referenciacsoport a szomszéd, ellenben nem. A jelenségoldalon ilyen leegyszerűsítésre nincs is módunk, viszont akár szimbolikusan, akár valóságosan a csoportos megmozdulás a lehetséges reakciók egyik fajtája.

Békemenet, szabadságmenet: politikai elégedetlenség vagy megemlékezés valamilyen jelentős a béke ellen vagy béke melletti eseményről, személyiséggel kapcsolatos tényről.

Ilyen volt pl. 1994-ben az Auschwitzból Nagasakiba vonuló buddhista szerzetesek békemenete, mellyel a második világháború áldozatairól, szörnyűségeiről emlékeztek meg, és ilyenek hazánk 1956-os forradalmának emlékére rendezett felvonulásai is.

Másodsorban azonban egy ország belső politikai megosztottsága, vagy külső fenyegetettsége elleni felvonulások, menetek is hasonló névvel illettetnek, így pl. az idén (2013) májusban Brüsszelbe tervezett a Civil Összefogás Fóruma békemenetet a hazánkat érintő feltételezett baloldali nyomás ellen.

A két jelenség abban az értelemben eltér, hogy az előbbi egy konszenzusos, ünnep-jellegű vagy hagyományőrző, közösségi esemény, míg

157 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

a másik inkább a politikai széthúzásból, de legalábbis feszültségből fakad. Mindkettő civil megmozdulás azonban, és kapcsolódik valamilyen társadalmi konfliktushoz; ebben az értelemben csak az a különbség, hogy egy elhúzódó vagy aktuális problémáról van-e szó. Egy belső társadalmi konfliktus indikátorai közé tartozhat meglétük, hiányuk vagy éppen jellegük. Nem egyértelmű azonban, hogy a konfliktus eredendően gazdasági természetű-e, s adódik pl. jelenleg hazánkban az elhúzódó recesszióból, vagy sem. Mint ahogy az sem egyértelmű, hogy ez utóbbi a gazdaság belő okaira: teljesítőképesség, szerkezeti gondok, vagy külső tényezőkre vezethető vissza, mint az exportkiesés stb. A politikai legitimitás szerepe nehezen szétválasztható ebben a megközelítésbe.

A kifejezés természetesen mást is jelent. Szimbolikus ereje megjelenik a nemzeti szabadságért vagy a demokratikus jogokért általában küzdő országok, emberek szellemiségének mottójaként is. Így pl. Nelson Mandela önéletírásának címe is párhuzamba állítható: Long Walk to Freedom.[158]

A társadalmi jólét egyik összetevőjeként ugyancsak a belső és külső hatások eredőjének tekinthetjük a nemzetközi migráció megváltozását. Mindkettőben szerepet játszik az eltérő gazdasági feltételek teremtette életszínvonal különbség, mely megmutatkozhat csupán a gazdasági teljesítményben, a munkaerőpiacok frikcionális különbségében, vagy ezek feltételezett jellegében.

Történeti távlatban is jól érzékelhető a politikai okok hatása: 1945 és 1948 közötti, 1956-os, 1989 – 1990 közötti magas kivándorlása, míg az 1921 – '45-ig terjedő időszakban az USA kvótatörvénye korlátozta a korábbi tengerentúli kivándorlást Kelet-Európa számára, és a német területek zárt munkaerőpiaca jelenti majd az újabb célokat. 1948 után politikai-technika korlátok gátolták a kivándorlást (útlevél, bűncselekmény), 1990 és 2004 között pedig újra külső okok, így az USA 1990-es új bevándorlási törvénye és technikája, valamint a nyugat-európai országok korlátozása Kelet-Európára nézve. A mai helyzetet 2004-től értelmezhetjük a külső akadályok elhárulásával, és 2007-től majd 2011-től vált mindez teljessé.

Hazánkban ugyanakkor jól érzékelhető a push tényezők között a politikai-közéleti helyzet feszült jellegével való elégedetlenség migrációs hatása. Megmutatkozik ez a migrációs hajlandóság (TÁRKI) megnövekedésében, és magában a kivándorlás mértékének (Eurostat) ugrásszerű nö-

158 Mandela, Nelson: Long Walk to Freedom. South Africa, Macdonald Purnell, 1995.

vekedésében. Ez utóbbi természetesen még mindig gazdaság-domináns (GDP), valamint intézményi pull (EU) és push (oktatás leépítése), technikai (olcsó repülőjegy) és információs (nyelvtudás, Erasmus stb.) változásoknak is köszönhető. A sokféle hatás szétválasztása kísérleti úton is nehézkes, de bizonyos értelemben megoldottam.[159] Mind a ténylegesen migránsok, mind a szándékozók között magas a belső feszültséget okként megnevezők aránya.

A jelenség vizsgálatához végül egy kísérletet is végeztem, saját (Kodolányi) hallgatóink körében, melyben a migrációhoz kapcsolódó ismereteket, félelmeket, motivációkat vizsgáltam, feltételezve, hogy a valós társadalmi helyzet mindig relatív abban az értelemben, ahogy a megítélés akciókat is befolyásol. A migráció tehát a tényleges gazdasági helyzet és annak megélése közötti különbség valamint a migrációról alkotott kép eredőjeként mutatja a társadalmi elégedetlenséget. Ez utóbbi pedig nem kifejezetten gazdasági természetű, sokkal inkább áll a lehetőségek ismeretéből, a téveszmékből, az ismeretek hiányából fakadó sztereotípiákból és félelmekből.

BÉKE- ÉS SZABADSÁGMENETEK

A szimbolikus népmozgások, vándorlások, zarándoklatok igen ősi jelenségek. Elsősorban vallási, közvetve a vallás politikai szerepeként társadalmi jelentőségűek voltak, ill. azok ma is azon társadalmakban, ahol a vallás meghatározó politikai szerepet kap. Gondoljunk csak az iszlám alappillérére, a hadzsra, vagy olyan országos jelentőségű eseményekre, mint a Grand Magal Szenegálban.[160] A nemzetközi mozgalmak modern tüntetés jellegét a 20. században kapták. Különös jelentősége volt a gyarmati sorból felszabaduló országok szabadságért, ill. a szabadságjogokért való küzdelmének valamint a hidegháborúnak - részben éppen a frissen önállóvá vált országok bipoláris elhelyezkedése révén, részben a civil kezdeményezésekben megvalósuló politikai tényezőként. Ez utóbbi-

159 Koudela Pál: A fiatalok képe a nemzetközi vándorlásról és lehetőségekről. In: A felfedező tudomány. (szerk. Beszteri Béla) Győr, 2013. http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany

160 Bava, Sophie - Guèye, Cheikh (2001) Le grand magal de Touba. Exil prophétique, migration et pèlerinage au sein du mouridisme. Social Compass, September 2001 vol. 48 no. 3. 421-438. p. és Ross, Eric (2011) Globalising Touba: Expatriate Disciples in the World City Network Urban Studies November 1, 2011 48: 2929-2952

ra példa pl. Nat Hentoff - aki magát csak „béke agitátor"-nak hívta - szerepe az 1960-61-ben San Franciscóból Moszkvába vonult békemenetnek. Hentoff már az 50-es években jelentős politikai kezdeményező erőről tett tanúbizonyságot, 1950-ben Washingtonban tüntetve, majd vállalva még a kilencnapos börtönt is 1959-ben az Omaha akciónak nevezett, az interkontinentális ballisztikus rakéták elleni tüntetésekért Nebraskában.[161] Hentoff érdekessége, hogy bár célja az egyoldalú leszerelés volt politikailag mégis antikommunistának kell tekinteni, politikai helyzetét mutatja a kilenc nap is szemben a fő szervezők, A. J. Muste and Karl H. Meyer (Vermont szenátorának fia) féléves börtönbüntetésével. A tízezer kilométeres, hat határt átszelő menet december elsején indult Washingtonból és a következő év október nyolcadikára érkezett meg a szovjet fővárosba, ahol az első antinukleáris tüntetést szervezték meg.[162] A háttérben azonban Bradford Lyttle aktivista játszotta a fő szerepet, akárcsak a Quebecből Kubába szervezett következő békementben, ahol aztán őt is letartóztatták, mikor Georgiába értek. Már 1957-ben szervezetet hoztak létre: Comittee for Non-Vilolen Action-t.[163]

1987-ben már közösen tudtak az akkori szovjet és amerikai aktivisták békemenetet szervezni Leningrádból Moszkvába. A Június 15 és Július 8 közötti mindössze hatszáz kilométeres út mindössze 430 résztvevőt számlált. A korszakra jellemzően Moszkvában már rock koncert zárta az eseményt.[164] Ennek tükör eseménye volt a rákövetkező évben megszervezett békemenet Washington D.C.-ből Santa Monicába szintén nyáron, szintén rock koncerttel a végén és ugyancsak szovjet és amerikai résztvevőkkel.[165] Illetve még ebben az évben Odessza és Kijev között zajlott menetet is ide sorolhatjuk. Már jóval kisebb visszhangot kapott az 1990-es Arhangelszk és Szeverodvinszk között mindössze kb. 150 résztvevős „leszerelési" menet, és ahogy a hidegháború véget ért a békemenetek jellege is megváltozott.

161 Mollin, Marian: Radical Pacifism in Modern America: Egalitarianism and Protest. (Politics and Culture in Modern America.) Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2006. 215. p.

162 Ellwood, Robert S. (1997) The Fifties Spiritual Marketplace: American Religion in a Decade of Conflict. Rutgers University Press. p. 92-93. p.

163 Wernicke, Gunter - Wittner, Lawrence S. (1999) Lifting the Iron Curtain: The Peace March to Moscow of 1960-1961. The International History Review, 21/4, 900-917. p.

164 Brigham, S. (2010) The American-Soviet Walks: Large-Scale Citizen Diplomacy at Glasnost's Outset. Peace & Change, 35/4, 594–625. p.

165 Westside Digest. (1988, June 30). Santa Monica: Cross-Country March Honored. Los Angeles Times

Az elmúlt két évtized békemenetei a harmadik világban zajló háborúk, elsősorban a nyugati beavatkozás ellen szóltak. Már 2003, az Iraki Háború kirobbanása előtt szerveztek az USA-ban békemeneteket ellene, ezeket a meneteket azonban nehéz különválasztani a tüntetések egyéb formáitól, jelentős részük csupán felvonulás, szimbolikus ereje nagy, de nem azonos a hosszú utat bejáró, általában a zarándoklathoz hasonló korai menetekével. Másik ugyancsak ritualizált, és államosított változata lett mára a békemeneteknek a megemlékezések egy formájaként szervezett menet. 2003. június 27-én Jimmy Carter vezetésével sétáltak mintegy 2-3 kilométert Atlantában, Georgiában egészen a Freedom Parkig megemlékezvén a két helybéli béke-Nobel díjasról Martin Luther Kingről és saját magáról.[166]

Megemlékezésnek tekinthető az 1994-ben, december 8-án Auschwitzból induló „The Interfaith Pilgrimage for Peace and Life" nevű békemenet is. Az 1995, augusztus 9-én, a bombázás ötvenedik évfordulóján Nagaszakiba érkező zarándoklat egy esemény keretén belül emlékezett meg a holokauszt és az atombomba áldozatairól. A menet szervezője a japán Nipponzan Myohoji buddhista rend, de nemzetközi méretei kiterjedtek a dél-amerikai, európai résztvevőkre is. A menet érdekessége, hogy Bécsen keresztül Horvátországba, majd Bosznia felé tartott és Mostarnál töltöttek egy napot, majd innen a Gáza övezetbe vonultak, onnan pedig Irakba. Szarajevóba ugyan nem mehettek be, de 45 résztvevő kapott vízumot Irakba. A háború sújtotta övezetek meglátogatása, a jelentések pl. a gazdasági szankciók hatásáról Irakban a békemenet jellegét alapvetően aktualizálták, így és összekapcsolták a fejlett, békés nyugati világból érkező visszhangokkal, vagyis a másik típussal. A történelem szomorú emlékeit felidéző menetek közé sorolható az „Interfaith Pilgrimage of The Middle Passage" elnevezésű, szintén a japán Nipponzan Myohoji buddhista rend által szervezett békemenet, mely a rabszolgaság áldozatairól emlékezett meg. Az 1998 – 99-ban tizenkét hónapig tartó zarándoklat New Englanből indult, a rabszolga kereskedelem háromszögének egyik sarkából, onnan a déli államok felé, majd a karibi térségen át Nyugat-Afrikába vonult.[167]

166 Atlanta Carter-King peace walk unveiled. (2003, June 28) USA Today

167 The Interfaith Pilgrimage for Peace and Life http://www.jyunrei.net/ és Tuner, Dan: Ashes & light: Auschwitz to Hiroshima ; interfaith pilgrimage for peace and life. Nipponzan Myohoji, 1996.

570 kilométeres békemenetet tervez a European Peace Walk Project, egy nemzetközi civilszervezet, Brünntől Triesztig, a valaha a hidegháború kettéosztotta Európa belső határán, így hazánk és Ausztria határán is végigvonulva. A 2014-ben lebonyolított menet kb. 90 000 résztvevővel számol, célja egyértelműen Európa egységének szimbolizálása, és a történeti megemlékezés, ámbár mindezek közt már turisztikai elemek is helyet kaptak.[168]

A béke és szabadságmenetek tehát napjainkra kiszélesedtek, sokszínűvé váltak, ha van is aktuális háborúellenes üzenetük, az összekapcsolódik valami mással, részben mert a nyugati világban nincsenek háborúk, nincsenek terrorista események, vagy alig: hiszen az elmúlt év 4-5 ilyen eseményével szemben heti több százat tudunk állítani a fejlődő országokban, különösen a közel-keleten. Mondanivalójuk jellege egyre inkább társadalmi. Ilyen pl. az idén májusban tizenhetedszerre megszervezett Mother's Day Walk for Peace. Az 1996-ban először megszervezett békemenet azon családokért indult, akik valamilyen erőszakos esemény következtében vesztették el gyerekeiket[169] és a bostoni Louis D. Brown Institute szervezte, az eseményt. A Philadelphia Interfaith Walk for Peace and Reconciliation 2003 óta tart békemeneteket zsidó, muszlim és keresztény megbékélési céllal. A párbeszédet kezdeményező polgári mozgalom egy valós és aktuális nemzetközi, egyben belső ellentétről, a vallási, faji feszültségekről szól. Mára a minden évben megszervezett esemény kibővült buddhista, szikh és hindu résztvevőkkel. A menet azonban Boston határain belül maradt idén is, a különböző vallások, felekezetek templomait érintve. Hasonló, inkább már felvonulás jellegű békemenetet tartanak Detroitban harminc éve: a minden évben nagypénteken megtartott esemény, a „Stations of the Cross", mely általában az iszlamofóbia ill. az erőszak ellen tüntet, 2011-ben azonban pl. konkrétan a Robert Mitchell nevű tizenhat éves iskolásfiú tragikus halálához kapcsolódott, akit két évvel korábban éppen nagypénteken lőtt le a Warren-i rendőrség, amint az iparkerület gyorsvasútján a belvárosba tartott. Habár nem igazán jelenthetett veszélyt, egy elhagyott épületbe vitték, és egy gumilövedékkel agyonlőtték.[170] A békemenetet Cora Mitchell,

168 http://www.peacewalk.eu/hg-index.html

169 http://mothersdaywalk4peace.org/ és Byrne, Matt: Mother's Day peace walk recalls slain youths. In: The Boston Globe, May 14, 2012.

170 Boudreau, Abbie - Bronstein, Scott: ‚No excuse' for teen's Taser death, mother says. In. CNN, May 28, 2009

a fiú anyjának a felhívása egészítette ki.[171] Ezek a békemenetek azonban már átvezetnek minket egy jelentősebb társadalmi problémához.

MIGRÁNS JELENSÉGEK

A modern, posztindusztriális társadalmakban a konfliktusokra adott aktív és passzív reakciók közül a legnagyobb volumenű a migráció, annak igen eltérő okokkal és tulajdonságokkal rendelkező formái. Habár napjainkban az iparban foglalkoztatottak és az ipari termelés aránya már lemaradt a szolgáltatásoktól, számos társadalmi jelenség az ipari fejlődés következménye ma is.

Az Amerikai Egyesül Államok ágazati megoszlása 2012-ben (%)

	mezőgazdaság	**ipar**	**szolgáltatás**
GDP	1,2	19,1	79,7
Munkaerő	0,7	20,3	79,1

Forrás: CIA World Factbook

A modern társadalmat és életformát az ipari forradalom hozta létre annak előnyeivel, és a gyors változások miatt annak nehézségeivel. Rengeteg dolgot sorolhatnánk fel, mint pl. a szegmentálódás mai formáit a társadalom egyes csoportjainak identitása és élethelyzete közötti feszültségeket stb. A migráció határon belüli összetevői közül a legnagyobb jelentőségű - amennyiben ezt az érintettek számával arányosnak tekintjük - a nagyvárosokhoz kapcsolódik. A nagyvárost az ipari termelés hozta létre gazdasági és termelési, valamint allokációs központokat alkotva: legszembetűnőbb példájaként talán Chicagót említhetnénk. Chicagót 1833-ban alapították 200 telepessel, mint vasúti forgalmi csomópontot. A már korábban is legnépesebb, legfejlettebb keleti partvidéket az ország többi részével összekötő város tekintettel a vasúton dolgozók, a vasúthoz kapcsolódó iparágak, és a már meginduló kereskedelemre gyorsan nőtt lélekszámban és kiterjedésben. 1840-ben már bekerült a 100 legnagyobb város közé, igaz ekkor még csupán 4 470 lakossal a 92 helyen. Húsz év telt el csupán, hogy a kilencedik helyre kerüljön fel

171 Good Friday Walk For Peace In Detroit. In: CBS Detroit, April 22, 2011.

112 172 lakosra növesztve magát. Ez 2 509%-os növekedés! Az ezt követő húsz év már csak ötszörösére duzzasztja a várost a negyedik helyet hozva a ranglistán, azután más csak a másodikig jut majd fel a századfordulóra, s e helyét a mai napig őrzi.[172] Egy ilyen gyors városnövekedés értelemszerűen csak bevándorlással érhető el, és mindenütt a fejlett világban az ipar az oka ennek. „Fél-periférián", mint hazánk is, más összetevők is szerepet játszottak: Budapest egyszerre volt ipari-kereskedelmi valamint adminisztratív, önálló kulturális, katonai stb. központ a Dualizmus évtizedeiben, mikor a leggyorsabban növekedett, s mikor a szocializmusban ismét felduzzad, az ipar ismét meghatározó, de adminisztratív döntés itt is jelen van, akárcsak korábban (1873 és 1950). Az ipari fejlődés tehát elsősorban az oka a hatalmas építkezéseknek, a bevándorlásnak, egyszóval a nagyvárosok mai arculatának kialakulásának. Márpedig a modern társadalmakban az emberek többsége városokban él, így pl. az USA-ban 82%-a a népességnek. A válasz máris nyilvánvaló, hiszen a feltételek adottak: magas urbanizáltság, csökkenő ipari termelés. Mind ismerjük a reakciót: az ipar nemcsak visszaszorult, hanem átalakult, és elköltözött a tengerentúlon már a 20-as években is zsúfolt nagyvárosokból először a méreteiben óriásira nőtt városok szélére, majd ipari parkokba. Ezzel egy időben a népesség kettészakadt: egy része kiköltözött a kertvárosokba, a legtöbb esetben ez a város határain kívül van, egy része benn maradt munka, megélhetés, és a jólét minden eleme nélkül. A kiköltözésnek az első hulláma a már egyébként is részben a város szélén lakó középosztály, a második a feltörekvő munkásmiliő, vagyis azok, akik az ágazat átalakulását követve már nem végeznek fizikai munkát, így nem tekinthetők munkásnak. Persze ők nem lettek középosztálybeliek csak, mert jól keresnek, és nem végeznek fizikai munkát: társadalmi-kulturális konnotációik a munkássághoz kötik még őket ma is, és jól elkülönülve laknak a kertvárosokban is: az Államokban ezt a megosztottságot még a bőrszín, ill. spanyol nyelvi eredet is színezi. A belvárosban, vagy, ahogy nemsokára látni fogjuk, az egész városban ottmaradtak a szegények, létrejöttek a slumok, megnőtt a bűnözés, és mára békemenetek tüntetnek a bűnözők ellen és békemenetek tüntetnek a bűnözőnek hitt, ártatlan áldozatok, rendőri túlkapások ellen, mint láthattuk a detroiti példán is.

172 Gibson, Campbell. 1998. Population of the 100 Largest Cities and Other Urban Places in the United States: 1790 to 1990. Population Division Working Paper No. 27. Washington, DC: U.S. Bureau of the Census.

DETROIT

Amerika ipari központja, vagy motorja, ahogy gyakran ők maguk nevezték az autó- és gépgyártás központját, Detroitot – Chicagóhoz hasonlóan - szintén igen gyors növekedésen esett át, amint 1903-ban Ford az első üzemét megnyitotta, majd Horace Dodge, Packard, Walter Chrysler is bekapcsolódott az ipari termelésbe. Igaz a tavakat, és az Államokat Kanadával összekötő „csatorna" várost jóval korábban, 1701-ben alapította egy francia: Antoine Laumet de La Mothe, sieur de Cadillac. Az igazi növekedés az 1910-es, 20-as években következett be, 1910 és 1930 között több mint háromszorosára nőtt a város népessége.

Detroit népessége

1900	1910	1920	1930	1940	1950
285 704	465 766	993 678	1 568 662	1 623 452	1 849 568

Forrás: Gibson 1998

Igaz, hogy a várost körülvevő övezet már 1950-ben is jóval nagyobb népességet számlál: 3 700 490 főt. Ez 557%-os növekedés 1900-hoz képest, a város 647%-os növekedésével szemben.[173] Az arányosság részben annak köszönhető, hogy bár a Ford Motors Company első üzeme a Marc Avenue-n nyílt, a következő pedig 1911-ben Highland Parkban, ami ugyan nem Detroit, de annak kellős közepén fekszik, pontosabban az átmeneti zónában, viszont már 1918-ban Dearbornban, Detroit mellett kezdett terjeszkedni új csarnokával. 1919-re Ford gyártotta az amerikai kocsik 50 és a Brit kocsik 40 százalékát, valamint üzeme volt számos más országokban (Argentína, Írország stb.).[174] 1950-ig tehát egy komplex urbanizációs történetet látunk: a lakosság 15,1% bevándorló, de csak 16,2% fekete, nem csoda, hiszen a Great Migration csak ekkor kezdődik. A bevándorlók aránya a történet kezdetén 1900-ban és 1910-ben is 33,8% Detroitban. Az 50 legnagyobb amerikai városban a külföldön született népesség átlaga 1910-ben pedig 23,2% - nem véletlen a kvótatörvény sem. 1880-ról 1920-ra 22,83%-kal nő a dél-európaiak száma

173 Census of Population and Housing: Decenial census. U.S. Bureau of the Census. 2000.

174 Clymer, Floyd: Treasury of Early American Automobiles, 1877–1925. New York, Bonanza Books, 1950

az Egyesült Államokban, és 20,46%-kal a kelet-európaiaké, míg ezen idő alatt a Nyugat-Európából kivándorlók száma alig nőtt, és jócskán a két előbbi alatt maradt. Afrika és Ázsia ekkor még elhanyagolható, s bár Latin-Amerika részvétele a bevándorlásban gyorsan nő már ekkor is, még csupán kb. egytizede a dél-európai jelenlétnek.[175]

Bevándorlók a nagyobb régiókból az Egyesült Államokba 1880–1920

Régiók, ahol a népesség született	**1880**	**1920**
Észak-Európa (Nagy Britannia, Írország, Skandinávia)	3 212 431	3 501 149
Nyugat-Európa (Ausztria, Franciao. Németo. stb.)	2 287 458	2 740 767
Dél-Európa (Olaszo., Spanyolo., Görögo. stb.)	248 620	5 670 927
Kelet-Európa (Oroszo., Lengyelo, Magyaro. stb.)	182 371	3 731 327
Ázsia	107 630	237 950
Afrika	2 204	16 126

Forrás: Gibson, 1999

A dél-európaiak többsége olasz, a kelet-európaiaké pedig orosz volt. Ázsia jelenléte érthetően alacsony, ha visszagondolunk az 1882-es Chinese Exclusion Act törvényre, mely megtiltotta a kínai bevándorlást, sőt deportálta őket, és véglegesen csak 1943-ban került hatályon kívülre.[176]

A fordulópont tehát 1950: Detroit – a monokultúrájú példavárosunk – népessége ekkortól csökken. Az ipar szerepe visszaszorul, nagy része elhagyja a várost, és maga után hagyja a gyors technológiai változást követni nem tudó szakképzetlen tömegeket. Egybe esik mindez a nagy dél felől meginduló, munkát kereső afroamerikai tömegekkel. Az első világháborút és a világválságot követő hadiipari munkaerő kereslet a második világháborúban indítja el az északra áramlást kb. másfél-másfél millió migránssal, és az 50-es években további 3,5 millió vándorolt ezen az útvonalon az 50-es, 60-as, 70-es években. Az ipar leépülése véget is ve-

175 Gibson, Campbell and Emily Lennon, 1999. Historical Census Statistics on the Foreign-Born Population of the United States: 1850 to 1990. Population Division Working Paper No. 29. Washington, DC: U.S. Bureau of the Census

176 Chew, Kenneth - Liu, John. Hidden in Plain Sight: Global Labor Force Exchange in the Chinese American Population, 1880-1940. In: Population and Development Review, Vol. 30, No. 1 Mar./2004. 57-78. o.

tett ekkor a folyamatnak.[177] Míg a déli államokban 32,3%-ról 19,2%-ra csökkent a feketék aránya 1900 és 2010 között, addig az északkeleti államokban 1,8-ról 11,8-ra nőtt ezen idő alatt.[178] Detroit népessége rohamosan csökkenni kezdett, míg a szuburbánus területeké nőtt.

Detroit népessége 1960–2010

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Város	1 670 144	1 514 063	1 203 368	1 027 974	951 270	713 777
Szuburbia	4 660 480	5 289 766	5 203 269	5 095 695	5 357 538	5 218 852

Forrás: Census of Population and Housing: Decenial census. U.S. Bureau of the Census. 2000

A környező elővárosok népessége 558 372 fővel nőtt, míg a városé 956 367 fővel csökkent ötven év alatt, nyilvánvaló, hogy a szuburbanizáció mellett az elvándorlás is szerepet játszik. A város korszerkezete is erre utal, ami lényegében nem tér el az országos átlagtól.

Detroit kormegoszlása 2010 (%)

korcsoport	0–17	18–24	25–44	45–64	65–
arány	31,1	9,7	29,5	19,3	10,4

Forrás: 2010 Census Interactive Population Search. U.S. Census Bureau.

Detroit társadalma azonban nagyrészt megváltozott: a feketék aránya dominánssá vált, a gyilkosságok, erőszakos bűncselekmények általánossá váltak, a jövedelmek radikálisan csökkentek. Az egy főre jutó jövedelem 2010-ben 15 261 dollár Detroitban, míg a megyében 38 000 dollár és a fehér, középosztályi területeken 100 000 dollár fölött van. 36,2% és a szegénységi küszöb alatt Detroit Cityben.

177 Gregory, James N.: The Southern Diaspora: How the Great Migrations of Black and White Southerners Transformed America. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2007

178 Campbell Gibson and Kay Jung: Historical Census Statistics on Population Totals By Race, 1790 to 1990, and By Hispanic Origin, 1970 to 1990, For The United States, Regions, Divisions, and States. Population Division U. S. Census Bureau Washington, DC. Working Paper Series No. 56. 2002.

Fontosabb társadalmi jelzőszámok Detroit népességről 1950–2010

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Iparban foglalkoztatottak száma	296 500	200 600	180 400	105 700	62 200	38 019	27 901
Medián jövedelem (dollár)	33 962	40 209	59 439	38 955	44 119	39 366	27 808
100 000 főre jutó gyilkosságok aránya (%)	6,1	10,3	32,7	42,2	56,6	41,6	43,4
munkanélküliségi arány (%)	6,7	9,9	7,2	18,5	16,4	7,6	23,4
feketék aránya a népességben (%)	16,2	28,9	43,6	62,7	75,5	81,0	82,7

Forrás: Johnson, Richard: Graphic: Detroit Then and Now. In: National Post, 13/02/01.

Az egy főre jutó jövedelmek még országos összehasonlításban is jellemzően alacsonyak: 27 915 dollár 2010-ben az Egyesült Államokban az átlagos egy főre jutó jövedelem.[179] (Csak a kontextus kedvéért jegyzem meg, bár vásárlóerő paritás nélkül, hogy a hasonló nettó magyarországi egy főre jutó éves összes jövedelem 2010-ben 939 396[180] Ft volt. A 2010. december 31-i dollár árfolyam 207,4881[181] forintot tett ki, vagyis a hazai egy főre jutó jövedelem dollárban kifejezve: 4527) Az elkövetett emberöléseket összehasonlításképpen Budapest 2010-es adata 1,3, de az elmúlt húsz évben sem volt 3,0-nál nagyobb.[182] Detroitban nincsenek slumok, az egész város egy nagy slum, nem csoda, ha olyan társadalmi megmozdulásokat is látunk, mint a fent említett 16 éves fiú esete, és az érte is tartott békemenet.

EXTRA HUNGARIAM

„Non est vita si est vita non est ita" - folytatódik a mondás, habár a valóság erre igencsak rácáfol. A modern társadalom szerkezeti sajátosságainak, és társadalmi konfliktusainak egyaránt forrásaként láttuk az ur-

179 State & County QuickFacts. United States Census Bureau. U.S. Department of Commerce. http://quickfacts.census.gov/qfd/index.html

180 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc006b.html

181 http://www.exchangerates.org.uk/USD-HUF-31_12_2010-exchange-rate-history.html

182 Tájékoztató a bűnözésről. Belügyminisztérium, Koordinációs és Statisztikai Osztály. 22. o.

banizációt, az iparosodás legjelentősebb társadalmi elemét, akárcsak a posztindusztrializációban megjelenő szuburbanizációt, s ennek nagyvárosokra gyakorolt hatását. A kényszer taszít és húz, szokta a szakirodalom nevesíteni azokat a tényezőket, amik az alapvetően tehetetlen társadalmi csoportokra vagy individuumokra jellemzőek. Így az előbbi esetben a vidék elmaradottságát, vagy pl. hazánkban a kollektivizálást, és a városokban növekvő munkaerőpiaci keresletet, ill. annak fordítottját, a leromlott belvárost, elköltözött ipart - vagy éppen szolgáltatást -, és a fejlődő közlekedést stb. Ugyanennek a jelenségnek a csoportjaiba sorolhatjuk azokat a jelentősebb döntéseket, vagy társadalmi jelenségeket - és itt két különböző dologról van szó -, amik következtében ki- vagy bevándorlásról beszélünk. Erre is utaltunk már, hiszen hazánk legkedveltebb kivándorlási célországa az USA volt 1921-ig ill. ,24-ig az Immigration Restriction Act-ig ill. a Johnson-Reed Act-ig. Mára Amerika a kb. 1000 fős évi kivándorlással hazánkból még mindig jelentős célállomás a magyaroknak, habár történetileg is és a mai egyéb célországokat figyelembe véve is másodlagos jelentőségű. Mögötte van Kanada 2011-ben 281 kivándorlóval Magyarországról. Az elmúlt tíz évben ez 2004-ben tetőzött 685 fővel.[183] Mára tehát a tengerentúl nem meghatározó célpont, habár a gondolkodásban, tervekben megmaradt szimbolikus ereje. Németországba pl. 2010-ben is már 29 220 magyar vándorolt ki. Ugyanebben az évben 20 425 el is hagyta Németországot, ami tisztán 8 795 fő tartós kivándorlót jelent. Ezzel a negyedik legnagyobb bevándorlók lettünk abban az évben Lengyelország, Románia és Bulgária után, megelőzve a törököket.[184] A 2000-ben kivándorló 16 900 főhöz képest a tíz évvel későbbi érték 73%-os növekedést jelent. Nehéz teljes képet kapni a kivándorlásról, a KSH adatai nem megbízhatóak, és számos ország bevándorlóiról - akik közt kiszűrhetnénk a Magyarországról érkezőket - nem közöl friss adatokat. Az Eurstatban éppen a három legfontosabb ország: Németország, Ausztria és Nagy-Britannia adatai nincsenek fenn, Ausztria 2008-ban adott meg ilyen jellegű adatot: 5200 magyar vándorolt ki abban az évben.[185] Némely országnak a statisztikai évkönyvében legalább szűrhető az adat, de Nagy-Britanniánál ez sem áll fenn, hiszen

183 Facts and figures 2011 – Immigration overview: Permanent and temporary residents. Citizenship and Immigration Canada. http://www.cic.gc.ca/english/resources/statistics/facts2011/permanent/10.asp

184 Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales. 2012 Statistische Bundesamt. 40-49. o.

185 http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do

2010 óta nem is kell regisztrálni a munkavállalóknak, adatgyűjtés sincs. Az egyéb országokba kivándorlók száma kb. 4-5000 fő évente, összességében kb. tehát 40 000 főre becsülhetjük a hazánkat elhagyókat évente. Ez a szám azonban semmit sem mond anélkül, hogy a cirkuláris és a hosszú távú, a munkavállalási és más célú migrációt meg ne különböztetnénk, és a korábbi évekhez ne hasonlítanánk. Mindkettő nehézkes, bár a 2010-et megelőző évekről, a nem teljesen korlátok nélküli munkavállalás időszakából vannak pontosabb adatok. A 2004 ugyan vízválasztó bár a munkaerőpiaci mozgás korlátozott volt, míg 2006-ban Finnország, Görögország, Spanyolország, Portugália és Olaszország, 2007-ben Luxemburg és Hollandia, 2008-ban Franciaország, 2009-ben Belgium és Dánia, végül 2011-ben Németország és Ausztria is feloldotta a korlátozásokat.

Az EU másodlagos célországainak magyar bevándorlói (ezer fő)

Ország/Év	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Belgium	-	-	835	806
Cseh Köztársaság	93	96	102	89
Dánia	429	423	432	450
Észtország	14	21	7	0
Írország	527	243	281	585
Spanyolország	1 356	1 026	918	1 125
Olaszország	1 182	1 074	922	907
Ciprus	55	-	-	-
Lettország	10	3	2	-
Litvánia	2	4	5	3
Luxemburg	119	113	132	169
Hollandia	1 669	1 909	-	-
Lengyelország	57	-	-	-
Szlovénia	80	44	79	45
Szlovákia	1 062	1 028	-	599
Finnország	312	188	167	286
Svédország	999	887	780	718

Forrás: Eurostat

A posztmodernitás és a konfliktusok kiéleződése mindenesetre tetten érhető a növekvő számokban. Az EU csatlakozás és szabad munkaerő áramlás Magyarország szemszögéből tekinthető megváltozott környezetnek is, habár európai szemmel nyilván inkább unifikációs folyamat. De szerepe van a cirkuláris migráció radikális növekedésében a közleke-

dési feltételek megváltozásának is. 2003-ban indult az első fapados járat Ferihegy 1-ről, majd 2005-ben építették újjá: 2004-ről 2005-re 46%-kal nőtt a forgalom az olcsó jegyáraknak köszönhetően. Végül 2011-ben a Malév csődjével a repülőjegy árak versenye még korlátlanabb lett, ezzel betetőzve egy olyan folyamatot, amiben a légi közlekedés mindennapossá vált. Megindult a külföldi munkavállalók közötti közösségképződés: főleg interneten: elsőként fórumok keletkeztek, majd egyre több formában váltak személyesebbé a virtuális közösségek.[186] De megváltozott a munkaerőpiac kínálati oldala is, s bár még mindig túlsúlyban van a képzetlen munkaerő kivándorlás, egyre nagyobb szerepet kapnak a magasan képzettek. A nyelvtudás növekedése is vitathatatlan, és ebben az angol dominanciája is jelentős változás. A két legtöbb ember által beszélt nyelv, a német és az angol számában is megnőtt, és a korább német fölény is háttérbe szorult. Ez önmagában is jelentős befolyásoló a munkavállalási célországok megválasztásában.

Nyelvtudás Magyarországon

	1990	**2001**	**2011**
Angol	228 956	941 139	1 356 307
Német	416 215	957 289	923 423

Forrás: Népszámlálások

A társadalmi konfliktusok azonban nem csupán a korábban egyértelmű migrációs motivációs hálóban értelmezhetőek. Míg klasszikusan a gazdasági és munkaerőpiaci tényezők mellett az üldöztetés, háborúk és a családegyesítés játszotta a fő szerepet, mára az individuális csoporttagság megítélése a meghatározó. Persze nem Szudánban. De hazánk és általában az újonnan csatlakozott EU országok polgárai már másként hoznak döntéseket. A gazdasági kényszer érzése mellett jelentős szerepet kap pl. a politikai hangulattal való elégedetlenség is.[187] A társadalmi jól-lét megítélése tehát egyértelműen más, mint egy hagyományos szemléletű gazdasági-társadalmi közegben volt.

186 Koudela, Pál: A nemzetközi vándorlás motívumai (The Motives of International Migration). In: A 21. század kihívásai és Magyarország jövőképe. Beszeri Béla (szerk.), Komárom-Veszprém, MTA VEAB, 2011. 143-152. o.

187 Koudela Pál: A fiatalok képe a nemzetközi vándorlásról és lehetőségekről. In: A felfedező tudomány. (szerk. Beszteri Béla) Győr, 2013. http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany

A TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK, A JÓL-LÉT SZEREPE A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐKBEN[188]

A rendszerváltás óta több mint két évtized telt el. Ezen idő alatt háromszorosára nőtt a külföldi munkavállalást vagy végleges letelepedést tervezők aránya hazánk felnőtt népességében.[189] 1993-ben csupán 5% tervezett valamilyen kivándorlást, 2001-ben 10%, és 2011-ben 15%-nak volt hasonló elképzelése. A tavalyi év (2012. március) 19%-os aránya idénre kicsit csökkent, és a 16%-ból is csupán 6% tervez tartós kitelepedést.[190] A tervezett kivándorlás célországai azonosak a tényleges kivándorlással: Ausztria, Németország, Nagy-Britannia valamint az USA és Kanada. Különösen magas a hagyományos célországok aránya a cirkuláris migrációt tervezők elképzeléseiben. A rövidtávú munkavállalás esetén 60% tervezi az első három országba kiutazását. A társadalmi csoportok szerinti kockázati tényező is hagyományos képet mutat hazánkban: felülreprezentáltak a férfiak (22%), a fiatalabb korcsoportok (30 év alattiak 48%-a), a hátrányos helyzetűek, mint pl. munkanélküliek, romák, a magasabb iskolai végzettségűek, és különösen a tanulók (56%).

A kivándorlást tervezők arányának a 2012-es csúcsértéke 90%-kal nagyobb a tíz évvel korábbihoz képest és majdnem négyszeresére a húsz évvel korábbihoz képest. A ténylegesen kivándorlók összehasonlítása nehezebb, hiszen nincs a Tárki adataihoz hasonlóan megbízható forrásunk. A KSH adatait – mára világosan kitűnik –, hogy nem használhatjuk, és kérdéses, hogy a húsz évvel ezelőtti állapotokat híven tükrözik-e. Németországba pl. 2010-ben is már 29 220 magyar vándorolt ki. Ugyanebben az évben 20 425 el is hagyta Németországot, ami tisztán 8 795 fő tartós kivándorlót jelent. Ezzel a negyedik legnagyobb bevándorlók lettünk abban az évben Lengyelország, Románia és Bulgária után, megelőzve a törököket.[191] A 2000-ben kivándorló 16 900 főhöz képest a tíz évvel későbbi érték 73%-os növekedést jelent. A legjelentősebb célország esetében tehát kevésbé nőtt a kivándorlók száma, mint a kivándorlást általában

188 A következőkben leírt kutatási eredményekről idén (2013) májusban részben már beszámoltam a VEAB győri konferenciáján.

189 Sík Endre: Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html (2013.04.15)

190 TÁRKI Magyar Háztartás Monitor és Omnibusz adatfelvételek, 1993 – 2013

191 Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales. 2012 Statistische Bundesamt. 40-49. o.

tervezőké. Ez azonban nem jelent semmit, hiszen éppen Németország jelentőségén csökkentett 2004-ben a csatlakozást követően az Egyesült Királyság, Írország, majd 2007-ben további országok, pl. Spanyolország munkaerőpiacának megnyitása. Még a 2011. májusi német nyitás ellenére is jelentős hatás ez a 2000-ben megfigyelhető németországi kivándorlási dominanciához képest. Ausztriába 2007-ben 4 500, míg 2008-ban már 5 200 magyar vándorolt ki, folytatva a korábbi folyamatos növekedést a 2000-ben 2 800 főhöz képest.

Az iskolások kivándorlási szándéka szintén tetten érhető a benyújtott jelentkezési lapok alapján. Bár nincs szisztematikus adat erről, de a megkérdezett budapesti iskolaigazgatók arról számoltak be, hogy jelentős a növekedés e téren nagyrészt a hazai felsőoktatási korlátok miatt. A rendszeresen felvételi rangsor elején szereplő Fazekas és Radnóti végzős hallgatóinak pl. 25 és 30%-a jelentkezett idén (2013) külföldi egyetemre, főiskolára. A felvételi hallgatói létszám csökkenése (2011: 141 000, 2012: 110 000, 2113: 95 000) mögött ez is szerepet játszik.[192]

A 2012-es év sok tekintetben hozott változást, és különösen a felsőoktatást érintő változásokra tekintettel kérdeztem meg 281 Nemzetközi Tanulmányok és Szociális Munkás szakos főiskolást a Kodolányi János Főiskolán. A kérdőív egy kísérlet egyszeri mérési lehetőségeként állt rendelkezésemre. Bár a megkérdezettek nagy rész 18 és 25 év közé esett, a levelező hallgatók részvétele miatt a legmagasabb életkor 58 évig terjedt.

Célunk nem az volt, hogy általános képet fessünk a magyar felsőoktatásról, hanem az, hogy annak egy szeletén keresztül mutassuk be a migrációs potenciált meghatározó összetevőket. Jelesül éppen a budapesti iskolákban már tapasztalható növekvő kivándorlási kedv és az általában a migráció mögött meghúzódó ismeretek, félelmek jelentették a kutatás körvonalait, és így a minta korlátait. A leginkább növekvő migrációs szándék ebben a csoportban található, ugyanakkor a migrációt leginkább korlátozó tényezők közé már nem csak a társadalmi-gazdasági távolságokat, az anyagi korlátokat, vagy a munkavállalást, tanulást nehezítő jogi szabályokat soroljuk, hanem az elhatározást visszafogó tájékozatlanságot és félelmeket.

192 Ivanyos Judit: Több ezer diákot veszítettek a magyar egyetemek: a legjobbak mennek külföldre. http://eduline.hu/erettsegi_felveteli/2013/3/19/Egyre_tobb_diak_jelentkezik_kulfoldi_egyete_Q4SVQW 2013.03.19

A KUTATÁS RÖVID ÖSSZEFOGLALÓJA

A főiskolásokon végzett kísérlet elsősorban félelmeket, ismeret-bizonytalanságot, viselkedéstechnikai problémákat kutatott szimulált helyzetekben. A hivatalos procedúrákban a reakcióink megváltoznak, furán reagálunk, mást cselekszünk, mint az elméleti tudásunk szerint következne. Ez tisztán látszik is a vizsgálatból. Olyan ismeretekre, melyeket előzetesen már mértem a hallgatóknál gyakorlati helyzetben szinte alig tudtak következetes választ adni. Egyszerű pl. a munkavállalási lehetőség EU országokban kérdéseket sem értelmeztek helyesen. Az olyan - kifejezetten félelmeket, mítoszokat firtató kérdésekben, mint hogy lehet-e Spanyolországban munkát találni spanyol nyelvtudás nélkül (a brit kormány szerint több mint egymillió briton él Spanyolországban, többségük nyelvtudás nélkül) 61% nemmel válaszolt. A szabad munkaerő-áramlásról szóló kérdésre a válaszok 80%-a tehát az ismeretek hiányáról, a 31%-a pedig olyan társításról számol be, ami visszatartó erő is lehet. Hasonló eredményeket mutatott a nyelvtudás és a kivándorlási szándék összefüggése is. Stabil nyelvnek a legtöbben az angolt jelölték, mégis számtalan országot jelöltek, ahol egyébként úgy vélik, hogy nem lehet csak angollal érvényesülni.

Az ilyen bizonytalanságok, a kivándorlás elképzeléséhez kapcsolódó, mért félelmek vélhetően olyan visszatartó erőt jelentenek, ami könnyen oldható tapasztalati (külföldi tanulmányúton való részvétel ezt mutatja) tudással. A potenciálisan migráns - fiatal, magasan iskolázott - és egyben gazdaságilag legértékesebb társadalmi csoport reakciói jól mutatják a rejtett potenciált a közeljövő további migrációjára.

ÖSSZEGZÉS

A jól-lét társadalmi feszültségeinek egyik konstruált vetületeként egymás mellé kerültek csoport-jelenségek, mint a szimbolikus tömegmegmozdulások, akár határokat átszelő felvonulások, és a tömegek valóságos lakóhely változtatása: országon belül és kívülre. Mindkét esetben társadalmi jelenségként és nem individuális kontextusban értelmeztük a társadalmi dimenziók és a társadalmi csoportok kapcsolatát. A migráció jól láthatóan mérőmutató is a jól-lét megéltségére, erre klasszikus példákat is felhoztunk. Kutatási eredményeinkből kitűnik, hogy aktuálisan a klasz-

szikus gazdasági-politikai tényezők mellett egyéb társadalmi összetevőket is mérhetünk.

A 15–39 éves népesség 31%-a beszél angolul Magyarországon. A migráció ugyan jelentős mértékben nőtt éppen az elmúlt néhány évben, és ugyancsak nőttek a migrációs szándékok is. A magasan képzett fiatalok, mint leginkább érintett csoport, nagyrészt ködös elképzelésekkel rendelkezik, nem ismeri a lehetőségeket, és fél a migráció számtalan aspektusától. Az ismeretek egyre könnyebben elérhetőek, sőt egyre inkább válnak általánossá. A tudás nemcsak bővíti majd az elérhető lehetőségeket, hanem a bizonytalanságot, félelmet is eloszlatja. A gazdasági és adminisztratív helyzet alapvető változása nélkül az ilyen potenciálok felszabadulása további migrációfokozó hatást jelent. Azok a fiatalok, akik nem tudják, hogy hol lehet munkát találni, hogy mire van mindehhez szükségük hamarosan nemcsak konkrét ismeretek birtokába jutnak, hanem az egész tevékenységet sokkal könnyebbnek, mindennaposnak érzik majd. A külföldi tanulmányút különösen nagymértékben fokozza ezt általánosan megszerzett pozitív tapasztalatokkal erősítve a kivándorlást. Korábbi tapasztalatok szerint az informális ismeretátadás szerepe ebben kiemelt jelentőségű.[193]

193 Koudela, Pál: A nemzetközi vándorlás motívumai. In: A 21. század kihívásai és Magyarország jövőképe. Beszeri Béla (szerk.), Komárom-Veszprém, MTA VEAB, 2011. 143-152. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Atlanta Carter-King peace walk unveiled. (2003, June 28) USA Today

BAVA, Sophie - GUèYE, Cheikh (2001) *Le grand magal de Touba. Exil prophétique, migration et pèlerinage au sein du mouridisme*. Social Compass, September 2001 vol. 48 no. 3. 421-438. p.

BOUDREAU, Abbie - Bronstein, Scott: *‚No excuse' for teen's Taser death, mother says*. In. CNN, May 28, 2009

BRIGHAM, S. (2010) *The American-Soviet Walks: Large-Scale Citizen Diplomacy at Glasnost's Outset. Peace & Change*, 35/4, 594–625. p.

BYRNE, Matt: *Mother's Day peace walk recalls slain youths*. In: The Boston Globe, May 14, 2012.

GIBSON, Campbell and JUNG, Kay: *Historical Census Statistics on Population Totals By Race, 1790 to 1990, and By Hispanic Origin, 1970 to 1990, For The United States, Regions, Divisions, and States*. Population Division U. S. Census Bureau Washington, DC. Working Paper Series No. 56. 2002.

Census of Population and Housing: Decenial census. U.S. Bureau of the Census. 2000.

Chew, Kenneth - Liu, John. Hidden in Plain Sight: *Global Labor Force Exchange in the Chinese American Population, 1880-1940.* In: Population and Development Review, Vol. 30, No. 1 Mar./2004. 57-78. o.

CLYMER, Floyd: *Treasury of Early American Automobiles,* 1877–1925. New York, Bonanza Books, 1950

ELLWOOD, Robert S. (1997) *The Fifties Spiritual Marketplace: American Religion in a Decade of Conflict*. Rutgers University Press.

Facts and figures 2011 – Immigration overview: Permanent and temporary residents. Citizenship and Immigration Canada. http://www.cic.gc.ca/english/resources/statistics/facts2011/permanent/10.asp

GIBSON, Campbell and LENNON, Emily 1999. *Historical Census Statistics on the Foreign-Born Population of the United States: 1850 to 1990.* Population Division Working Paper No. 29. Washington, DC: U.S. Bureau of the Census

GIBSON, Campbell. 1998. *Population of the 100 Largest Cities and Other Urban Places in the United States: 1790 to 1990.* Population Division Working Paper No. 27. Washington, DC: U.S. Bureau of the Census.

Good Friday Walk For Peace In Detroit. In: CBS Detroit, April 22, 2011.

GREGORY, James N.: *The Southern Diaspora: How the Great Migrations of Black and White Southerners Transformed America*. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2007

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do

http://mothersdaywalk4peace.org/

http://www.exchangerates.org.uk/USD-HUF-31_12_2010-exchange-rate-history.html

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc006b.html

http://www.peacewalk.eu/hg-index.html

Ivanyos Judit: Több ezer diákot veszítettek a magyar egyetemek: a legjobbak mennek külföldre. http://eduline.hu/erettsegi_felveteli/2013/3/19/Egyre_tobb_diak_jelentkezik_kulfoldi_egyete_Q4SVQW 2013.03.19

Koudela Pál: A fiatalok képe a nemzetközi vándorlásról és lehetőségekről. In: A felfedező tudomány. (szerk. Beszteri Béla) Győr, 2013. http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany

Koudela, Pál: A nemzetközi vándorlás motívumai (The Motives of International Migration). In: A 21. század kihívásai és Magyarország jövőképe. Beszeri Béla (szerk.), Komárom-Veszprém, MTA VEAB, 2011. 143-152. o.

Mandela, Nelson: Long Walk to Freedom. South Africa, Macdonald Purnell, 1995.

Mollin, Marian: Radical Pacifism in Modern America: Egalitarianism and Protest. (Politics and Culture in Modern America.) Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2006. 215.p.

Ross, Eric (2011) Globalising Touba: Expatriate Disciples in the World City Network Urban Studies November 1, 2011 48: 2929-2952

Sík Endre: Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html (2013.04.15)

State & County QuickFacts. United States Census Bureau. U.S. Department of Commerce. http://quickfacts.census.gov/qfd/index.html

Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales. 2012 Statistische Bundesamt.

Tájékoztató a bűnözésről. Belügyminisztérium, Koordinációs és Statisztikai Osztály.

TÁRKI Magyar Háztartás Monitor és Omnibusz adatfelvételek, 1993 – 2013

The Interfaith Pilgrimage for Peace and Life http://www.jyunrei.net/ és Tuner, Dan: Ashes & light: Auschwitz to Hiroshima; interfaith pilgrimage for peace and life. Nipponzan Myohoji, 1996.

Veroszta Zsuzsanna (2007): Az egyes képzési területek hallgatóinak összevetése. Educatio, 2007/2.

Wernicke, Gunter - Wittner, Lawrence S. (1999) Lifting the Iron Curtain: The Peace March to Moscow of 1960-1961. The International History Review, 21/4, 900-917. p.

Westside Digest. (1988, June 30). Santa Monica: Cross-Country March Honored. Los Angeles Times

KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: ÉHSÉGGYALOGLÁSOK[194]

Lőrinczné Bencze Edit

1. A TÁRSADALMI MOZGALMAK ÚJ GENERÁCIÓJA ÉS TIPOLÓGIÁJA

Az új társadalmi mozgalmak kezdetét a 20. század hatvanas éveitől datálják, számos kutató kialakulását 1968-ra teszi, amikor is a nyugati társadalmak mindmáig utolsó forradalmi fellángolására került sor, s ettől kezdve a társadalmi mozgalmak nem a klasszikus anarchizmus eszközeit alkalmazva[195] kívánták céljaikat elérni, hanem új módszerekkel és eszközökkel, s mindezt új szereplőkkel megvalósítani. Az új társadalmi mozgalmak képviselői napjainkban már nem forradalmárok, tiltakozásuk nem forradalmi cselekedetekben nyilvánul meg, sokkal gyakorlatiasabbak, megmozdulásaik legtöbbször egy témára koncentrálnak, mint ahogyan ezt az éhséggyaloglások is alátámasztják. Az új társadalmi mozgalmak a posztindusztriális korszakhoz kapcsolhatóak, melynek kihívásaira a korábbi akciók már nem tudtak adekvát választ adni. A megváltozott társadalmi környezet, az új korszak új válaszokat igényelt, s így jött létre a társadalmi mozgalmak második nemzedéke, melyet a szakirodalom új társadalmi mozgalmaknak (new social movement) titulál. Abban azonban nem történt lényegi elmozdulás, hogy az ezekben résztvevők szintén szemben állnak és mozgósítanak a multinacionális tőke kezében összpontosuló hatalom ellen, fellépnek a társadalmi egyenlőtlenségekkel és a szolidaritás hiányával szemben.[196]

194 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

195 A klasszikus anarchizmus három fő megnyilvánulási formája: 1. kivonulás-kommunaépítés; 2. egyéni terror-önpéldamutatás; 3. kollektivista politikai közösség-forradalmiság. A történelem folyamán többször is jelentős szerepet játszott az anarchizmus (1918-1922; 1936-1937; 1968), de ezen tiltakozási formák napjainkban már háttérbe szorultak.

196 Bácsván László: Anarchizmus és új társadalmi mozgalmak Magyarországon. http://www.communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/cikkek/bacsvanl/anar-

A múlt század utolsó harmadában a modernizáció térhódításával a társadalmi mozgalmak átalakultak, mely változás legfőbb eleme, hogy a tradicionális konfliktusok mentén kialakult törésvonalak szerepe csökkent. Az így létrejövő új társadalmi mozgalmak egyik első elméleti képviselője, Melucci Alberto szerint ez a konfliktus az újonnan szerveződő identitás-orientált posztmaterialista politika és a hagyományosabb, az anyagi javak termelésének és elosztásának államközpontú politikája közötti ellentmondásban gyökeredzik.[197]

Ronald Inglehart amerikai szociológus úgy véli, hogy a materiális igények kielégítése után az emberek figyelme a posztmateriális értékek felé fordul. Ez az átorientálódás össztársadalmi szinten generációváltással együtt megy végbe, hiszen a második világháború után a fejlett tőkés államokban a jólétben és biztonságban felnövekvő új generáció egyre inkább posztmaterialistává válik, számára a gazdasági és politikai biztonság és jólét mellett olyan új értékek válnak fontossá, mint a szépség, az egészség, a kreativitás, az önkifejezés. Ez a változás széles körű társadalmi-politikai folyamatot indít el, amelyet a szerző „csendes forradalomnak" titulál. Ezen változás részeiként bukkannak fel és kerülnek előtérbe az új társadalmi mozgalmak.[198]

Jürgen Habermas, nyugatnémet szociológus is ezekre a posztmateriális értékeken kialakuló törésvonalakra helyezi a hangsúlyt, s az anyagiakon alapuló társadalmi rétegződés helyett, inkább a kulturális sajátosságokat és az azokból fakadó társadalmi különbségeket állítja középpontba. Habermas úgy véli, hogy a strukturális feszültségek az egyénközpontú életvilág racionalitása és a politikai, közigazgatási és gazdasági rendszer funkcióközpontú logikája közötti konfliktusból erednek.[199] A tudós a posztmateriális értékrend meghatározó elemének az életvilág kiterjesztését tartja, mely nem más, mint a társadalom szocio-kulturális rendszerként történő kezelése. Az új társadalmi mozgalmak a gazdasági-politikai rendszer anyagi és hatalmi, teljesítményelvű és piaci racionalitásával szemben az életvilágnak, mint szociokulturális rendszernek a hu-

chia.htm

197 Melucci, Alberto (1980) The New Social Movements: A Theoretical Approach. Social Science Information, Vol. 19. (1980) 199–226.;

198 Inglehart, Ronald (1977) The Silent Revolution. Princeton, Princenton University Press,

199 Habermas, Jürgen (1982) Új társadalmi mozgalmak. Világosság, 23. évf. (1982) 2. sz. 121–123.

mán szempontjait érvényesítik. A modernisták szerint a feszültségek fő okai a nem megfelelően modern és integrált intézmények és ezek mellékhatásai. Bármelyik modellt is vesszük alapul, ezek közös nevezője, hogy középpontjában az ember áll, az egyének sérelmei indítják el a közös cselekvést.

A társadalmi mozgalmak célszempontú tipológiája két formát különböztet meg. Egyrészt azokat a mozgalmakat, melyek fő célja a politikai és társadalmi változás, másrészt azokat, melyek a kialakult politikai intézményrendszeren kívül helyezkednek el. Charles Tilly utóbbit úgy definiálja, hogy ezen mozgalmak nem rendelkeznek formális képviselettel a döntéshozatalban,[200] míg Doug McAdam szóhasználatában a politikai részvétel nem intézményesített formájaként szerepelnek.[201]

A globalizáció egyik fontos következménye a kollektív identitás előtérbe kerülése, s a napjainkban kibontakozó társadalmi mozgalmak ezen megváltozott tartalommal bíró kollektív identitásra épülnek. Habár a társadalmi mozgalmak igen széles skálán mozognak, mégis elméleti síkon két fő típusa különböztethető meg: léteznek a proaktív mozgalmak, melyek fő célja az emberi kapcsolatok gyökeres átalakítása és újragondolása, s ide sorolhatóak a napjainkban egyre nagyobb szerepet játszó feminista mozgalmak és a környezetvédelemre építő zöldek szerveződése és megmozdulásai. A reaktív mozgalmak alkotják a másik meghatározó formát, melyek az új viszonyok között keletkező társadalmi változások negatív hatásait akarják minimalizálni.

A globalizáció az új társadalmi mozgalmak nemzetközivé válását is elősegítette. A transznacionálissá válása során megkülönböztethetőek az erősen globalizációellenes mozgalmak, melyek tiltakozásának fő tárgya éppen a globalizáció negatív hatása a politikára, gazdaságra, kultúrára. Léteznek ugyanakkor olyan mozgalmak is, melyek nem – vagy legalábbis retorikájuk nem erre épül – globalizációellenesek, s ezen irányzatok alapvetően a globális problémákkal való szembenézésre és azok kezelésére (pl. környezetvédelem) szerveződtek.

Donatella della Porta és Sidney Tarrow a társadalmi mozgalmak transznacionálissá válásával és annak módozataival foglalkoznak, s

200 Charles Tilly (1984) Social Movements and National Politics. In: Charles Bright, Susan Harding (ed): Statemaking and Social Movements: essays in history and theory Ann Arbor, University of Michigan Press,

201 Doug McAdam (1982) Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970 Chicago, University of Chicago Press,

megkülönböztetik a diffúziót, a domesztifikációt és az externalizációt. A szerzők kifejtik, hogy ugyan a társadalmi mozgalmak mindig lokálisan szerveződnek, de a diffúzió során céljaik, a tiltakozás formái, annak eszméi elterjednek, országossá válnak, sőt át is lépik az országhatárokat. Ezen folyamat során, ha a kezdeti tiltakozással egyetért egy hasonlóan gondolkodó csoport és hasonlónak ítéli meg magát (hasonlósági viszony), majd ennek alapján hasonló akcióba kezd, vagyis követi a kezdeményezőt, ez a két mozgalom koordinált fellépését teszi lehetővé. A tiltakozás kiterjedése történhet kapcsolaton kívüli formában, vagyis nem személyhez kötődően, hanem tömegkommunikáció révén, lehet kapcsolatból eredő, amikor személyes kapcsolat áll fenn a két fél között és közvetítés által. A vizsgált éhséggyaloglások ezen utóbbi formában terjedtek el és váltak országos méretű tiltakozó akcióvá. A domesztifikáció esetében a mozgalom kialakulásában külső tényezők játszanak szerepet, a konfliktus eredője az országhatáron kívülre esik, leggyakrabban valamilyen nemzetközi intézmény a saját országra nézve negatívnak ítélt tevékenysége váltja ki a tiltakozást (mint pl. napjainkban az Európai Unió döntései ellen a tagállamokban kerül sor a tiltakozásra). A harmadik lehetőség az externalizáció, melynek során a nemzetközi szereplők avatkoznak be valamely ország konfliktusainak megoldásába mely ellen az állam képviselői nemzetközi szinten tiltakoznak. Ha a nemzetközi beavatkozás több államot is sért, a tiltakozás nemzetközivé válhat és transznacionális kollektív cselekvés formáját öltheti.[202]

Teoretikus megközelítésben az új társadalmi mozgalmak a társadalomban létrejövő strukturális feszültségek (structural strains) következményei, és ezen problémákra reagálva jönnek létre. Napjaink új társadalmi mozgalmai a rendszerközpontú teóriákra támaszkodnak, abból kiindulva, hogy a strukturális feszültségek sokkal inkább a fennálló rendszerből erednek, s nem az egyének által érzékelt és kifejezett sérelmekből. Mindez lehetővé teszi a társadalmi mozgalmak elméletének újrakonceptualizálását, ami felülírja a társadalmi mozgalmak korábbi ön-meghatározásait és a hosszú ideje uralkodó modernista narratívákat. A cél inkább annak kutatása, hogy a társadalmi mozgalmak miként működnek közre a fejlett modern társadalom alakításában, abban milyen

202 Sidney Tarrow – Doug McAdam (2005) Scale Shift in Transnational Contention. In: Sidney Tarrow –Donatella della Porta (ed.): Transnational Protest & Global Activism. New York, Rowman & Littlefield Publishers, INC, 127-131.

társadalmi funkciót töltenek be.[203]

Karl Wolfgang Deutsch koncepciója szerint a modern társadalom dinamikája következtében a társadalom állandó modernizációra, megújulásra készteti a politikai szervezet- és intézményrendszert, mely azonban nem képes teljes mértékben lépést tartani ezen változásokkal és lemarad bizonyos igények társadalmi felvállalásában. A társadalmi mozgalmak – s ez különösen igaz az éhségmenetekre – felhívják a figyelmet ezen az állam által elhanyagolt területekre, jelzik a döntéshozónak a problémát, a válsággóc kialakulását, melynek kezelése központi intézkedést feltételez. Ennek következtében a politikai mozgalmak jelzőfunkciójuk következtében segíthetik az intézményrendszer reformját, innovációját, tehát átvitt értelemben pozitív hatásuk van. [204]

2. A POLITIKAI TILTAKOZÁS

A politikai alrendszer nem megfelelő működési mechanizmusainak korrekcióját többféle kollektív cselekvéssel lehet elérni, melyek közül a tiltakozás és a kivonulás eszköze bizonyult a leghatékonyabbnak, de persze történelmi példák sorakoztathatóak fel a passzivitás és a passzív ellenállás nyomásgyakorlására is.

Az éhséggyaloglás a politikai tiltakozás sajátos, újszerű módszere, ezért érdemes megtekintenünk, hogy mit mond a szakirodalom a politikai tiltakozásról, melynek definiálásával számos teoretikus foglalkozott. A racionális döntéselmélet[205] egyik fő képviselője, Albert O. Hirschman felfogása szerint a politikai korrekciós mechanizmus részeként fogható fel, melynek során az állampolgárok aktivizálódnak és közvetlenül fejezik ki az irányító és/vagy felettes hatóságoknak, az államhatalomnak

203 Blühdorn, Ingolfur: Self-Experience in the Theme Park of Radical Action? Social Movements and Political Articulation in the Late-Modern Condition. European Journal of Social Theory, vol. 9. (2006) no. 1. 23–42.

204 Szabó Máté: Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon. Ifjúsági Szemle, 1986/6. Deutsch, Karl W. (1973) Politische Kybernetik. Rombach. Freiburg alapján;

205 Az 1970-es években előretörő közgazdasági modellek politikatudományi alkalmazásának és a racionális választás elméletének atyja Anthony Downs szerint az állampolgárok politikai cselekvése – pl. hogy elmegy-e szavazni, részt vesz-e valamilyen társadalmi mozgalomban – racionális megfontolásokon alapul, saját egyéni érdekei, prioritásai a meghatározóak.

elégedetlenségüket.

A tiltakozás széles skálán mozoghat. A nagy történelmi hagyományokkal rendelkező mérsékelt formák közé sorolhatóak az irányító hatósághoz intézett beadványok, kollektív petíciók, a médián keresztüli nyilvánosság, a különféle tiltakozó akciók – mint a legális sztrájk, demonstráció, bojkott, vagy éppen az éhséggyaloglások. A tiltakozás radikálisabb formát is ölthet, s az elégedetlenség következménye a nem engedélyezett sztrájk, tüntetés, felkelés, éhségsztrájk, blokád lehet, mindegyik feltételezve a közvélemény, az emberek széles körű mozgósítását. Sidney Tarrow és Ruud Koopmans a tiltakozások két nagy csoportját, a konvencionális és a nem konvencionális tiltakozásokat különíti el.[206]

Az, hogy mikor mely forma alkalmazása a célszerű, a mindenkori politikai szituáció függvénye, hatékonyságuk az akció méretével arányosan nő, de a túlzásba vitt tiltakozás a célok elérésének akadályává is válhat. A tiltakozás során a résztvevők idejüket, pénzüket, energiájukat áldozzák fel a változtatás megvalósításáért, de ezen akció csupán akkor megfelelő formája az ellenállásnak, ha képes a kedvezőbb alkupozíció elérésére, és ezáltal a hatalmat változtatásra kényszeríti.[207]

Polémia alakult ki az elemzők között arról, hogy a tiltakozás, vagy a kivonulás-e a hatékonyabb forma. Albert O. Hirschman[208] úgy véli, hogy ha a tiltakozás nem járt eredménnyel, csak ebben az esetben, mint végső eszközt lehet bevetni a kivonulást. Ezzel szemben a racionális cselekvéselmélet más követői – pl. David Johnson – egyenrangúnak tekintik a két ellenállási formát, s a „lábbal történő szavazást" legalább olyan hatékonynak ítélik meg, mint a tiltakozást. [209]

John Rawls a politikai tiltakozás legvégső formájának a polgári engedetlenséget tartja, mely csak abban az esetben vethető be, ha az azt megelőző nyomásgyakorlás hatástalan maradt és a társadalmi igazságtalan-

206 Sidney Tarrow (1989) Democracy and Disorder Protest and Politics in Italy 1965-1975 Oxford, Clarendon Press; Ruud Koopmans (1998) The Use of Protest Event Data in Comparative Research: Cross-National Comparability, Sampling Methods and Robustness" In: Dieter Rucht, Ruud Koopmans, Friedhelm Neidhardt (eds.): Acts of Dissent New Developments in the Study of Protest Berlin, Sigma,

207 Hirschman, Albert O. (1995) Kivonulás, tiltakozás, hűség. Budapest, Osiris Kiadó, 12.-67.

208 Hirschman a tiltakozást elsősorban a politikai alrendszer megnyilvánulási formájának tartja, míg a kivonulást főként a gazdaságban látja célravezetőnek.

209 Johnson, David B. (1999) A közösségi döntések elmélete. Budapest, Osiris Kiadó, 172.

ság nem nyert megoldást.[210]

A politikai tiltakozások formái

konvencionális			nem konvencionális			
hagyományos	direkt-demokratikus	meggyőző	konfrontatív		erőszakos	
			legális	illegális	könnyű	nehéz
törvényes: jogi útra terelés	népi kezdeményezés	petíciók	bojkott	illegális bojkott	lopás	tulajdon rongálása
politikai: levél politikusoknak, társadalmi mozgalmak alakítása	referendum	demonstráció, népgyűlések, felvonulások, tüntetések	expresszív szimbolikus cselekvések: éhségsztrájk, leláncolás, éhségmenet	illegális demonstráció	emberek megfenyegetése	merénylet
média közvetítésével: röpirat, reklám			útlezárás	blokád		szabotázs
			ülősztrájk	titkos információk nyilvánosságra hozatala		politikai gyilkosság

Saját szerkesztés

A racionális döntések elméletének kritikusai – pl. J. Craig Jenkins – úgy vélik, hogy az egyén racionális érvei mellett a tiltakozásokban, társadalmi mozgalmakban való részvétele nem csak az individuum hasznán alapul, hanem az ideológiai azonosság és szolidaritás legalább olyan fontos motivációs tényező.[211]

Rucht és Ohlemacher a politikai tiltakozások három csoportját különíti el. Az első csoportba az alapvető formális kereteket is nélkülöző szubkulturális csoportok tiltakozásait sorolja, melyekre a teljes spontaneitás és a konfliktus rövid kihordása jellemző. A második kategóriát a

210 Rawls, John (1997) Az igazságosság elmélete Budapest, Osiris Kiadó, 431.

211 Jenkins, J. Craig (1995) Social Movements, Political Representation, and the State: An Agenda and Comparative Frameworw. In: J. Craig Jenkins - Bert Klandermans (ed): The Politics of Social Protest. London, University College London Press 21.

formális szervezetek (politikai pártok, az érdekképviseletek) alkotják, melyek képesek a kollektív cselekvésen alapuló tiltakozásokat hosszabb időn keresztül mozgásban tartani. Végül a vizsgálat tárgyát is képező új társadalmi mozgalmak következnek, melynek legfőbb sajátossága maga a tiltakozás, ez határozza meg magának a mozgalomnak a létét, identitását és eredményességét.[212]

A politikai tiltakozás bármely megnyilvánulási formáját is vizsgáljuk, azokat olyan kollektív cselekvésként definiálhatjuk, melyek nyilvános akciók formájában zajlanak, s valamely társadalmi-politikai cél elérésére (proaktív) vagy bizonyos állami-politikai cselekmények meghiúsítására, elhárítására (reaktív) vállalkoznak. Összességében elmondható, hogy a politikai tiltakozás szereplői nem állami aktorok, hanem társadalmi csoportok, így pártok, egyesületek, civil szervezetek, egyházak, szakszervezetek, címzettjei azonban az irányító hatóságok, az államhatalom, illetve a nyilvánosság, a civil társadalom. A politikai tiltakozás specifikus célja a konfliktus típusa (társadalmi, gazdasági, szociális, kulturális) szerint ugyan változik, de minden esetben a társadalmi-politikai támogatás megnyerésére a forrásmobilizációra törekszik. Megnyilvánulási formáit tekintve különböző szerzők eltérő kategóriákat alkotnak. Joachim Raschke megkülönböztet legális (a közrend megsértése nélküli) és illegális (a közrend megsértésével végbemenő) mozgalmat, vagyis, erőszakos vagy erőszakmentes, tömeges, kiscsoportos vagy egyéni, szervezett vagy spontán, közvetítő, figyelemfelkeltő vagy nyomásgyakorló tiltakozási akciót.[213] A politikai tiltakozás szervezettsége attól függ, hogy részt vesznek-e benne, és ha igen milyen mértékben formális politikai szervezetek, van-e előkészítő csoportja. Hatása, végeredménye attól függ, hogy elutasítják-e vagy elfogadják követeléseit, megvalósította-e céljait, eljárási eredményt ér-e el, amennyiben bevonják a tiltakozó csoportot vagy szervezetet a konfliktus megoldásába, hatalommal ruházzák fel, vagy pusztán elismerik legitim tárgyalópartnerként.[214]

212 Rucht, Dieter – Ohlemacher, Thomas (1992) Protest Event Data: Collection Uses, Perspectives. In: Mario Dyani – Ron Eyerman (eds.) 1992. Studying Collective Action. London;

213 Szabó Máté: Politikai tiltakozás mint az új politikai kultúra eleme: Magyarország, Szlovénia, Szlovákia. Raschke, Joachim 1985. Soziale Bewegungen. Campus/Frankfurt am Main Rucht, Dieter (ed.) 1991. Research on Social Movements. Frankfurt am Main, 274-377. alapján

214 Szabó Máté Politikai tiltakozás mint az új politikai kultúra eleme: Magyarország, Szlovénia, Szlovákia.

Hazánkban, akárcsak a térség országaiban általában a tiltakozás, mint a demokratikus megnyilvánulás egyik formája hiányzott a politikai kultúrából, hiszen nem volt kívánatos sem a Monarchiában, sem a két világháború közötti időszakban, sem a szocialista érában. Korlátozott formái – mint a békés demonstráció, petíció – azonban léteztek, s ezt támasztja alá, hogy sem a rendszerváltáskor, sem az új gazdasági és társadalmi viszonyok kiépítése idején nem alakultak ki erőszakos konfliktusok, az átmenet békésen valósult meg. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy a rendszerváltással, az új gazdasági és társadalmi viszonyok kialakulásával, az Európai Unióhoz történő csatlakozással, s nem utolsó sorban a globalizáció negatív hatásainak következtében az ezredforduló után a korábbi konvencionális és mérsékelt, a hagyományos és demokratikus tiltakozási formák mellett a nem konvencionális formák is megjelentek, melyek között találhatunk nem legális és erőszakos akciókat is. Utóbbiak elsősorban a világméretű gazdasági válság negatív hatásainak és az ezekre adott kormányzati válaszoknak köszönhetően kerültek előtérbe.

3.A POLITIKAI TILTAKOZÁSOK TÍPUSA: ÉHSÉGGYALOGLÁS

A globalizáció egyik fontos következménye a kollektív identitás előtérbe kerülése, s a napjainkban kibontakozó társadalmi mozgalmak ezen megváltozott tartalommal bíró kollektív identitásra épülnek. S bár a társadalmi mozgalmak igen széles skálán mozognak, mégis elméleti síkon két fő típusa különböztethető meg: léteznek a proaktív mozgalmak, melyek fő célja az emberi kapcsolatok gyökeres átalakítása és újragondolása, s ide sorolhatóak a napjainkban egyre nagyobb szerepet játszó feminista mozgalmak és a környezetvédelemre építő zöldek szerveződése és megmozdulásai. A reaktív mozgalmak alkotják a másik meghatározó formát, melyek az új viszonyok között keletkező társadalmi változások negatív hatásait akarják minimalizálni

A fentiek alapján, valamint Rucht és Ohlemacher tipológiáját segítségül hívva[215], az éhséggyaloglások az új társadalmi mozgalmakhoz sorolhatóak, melyeknek ugyan vannak történelmi előzményei és hagyo-

215 Rucht, Dieter – Ohlemacher, Thomas (1992) Protest Event Data: Collection Uses, Perspectives. In: Mario Dyani – Ron Eyerman (eds.) 1992. Studying Collective Action. London

mányai, mégis napjainkban kerültek a politikai tiltakozás palettájára mind a fejlett nyugati országokban, mind hazánkban. Az éhséggyalogolás kiváltó oka ugyanúgy a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségekkel szembeni fellépés, mint bármely más, a posztindusztriális korszakhoz kapcsolható tiltakozási formának. Sajátossága, hogy alapvetően egy témára koncentrál, olyan mindennapi problémára, mely az emberek jól-létének meghatározó eleme.

Az éhséggyaloglások ún. reaktív típusú társadalmi tiltakozások, hiszen fő céljuk a megváltozó viszonyokból eredő negatívumok hatásainak csökkentése. Fontos elemük, hogy mindezt úgy kívánják elérni, hogy folyamatosan aktivizálódva közvetlenül fejezik ki a döntéshozóknak elégedetlenségüket és a megújulásra vonatkozó követeléseiket. Sidney Tarrow és Ruud Koopmans tipológiájára támaszkodva az éhséggyaloglások a nem konvencionális, konfrontatív, de legális tiltakozások köré sorolhatóak. Nem konvencionális, vagyis nem a megszokott és hagyományos, évszázadok óta alkalmazott, hanem újkeletű, napjainkban előtérbe kerülő ellenállási forma. Konfrontatív, amennyiben szembesíti az államhatalmat annak tevékenységéből eredő és az éhséggyaloglásban résztvevőkre negatívan ható tendenciákkal és saját ellentétes nézeteit szembeállítja a döntéshozókkal. S végül legális megnyilvánulás, amennyiben a törvényi előírások betartásával, az állam által engedélyezett tiltakozásként foghatjuk fel.

Egyet kell értenünk Jenkinssel abban, hogy az éhséggyaloglás aktorait nemcsak személyes problémáik és azok megoldására való kísérlet viszi egy táborba, hanem az individuum mellett legalább ennyire fontos a szociális, gazdasági és ideológiai azonosság is, mely az egyéni cselekvés helyett összefogásra ösztönzi a résztvevőket.[216] Az éhséggyaloglás tehát kollektív cselekvésen alapul, tagjait összeköti az azonos élethelyzet és az ezt meghatározó társadalmi és gazdasági viszonyokon történő változtatás igénye, a társadalmi igazságtalanság orvoslása, melyre egyedi akciókkal nem sok esélyük lenne. Mivel ezen problémák individualista módon nem oldhatóak meg, ezért a többek által is érzékelhető társadalmi feszültség és a rendszerrel szembeni elégedetlenség az egyént a másokkal történő közös cselekvésre ösztönzi. Steven M. Buechler erre ala-

216 Jenkins, J. Craig (1995) Social Movements, Political Representation, and the State: An Agenda and Comparative Frameworw. In: J. Craig Jenkins - Bert Klandermans (ed): The Politics of Social Protest. London, University College London Press 21.

pozza a kollektív cselekvés elméletét (collective behavior theory).[217]

4. A 2012-2013-AS MAGYARORSZÁGI ÉHSÉGGYALOGLÁS VIZSGÁLATA

4.1 Történelmi előzmények

Éhséggyaloglás már az ókori Egyiptomban is történt, s utána is tudunk néhány ilyen típusú tiltakozásról, melyek közül talán a legismertebb a francia forradalomhoz kapcsolódó 1789. október 5-én lezajlott asszonyok menete volt, amikor is mintegy 7 000 párizsi asszony a zuhogó esőben Versailles-ba vonult, s „Kenyeret, kenyeret" skandálva arra kényszerítette az uralkodót, hogy Párizsba menjen, s szentesítse a törvényeket.

A modernkori éhséggyaloglások azonban a 20. századhoz, annak válságos időszakaihoz köthetőek. Közös nevezőjük, hogy a résztvevők kilátástalan anyagi helyzetük miatt a döntéshozókhoz fordulnak, ezért minden esetben úticéljuk a főváros, ott is a Parlament épülete, s ezen a helyen fejezik ki tiltakozásukat. Az első ilyen demonstrációra 1905-ben került sor Angliában – habár a kifejezés (hunger march) csak 1908-ban tűnik fel a szakirodalomban.

Az első világháború kapcsán újabb demonstrációkat is regisztráltak, mégis számuk a nagy gazdasági világválsághoz kapcsolódóan nőtt meg jelentősen, s más nyugati államokban – így Kanadában és az Egyesült Államokban – is a tiltakozás ezen formáját választották.

Nem tipikus éhséggyaloglások, mégis a nagy gazdasági világválsághoz kapcsolódó megmozdulások sorába illeszthetőek a Magyarországon lezajló akciók, melyek 1930-ban érték el tetőpontjukat. 1930. május elsején – melyre nagy hatással volt Garami Ernő Ki az utcára! című röpirata – jelentős tömegek vonultak a főváros utcáira. A tiltakozó akciók ettől kezdve szinte mindennaposakká váltak, s a legjelentősebb, legnagyobb tömegeket felsorakoztató eseményre szeptember elsején került sor, amikor „Munkát, kenyeret!" skandálva mintegy százezres tömeg vonult végig Budapest utcáin, s a Budapest külvárosi részeiből beszivárgó válság által sújtott emberek csendes tüntetésként induló felvonulása általános

217 Buechler, Steven M. (2000): Social movements in advanced capitalism. The political Economy and cultural construction of social activism. Oxford, Oxford University Press. 21.

kormányellenes tüntetéssé fejlődött.[218]

Az éhséggyaloglás, mint tiltakozási forma a 20. század 2. felében visszaszorult, azonban a század végén bekövetkező gazdasági és társadalmi viszonyokban történő változások, majd a jelenlegi gazdasági válság negatív hatásai ismét napirendre hozták. Magyarországon 2012-ben és 2013-ban került sor éhséggyaloglásra.

4. 2 Az éhséggyaloglások fő kiváltó okai, a gazdasági és társadalmi változások negatív hatásai

A 2. világháború után Nyugat-Európában kialakuló fogyasztói társadalom a gazdasági növekedésre építve a teljes foglalkoztatottságot tűzte ki célként, ami a korábbi éhséggyaloglások kiváltó okait is orvosolta volna, hiszen megszűnt volna az éhezés. A teljes foglalkoztatás azonban nem valósult meg, melynek hátterében a kapitalizmus azon sajátossága áll, hogy mindent a nyereségességnek, a minél nagyobb osztaléknak rendel alá. A globalizáció jó pozíciót biztosított a nyereségesség további növelésének, hiszen a termelés kitelepítésével a kevésbé fejlett országokba – egyrészt a rendszerváltó közép-kelet- és délkelet-európai országokba, valamint Délkelet Ázsiába – nemhogy csökkentette, hanem munkalehetőségeket kivonva éppen növelte a munkanélküliséget. Ráadásul a fejlett nyugat – már a mi régiónkban is ez az alapvető kérdés – olyan paradox helyzetbe került, hogy az egymás ellenében ható profit növelését és a versenyképességet kellett összehangolnia. Utóbbit elsősorban racionalizálással, innovációval, új korszerű technológiák alkalmazásával valósította meg, s mindegyik megoldás további elbocsájtásokat, a munkanélküliség növekedését vonta maga után. Az állam két tűz közé került, s el kellett döntenie, hogy milyen úton bővíti tovább a termelést, s ez milyen társadalmi viszonyokat eredményez. Kérdésként merült fel, hogy vajon a Wallerstein által megálmodott magas hozzáadott érték irányába, vagy az alacsony távol-keleti fizetések felé mozduljon. Jelen pillanatban valahol a kettő között kísérel megoldást találni, s eközben olyan súlyos társadalmi feszültségeket generál, melyek a társadalom fokozatos és növekvő lesüllyedéséhez és a politikai tiltakozások számának emelkedéséhez vezettek.

218 Ránki György (szerk.) (1976) Magyarország története 1918-1945. Akadémiai Kiadó, Budapest, 613-615.

A kialakult létbizonytalanság teljesen eltérő társadalmi csoportokat kapcsol össze és egy új társadalmi réteg van kialakulóban, a prekariátus (a latin precarius = bizonytalanság, átmenetiség és a proletariátus szavak összetételéből). A jóléti államokban az 1970-es években, a szociális biztonság hanyatlása és a neoliberális gazdaságpolitika idézte elő létrejöttét. Guy Standing angol közgazdász szerint a világ lakosságának már mintegy egynegyede ide tartozik, számuk egyre nő, hiszen bárki lecsúszhat oda, s a már ott lévőknek igen kicsi az esélye a kilábalásra.[219] Ferge Zsuzsa a hazai prekariátushoz sorolja a munkanélküliek jelentős részét, a közmunkásokat, a kényszervállalkozókat, a fekete- és szürkegazdaságban dolgozókat, számuk megközelíti az egymillió főt. Rajtuk kívül azonban valamilyen mértékben érintett minden alkalmazásban álló, akire a 2013. január 1-től életbe lépett munka törvénykönyve vonatkozik.[220]

Az elsősorban kedvezőtlen anyagi helyzet, a nélkülözés kiszolgáltatott helyzetbe hozza a társadalom jelentős szegmenseit és a szociális beavatkozás klienseivé válnak. A kiváltó okok gazdasági dimenziója mellett legalább ennyire meghatározóak a társadalmi problémák, hiszen az érintettek társas kötelékei fokozatosan megszűnnek, magányossá, elszigeteltté válnak, a társadalmi kirekesztettség folyamata visszavonhatatlan lesz. [221] Ezt a folyamatot Robert Castell „kiileszkedésnek" nevezi, melynek során a szegénység úgy jelenik meg, mint a valahova tartozásból a fokozatos kiszakadás és a korábbi kapcsolatok megszűnése, s az egyén a társadalmi lét perifériájára kerül, egyre sebezhetőbbé válik.[222]

A KSH és a TÁRKI 2013 tavaszán megjelenő adatai[223] egyaránt azt igazolják, hogy az elszegényedés hazánkban 2005-ben kezdődött el, 2007-től pedig szignifikáns növekedést mutat. 2012-ben Magyarországon az európai mércék alapján[224] a jövedelmi szegénységi arány a teljes lakos-

219 Standing, Guy (2012) Prekariátus. Lakosokból állampolgárok? In: Fordulat, 2012. No. 19. 28-51. Laskovity J. Ervin (2013) Prekariátus, a létbizonytalanság osztálya. Kiszorult helyzetben. In: HVG, 2013. No. 34. 44-45.

220 Ferge Zsuzsa (2012) Prekariátus Magyarországon. Beszélgetés Ferge Zsuzsával. In: Fordulat, 2012. No. 19. 116-129.

221 Szalai Júlia (2002) A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországán. Szociológiai Szemle, 2002, 4. sz. 34–50.

222 Castell, Robert (1991) A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiileszkedés" pokoljárása. Esély, 1993, 3. sz. 3–23.

223 KSH (2013) Szegénység, lakáskörülmények, lakókörnyezet 2012. Statisztikai Tükör. VII: évf. 33. sz. TÁRKI (2013) Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések 2012.

224 A szegénység és társadalmi kirekesztődés mérésére és változásainak mérésére – EU-27

ság körében 13,9 százalék volt, ami azt jelenti, hogy 1 millió 368 ezer fő él a szegénységi küszöb alatt. A szegénységnek nem csak a mértéke, hanem mélysége is jelentős mértékű romlást mutat, a szegénységi részarány nőtt, vagyis a szegények egyre távolabb kerülnek attól, hogy nehéz helyzetükből kilábaljanak. Különösen nagymértékű volt a szegénységi kockázat növekedése a gyermekek és a fiatalok, a sokgyermekes családok, az alacsony iskolázottsággal rendelkezők, a romák körében, valamint azok között, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív.

Még megdöbbentőbbnek tűnik a helyzet, ha a létminimum alatt élők oldaláról közelítjük meg a kérdést. Ferge Zsuzsa 2012-ben megjelent tanulmányában[225] bemutatja, hogy hazánkban a létminimum alatt élők száma fokozatosan növekszik, számuk 2000-ben hárommillió körül volt, 2005-ben hárommillió-kétszázezerre emelkedett, 2009-ben pedig elérte a hárommillió-hétszázezret. Ezen tendencia alapján mára 4 millió körülire teszi számukat. 2009-ből származó becslése alapján nyomorban, vagyis 20 ezer forintnyi havi jövedelmi szint alatt él a közel 10 milliós Magyarországon 600 ezer ember. A relatív szegénységi küszöböt jelentő mediánjövedelem 60%-át (ez kb. 32 ezer forint) egymillió-kétszázezer ember jövedelme nem éri el. Az abszolút szegénységi küszöböt jelentő létminimum[226] – amely az alapvető megélhetéshez szükséges javak „forintosítását" jelenti – alá közel négymilliónyian szorulnak.

A szociológus által felvázolt negatív trendekkel egybecsengenek a KSH létminimum alakulásával kapcsolatos méréseinek eredményei. Ennek alapján 2012-ben a létminimum egy fogyasztási egységre számított átlagos értéke havonta 85 960 Ft volt.[227] Az azonban nem került közzétételre, hogy mindez hány főt is jelent. A lakosság 37%-a (3,7 millió fő) sorolható ide, vagyis napjainkban valóban 4 millió körül lehet azok száma, akik a létminimum alatt élnek.

A drasztikus elszegényedés megindulása a 2008-as pénzügyi és gazda-

szinten harmonizált – EU-SILC (Statistics on Income an Living Conditions) laekeni indikátorai szolgálnak alapul, mely szerint szegények azok a háztartások és az azokat alkotó személyek, akiknek OECD2 ekvivalenciaskála szerinti rendelkezésre álló jövedelme a mediánjövedelem 60 százaléka alatt marad. Ez Magyarországon 2012-ben nettó 792 ezer Ft, azaz havi 66 ezer Ft volt.

225 Ferge Zsuzsa (2012) Kiút honnan - hová? In: Márczius Tizenötödike. 2012. március 15.

226 A létminimum-számítás nemzetközileg elfogadott két alaptípusa közül a hazai gyakorlat az ún. normatív számítást alkalmazza, melynek alapja az Országos Élelmiszer- és Táplálkozástudományi Intézet által összeállított élelmiszerkosár.

227 KSH (2013) Létminimum 2012. Statisztikai Tükör, VII. évf. 53. sz.

sági válsághoz köthető, melynek következtében nőtt a munkanélküliség és csökkent a foglalkoztatottság. A válság elmúlt öt évében a társadalom alsóbb rétegeit hátrányosan érintő negatív tendenciák megerősödtek. Az amúgy is alacsonykeresetűeket hátrányosan érintették és helyzetük további romlását eredményezte a lakossági terhek növekedése, különösen az egykulcsos SZJA bevezetése, melyet tovább fokozott, hogy 2011–2012-ben jelentősen szűkítették a szociális és egészségügyi kiadásokat.

A hazai szakirodalomban is már egyre gyakrabban feltűnik a „working poor" kifejezés. A „dolgozó szegények" definíciót azokra a munkahellyel rendelkező, de mégis rendkívül alacsony jövedelemmel bíró dolgozókra alkalmazzák, akik hiába dolgoznak, nem tudnak előrébb jutni, jövedelmük éppen csak a szinten tartásra elég, s ezért folyamatosan a lecsúszás határán állnak. Ők azok, akiknek nincsenek tartalékaik, s ők voltak azok a még munka világában elhelyezkedők, akiket a legmélyebben érintett a válság.

A munkahellyel rendelkezőknél is nehezebb helyzetbe kerültek a munkanélküliek. Számuk különösen a válság idején ugrott meg, s 2013 2. negyedévében 449 ezer fő, a munkanélküliségi ráta pedig 10,3% volt. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a munkanélküliek 49,1%-a egy éve vagy annál régebben keresett állást, s a munkanélküliség átlagos időtartama 17,3 hónapra emelkedett.[228] Ezzel éles ellentétben áll a magyar szabályozás, mely szerint az Európai Unió országai közül Magyarországon folyósítják a legrövidebb ideig, három hónapig a munkanélküli segélyt (ez 2011. szeptember 1 előtt 270 nap volt). Nem csak az időtartam csökkent, hanem az álláskeresési járadék felső határa is, mely a minimálbér lett, annak korábbi 120 százaléka helyett. Az új rendszerben kiemelt helyet kapott a közszolgáltatás, mely a halmozottan hátrányban lévő, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő, illetve álláskeresési vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskeresők átmeneti jellegű, határozott időtartamú foglalkoztatása.

A növekvő szociális és gazdasági problémák nem véletlen, hogy éppen a munkanélkülieket és közmunkásokat késztette arra, hogy tiltakozásuknak éhséggyaloglás szervezésével adjanak hangot.

4.3 Az éhséggyaloglások célja

228 KSH (2013) Enyhén csökkent a munkanélküliség. Munkanélküliség 2013. április – június. Gyorstájékoztató. 113.

A politikai tiltakozás fő motiváló ereje felhívni a figyelmet arra a fokozatos elszegényedésre és kirekesztettségre, mely a magyar társadalom jelentős rétegeit negatívan érintette. Ezen problémák hatványozottan jelentkeztek a gazdasági válság kibontakozása óta, s mivel a szociális védőháló nem működött megfelelően, így a mozgalom résztvevői hangot adtak elégedetlenségüknek. Mindezen általános „rossz-lét" mellett konkrét kiváltó okok is közrejátszottak, így a kormány nem teljesített ígérete a munkahelyteremtés és a közbiztonság javítására, az adócsökkentés anomáliái, valamint a munkanélkülieket és a közmunkásokat érintő negatív szabályozások. Ha megvizsgáljuk a petíciókban, a plakátokon található konkrét követeléseket, akkor az alábbi visszatérő elemekkel találkozhatunk:

- Munkát, kenyeret és a megélhetéshez elég bért!
- Ne tekintsék a közmunkásokat másodrangú állampolgároknak!
- Emeljék a közmunkások bérét a 2010-es nettó minimálbér összegére!
- A pótszabadságot ne vonják meg tőlük!
- Rájuk is ugyanúgy vonatkozzon a Munka törvénykönyve, mint a többi munkavállalóra, és ne kormányrendeletek szabályozzák a tevékenységüket!
- A szakszervezetek jogainak visszaadása!
- Igazságosabb köztehervíselés!
- Az elmúlt két évben hozott szociális tárgyú jogszabályok felülvizsgálata!

A tiltakozásban résztvevők a Parlamentnél petíciót nyújtottak át, melyben 7 pontba szedték össze legfőbb kívánságaikat:

1. *„A Munkát Kenyeret Mozgalom nevében követeljük önöktől és Orbán Viktortól, hogy legyen legalább egy kenyérkereső minden családban,*
2. *Mindenki, aki dolgozik, a fizetésétől független mértékű támogatást kapjon gyermekei után.*
3. *Ígéretét betartva, senkit ne hagyjon az út szélén!*
4. *Ne legyen bűn a szegénység és a hajléktalanság!*
5. *Állítsa vissza a munka becsületét, adja vissza a munkavállalók jogait!*
6. *Minden gyermek egyenlő feltételekkel járhasson iskolába!*
7. *Egyenlő munkáért egyenlő bért a közmunkában is! Mi munkát és kenyeret, vagyis békét akarunk Magyarországon.*"

A menet résztvevőinek nyilatkozataiban visszatérő szlogen volt továbbá, hogy időt hagytak a jelenlegi döntéshozóknak sérelmeik orvoslására, hiszen csak 2012-ben adtak hangot ebben a formában elégedetlenségüknek, s a következő megmozdulásra is csak az első után egy év elteltével került sor. Úgy fogalmaztak, hogy „reményükkel együtt a türelmük is elfogyott", ezért így akarták felhívni a parlamenti döntéshozók figyelmét a hétköznapok gondjaira. Számos helyen elhangzott az a vád, hogy a döntéshozók lustának, semmittevőnek állítják be a közmunkásokat. Kihasználják azt a társadalomban élő hamis képzetet, hogy a közmunkások nagy része csak a „lapátot támasztja", pedig igen sokan dolgoznak fontos kiegészítő munkát kórházakban, óvodákban, iskolákban is, keresetük azonban nem ennek megfelelő.[229]

Az elégedetlenkedők között elsősorban a közmunkások képviseltették magukat, s ez a fenti követelésekben is visszatükröződik. Sérelmezik, hogy az aktív korúak ellátása keretében folyósított ún. Foglalkoztatást Helyettesítő Támogatás havi összege az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-a, ami 2013-ban csak 22 800 Ft a korábbi 28 500 Ft helyett, s jogtalannak tartják a csökkentést. [35.§(4)][230] Alaptörvény-ellenesnek vélik, hogy a jelenlegi szabályozás értelmében az aktív korúak ellátására egy családban egyidejűleg csak egy személy jogosult.

A közfoglalkoztatottak bérezésének anomáliái szintén több helyen visszatérő kérdések. A probléma gyökere, hogy a közmunkások számára nem a mindenkori munkabéreket szabályzó 390/2012. (XII.20) Korm. rendelet[231] szerinti munkabért fizetik ki, rájuk külön szabályozás, a 421/2012. (XII. 29.) Kormányrendelet[232] vonatkozik. Ez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy egy szakképzetlen munkás 8 órai munkájáért havi nettó 64 190 Ft-ot kap a borítékba, míg egy közfoglalkoztatott ugyanezen tevékenységért csak 49 453 Ft-ra jogosult, s ez sérti az „egyenlő munkáért egyenlő bér jár" elvet, megkülönböztetést tesz és bérfeszültséget okoz

229 A Közmunka is Munka Blog Közösségi portálja http://akozmunkaismunka.blogspot.hu/

230 A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 35.§(4)

231 A Kormány 390/2012. (XII. 20.) Korm. rendelete a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról. Magyar Közlöny 2012. évi 175. szám

232 A Kormány 421/2012. (XII. 29.) Korm. rendelete a közfoglalkoztatással összefüggésben egyes kormányrendeletek módosításáról. Magyar Közlöny 2012. évi 183.. szám

munkás és közmunkás között. Továbbá a közfoglalkoztatottak nem illeti meg az életkorhoz kötött és a pótszabadság és ez a menetelők szerint sérti az egyenlő bánásmód elvét.

4. 4 Az éhséggyaloglások térbeli és időbeli kiterjedése

A 2012. évi éhségmenet február 6-án indult Miskolcról és február 13-án – tehát éppen egy hetes gyaloglás után – érkezett meg Budapestre a Parlament épülete elé. Vagyis egyetlen útvonalon haladt végig, az is igaz, hogy az igen súlyos gazdasági és szociális helyzetben lévő északi területeket érintette. Ennél térben lényegesen kiterjedtebb volt a 2013-as megmozdulás, mely 9 megye (Baranya, Somogy, Nógrád, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Békés, Csongrád) 12 kiindulási pontjáról indult, hogy aztán három (egy Dunántúlról érkező, egy Észak-Magyarországról beköszönő, illetve egy Kelet-Magyarországról befutó) menetbe olvadjanak össze és a Parlament előtt egyesüljenek.

A 12 menet útvonala és a megtett távolság az indulási idő sorrendjében:

1. Baranya: január 31. Sellye, Harkány, Pécs, Pécsvárad, Bonyhád = 282 km
2. Viharsarok: február 2. Békéscsaba – Kondoros – Szarvas – Öcsöd – Kunszentmárton – Lakitelek – Kecskemét (itt találkozik az alföldi éhségmenettel) – Lajosmizse – Dabas – Alsónémedi – Budapest, Alkotmány utca = 207 km;
3. Szabolcs: február 2. Nyíregyháza – Nagycserkesz – Tiszavasvári - Polgár (itt csatlakozik a hajdúsági éhségmenet) – Nyékládháza – Mezőkövesd (Mezőkövesden találkozik a miskolci, a polgári és az ózdi éhségmenet) – Kerecsend – Ludas – Gyöngyös – Hatvan – Aszód – Gödöllő – Budapest, Alkotmány utca = 263 km;
4. Ózd: február 3. Ózd – Szilvásvárad – Eger (itt csatlakozik a hevesi éhségmenethez) – Mezőkövesd (itt csatlakozik a miskolci, szabolcsi, hajdúsági éhségmenethez) – Kerecsend – Ludas – Gyöngyös – Hatvan – Gödöllő – Budapest, Alkotmány utca = 183 km;
5. Somogy: február 3. Kaposvár – Toponár – Magyaratád – Ráksi – Igal – Kapoly – Ságvár – Siófok – Lepsény (Lepsényben csatlako-

zás a Fejér megyei éhségmenethez) = 196 km;
6. Polgár: – február 3, Polgár – Tiszaújváros – Emőd – Mezőkövesd (Mezőkövesden találkozik a miskolci, a szabolcsi, a hevesi, a hevesi és az ózdi éhségmenet) – Kerecsend – Ludas – Gyöngyös – Hatvan – Gödöllő – Budapest = 210 km;
7. Miskolc: február 4. Miskolc – Emőd – Mezőkövesd (Mezőkövesden találkozik a polgári, a szabolcsi és az ózdi éhségmenet) – Kerecsend – Ludas – Gyöngyös – Hatvan – Gödöllő – Budapest = 196 km;
8. Tolna: február 4. Bonyhád – Szekszárd – Paks – Dunaföldvár – Dunaújváros = 282 km;
9. Alföld: február 5. Szeged – Balástya – Kiskunfélegyháza – Lajosmizse – Dabas – Alsónémedi – Budapest = 174 km;
10. Heves: február 5. Eger – Mezőkövesd (Mezőkövesden találkozik a miskolci, a szabolcsi, a polgári és az ózdi éhségmenet) – Kerecsend – Ludas – Gyöngyös – Hatvan – Gödöllő – Budapest;
11. Fejér: február 8. Székesfehérvár – Velence – Martonvásár – Érd – Budapest = 60 km;
12. Nógrád: február 9. Jobbágyi – Hatvan (itt csatlakozik a miskolci, ózdi, hevesi, szabolcsi, hajdúsági Éhségmenethez) – Gödöllő – Budapest = 77 km

A végső cél Budapest, a Kossuth tér, ahová az eredeti terveknek megfelelően február 11-ére, az első parlamenti ülésnapra értek fel.[233]

A két éhségmenetet összevetve, a 2013-as térbeli kiterjedése lényegesen nagyobb volt, az ország jelentős régióit lefedte, s szervezettségében is felülmúlta az előző évit. Az időtartamot illetően a különbség a távolságokból adódik, s míg 2012-ben pontosan egy hétig tartott a demonstráció, addig a következő évben 12 napot vett igénybe.

4. 5 Az éhséggyaloglások résztvevői, szervezői, irányítói és címzettjei

A 2012. évi „Munkát, kenyeret!" elnevezésű tiltakozó akciót polgármesterek és civilek kezdeményezték, s egyik fő szervezője Tóth Imre Miklós, egykori öntödei szakember, aki 2010 óta sikertelenül próbálja

233 A Közmunka is Munka Blog Közösségi portálja. http://akozmunkaismunka.blogspot.hu/

visszaküzdeni magát a munka világába, vagyis a demonstráció spontán megmozdulás volt, mögötte nem állt szervezett mozgalom, egyesület. Felkarolta viszont az MSZP, sőt az LMP és a Szolidaritás is sorsközösséget vállalt a demonstrációval.

A 2013. évi éhségmenet már lényegesen szervezettebb kereteket öltött, hiszen az előző évi demonstráció tagjai által életre hívott Munkát, kenyeret mozgalomból létrejövő két szervezet koordinálta. A Mozgalomnak lett egy érdekvédelmi szárnya, a Közmunkás Szakszervezet, illetve egy politikai szárnya a Munkát, Kenyeret, Tisztességes Béreket Egyesület.

Utóbbi 2012. február 22-én alakult meg Komjáthi Imre elnökletével. A mozgalom alapszabályzatának előszava összecseng mindkét éhségmenet követeléseivel. Megfogalmazzák a társadalmi igazságtalanságokat, a kisemberek nehéz helyzetét és a kétkezi munkásokat ért megaláztatásokat. A mozgalom céljaként ezen kisemberek érdekeinek védelmét tűzik ki, s céljaik elérése érdekében kifejezésre juttatják, hogy összefognak minden demokratikus erővel, és minden törvényes eszközt megragadnak.[234]

A Közmunkás Szakszervezet még 2012. augusztus 8-án fordult bejegyzési kérelemmel a Fővárosi Törvényszékhez, melyet az 2013. január 25-én, tehát a tiltakozás indulásakor jegyzett be. A Közmunkás Szakszervezet (KSZ), amely főként az ország északkeleti, legsúlyosabb strukturális problémáival küzdő régiójában találta meg bázisát, azzal a célzattal alakult, hogy a közmunkások rétegének is megteremtse az elengedhetetlen érdekvédelmi hálót, ezzel elősegítve, illetve adott esetben kikényszerítve számukra a jobb munkakörülményeket és fizetést. A KSZ-hez való csatlakozás meglehetősen esetleges, vagy Komjáthi Imre személyes email címén, vagy bármely létező szakszervezeten keresztül lehet csatlakozni. Felhívásukat a Munkások Újsága 2012. augusztus 2-i 15. számában tették közzé.[235] Ezen kívül rendezvényeken, illetve közösségi portálokon egyéni kezdeményezésekre, valamint a Facebook oldalon népszerűsítik magukat és toboroznak tagokat. A mozgalomnak nincsenek forrásai, így csak ezen kommunikációs csatornákra tudnak támaszkodni, s ezért mondanivalójuk nehezen talál célba. Éppen ezért taglétszámáról is nagyon bizonytalan információk állnak rendelkezésre (kb. 2000 tagja van). 2012 őszén a KSZ társelnöke, az MSZP országgyűlési képviselője, Nyakó István január 1-től még a munkabeszüntetést is

234 Munkások Újságja. 2012. február 23. 12. szám

235 Munkások Újsága 2012. augusztus 2. 15. szám

kilátásba helyezte, ha az őszi parlamenti ülésszak során, a költségvetési vitában nem sikerül elfogadtatni a KSZ ötpontos javaslatcsomagját.

A Közmunkás Szakszervezet és a Munkát, Kenyeret, Tisztességes Béreket Egyesület 2013-ban is elindította – január 18-án került bejelentésre – a „Munkát és kenyeret" elnevezésű, és a köznyelvben éhségmenetként ismertté vált demonstrációját, mely azonban erőteljesen politikai színezetet kapott azzal, hogy az MSZP mellé állt, sőt aktívan részt vállalt mind a szervezésben, mind a lebonyolításban, illetve a párt több tagja is csatlakozott magához a menethez.

A többi ellenzéki tömörülés közül az LMP és a Párbeszéd Magyarországért támogatta az éhségmenet újbóli megrendezését. Mindkét párt közleményt is adott ki, melyben hangsúlyozzák szolidaritásukat, sőt a Párbeszéd Magyarországért több tagja is csatlakozott az ország számos pontján az éhségmenethez. A híradások szerint a Munkásképviselet Alapítvány, az Autonóm Szakszervezetek Szövetsége, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége és a Vasas Szakszervezeti Szövetség szolidaritását és támogatását fejezte ki a közmunkásokkal, akik kb. 1500 főt számláltak, amikor az Alkotás utcai gyülekezőhelyre értek.[236]

Mindkét megmozdulás címzettjei a döntéshozó honatyák voltak, s mindkét esetben petíciót nyújtottak át követeléseikről. 2013-ban az Országgyűlés alelnökének, a szocialista Ujhelyi Istvánnak adták át követeléseiket.[237]

4. 6 Az éhséggyaloglás akciói, a mozgalom repertoárja, eszközei

A modernkori éhséggyaloglás – a korábban felsorolt történelmi előzményei ellenére – új típusú tiltakozási forma, mely azonban számos hagyományos elemet is felsorakoztat. Nem konvencionális mozgalom, hiszen tartalmát illetően mind a két hazai, mind az Európa-szerte lebonyolításra kerülő hasonló megmozdulások erőteljesen különböznek elődjeiktől. Már maga a fogalom is érdekes, hiszen átvitt értelme van. Az éhségmenet kifejezés nem arra utal, hogy a résztvevők koplalni fognak, hanem egyfajta szolidaritás azokkal az emberekkel, akik a kormány politikájának köszönhetően egyre inkább leszakadnak, akiknek a számára a visszatérés lehetősége egyre távolabb kerül, és a Robert Castell által kiileszkedésként leírt folyamat visszafordíthatatlanná vá-

236 HVG (2013) Éhségmenet politikusokkal. 2013. február 9./6. szám 85.

237 Éhségmenet – hivatalos oldal (2013) https://www.Facebook.com/ehsegmenet2013

lik. Az éhséggyaloglás tehát a társadalmi szolidaritáson alapul. A 2012-es megmozdulás spontán indíttatású volt, azonban nagyon hamar párttámogatásúvá válva, szervezettsége nőtt, hiszen a tiltakozók anyagi és erkölcsi támogatást kaptak a legnagyobb ellenzéki párttól. Mire a menet elindult, pontosan lehetett tudni, hogy milyen útvonalon fognak haladni, hol lesznek a pihenők, hol tölthetik az éjszakát, hol esznek, hol és milyen módon szólalhatnak fel és tájékoztathatják a külső szemlélőket és mikor érnek fel Budapestre. A 2013-as már az előző évi megmozdulásból kinőtt formális szervezetek felhívására szerveződött, a spontaneitás eltűnik, alapos előkészítés előzi meg, lehet tudni, hogy milyen helyszínekről és mikor fognak indulni a csoportok, mikor csatlakozik a menet egyik szárnya a másikhoz. Megtervezik az egy nap megtett távolságokat, kijelölik a pihenőhelyek állomásait és időzítik, hogy a Budapestre érkezés a tavaszi parlamenti ülésszak első napja (utóbbi a 2012-es megmozduláson is így volt). Sajátossága a megmozdulásnak, hogy mind a 12 menetnek megvan a biztos magja, de közben rövidebb-hosszabb ideig mások is csatlakozhatnak, résztávolság megtételével is kifejezésre juttatható a szolidaritás. Az éhséggyaloglások módszertana szerint a menet a Parlament épületéig ment, ahol petíciót nyújtottak át a honatyáknak, mely 7 pontba szedett fő követeléseiket tartalmazta. (4. 3 fejezet)

Mindkét éhséggyaloglás konfrontatív jellegűnek tekinthető, amennyiben az aktivisták fő célja a döntéshozók intézkedéseivel szembeni ellentétes érdekeik kifejezésre juttatása, követeléseik nyomatékosítása, s az, hogy a problémákkal való szembesítés után nyomást gyakoroljanak a hatalomban lévőkre. Eszközeik egy része hagyományosnak mondható. Ilyen maga az egyéni helyett a kollektív tiltakozás választása, a plakátok, transzparensek, molinók, zászlók, figyelemfelkeltő feliratokkal, rövid szlogenekkel, felhívásokkal, petícióval. Ezen eszköztár azért is konvencionális, mert ezekkel együtt számos, a múlthoz kötődő szimbólum is megjelenik. Ilyen maga a mozgalom elnevezése: Munkát, kenyeret!, mely hazánkban a két világháború közötti időszak munkástüntetéseinek fő jelszava, s mely a felvonulók transzparensein a leggyakrabban látott felirat volt. Mind a menet honlapján, mind a zászlókon visszatérő szimbolika a Bíró Mihály nevéhez köthető 1911-ben elkészült Népszava plakát Kalapácsos Munkása volt, mely a Tanácsköztársaság idején az 1919. május 1-i ünnepségek politikai plakátjain is visszaköszönt. A tiltakozók a modern kor eszközei közül a közösségi portálokat használták, honlap-

juk is a Facebook oldalán volt elérhető (https://www.Facebook.com/ehsegmenet2013), melyen a leggyorsabban lehetett közvetíteni a történéseket, s a „like-olásokkal" (számuk 10 750) szimpatizánsok gyűjtésére, valamint hozzászólásokra is kiválóan alkalmas volt.

A figyelemfelhívás kevésbé finom eszközeivel is találkozhatunk, melyek célja a másik fél lejáratása, s közben láthatóvá válik, hogy milyen retorikát alkalmaztak a felek. Ezek közül nagy nyilvánosságot kapott a miskolci tiltakozók által a miniszterelnök úrnak vitt tükör, melyet az igazság tükreként definiáltak, s nem csak a szó átvitt értelmében, de valóban tükröt kívántak tartani Orbán Viktor elé. Talán ennél is nagyobb visszhangja lett annak a molinóháborúnak, ami a kormánypárt és a gyaloglók között kialakult. Ennek első lépéseként Mezőkövesden kerültek ki a főtérre – „Hozd vissza az eltűnt lapátot!!", „MSZP: hatalomÉHSÉGmenet", „A munkát keresd, ne a balhét", „MSZP = CIRKUSZ", „FIDESZ = MUNKA," felirattal molinók a főtérre, ahova a felvonulók kértek területfoglalási engedélyt. Folytatásként a Civil Összefogás Fóruma az éhségmenet érkezése előtt egy „Köszöntjük a szoci hataloméhség menetét" feliratú molinót feszített ki a Kossuth téren, melyre válaszként a Milla aktivistái óriásmolinót próbáltak kihelyezni „Az ország házon kívül van!!!" felirattal. Az Országgyűlés Hivatala azonban „hozzájárulás nélküli közterület használatért" 107 ezer forint megfizetésére kötelezte a Milla-aktivistákat.[238]

4. 7 Az éhséggyaloglások eredményessége, hatása

Az új politikai mozgalmak közé tartozó éhséggyaloglás a kollektív elégedetlenség kifejezésre juttatása, mely törvényes keretek között végrehajtott figyelemfelhívó akció és a modernkori tiltakozás egyik eszköze, habár nem csak a szembenállás kifejezésére szolgálhat. A fejlett jóléti államokban, az Egyesült Államokban, Németországban az éhségmenetek valamilyen jó cél érdekében és támogatására pénzgyűjtés céljából indulnak. Németországban például a Maliban történő véres konfliktusok miatt otthonaikból elmenekült tömegek pénzbeli támogatására hívta fel az országban élő katolikus érzelmű emberek figyelmét. De gyűjtöttek a

238 HVG (2013) Molinók csatája, 2013. február 23. /8. szám 13.

Bolíviában található Monteaguo településen lévő katasztrofális állapotok között működő iskola felújítására is. Az USA-ban pedig évente többször megrendezik az ún. „hunger walk"-ot, vagy „hunger run"-t, mely során a tehetősebb, vagy csupán segíteni vágyó emberek városszerte összegyűlnek és s futás/séta közben adományokat gyűjtenek a szegények, éhezők számára. Több tucat szervezet koordinálja az eseményeket, nemcsak amerikai földre, de egyházi kötelékekben afrikai célállomásokra is gyűjtenek ételt.

A vizsgált hazai éhséggyaloglások azonban ezektől eltérően politikai tiltakozó akciók a kormányzat szociális feszültségeket okozó intézkedései ellen. A törvényesség keretei között maradó mozgalom jelentősége a kollektív tevékenységben rejlik, a hasonló problémákkal küzdők összefogása adja meg erejét és biztosítja nagyobb hatékonyságát. A kezdetei egyéni, civil szerveződésből hamar olyan mozgalommá vált, melynek lebonyolításában formális politikai szervezetek is részt vettek, illetve ellenzéki pártok támogatását is elnyerte. Vitatható, hogy ha egy ilyen alulról induló kezdeményezés mögé a politika is felsorakozik, az pozitív, vagy éppen negatív hatással bír-e az eredményességre. Hazánkban a döntéshozók a mozgalmat azonosították az MSZP-vel, s ez a kormány- illetve ellenzéki párt ellentétévé degradálta a küzdelmet. Ugyanakkor az is kérdéses, hogy a politikai támogatás nélkül, mennyire lett volna képes a szervezettségre az éhségmenet. Tény, hogy a közmunkások népes tábora fontos hatalompolitikai kérdéssé vált, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy a mintegy 150 ezer főnyi közmunkás és családtagjaik kire fognak szavazni. Megnyerésük mindkét félnek érdeke. Az éhségmenet eredményességére sem lehet egyértelmű választ adni. Bár a kormányzat nem

teljesítette követeléseiket, mégis magukra, nehézségeikre irányították az emberek és a döntéshozók figyelmét, ami a társadalom szociális érzékenységét, szolidaritását teszi próbára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Kormány 390/2012. (XII. 20.) Korm. rendelete a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról. Magyar Közlöny 2012. évi 175. szám

A Kormány 421/2012. (XII. 29.) Korm. rendelete a közfoglalkoztatással összefüggésben egyes kormányrendeletek módosításáról. Magyar Közlöny 2012. évi 183.. szám;

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 35.§(4);

BÁCSVÁN László: *Anarchizmus és új társadalmi mozgalmak Magyarországon*. http://www.communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/cikkek/bacsvanl/anarchia.htm;

BLÜHDORN, Ingolfur (2006) *Self-Experience in the Theme Park of Radical Action? Social Movements and Political Articulation in the Late-Modern Condition*. European Journal of Social Theory, vol. 9. (2006) no. 1. 23–42.;

BOZÓKI András – SÜKÖSD Miklós (1991): *Posztindusztrializmus és posztmaterializmus: új társadalmi mozgalmak a posztmodern korszakban*. In: Gyurgyák János (szerk.) *Anarchizmus. Modern Ideológiák*. Századvég Kiadó, Budapest;

BUECHLER, Steven M. (2000): *Social movements in advanced capitalism. The political Economy and cultural construction of social activism*. Oxford, Oxford University Press;

CASTELL, Robert (1991): *A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiileszkedés" pokoljárása*. *Esély*, 1993, 3. sz. 3–23.

CROSSLEY, Nick (2002): *Making Sense of Social Movements*. Open University Press, Buckingham,

JOHNSON, David B. (1999): *A közösségi döntések elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó;

DEUTSCH, Karl W. (1973): *Politische Kybernetik*. Modelle und Perspektiven. Rombach Verlag kg. Freiburg;

DIETER, Rucht – OHLEMACHER, Thomas (1992): *Protest Event Data: Collection Uses, Perspectives*. In: Mario Dyani – Ron Eyerman (eds.) 1992. *Studying Collective Action*. London;

DOBSON, Matt (2011): *Hunger marches - When the unemployed fought back*. http://www.socialistparty.org.uk/articles/12991

Éhségmenet – hivatalos oldal (2013): https://www.Facebook.com/ehsegmenet2013

FERGE Zsuzsa (2012): *Prekariátus Magyarországon. Beszélgetés Ferge Zsuzsával*. In: *Fordulat*, 2012. No. 19. 116-129.

FERGE Zsuzsa (2012): *Kiút honnan - hová?* In: *Márczius Tizenötödike*. 2012. március 15.

GREENE, Julia: *The National Unemployed Workers' Movement and Popular Protest in Britain 1920-39*. In: International Labor and Working-Class History / Volume 30 / Fall 1986. 94-102.

INGLEHART, Ronald (1977): *The Silent Revolution*. Princeton, Princenton University Press,

JENKINS, J. Craig (1995): Social Movements, Political Representation, and the State: An Agenda and Comparative Framework. In: J. Craig Jenkins - Bert Klandermans (ed): *The Politics of Social Protest*. London, University College London Press;

JOHNSON, David B. (1999): *A közösségi döntések elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó, 172.

HABERMAS, Jürgen (1982): *Új társadalmi mozgalmak*. Világosság, 23. évf. (1982) 2. sz. 121–123.

HIRSCHMAN, Albert O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Budapest, Osiris Kiadó;

HVG (2013): Éhségmenet politikusokkal. 2013. február 9./6. szám 85.

HVG (2013): Molinók csatája, 2013. február 23. /8. szám 13.

KSH (2013): Szegénység, lakáskörülmények, lakókörnyezet 2012. Statisztikai Tükör. VII: évf. 33. sz.

KSH (2013): Létminimum 2012. Statisztikai Tükör, VII. évf. 53. sz.

KSH (2011): Létminimum 2010.

KSH (2013): Enyhén csökkent a munkanélküliség. Munkanélküliség 2013. április – június. Gyorstájékoztató. 113.

LARAñA, Enrique – HOHSTON, Hank – GUSFIELD Joseph (eds.) (1995): *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia;

LASKOVITY J. Ervin (2013): *Prekariátus, a létbizonytalanság osztálya. Kiszorult helyzetben*. In: HVG, 2013.No. 34. 44-45.

McADAM, Doug (1982): *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970* Chicago, University of Chicago Press,

MELUCCI, Alberto (1980): *The New Social Movements: A Theoretical Approach*. Social Science Information, Vol. 19. (1980) 199–226.;

Munkások Újságja. 2012. február 23. 12. szám

Munkások Újsága 2012. augusztus 2. 15. szám

Népszava: Közmunkás-tüntetés: három nagy éhségmenet kígyózik Budapest felé. http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=616159

OFFE, Claus (1997): A munkaerőpiac jövője. In: Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest. 419-430.

STANDING, Guy (2012): *Prekariátus. Lakosokból állampolgárok?* In: *Fordulat*, 2012. No. 19. 28-51.

SZABÓ Andrea (1998): A politikai tiltakozás elemzésének módszere. Politikatudományi Szemle. 1998. 3. sz. 111-125.

SZABÓ Máté: Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon. *Ifjúsági Szemle*, 1986/6.

SZABÓ Máté: Politikai tiltakozás, mint az új politikai kultúra eleme: Magyarország, Szlovénia, Szlovákia. http://www.mtapti.hu/mszt/19953/szabo.htm

SZALAI Júlia (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországán. *Szociológiai Szemle,* 2002, 4. sz. 34–50.

PERÉNYI József – Dolmányos István (1978): *Szovjetunió története I*. Tankönyvkiadó, Budapest,

RÁNKI György (szerk.) (1976): *Magyarország története* 1918-1945. Akadémiai Kiadó, Budapest;

RAWLS, John (1997): *Az igazságosság elmélete* Budapest, Osiris Kiadó;

RASCHKE, Joachim (1985): Soziale Bewegungen. Campus/Frankfurt am Main Rucht, Dieter (ed.) 1991. Research on Social Movements. Frankfurt am Main, 274-377.;

RUUD Koopmans (1998): The Use of Protest Event Data in Comparative Research: Cross-National Comparability, Sampling Methods and Robustness" In: Dieter Rucht, Ruud Koopmans, Friedhelm Neidhardt (eds.): *Acts of Dissent New Developments in the Study of Protest* Berlin, Sigma,

RUCHT, Dieter –OHLEMACHER, Thomas (1992): Protest Event Data: Collection Uses, Perspectives. In: Mario Dyani – Ron Eyerman (eds.) 1992. *Studying Collective Action*. London

TARROW, Sidney – McADAM, Doug (2005): Scale Shift in Transnational Contention. In: Tarrow, Sidney –Donatella della Porta (ed.): *Transnational Protest & Global Activism*. New York, Rowman & Littlefield Publishers, INC, 127-131.

TARROW, Sidney (1989): *Democracy and Disorder Protest and Politics in Italy 1965-1975* Oxford, Clarendon Press;

TÁRKI (2013): Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban.* TÁRKI Monitor Jelentések 2012.

TILLY, Charles (1984): Social Movements and National Politics. In: Charles Bright, Susan Harding (ed): *Statemaking and Social Movements: essays in history and theory* Ann Arbor, University of Michigan Press

KONFLIKTUSOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN: A KAMATTARTOZÁST FELHALMOZÓK MOZGALMA

Szokoli Erzsébet

„Lewis Coser szerint **a konfliktus** a társadalom normális és funkcionális összetevője, a csoportformálódás és csoportműködés lényeges eleme. A konfliktus mindig célhoz kapcsolódik, valamit el akar érni az egyén, a csoport a konfliktussal. … A konfliktusok között a társadalmi konfliktusok a források szűkössége miatt keletkeznek, és az eltérő társadalmi csoportok és rétegek eltérő struktúrájából fakadóan eltérő politikai érdekeket öltenek. A csoportok azonos osztályérdekén túl a státuscsoportok érdekei eltérőek lehetnek. A konfliktusok forrása lehet a társadalmi mobilitás megakadása, a csoportok lecsúszása, amely konfliktust és társadalmi változás iránti igényt eredményezhet. Napjainkban a depriváció nem annyira abszolút (élelem, megélhetés, ruházkodás, lakás), mint inkább relatív (az egyén vagy csoport más csoporthoz képest rosszabb helyzetűnek érzi magát), másoknak jobban megy, valamilyen státuszt elvesztett. A konfliktusokba az egyének anyagi és érzelmi forrásokat is belevisznek. ”[1]

A kamattartozást felhalmozók mozgalma feltételezhetően az adóssággal érintett csoportok előre nem várt anyagi lecsúszása, létbizonytalansága miatt erősödött az elmúlt esztendők során.

A társadalmi **jól-lét** fogalma több tényezőt is magában foglal, így az anyagi életkörülményeket, az egészség, az oktatás, az egyéni aktivitások szempontjait, a politikai érdekérvényesítés biztosítását, a megfelelő kormányzást, a társadalmi kapcsolatrendszerek kialakítását, a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok védelmét, a társadalmi bizonytalanságok enyhítésének a dimenzióit.

Az elhúzódó gazdasági válság különösen érzékenyen érinti a fejlődő kisméretű és nyitott gazdaságokat (mint Magyarország) a gazdasági recesszió következményei, a társadalmi hatások is nagyon intenzívek. A leghátrányosabb helyzetű csoportok egyébként is hiányos forrásai még inkább beszűkültek, már-már mindennapi társadalmi

1 Hervainé 2013

részvételüket kockáztatva. Gazdasági ellehetetlenülésükkel, társadalmi periferizálódásukkal (bűnbakká válás) már a korábbi szintem sem képesek a társadalom szövetéhez kapcsolódni, amelynek figyelmeztető jelei már láthatók (erőszakos megnyilvánulások, nyílt rasszizmus, szélsőséges politikai erők megerősödése, nők veszélyeztetettsége, kistelepülések gettósodása, stb.). Ezért nélkülözhetetlen cél a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi problémáinak definiálása, a problémák egymással való kapcsolatának feltárása, és a jelenségek azonosíthatóságának a biztosítása. Így végeredményképpen egy olyan módszertant kapunk, amely egységesen használható, indikátorain keresztül (egyfajta „stressz-tesztként") lehetővé teszi a problémák azonosítását és a megoldások kidolgozását.

A komplex megközelítés alapján a városok, várostérségek versenyképessége több szempontból értelmezhető: egyrészt a gazdasági versenyképességi szempontok, ennek keretében a termelékenységi, jövedelmi, foglalkoztatási sajátosságok, illetve az egyes gazdasági ágak kiemelt szerepei alapján, másrészt a gazdasági szempontokhoz kapcsolódó társadalmi tényezők, a kutatás-fejlesztés, az oktatás, a humán erőforrások, az intézmény-ellátottság, a regionális, a hálózati együttműködések, a civil aktivitás, a gazdasági szereplők helyi beágyazottsága szerint. A társadalmi versenyképesség lényeges dimenzióit adják a térbeli, társadalmi egyenlőtlenségek jellegzetességei, a társadalmi konfliktusok sajátosságai, a társadalmi egyenlőtlenségek és a konfliktusok kezelése, továbbá a civil társadalmi szervezetek fejlettsége és társadalmi támogatottsága, a lakóhelyi körülmények, a helyi szolgáltatások, a lakóhelyi viszonyokkal való elégedettségek.[2]

A társadalom jól-léte úgy fogalmazható meg, hogy a társadalom menynyiben képes a csoport tagjainak alapvető igényeit kielégíteni egy dinamikusan változó környezetben. A társadalmi jól-lét magasabb szintje egyben azt is jelenti, hogy a társadalom tagjai nagyobb mértékben képesek a megváltozott körülményekre reagálni. A társadalmi jól-lét normatív és szintetikus fogalom, amely magában foglalja az egyének különböző szintű, de a legalacsonyabb szinten is méltányos megélhetését, a jövedelemhez, a közszolgáltatásokhoz, ebben közbiztonsághoz való hozzáférési lehetőségeit. A társadalmi jól-lét fogalmának normatív dimenziója szerint a jól-lét kívánatos mértékét biztosító társadalom inkluzív, törekszik a szeg-

2 Baranyai – Baráth, 2009

regáció minden formájának mérséklésére és garantálja a beleszólás, a képviselet jogát, ebben az értelemben megköveteli a jó kormányzás gyakorlatát is.[3]

Élethelyzetek hatása a szubjektív jólétre: A hivatalos, szakértői megközelítés, megfogalmazás, a kutatás széles köre az objektív jól-létre fókuszál.

Kocsis Tamás 2010-ben a Közgazdasági Szemlében megjelent írásában fejtegeti, hogy az egyén gazdasági aktivitása önmagában nem határozhatja meg a boldogság érzetet, elégedettség érzetet, mivel számos szubjektív elem – pszichológiai, kulturális, magatartásbeli – is befolyással van rá.

Virovácz Péter (2013) szerint az emberek elégedettsége, boldogsága valamint az emberi lét társadalmi aspektusai határozzák meg a jól-létet. Alternatív mutató a társadalom szociális helyzete, azaz a társadalmat alkotó egyének szociális helyzete. Nyolc életminőségi tényezőt sorol fel, melyből a kamattartozást felhalmozók esetében az anyagi életszínvonal (jövedelem, vagyon) valamint a személyes és gazdasági anyagi biztonság hangsúlyos.

A rendszerváltást követően kialakuló **egyenlőtlen helyzetek**, a források, főként az információk egyenlőtlen elosztása, az esetenként szűk kört/köröket érintő privatizáció lehetősége megnövelte a távolságot a társadalom egyes csoportjai között. Mára szakadék tátong a magyar társadalom legszegényebb csoportjai és a „felső tízezer" között.

A mindennapok segítő tevékenysége, a személyes segítő kapcsolatok során, mint szociális munkás[4] egyre többször találkozom az egyének, családok, csoportok belső feszültségével, melyek feldolgozatlanok, kumulálódnak. Okként - mint egyenlőtlenségi forrás - megjelenik a „nyitott világ", melynek eszköze a média, az internet és a személyes élmények, melyek lehetőségek a különbözőségek láttatására. A különbözőségek,

3 Szirmai 2013

4 Szociális munkás: professzionális segítő tevékenységet folytató szakember. Egyének, családok, csoportok, közösségek számára nyújt, jelentős részben önkéntes együttműködés során segítséget. Az utóbbi években jelentős mértékben megváltozott a szolgáltatást felkeresők köre. Míg a rendszerváltást követően elsősorban a munkanélküliség okozta kilátástalanság volt jellemző, majd megjelentek az anyagi problémák miatt felhalmozódott díjhátralékok miatt az adósságkezelést igénybevevők.

egyenlőtlenségek, igazságtalanságok okozta feszültségek oldására jó eszköznek bizonyult a reklámokkal széles körben ismertté tett és relatíve könnyen hozzáférhető hitelek köre is. Oblath Gábor – Palócz Éva a 2012-es Társadalmi Riportban – Sérülékeny gazdaság: sérülékeny állam, sérülékeny háztartások – összefoglalóan ír a háztartások devizahitelezéséről: "A háztartások megtakarítói magatartása az elmúlt évtizedekben csak részben követte a gazdaságpolitika kanyarait. A 2002–2008 közötti időszakot mindvégig alacsony megtakarítások jellemezték: akkor is, amikor nagyon gyorsan növekedtek a jövedelmek, ...2002 és 2003 között a nettó reáljövedelmek 13,6%-kal illetve 9,2%-kal emelkedtek, a nettó reáljövedelmek 6% körüli ütemben nőttek, és a „jóléti rendszerváltás programja" (minimálbér adómentessé tétele, 50%-os béremelés a közszektorban, illetve 13. havi nyugdíj fokozatos bevezetése) a szociális gondoskodás kiterjesztését sugallta, ami a megtakarítások leépüléséhez vezetett."

A 2006-os parlamenti választásokkor a jövedelemnövelő gazdaságpolitika már nem volt tovább fenntartható. Ugyanakkor „a fogyasztás „szelleme" már kint volt a palackból, és a háztartások megcsappant vásárlóerejüket hitelek felvételével pótolták. Ennek a lehetőségét az olcsónak tűnő és egyre enyhébb feltételekkel kínált devizahitelek teremtették meg."[5]

A háztartások **eladósodás**át, a **devizahitelek** számának növekedését több gazdasági, gazdaságpolitikai intézkedés is erősítette. A 2008-as gazdasági világválságot megelőző években, a magyar bankok és pénzintézetek is számos olyan intézkedést hoztak, amelyek lehetővé tették a lakosságnak, hogy viszonylag könnyen és gyorsan jusson banki lakáshitelhez.

A magánszektor – egyének, családok – azaz a háztartások esetében a nagyarányú deviza adósságnak több oka valószínűsíthető. A háztartási devizaadósság a lakáshitelek mellett a nagyarányú szabad felhasználású hitelekből tevődött össze. Az ingatlanvásárláshoz köthető deviza adósság felhalmozódását a háztartások esetében jelentős mértékben meghatározta, hogy 2000-ben az új lakások építésére vonatkozóan állami támogatást vezettek be, melyet a használt lakásokra is kiterjesztettek 2002-ben, lényegében szinte azonos feltételekkel, mint új lakások esetén

5 Oblath-Palócz 2012. 104.o.

ben. 2001-ben törvényi szinten lehetővé tették a devizában felvett, illetve devizaárfolyamhoz kötött hitelfelvételt.

Kiemelkedő volt a lakáshitelezés szempontjából a 2003-as év, amikor is az előző évhez képest megduplázódott a lakáscélú hitelfelvételek nagysága 992 milliárd forintról, 1437 milliárd forintra nőtt. Ennek oka, hogy ebben az évben az állam jelentős kamattámogatást is nyújtott. Jól látszik azonban, hogy a gazdasági világválság hatására több mint harmadára esett vissza a lakáscélú hiteltámogatások mennyisége. A KSH becslése szerint 2011-ben megközelítőleg 1millió 900 ezer főt - tehát minden ötödik magyar embert – érintett a lakáshitelezés problémája (KSH, 2011).

1.) Nettó adósságállomány alakulása a magánszektorban:

Év	Adósság nagysága (Milliárd euro)
2000	7,2
2001	5,5
2002	4,1
2003	7,5
2004	9,5
2005	14,1
2006	16,8
2007	24,1
2008	39,9
2009	36,6
2010	34,6
2011	29,5

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 2011 – saját készítés

2.) Jelzáloghitellel rendelkező gyermekes és gyermektelen háztartások száma és aránya, 2011

Hiteltípus és a háztartások gyerekszáma	Lakáscélú jelzáloghitellel rendelkező háztartások		Nem lakás célú jelzáloghitellel rendelkező háztartások	
	száma	aránya %	száma	aránya %
Deviza hitelesek	287 172	7,6	110 898	2,9
Gyermekes családok összesen	198 304	13,6	72 578	5,0
Egy gyermekes	77 083	11,4	31 600	4,7
Két gyermekes	86 940	15,9	26 374	4,8
Három vagy több gyermekes	34 281	14,08	14 583	6,3
Gyermektelen háztartások	88 868	3,8	38 320	1,6
Forint hitelesek	289 039	7,6	37 537	1,0
Gyermekes családok összesen	193 246	13,3	21 688	1,5
Egy gyermekes	73 330	10,08	11 034	1,6
Két gyermekes	85 307	12,6	8 826	1,6
Három vagy több gyermekes	34 609	5,1	1 828	0,8
Gyermektelen háztartások	95 793	4,1	15 849	0,7

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 2011

Az adatok jól szemléltetik a fentebb már leírtakat, miszerint a kedvezőnek vélt deviza alapú hitel felvétele, a gyors és látványos fejlődés lehetősége megnövelte a nem lakás célú, ám jelzálog alapú hitelek felvételét. Ezt a növekedési ütemet erősítette, hogy a forint hitelek kamata 2003-ban már kétszámjegyű volt, a devizahitelek olcsónak és kockázatmentesnek tűntek még egy 10-15%-os forintleértékelődés mellett is. Az összes háztarás számához – 3,8 millió – viszonyítottan a devizaalapú hitellel rendelkező háztartások aránya alacsonynak tűnik, ugyanakkor a háztartás összetételét is figyelembe véve már jelentős az érintettek száma. Hosszú ideig nem volt érzékelhető probléma, nem volt központi kérdés, hogy az árfolyamkockázat mellett milyen egyéb problémák jelentkezhetnek majd. Ma már ismert, hogy a lejárati kockázat is növeli az adósok gondjait. „A bankok rövidlejáratú devizaforrásokból fedezték a hosszú lejáratú forint kihelyezéseket… mind a kamat-, mind az árfolyamkockázatot az ügyfelekre terhelték.”[6]

6 Oblath-Palócz 2012 106.o.

3.) Törlesztési gondokkal küzdő jelzáloghitelesek száma és aránya gyerekszám szerint az összes hiteles százalékában, 2011

Hiteltípus és a háztartások gyerekszáma	Lakáscélú jelzáloghitellel rendelkező háztartások		Nem lakás célú jelzáloghitellel rendelkező háztartások	
	száma	aránya %	száma	aránya %
Deviza hitelesek	60531	21,1	31690	28,6
Gyermekes családok összesen	47029	23,7	24095	33,2
Egy gyermekes	17412	22,6	8948	28,3
Két gyermekes	20187	23,2	10098	38,3
Három vagy több gyermekes	9430	27,5	5049	34,6
Gyermektelen háztartások	13502	15,2	7595	19,8
Forint hitelesek	32725	11,3	3581	9,5
Gyermekes családok összesen	24782	12,8	1726	8,0
Egy gyermekes	8423	11,5	194	1,8
Két gyermekes	9026	10,6	1532	17,4
Három vagy több gyermekes	7333	21,2	--	--
Gyermektelen háztartások	7943	8,3	1855	11,7

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 2011

„2012-ben a pénzügyi intézmények 11671 hitelfedezetül szolgáló lakóingatlant jelöltek ki kényszerintézkedésre. Az év utolsó negyedévében a kényszerértékesítési kvóta alapját 112 286 lakás jelentette, azaz ennyi lakóingatlannal kapcsolatosan állt fenn legalább 90 napos törlesztési késedelem a korábban felvett devizaalapú jelzáloghitelekkel kapcsolatban."[7]

„A PSZÁF adatai szerint 115 ezer ember szerződését már felmondták a bankok – tehát gyakorlatilag vár rájuk a végrehajtó –, további 117 ezer lakossági hiteles pedig 90 napnál hosszabb ideje tartozik, tehát bármikor ebbe a kategóriába csúszhat. A kérdés az, hogy hányan tesznek valamit a végrehajtás ellen?"[8]

7 www.ksh.hu

8 https://www.facebook.com/Hiteltarsulas (2013. augusztus 28.)

Az évek során kialakult és mára komoly egzisztenciális problémát jelentő helyzet megoldása több szegmensű. Társadalmi és gazdasági kockázata sem elhanyagolható. Minden szereplőnek érdeke, hogy megoldást találjanak.

Az érintettek, az adósok civil kezdeményezése igen sokszínű. Mielőtt végig vennénk az érdekérvényesítésben részt vállaló jelentősebb szervezeteket, érdemes tisztázni, mit is jelent a civil, mint fogalom. Anthony Giddens szerint a civil társadalom védelmet nyújt az egyénnek.

A civil szférát szűkebb értelmezésben a politikai szférán kívüli önszerveződő közösségek alkotják, nem állami alapon működnek.[9]

A civil szféra feladata, hogy „öntevékeny érdekérvényesítéssel érvényre juttassa akaratát, befolyásolja az elitek hatalmi döntéseit".[10]

Krémer Balázs (2009) civil fogalom meghatározásainak egyike szerint a civil jog olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek kívül esnek az állam fennhatóságán, a jog formaságokat írhat elő, valamint a bíróságok révén a másképpen megoldhatatlannak tűnő vitákban, konfliktusokban léphet közbe, tehet igazságot. Napjainkra a helyzet megoldása érdekében többen egyéni beadványokkal fordultak bíróságokhoz, melyek döntései precedens értékkel bírhatnak, olyan folyamatokat indíthatnak el, melynek következményei beláthatatlanok.

A civil társadalom világában „az állampolgárok sajátos formális és informális csatornákon keresztül tevékenykednek autonóm célokat követve, önmagukat közösséggé szervezve s öntevékenyen szolgálva saját érdekeiket".[11]E megfogalmazás nagymértékben igaz a napjainkra kialakult helyzetre, ahol a devizaadósok közösségei saját érdekeik érvényre juttatása céljából szerveződnek.

Az adósság problémákkal küzdők szervezetei különböző időben és különböző támogatottsággal jöttek létre. Céljaik között szinte kivétel nélkül szerepel indokként a 2008-ban kirobbant világgazdasági, pénzügyi válság, valamint az annak következtében kialakult hazai devizaadósokat sújtó, kilátástalan helyzet.

A szervezetek elsődlegesen az együttműködésre törekszenek az érintett – adós, hitelező, döntéshozó/jogszabály alkotó - szereplőkkel, ugyan-

9 Böhm Antal 1999.

10 Bodács Emil 1999.

11 Böhm Antal 1999.

akkor szükség esetén határozottan fel kívánnak lépni ellenük. Sok szervezet személyes támogatást biztosít a válság miatt a hiteleket törleszteni nem tudók részére annak érdekében, hogy közösen találják meg a megoldást az átmeneti fizetésképtelenségre. Napjainkra körvonalazódni látszik az együttműködés a szervezetek között.

Az érdekérvényesítés szervezeteként az életre hívott csoportok, közösségek társaságokként, egyesületekként, civil társaságként, szövetségenként jegyeztették be magukat. Az internetes kereső oldalakon, valamint a Facebook közösségi oldalon több tucat, a témában érdekképviseletet vállaló található. A szervezetek web oldalainak elemzése mentén igyekszem a különböző csoportok tevékenységét bemutatni. A honlapelemzések során a szervezeti struktúra, célok megfogalmazása mellett a tagság jellemzőit kívánom bemutatni. A szervezet tevékenységének meghatározásakor az oldal aktualitását, valamint a facebook és média megjelenéseket figyeltem. A szervezetek alfabetikus sorrendben kerülnek bemutatásra.

Bankcsapda Érdekvédelmi Civil Szervezet – B.É.C.S.

Budapesti székhellyel 2012 decemberében létrejött szervezet, melynek célja a Magyar Köztársaság területén az egyesülettel kapcsolatba lépő fogyasztók érdekvédelme, a fogyasztóvédelem népszerűsítése, érdekvédelmi kapcsolatok létesítése és fejlesztése.

Az Egyesület alapvető feladatai közé sorolja a fogyasztói tudatosság színvonalának növelését, a tagok közös érdekeinek képviseletét és védelmét, szükség szerint az egyesületi tagok fogyasztói tevékenységének összehangolását, az információszerzést, továbbítást.

Az Egyesület tagjai természetes – felnőtt, büntetlen előéletű – és jogi személyek lehetnek, akik elfogadják az egyesület alapszabályát. A tagságról nem található az oldalon részletesebb információ.

Az Egyesület éves tagdíja 6.000,-Ft.

A szervezet az elmúlt közel háromnegyed éves tevékenysége során két alkalommal is levélben fordult az Európai Bizottsághoz.

Az oldalon június – augusztus közötti időszakban 16 sajtóanyag található, mely aktív média jelenlétet feltételez, a tájékoztatók száma az esztendőben meghaladja az ötvenet. Ehhez az aktivitáshoz hozzájárulhat az

is, hogy a civil szervezetek mellett elindult egy, a központi állam általi újabb segítségnyújtás kidolgozása is.

A honlapon sok hasznos információ mellett megtalálhatóak az Egyesület tagjainak beadványai, feljelentései. Az érdekvédelem nagy súlyban a banki adósságok területén van jelen, ott viszont széles hivatali stábot megkeresve végzik tevékenységüket.

Az együttműködő partnerek között azonban nincs még feltüntetve más, a területen tevékenykedő szervezet. 2013. augusztus 25-én vezetőjük bejelentette, hogy pártot alapítanak.

Banki Adósok Érdekvédelmi Szervezete

Az érdekvédelmi szervezet honlapja Kásler Árpád (elnök) honlapján található. A szervezet székhelye: 5711 Gyula, Fehér-Körös u. 69. Tevékenységét Magyarország területén látja el. A szervezet kiadásait tagdíjakból, támogatásokból, saját gazdálkodásából, pályázatokból fedezi.

Jogi személy. Az Egyesület céljai között szerepel a banki adósok, devizalapú hitellel rendelkező magánszemélyek, valamint vállalkozások érdekvédelme, képviselete.

Feladat továbbá az Egyesület tevékenységének széles körben történő megismertetése, közéleti szerepvállalás, együttműködés más társadalmi szervezetekkel. Akciók, rendezvények, konferenciák szervezése mellett civil közéleti klubok létrehozása és működtetése is cél. A kommunikáció terén a honlap mellett „nyomtatott média létrehozása és működtetése”.[12]

Kásler Árpád honlapján található a **Haza Nem Eladó Mozgalom** alapszabálya.

„A Mozgalom jelmondata az, hogy „Az élet törvényét semelyik másik törvény nem írhatja felül”. A Mozgalom mottója: „Győzni fogunk, mert olyan elképzelést képviselünk, amely egy közös céllá alakul át, ezért elpusztíthatatlan, valamint visszaadja az emberek önbecsülését, magabiztosságát és az önmegvalósítás reményét, társadalmi osztályoktól függetlenül.”A Mozgalom célja a Magyar Nemzet, Magyarország érdekeinek képviselete és védelme. Az ország és az emberek további kifosztásának azonnali leállítása. A Mozgalom minden jobbító tevékenységben részt vehet, lehet az szervezett szemétgyűjtés vagy akár árvízvédelmi

12 http://www.kaslerarpad.hu/_regisztralas/Alapszabaly_BAESZ.pdf (2013. augusztus 26.)

homokzsákhordástól kezdve politikai véleménynyilvánítás és formálás." A tevékenységet több síkon tervezik. A Mozgalomban tevékeny szerepet vállalók tisztségeket tölthetnek be, „kizárólag érdemi alapon". A Mozgalom tagjainak nincs tagdíjfizetési kötelezettsége, de a közös célok megvalósításához, mindenki, lehetőségeihez mérten hozzájárulhat.[13]

A honlapon számos cikk található. A látogatónak zavaró lehet azonban, hogy több szervezet számára ad felületet.

A közösségi oldalon, mely személyes oldala az alapítónak – Kásler Árpádnak - 2013. március 13.-án csatlakozott, közel hatezerötszázan kedvelik, megközelítően hétszázan beszélnek róla.

Az oldalon az aktivitás mértéke változó, havonta 5 – 15 hír, információ, videó kerül fel. A havi posztolás aktivitása változó.

Banki és Végrehajtási Károsultak Fogyasztóvédelmi Egyesülete

Az Egyesület 2011-ben alakult. Székhelye Révfülöp, működési területe Magyarország. Az Egyesület jogi személy, nonprofit szervezet. Közhasznúsági besorolása szerint nem közhasznú tevékenységeit nonprofit módon végzi. Feladatának tekinti az önhibájukból vagy önhibájukon kívül, fizetési nehézségek miatt kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, a pénzügyi rendszerben eladósodottak, fizetési kötelezettségüket teljesíteni nem tudók segítése. Támogatást kíván adni a pénzintézetekkel szembeni érdekérvényesítésben, a képviseltek szervezésében is.

A honlap számtalan, az érdekvédelem területéhez kapcsolódó linket is tartalmaz. Tevékenységei körében megtalálható az adósságmentésen túl a lakhatási lehetőségek megoldása is, melynek keretében számtalan racionális elem található, melynek megvalósításával lényegesen költséghatékonyabb lakhatás valósítható meg, mint az Ócsai lakópark megépítésével.

Másik pozitívuma az oldalnak, hogy megjelenik a mediáció mint módszer, sőt egy oldal erejéig az érintett csoporttal kapcsolatos pszichológiai folyamatok is bemutatásra kerülnek.

2012 októberében csatlakozott a közösségi hálóra – facebook – az ismertsége nagyon alacsony, mindössze 105 kedvelője van, melynek oka lehet a visszafogottság. Havi egy-két posztolás található csupán.

13 http://bankikarosultak.hu/images/alapszabaly.pdf (2013. augusztus 26.), http://kaslerarpad.hu/?p=3555 – letöltve: 2013. augusztus 28.

Devizaadósok Érdekvédelmi Szövetsége

A szövetséget 21 fő devizaadós alapította 2011.10.22-én, Budapesten az egyesülési törvény alapján. A szervezet bírósági bejegyzése 2012.01.24-én emelkedett jogerőre a Fővárosi Bíróság végzésével.

Taglétszámuk: 2013. 06. 26.-án

Regisztrált kölcsönszerződések száma:	**3177** db
Csatlakozott tagok száma:	**2552** fő
Facebook nyílt fórum tagok száma:	**2010** fő
Facebook jelfelvevők száma:	**503** fő
Rendes tagok száma:	**365** fő

Budapesti székhelyű társadalmi szervezet. Alapító okirat szerinti célja a „deviza-elszámolású kölcsönszerződést kötött magyar állampolgárok érdekvédelme, érdekérvényesítése percsoportok szervezésével és a percsoportokból alakuló pertársaságok szervezésével, azok tevékenységének koordinálásával. Feladatának tekinti a kölcsönszerződést kötött személyek felkutatását, a szövetség céljainak megismertetését, a csatlakozás lehetőségének felkínálását. Koordinációt vállal a percsoportok szervezésénél mind földrajzi, mind kölcsönforma szerint. Fórum lehetőséget biztosít a weboldalon. Kapcsolatokat szervez az internetes fórumon keresztül. Előadásokat tart, vitaüléseket, konferenciákat szervez.

Vállalkozási tevékenységet csak céljai elérése érdekében folytat. A nyilvánosságot a www.devizados.eu oldalon keresztül biztosítja.

A Szövetség tagjai lehetnek alapítók, rendes tagok valamint tiszteletbeli és pártoló tagok, a rendes tagok számára az éves tagdíj 12.000,-Ft, mely egy összegben, a jelentkezéskor fizetendő.

„Szubszidiaritás (!) az alapelvünk, azaz az öntevékenyég, amihez CSAK keretet és IRÁNYÍTÁST ad a szervezet, ezáltal a vezetés senki helyett semmit el nem végez, a tagdíjból nem részesül, nincs fizetett alkalmazott!

A tagdíj a hivatalos szervezeti működési feltételek fenntartására, úgymint költségtérítésre és a kommunikációra fordítódik."[14]

14 (http://www.devizaados.eu/index.php/taddij-befizetes letöltve: 2013. augusztus 28.)

„Fehér Kéményseprők" Országos [15]Társadalmi Szervezetek Szövetsége

A Fehér Kéményseprők" Országos Társadalmi Szervezetek Szövetsége, Szigetszentmiklóson, 2008. október 4. alakult, a következő alapítókkal:

A Magyar Családok Országos Szövetsége,
A Választópolgárok Szövetsége,
A Független Újságírók Szövetsége;
A Vagyonőrök és Biztonsági Őrök Érdekvédelmi Egyesülete;
A Lakóközösségek Egyesülete;
A Magyar Családok Világszövetsége.

Társadalmi szervezetként működik. A szövetség országos szinten végzi tevékenységnek, melynek jogi alapja az 1989. évi II. törvény, valamint a biztosított szabadságjogokkal.

Alapvető célja – programja szerint – „a magyar családok gazdasági, szociális, kulturális és erkölcsi gyarapodásának szolgálata, a családokon belüli és családok közötti emberi kapcsolatok erősítése, szakmai és szellemi értékek hasznosítása, valamint a közösségi tudat, a nemzedékek közötti összetartás, egymásra utaltság érzésének, a nők, a gyermekek és az idősek tiszteletének ápolása, a rászorultak gyámolítása".

A Fehér Kéményseprők – Országos Társadalmi Szervezetek Szövetségének kiemelkedő feladata a hitelkárosultak megmentése és a kilakoltatások törvénybe foglalt leállítása. Az ügyfélmegkeresések alapján szeretnének a segítségükre lenni azáltal, hogy a jogosan megszerzett tulajdonukból, egyetlen otthonukból ne lakoltathassák ki a válság miatt hitelt törleszteni nem tudó devizahiteleseket.

Véleményük szerint a pénz behajtására szakosodott gyanús cégek, faktoring és követeléskezelő behajtók nem a törvények alapján, vagyis jogtalanul, bűncselekményt elkövetve árvereznek el ingatlanokat, szereznek tulajdonjogot, és aljas, embertelen módon lakoltatják ki az adóst egyetlen otthonából adómentesen szerzett nyereségvágy ellenében.

Minden törvényes eszközt felhasználva, küzdünk a

1. korrupció
2. bankbűnözés
3. pénzügyi és csalás szintű bűnözés

15 A „Fehér Kéményseprők" weboldala napok óta elérhetetlen, így a szervezet bemutatkozó anyagának forrása a www.facebook.com

4. törvénytelen eszközökkel való visszaélés
5. törvénytelen árverezés
6. törvénytelen pénzbehajtás
7. jogtalan adómentes vagyonszerzési tevékenységek
8. bár listások még komolyabb kifosztásának VISSZASZORÍTÁSA érdekében!

Komoly hangsúlyt fektetnek a tisztaságra, a korrupciótól távol tartva magukat. A fehér szín megjelenése is ezt jelképezi.

A kéményseprők szó a nevünkben pedig azt szimbolizálja, amikor a kéményseprők nagyon komoly, egészség-, életvédelmi megelőző tevékenységet végeztek a múltban és a mai nap is.

Kéményseprő szó szimbolizálja azt is, hogy a koromtól, mocsoktól, korrupciótól meg kell szűrni a „világot" és azt követően újra szabad és kiegyensúlyozott, elnyomásoktól és a korrupciótól mentes társadalomban, szabad állampolgárként, szorongások nélkül élhet tovább minden MAGYAR CSALÁD.

„NEM kerülhetnek utcára a családok, gyermekek, NEM árverezhetnek jogtalanul!

NEM alakulhatnak olyan árverező cégek, ahol nem az ügyfél az első, hanem a csalás!

Fehér Kéményseprők „Országos Társadalmi Szervezetek Szövetsége a továbbiakban is minden eszközzel harcol a korrupció ellen! Folyamatos követői és segítői, jogi háttérrel rendelkező munkatársai segítségével egyre több „csatát" megnyerve képes tisztogatni a kormot, ott ahol erre szükség van!"

Legújabb támogatóik:
Anima Társadalmi és Kulturális Innovációs Egyesületet
Banki és Végrehajtási Károsultak Információs Irodája
Deviza-hitel Különbözet Károsultjainak Egyesület
Dél-zalai Civil Fórum Egyesületet
Igazságos Jogállamért Szövetség
Iustitia az igazság, kereskedelmi és szolgáltató centrum
Jogsegélyszolgálat
Kis Lord Alapítvány
Lakástulajdonosok Országos Érdekvédelmi Szervezete
Magyar Szociális Fórum
Mozgalom a Magyar Vállalkozásokért

Otthon és Érdekvédők Magyarországi Szövetsége
Pénzügyi Szervezetek Lakossági Felügyelője Egyesület
Rászorulók Érdekvédelmi Szervezete
Széchenyi Hitelszövetség
Szövetség az Emberiségért Mozgalom

Kérnek minden tisztességes és becsületes magyar állampolgárt, hogy a szövetség nehéz munkáját támogassák politikai, etnikai, vallási, és nemi hovatartozásra való tekintet nélkül.

A szervezet feladatának tekinti, hogy „kifejezze és képviselje a Fehér Kéményseprők Országos Társadalmi Szervezetek Szövetségének érdekeit az államhatalmi, államigazgatási, társadalmi fórumokon és a polgári mozgalmakban." Kapcsolatok kiépítésére törekszik céljai elérése érdekében önkormányzatokkal, pártokkal, társadalmi szervezetekkel, szakszervezetekkel és más érdekképviseleti szervekkel.

Tevékenységei között szerepel a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése, az emberi és állampolgári jogok védelme, a fogyasztóvédelem.

Megszerzett tapasztalatai révén törekszik egységes fellépéssel, véleményezéssel és javaslattétellel az Országgyűlés, a Kormány, a Minisztériumok, a Fogyasztóvédelmi hatóságok, az Önkormányzatok, a Képviselőtestületek és annak bizottságai felé, melynek érdekében rendszeres szakmai együttműködést kíván megvalósítani az Országgyűlés, a Kormány, a Minisztériumok, a Fogyasztóvédelmi hatóságok, az Önkormányzatok, a Képviselőtestületek és annak bizottságaival.

A szervezet hatékonyságának növelése érdekében rendszeres kapcsolattartásra törekszik a civil szférát segítő állami, önkormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetekkel, intézményekkel.

Szakmai hátteret kíván biztosítani a civil szervezeteket érintő helyi és országos határozatok, döntések előkészítéséhez és véleményezéséhez. Tagjai érdekében érdekképviseletet lát el.[16]

A Facebook-hoz 2012-ben csatlakozott és bár jelentős számú szervezetet sorol fel, mint támogató, az oldalon 300 körüli a kedvelők száma és tíz alatti a beszélnek róla megjegyzés.

16 https://www.facebook.com/feherkemenyseprok - letöltve: 2013. augusztus 29.

Hiteles Mozgalom

2011. február 19-én 6 magánszemély alapította Budapesten.

Alapítói a mozgalom létrehozásával célul tűzték ki, hogy „elősegítsék a probléma megismerését, különválasszák az előítéleteket a valóságtól, segítséget nyújtsanak a valós megoldások megtalálásában, kidolgozásában. Szeretnénk az érintettek véleményét összesíteni és a megoldásként felmerülő lehetőségeket véleményezni, velük megosztani."[17] Magukat civil társaságnak tartják.

Az alapítók önkéntes munkával segítenek áramoltatni az információkat a csoportokhoz és a csoportok között. Ők működtetik a Hiteles Mozgalom honlapját, a kimenő „hivatalos" anyagot egymással előzetesen egyeztetik. Az e-mail címet az Alapítók kezelik. Az országos médiával tartják a kapcsolatot.

A Hiteles Mozgalom minden érintett, minden érdeklődő számára nyitott, függetlenül párttagságtól, pártszimpátiától, vallástól, származástól. Különböző beállítottságú, temperamentumú személyek az alapítói, szervezői, támogatói. Szeretnék, ha közös céljaik elérése érdekében sikerülne a különböző pártokkal, szervezetekkel eredményes kapcsolatot kialakítani. Vallják, „mindenki a saját szimpátiája alapján" a „saját táborán" belül épít kapcsolatokat, elkerülve, hogy a „másik tábort" akarná lehetetlenné tenni.

Mozgalmukat szeretnék pártok, szervezetek befolyásolásától függetlenné tenni.

Stratégia céljaik:

Érdemi információk megosztása a hitelesek között.

Érzékelni a jelzáloghitellel rendelkezők valós helyzetét.

Figyelni a készülő kilakoltatásokat, és megakadályozni a törvénytelenségeket.

Ismertetni és véleményezni a kormány intézkedési terveit.

Reagálások a hitelezéssel, kilakoltatással kapcsolatos médiahírekre, publicitásokra.

Segíteni a bankokat az ügyfélbarát eljárási gyakorlat kialakításában.

Segítséget nyújtani az arra érdemes érdekvédelmi szervezeteknek.

Ismertté tenni a lakosság eladósodásának folyamatát, és az állami hivatalok, hatóságok szerepét, a bankok módszereit, a végrehajtók, behajtók visszaéléseit.

17 www.hitelesmozgalomeoldal.hu - letöltve: 2013. augusztus 26.

Elérni, hogy krízis esetén az érintett magyar állampolgárok is állami segítséget kapjanak, hasonlóan, mint a pénzintézetek.

Támogatni az országgyűlési képviselők törvényhozási munkáját."[18]

Hitel Társulás

A szervezet 2011. október 4-én csatlakozott a facebook-hoz.

Céljuk között szerepel a „legjobb forinthitellel kitörni a FrankCsapdából". Mivel egységben az erő, az utunk a társulás. Három eszközünk van: a hiteleink, a megtakarításaink és a banki szolgáltatások igénybevétele. Mi ezekkel rendelkezünk, a bankok pedig ebből élnek. Ez így biztató előjel.

Civil kezdeményezés vagyunk. A szervezők mindent a szabadidejükben, a saját pénzükön működtetnek. Ezért fókuszáltaknak kell maradnunk. Mindennel foglalkoznunk kell, ami a cél felé vezet, és mindent mellőzni kell, ami más irányba mutat. Előre is elnézést kérek, ha nem tudunk majd minden bejegyzésre válaszolni, minden hiteles problémájára megoldást találni, minden panaszt meghallgatni. A feladatunk, hogy önerőből annyi megoldást találjunk, amennyit csak tudunk, és ezzel példát mutassunk másoknak. Ahogy Petőfi írja: „Habár fölűl a gálya, S alúl a víznek árja, Azért a víz az úr!" A Hiteltársulás akár vízválasztó is lehet a magyar közéletben. Tegyünk róla, rajtunk múlik! Üdv DGY" (Doubravszky György)[19] Nem található az alapító okirat, amely a társulás jogi státuszát, a csatlakozás lehetőségét megismerhetővé tenné. A közösségi oldalon a követők száma meghaladta a 10 000 főt, közel 700 beszél róla, ami szintén jelentős aktivitást bizonyít. Nagyszámú a média megjelenés, a tájékoztatás.

18 www.hitelesmozgalomeoldal.hu A weboldal néhány, a téma szempontjából fontos információkat tartalmazó oldalai még „feltöltés alatt" állnak.

19 https://www.facebook.com/Hiteltarsulas - letöltve: 2013. augusztus 27.

Koppány Csoport

„A Koppány Ott(Hon)védő csoport civilekből álló, önkéntes jellegű szerveződés. A tenni akaró emberek egy csoportba való tömörítése a célunk. hogy megvédjük magyar érdekeket és küzdjünk a hazugság politikája ellen.

Küldetés: Polgári engedetlenség és civil akciók, attakok. Olyan bátor emberek egységes fellépése a hátallóm ellen, akik akár egymás összeláncolásával, politikusok házai ellőtt véleménynyilvánítással is, a haza védelmére kelnek.

A „rendszerváltással" előidézett válságból már csak egy kivezető út maradt: a nyílt ellenállás. A Koppány Ott(Hon)védő csoport célja a jelenlegi rend, az intézményesült káosz felszámolása, és újjászervezni hazánk politikai, közéleti, gazdasági rendjét nemzeti gyökereink és eszményeink alapján, ahol jó magyarnak lenni. Utat akarunk építeni egy valódi, szociálisan érzékeny nemzeti kormánynak, ahol nem ellenségként kezelik a magyar tudatú polgárt, ahol a nemzeti adottságaink gazdasági és politikai potenciává minősülnek és megbecsülést váltanak ki a világ tisztességes felében."[20]

A csoport céljai elérése érdekében kész az együttműködésre más civil szervezetekkel. A közösségi oldalon történt regisztrációja – 2012. február 19. – óta aktív közösségi életet él, számtalan hírt, videót posztol, melyet témától függően tíz – ötven fő lájkol.

Magyar Szociális Fórum

2002-ben készített elvi nyilatkozatuk értelmében: „A Magyar Szociális Fórum az együttműködés fóruma egy szabadabb, igazságosabb, békésebb világért és egy demokratikusabb Magyarországért. A fórum részese annak a világméretű folyamatnak, amelyet a Szociális Világfórum és az Európai Szociális Fórum fémjelez, és a neoliberalizmus, a tőkés globalizáció meghaladására irányul. A Magyar Szociális Fórumot alkotó szervezetek és mozgalmak közös célja az ember kizsákmányolásától és a természet leigázásától mentes jövő. Olyan társadalmi valóság elérése,

20 https://www.facebook.com/koppanycsoport - letöltve: 2013. augusztus 26.

amely magába fogad, nem pedig kirekeszt, mérsékli a társadalmi egyenlőtlenségeket, nem pedig elmélyíti, nem az erősebbnek állít piedesztált, hanem a gyengébb megsegítésében, az elesett felemelésében, a közös boldogulásban látja az élet értelmét. A Magyar Szociális Fórum lehetségesnek tart egy másfajta erkölcsi rendet: a fenntartható fejlődésen alapuló, a természeti környezettel harmonikusan együttélő emberközpontú világot, és küzd érte.

A fórumban szerveződő mozgalmak és személyek a munka világa és az alkotó ember értékrendjéből indulnak ki, és arra törekszenek, hogy a magánérdekkel szemben a közérdeket illesse az elsőbbség: az élethez és a fennmaradáshoz, az emberi méltósághoz és a tisztességes megélhetéshez, a munkához, az egészséges élethez, a lakhatáshoz, a szociális védelemhez, az oktatáshoz és a neveléshez, az igazsághoz és a korrekt tájékoztatáshoz való jog váljék meghatározóvá. Legyen esélyegyenlőség és felfelé irányuló társadalmi mobilitás.

A fórumot alkotó magyar civil társadalom elutasít minden faji, nemi, vallási, kulturális, származási és egészségbeli megkülönböztetést. A szolidaritás szálait kívánja erősíteni az emberek között, és összefogni velük a közös célokért.

Céljait a fórum békés úton, demokratikus eszközökkel szeretné elérni. Elutasít terrorizmust és háborút egyaránt.

A fórumot életre hívó szervezetek meggyőződése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind pedig a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer szülessék, amelyikben az emberi jogok és a szabadságjogok teljes hatállyal érvényesülhetnek.

A fórum nyitva áll minden olyan társadalmi szervezet és személy előtt, amelyik, és aki a magáénak vallja a fenti célokat, vagy gazdagítani akarja őket, és kész tenni is valóra váltásukért. A fórum tevékenysége igen széleskörű. A honlapon található számláló szerint a látogatók száma havonta százezer körüli, az eddigi látogatószám meghaladja az egymillió-kétszázezret. Közszereplésük gyakori, általában a kilakoltatások alkalmával lépnek fel más otthonvédő szervezetekkel közös akciókban." Facebook oldaluk oldalát 25 ember kedveli. Információt, híreket azonban nem tartalmaz az oldaluk.

Nemzeti Civil Kontroll

„A Nemzeti Civil Kontroll (NCK p.j.m.) egy fokozatosan és dinamikusan fejlődő, zárt adatvédelmű, széleskörű baráti közösség. Polgárjogi Mozgalmunk elsősorban a pártoktól független, egyként gondolkodó aktív baráti társaságok, valamint szintén pártfüggetlen, de a Magyarság és a nemzeti értékek iránt elkötelezett civilek csoportjaiból épül fel."

A mozgalom alapítója Navratil Attila, a Jobbik Nemzetbiztonsági Kabinetjének volt elnöke, aki 2010-ben kilépett a pártból és értékrendje szerint, független civilként folytatta tovább tevékenységét.

A honlap szerint az „NCK nem folytat pénzgazdálkodást! Tagjai nem fizetnek tagdíjat, nem kérnek és nem fogadnak adományokat sem! Az NCK nem kíván létrehozni Alapító Okiratot, Szervezeti Működési Szabályzatot és nem kívánja magát besorolni az – Egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről szóló (T/4866.) törvény hatálya alá! A Nemzeti Civil Kontroll nem közöl adatokat tagjairól, összetételéről és a szervezetet bármilyen módon megkeresők létszámáról sem! Az NCK nem cáfol meg szóbeszédeket, újsághíreket, mivel úgy véljük, hogy annak a nemzetet építő szakmai munkánk látná kárát." A szervezet céljai igen széles kört ölelnek fel. Elsődlegesen a magyar nemzet valamint az élet és a haza védelmét említik, mely során a hangsúlyok az alap erkölcsi értékekre helyeződnek. „Az elszegényedett rétegek védelme érdekében" felül kívánja vizsgáltatni és szükség szerint módosíttatni azokat a szerződéseket, amelyek ellehetetlenítették a lakhatást a hitelek és közüzemi tartozások miatt. Jogi szabályozással, a családi és magáncsőd bevezetésével valamint a hatályos végrehajtási törvény felfüggesztésével szállna síkra az eladósodottak érdekében.

A közösségi oldalhoz – facebook – 2012. február 4-én csatlakozott. Havi rendszerességgel 15 – 20 cikk, video, tájékoztató található az oldalon. Kedvelőinek száma 6000 feletti, míg 3500 fő beszél róla.[21]

21 https://www.facebook.com/pages/Nemzeti-Civil-Kontroll/342783665741979?fref=ts 2013. augusztus 27.

Otthonvédelmi Tanács

„Az elmúlt években, – de leginkább az elmúlt néhány hónapban – az ország számos pontján alakultak olyan polgárjogi szervezetek, szerveződések, melyek tágabb értelemben a lakosság drámai eladósodásának problémáira, a bankok gátlástalan üzletpolitikájának megfékezésére, a kilakoltatások, törvénytelen végrehajtások, megakadályozására keresnek megoldásokat.

A társadalom önvédelmi reflexe beindult, egyre több civil közösség érez magában erőt arra, hogy szembeforduljon a létét fenyegető folyamatokkal, amelyek már a mindennapi megélhetést veszélyeztetik, tágabb összefüggésben viszont a társadalom teljes összeomlásához vezethetnek."

A szervezet felismerte, hogy az otthonvédelemben fontos az egyes civil kezdeményezések összefogása annak érdekében, hogy fellépéseik kellő súllyal jelenhessenek meg. Emiatt hozták létre az Otthonvédelmi Tanácsot. „Feladata helyi civil szervezetek tevékenységének összehangolása, koordinálása, első sorban az otthonvédelemben elengedhetetlen célok és feladatok irányában. Az Otthonvédelmi Tanács feladatának tekinti a helyi közösségek tájékoztatását, felkészítését, megerősítését, támogatását. Ez egyfajta tapasztalat megosztás azok számára, akik első sorban a lakóhelyük térségében kívánnak hatékonyabb munkát végezni az otthonvédelemben, a devizahiteles probléma kezelésében, az egyéb, önhibán kívüli eladósodottság kérdésében. Az Otthonvédelmi Tanács tehát egyrészt szervezetek, szerveződések közössége, másrészt az újonnan csatlakozó közösségek, magánszemélyek munkáját segítő tanácsadó testület."[22]

Webbank

„A Webbank lehet Magyarországon az egyetlen olyan széles bázisra épülő bank, amely képes lehet a társadalom bankokkal szemben kialakult érzelmi ellenállását legyőzve valódi alternatívát kínálni egy korszerű, kiemelkedően hatékony, a magyar érdekek iránt elkötelezett, ügyfélbarát működéssel.

22 http://otthonvedelmitanacs.wordpress.com/ - letöltve 2013. augusztus 28.

A Webbank egy civil-állami bank ahol a civil oldal 51%, míg az állam 49% tulajdonrészt birtokol. A civil 51% biztosítja azt, hogy a bank mindenkor a civilek érdekei mentén működik, támogatva a gazdaságpolitikát, de függetlenül attól. Az állami 49%-os tervezett tulajdoni hányad és tőkejuttatás biztosítja, hogy a bank a működésének megkezdését követően képes legyen rövid idő alatt piacképesen nyújtani pénzügyi szolgáltatásait. A civil-állami összefonódás lehetőséget teremt arra, hogy valamennyi tulajdonos, sőt, minden magyar állampolgár a sajátjának érezze a bankot, és úgy tekintsen a működésére, mint egy olyan bankra, melynek nem elsődleges célja a profit maximalizálása, hanem az ügyfelek és ezen keresztül a magyar gazdaság lehető legjobb kiszolgálása."

A cél az online működés, mely esetében a költségek minimalizálása valósulhat meg. Tervei között szerepel a civil tőke bevonása a gazdaságba, annak növekedését elősegítve.

„A Webbank társadalmi küldetése, hogy ügyfeleit folyamatosan képezze a pénzügyi kultúra terén, és ezzel megteremtse egy pénzügyileg művelt társadalom alapjait.

A Webbank jelentős társadalmi támogatottsága okán képes lesz ellátni olyan központi elszámoló szerepét, amely országos lefedettséggel bír."[23]

ZÁRÓ GONDOLTOK

„A pénzügyi és gazdasági válságot kihasználva jöttek létre bűnöző ingatlanforgalmazó „nepperek", „pénzbehajtásra" szakosodott cégek. A társadalmi szervezetek azt a kérdéskört feszegetik, hogy a fentiek tekintetében milyen tragédiáknak kell még bekövetkeznie ahhoz, hogy az illetékes minisztériumok és a törvényhozók komolyan foglalkozzanak a bankok, végrehajtók, ügyvédek, pénzbehajtásra szakosodott cégek között kimutatható gyanús kapcsolatrendszerrel, azok jogellenes vagyonszerzésével.

A társadalom felelős vezetőinek nem szabad megengednie, hogy az önhibájukon kívül hitelt törleszteni nem képes állampolgárok öngyilkosságba meneküljenek a vagyonuk és lakásuk megszerzésére szakosodott cégek törvénytelen működésének tragikus következményeként. Azonnali lépéseket szükséges tenni. Mindent el kell követni annak érdekében,

23 http://toketarsasag.hu/nyitolap/udvozlet.html - letöltve: 2013. augusztus 29.

hogy bankoknak, illetve ingatlanforgalmazó cégeknek, továbbá az újonnan működési engedélyt kiváltott „pénzbehajtásra" szakosodott faktoring cégeknek ne legyen lehetőségük a törvényesség látszatát keltve a tulajdonosoktól elvenni az ingatlanjaikat."[24]

Egy-egy civil szervezet megalakulásában a személyes érintettség is megjelenik, de megjelenik a helyzetet kihasználni szándékozók csoportjai. A lakhatási gondok, a hajléktalanság veszélye, az egy élet munkájának elvesztése, a kilátástalanság az egyének, családok, csoportok, közösségek szintjén jelent problémaforrást a társadalmi béke terén és veszélyezteti az egyén jól-létét.

Fontos a civil szervezetek hatékonysága, eredményessége, mely pozitívumok, beszámolók megjelennek a honlapon vagy közösségi oldalon, esélyt és reményt adva a sortársaknak.

A devizahitelesek, kamattartozást felhalmozók problémái egyre nagyobb feszültséget jelentenek. A probléma ma már túlmutat az egyének megalapozatlan döntésein, hiszen méretei és kezelésének nehézségei miatt kockázatot jelentenek a nemzetgazdaság számára is. Számos elemzés tér ki az elmúlt évek, évtizedek gazdaságpolitikai döntéseire, melyek más-más előnyöket, hátrányokat jelentettek az egyes szereplők – egyén, bankok, központi költségvetés – számára.

24 http://www.feherkemeny.com/feher-kemenyseprok-bemutatkozasa - letöltve: 2013. július 27.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bodács Emil: A civil aktivitás megújulásának társadalmi-politikai esélyei in.: Beszteri Béla és Hervainé Szabó Gyöngyvér szerk.: Regionális és helyi együttműködési stratégiák MTA Veszprémi Területi Bizottsága és a Kodolányi János Főiskola 2000

Böhm Antal: Civil szervezetek a helyi társadalomban in.: Beszteri Béla – Hervainé Szabó Gyöngyvér szerk.: Európai Unió – Regionalizmus – Szuverenitás MTA Veszprémi Területi Bizottsága és a Kodolányi János Főiskola 1998

Csepeli György: A szervezkedő ember Osiris Kiadó Budapest, 2003

Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek Hilcher Rezső Szociálpolitikai Egyesület 2000

Anthony Giddens: A harmadik út Agóra Marketing Kft 1999

Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása Századvég–Gondolat 1993

Hankiss Elemér: Új diagnózisok Osiris Budapest 2002

Kocsis Tamás: „Hajózni pedig szükséges" Közgazdasági Szemle LVII. évfolyam 2010. június 536-554.p.

Krémer Balázs: Bevezetés a szociálpolitikába Napvilág Kiadó Budapest 2009

Makó Iván: Az érdekek természete Népszava Lap- és Könyvkiadó 1986

Oblath Gábor – Palócz Éva: Sérülékeny gazdaság: sérülékeny állam, sérülékeny háztartások in.: Kolosi Tamás – Tóth István György szerk.: Társadalmi Riport 2012 TÁRKI Bp. 2012 93-114.p.

Szivós Péter: A háztartások életkörülményei in.: Kolosi Tamás – Tóth István György szerk.: Társadalmi Riport 2008 TÁRKI Bp. 2008 89-107.p.

Virovácz Péter: A jól-léti keretrendszer kidolgozása a gazdaságpolitikai döntések támogatásához Századvég Gazdaságkutató Zrt. Műhelytanulmányok 2013/1http://www.szazadveg-eco.hu/files/muhelytanulmanyok/SzazadvegEco_Muhelytanulmany_2013_I.pdf letöltve: 2013. augusztus 21.

Vitányi Iván: A társadalom logikája Pesti Szalon Könyvkiadó Savaria University Press 1995.

Magyar Statisztikai Évkönyv 2011. KSH 2012

A KSH jelenti Gazdaság és Társadalom 2012 I-IV. negyedév http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel1212.pdf letöltve: 2013. augusztus 10.

Varga Ibolya: Becsapták az embereket a hitelekkel kapcsolatban http://veol.hu/hirek/becsaptak-az-embereket-a-hitelekkel-kapcsolatban-1531326 letöltve: 2013. február 28.

Sorra kerülnek, akikről a bankok már lemondtak http://www.origo.hu/gazdasag/gazdasag-plusz/20130306-uj-devizahiteles-mentocsomag-keszul-a-90-napon-tul-tartozo-adosoknak.html - letöltve: 2013. március 10.

Megoldást sürgetnek a bedőlt hitelesek http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=628778&referer_id=friss letöltve: 2013.március13.

Bankok kontra devizahitelesek: pániktól tart az állam http://www.origo.hu/gazdasag/20130617-a-pszaf-levele-a-kurianak-a-devizahiteles-perekrol.html - letöltve: 2013. június 20.

Százezrek lakhatása bizonytalan Magyarországon http://www.habitat.hu/hu/hirek/szazezrek-lakhatasa-bizonytalan-magyarorszagon?id=104 letöltve: 2013. június 29.

A bankok prédának tekintik a devizahiteleseket http://muon.hu/123-munkasok-ujsaga/23-szam/1518-a-bankok-predanak-tekintik-a-devizahiteleseket - letöltve: július 15.

http://www.bankcsapda.eu/ - letöltve: 2013. augusztus 16.

http://www.devizaados.eu/index.php/2012-01-02-01-13-11

https://www.facebook.com/feherkemenyseprok - letöltve: 2013. július 27.

https://www.facebook.com/Hiteltarsulas - letöltve: 2013. augusztus 27.

http://bankikarosultak.hu/images/alapszabaly.pdf – letöltve 2013. augusztus 26.

www.hitelesmozgalomeoldal.hu - letöltve: 2013. augusztus 26.

https://www.facebook.com/Hiteltarsulas - letöltve: 2013. augusztus 28.

https://www.facebook.com/koppanycsoport - letöltve: 2013. augusztus 26.

http://www.kaslerarpad.hu/_regisztralas/Alapszabaly_BAESZ.pdf – letöltve: 2013. augusztus 26.

http://www.mszfszk.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=475:a-magyar-szocialis-forum-elvi-chartaja – letöltve 2013. augusztus 26.

https://www.facebook.com/pages/Nemzeti-Civil-Kontroll/342783665741979?fref=ts - letöltve: 2013. augusztus 27.

http://otthonvedelmitanacs.wordpress.com/ - letöltve 2013. augusztus 28.

http://toketarsasag.hu/nyitolap/udvozlet.html - letöltve: 2013. augusztus 29.

A TRIANONI TRAUMA KEZELÉSÉNEK 21. SZÁZADI MAGYAR MODELLJE: A HATÁROKON ÁTÍVELŐ NEMZETI ÖNÉPÍTÉS PROGRAMJA[239]

Vizi László Tamás

BEVEZETÉS

2010. május 19-én Dr. Kövér László a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség, és Dr. Semjén Zsolt a Kereszténydemokrata Néppárt képviselője egy néhány soros bevezetőből, mindössze öt paragrafusból és két bekezdésből álló indokolást tartalmazó törvényjavaslatot nyújtott be az Országgyűlés elnökének.[240] A törvényjavaslat „a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről" címet viselte.[241] Még ugyan ezen a napon az Országgyűlés alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága megtárgyalta, és 17 igen szavazattal tárgysorozatba vételre javasolta az emléktörvényt,[242] s egyben támogatta annak általános vitára bocsátását.[243]

A törvényjavaslat általános vitáját 2010. május 21-én tartották. A napirendi pont előadója a javaslat Fideszes beterjesztője, Kövér László volt.

239 A tanulmány a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés (TAMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069) elnevezésű project támogatásával készült.

240 A törvényjavaslatot T 39 irományszám alatt vette tárgysorozatba az Országgyűlés. Az iromány adatait lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=39 (a letöltés dátuma 2014. január) Mint az az Országgyűlés elnökéhez (Schmitt Pál) eljuttatott törvényjavaslatnak a kísérő levelében olvasható, az előterjesztők az Országgyűlés Házszabályáról szóló 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat 85. §-a alapján nyújtották be törvényjavaslatukat. http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

241 A benyújtott törvényjavaslat szövegét és indokolását lásd http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

242 Emléktörvénynek nevezzük a jelentős történelmi eseménynek vagy személynek az emlékét megörökítő törvényt. Legkorábbi ilyen emléktörvényünk az 1827. évi XII. törvény, amely azoknak a neveit örökíti meg, akik a magyar tudós társaság fölállítására, illetve a hazai nyelv terjesztésére felajánlásokat tettek.

243 Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság javaslatát az általános vita elején Dr. Cser-Palkovics András képviselő, a bizottság előadója ismertette a képviselőkkel. Hozzászólását lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=4&p_szoveg=&p_felszig=4 (a letöltés dátuma 2014. január)

Felszólalásában többek között a következőkkel indokolta a törvény megalkotásának a szükségességét: „[...] nemcsak kötelezettséget és kényszert, de lehetőséget is jelent e kerek évforduló. Azt a lehetőséget, amellyel élve nem csupán az anyaország történelmének elmúlt húsz esztendejét zárhatjuk le, s kezdhetünk egy új korszakot, de a Trianon utáni emberöltőnyi korszak lezárásával az egész nemzet számára is új időszakot kezdhetünk. Legyen ez az esztendő az új kezdet éve ne csak a belpolitikában, ne csak a mai magyar állam területén élők, de a magyar nemzet minden közössége, minden tagja számára! Új nemzetpolitika kell, amely értelmetlenné teszi a „határon túli" s a „határon inneni" jelzős szerkezetek használatát, hiszen csak egy magyar világ, csak egy magyar nemzet van, csak magyar emberek vannak, s „minden magyar felelős minden magyarért". [...] A történelmi Magyarország nem támasztható fel. De nem is szükséges, hogy feltámadjon, hiszen él: a lelkünkben, a kultúránkban, a nyelvünkben, az általunk épített templomokban, emberi kapcsolatainkban. A közép-európai rendszerváltozások és Európa újraegyesítésének folyamata bár csalódást keltett a nemzeti problémáknak automatikusan sikeres demokratikus megoldásában reménykedők számára, mégiscsak az eddigi legkedvezőbb kereteket kínálják a nemzeti érdekérvényesítési törekvéseink számára. Az ebben rejlő kihasználatlan lehetőségek megragadásához magunk mögött kell hagynunk a trianoni traumát, és el kell szakadnunk attól a fatalista, tragikus történelemszemlélettől, amely az európai civilizáció védelmében hozott - amúgy valóban óriási - áldozataink és amúgy valóságosan és joggal létező sérelmeink tényeiből próbálja megálmodni a mindig csak az - egyébként ellenségesnek tekintett - külső környezeten múló jövőt. [...] Merítsünk erőt abból, hogy a trianoni tragédia után meg tudtuk őrizni nemzetünket, gazdasági és kulturális fejlettségét tekintve Európa középmezőnyének élére vittük a békediktátum által pusztulásra szánt országunkat, s hogy mindez olyan anyagi és erkölcsi tartalékokat jelentett a magyar élet számára, amelyet egy újabb világégés és majd fél évszázadnyi idegen megszállás és kommunista diktatúra sem volt képes teljesen felemészteni. Tartsuk számon és tiszteljük mindazok teljesítményét és áldozatvállalását, akik nélkül talán mi sem lehetnénk ma itt. Állítsunk emléket minél több helyütt a helytállás hőseinek, a Kratochvill Károlyoknak és katonáiknak, a Márton Áronoknak és Esterházy Jánosoknak! Ne felejtsük el azokat, akik Golgotára mentek a magyarságukért! De legyen

mégis június 4-e gyásznap helyett a nemzeti összetartozás napja!"[244] Őt a pártok vezérszónokainak a felszólalásai, majd egyéni képviselői hozzászólások követték.[245] Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság 2010. május 25-én vitatta meg a beterjesztett törvényjavaslatot, és döntött az ahhoz benyújtott módosító javaslatokról.[246] Ugyan ezen a napon zajlott le a törvényjavaslat részletes vitája is.[247] Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság a május 31-i zárószavazás[248] előtt még két alkalommal, 2010. május 26-án és 27-én tárgyalta a benyújtott módosító indítványokat.[249]

A 2010. május 31-én megtartott végszavazáson a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényjavaslatot az Országgyűlés 302 igen, 55 nem és 12 tartózkodás mellett elfogadta.[250] Az Országgyűlés ezt követően az elfogadott törvény sürgős kihirdetését kérte a köztársasági elnöktől. Az államfő 2010. június 2-án írta[251] alá a törvényt, amely a trianoni békediktátum aláírásának 90 évfordulóján, 2010. június 4-én a Magyar Közlöny 2010. évi 92. számában[252] meg is jelent. Kihirdetésével megszületett a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010.

244 Kövér Lászlónak, a törvénytervezet beterjesztőjének felszólalása az Országgyűlés 2010. május 21-i ülésén. http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=2&p_szoveg=&p_felszig=2 (a letöltés dátuma 2014. január)

245 Az általános vitát lásd http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.ulnap_felszo?p_lista=f&p_nap=5&p_ckl=39&p_stilus= (a letöltés dátuma 2014. január)

246 Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság ajánlását a részletes vitához lásd http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0007.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

247 A részletes vitát lásd http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.ulnap_felszo?p_lista=f&p_nap=6&p_ckl=39&p_stilus= (a letöltés dátuma 2014. január)

248 A törvényjavaslatról a zárószavazást a Házbizottság javaslata alapján a Házszabálytól való eltéréssel bonyolították le. A Házbizottság erre vonatkozó 2010. május 27-i javaslatát lásd http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0011.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

249 Az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság 2010. május 26- és 27-i kiegészítő ajánlásait lásd http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0009.pdf; http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0012.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

250 A végszavazás részletes eredményét lásd http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.31.13:49:22&p_szavkepv=I&p_szavkpvcsop=I&p_ckl=39 (a letöltés dátuma 2014. január)

251 A Magyar Köztársaság elnöki tisztét a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény 2010. június 2-i aláírásakor Dr. Sólyom László töltötte be. (Elnökségének időszaka: 2005. augusztus 5. – 2010. augusztus 5.)

252 Magyar Közlöny, 2010. június 4. 92. szám, 21379-21380. old. http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK10092.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

évi XLV. törvény,[253] amely – mint azt a törvény előterjesztője is kifejtette – nyíltan és őszintén szembe kívánt nézni Trianonnal, és annak következményeivel, s ezáltal jelentős lépést tett egy pozitív nemzetstratégia megvalósításának irányába.

Jelen tanulmány a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvényt azzal a céllal kívánja bemutatni, vizsgálni és elemezni, hogy az elfogadott jogszabály alkalmas modellt kínál-e a több mint kilencven éves trianoni trauma kezelésére akkor, amikor őszintén szembenézve Trianonnal és következményeivel, június 4-ét nem gyásznapként, hanem az összetartozás napjaként definiálva hirdeti meg a magyar nemzet határok felett megvalósuló újraegyesítését.

A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS MELLETTI TANÚSÁGTÉTELRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY

Preambulum helyett – a törvény bevezető gondolatai

Az emléktörvény öt bekezdésből álló „Bevezetője" legelőször is utal versailles-i Grand Trianon palotában 1920. június 4-én lezajlott aláírási[254] aktusra, amely a győztes antant hatalmak és Magyarország között nemzetközi jogi értelemben is lezárta az első világháborút. A „Bevezető" első bekezdése a „békeszerződés" fordulatot használja, amely kétségtelenül a hivatalos elnevezés és formula, de mindenképpen jegyezzük meg, hogy a Trianonban aláírt és a magyar nemzetgyűlés által 1921-ben kötelezően becikkelyezett[255] dokumentum csak formailag felelt meg a béke,

253 A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény. http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf (a letöltés dátuma 2014. január). A továbbiakban A nemzeti összetartozás melletti törvény)

254 A trianoni békediktátum aláírására és az aláírók személyére vonatkozó polémiát és vitát lásd Vizi László Tamás (2010/a): A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. III. évf. 3. szám. 2010/3. No. 10. 67-79. old; Vizi László Tamás (2010/b): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. III. évf. 4. szám. 2010/4. No. 11. 109-132. old.

255 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. Ezer év törvényei. http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7489 (a letöltés dátuma 2014. január)

a szerződés és a törvény alapvető tartalmi és erkölcsi elvárásainak. Valójában egy az országra ráerőszakolt, oktrojált diktátum volt.[256] Ezt igazolják egyébként a „Bevezető" további sorai, amelyek utalnak Magyarország területi és embervesztességeire, valamint az ország nemzeti vagyonában bekövetkezett nagyfokú, több mint hatvan százalékos elvesztésére.

De lássuk a tényszerű veszteségeket: Trianon törvényesítette a Történeti Magyarország feldarabolását úgy, hogy elszakították tőle Nyugat-Magyarországot, a Felvidéket, Kárpátalját, Erdélyt, az Alföld kelet részét, a Délvidéket (Bácska, Bánát) és Horvát-Szlavónországot.[257] A kényszerű területvesztés következtében a Történeti Magyarország területe Horvát-Szlavónországot nem számítva 282 870 km^2-ről 92 963 km^2-re, lakossága 18 264 533 főről 7 615 117 főre csökkent.

Az utódállamok közül		
Csehszlovákiához	61 633 km^2-nyi terület és	3 517 568 fő;
Romániához	103 093 km^2-nyi terület és	5 257 467 fő;
SHS Királysághoz[258]	20 551 km^2-nyi terület és	1 509 295 fő;
Ausztriához	4 020 km^2-nyi terület és	291 618 fő;
Olaszországhoz[259]	21 km^2-nyi terület és	49 806 fő;
Lengyelországhoz[260]	589 km^2-nyi terület és	23 662 fő került.

256 Lásd erre vonatkozóan gróf Apponyi Albertnek az országgyűlés képviselőházában Trianon tízéves évfordulójának gyásznapján 1930. június 4-én elmondott emlékbeszédét. A beszédet közli Zeidler Miklós szerk. (2003): Trianon. Osiris Kiadó, Budapest. 407-409. old. A beszédet elemzi Vizi László Tamás (2013): „Trianon teóriájánál... roszszabb Trianon praxisa" A békediktátum tízedik évfordulója – 1930. In.: Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. VI. évf. 3. szám. 2013/3. No. 22. 120-131. old.

257 A trianoni Magyarország államhatáraira lásd Sallai János (2004): Az államhatárok. Változó Világ 58. PRESS PUBLICA Kiadó, Budapest. 59-81. old.

258 Jugoszlávia hivatalos elnevezése 1918 és 1929 között Szerb-Horvát-Szlovén (SHS) Királyság volt.

259 Az Olaszországhoz csatolt terület valójában Fiumét és környékét jelentette, amit a békeszerződés eredetileg szabad városnak nyilvánított (Fiumei Szabad Állam). Az 1924. januári olasz-jugoszláv megállapodást követően a várost olasz, Susak kikötőnegyedet pedig szerb–horvát–szlovén fennhatóság alá vonták. Olaszország 1924. március 26-án annektálta a területet. Lásd erre vonatkozóan Tarján M. Tamás (2013): 1924. március 26. Az olasz állam annektálja Fiume városát. In. Rubicon Line, 2013.július 29. http://liveweb.archive.org/web/20130729215724/http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1924_marcius_26_az_olasz_allam_annektalja_fiume_varosat/ (a letöltés dátuma 2014. január)

260 A Tátrától északra fekvő 589 km^2-nyi szepességi területekről van szó.

Az összes területi és népességben elszenvedett veszteség 189 907 km^2-t és 10 649 416 főt tett ki. Azaz a Történeti Magyarország elveszítette területének 67, lakosságának 58,3%-át.

Az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján

a Csehszlovákiához került	3 517 568 fő	30,3%-a,
a Romániához került	5 257 467 fő	31,6%-a,
az SHS Királysághoz került	1 509 295 fő	30,3%-a,
az Ausztriához került	291 618 fő	8,9%-a,
az Olaszországhoz került	49 806 fő	13,0%-a,
a Lengyelországhoz került	23 662 fő	1,0%-a,

vallotta magát magyar anyanyelvűnek.

Vagyis abból a 10 649 416 főből, akik Trianon következtében idegen uralom alá kerültek, 3 216 124 fő vallotta magát 1910-ben magyarnak.

Közülük		
Csehszlovákiához	1 066 000	
Romániához	1 661 000	
SHS Királysághoz	458 000	
Ausztriához	26 000	
Olaszországhoz	6 500	
Lengyelországhoz	240	fő magyar került.[261]

Ez pedig azt jelentette, hogy az utódállamokhoz került népesség 30,2%-a magyar volt. Ráadásul az elcsatolt magyar lakosság igen tekintélyes része, leszámítva a Székelyföldet, az új határok mentén, viszonylag egy tömbben élt. Magyarország határainak a megvonása tehát az etnikai elvek teljes figyelmen kívül hagyásával született meg.

A területi és embervesztességek mellett a trianoni döntéssel Magyarországot megfosztották ipari potenciáljának és nyersanyagbázisának jelentős részétől és számos, a nemzeti szuverenitást súlyosan korlátozó intézkedést vezettek be ellene. A teljesség igénye nélkül itt csak néhányat említünk: az ország haderejének létszámát 35 ezer főben maximálták, megtiltották az általános hadkötelezettséget, és korlátozták a fegyvergyártást. Ezek betartását az e célból Magyarországra küldött katonai el-

261 A statisztikai elemezés forrása Romsics Ignác (2001): A trianoni békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest. 229-230. old.; Raffay (1990): 153-155. old.

lenőrző bizottság végezte. A később megállapítandó jóvátétel formájában kötelezték továbbá Magyarországot az általa okozott háborús károk megtérítésére, valamint a nemzetközi kereskedelemben a győztes hatalmak számára a legnagyobb kedvezmény elvének biztosítására.

A trianoni döntéssel – mutat rá a „Bevezető" – az európai középhatalomnak számító Magyarország egy csapásra közép-európai kis országgá vált, amelynek történelmi és kulturális örökségének „meghatározó helyszínei és emlékhelyei idegen fennhatóság alá kerültek."[262] Mindez a magyarság számára lelkileg is nagyfokú megrázkódtatást jelentett, hiszen mindaz a szellemi és anyagi érték, amelyet a magyarság évszázadokon keresztül felhalmozott, és a döntéssel a trianoni határokon kívülre került, az utódállamok tulajdonává vált.[263]

A „Bevezető" második bekezdésében aztán megjelenik a „békediktátum" elnevezés is, amelyet a „Bevezető" az egész Párizs környéki „békerendszerre" vonatkoztatva, a „békeszerződés" szinonimájaként kezel. Ezzel a jogalkotó kimondta, hogy álláspontja szerint valamennyi – így a trianoni is – az első világháborút követő, azt lezáró szerződés valójában a győztesek által a vesztesekre ráerőszakolt igazságtalan diktátum volt. Helyesen emeli ki a „Bevezető" hogy az 1919-1920-as rendezési elvek gyökeresen szakítottak a háborús konfliktusokat lezáró, korábbi európai elvekkel, s éppen ezért formailag ugyan békéknek tekinthetők, de tartalmukat és meghozataluk módját tekintve diktátumok.

Melyek voltak a korábbi rendezési elvek? Elég, ha a 19. század nagy európai méretű háborús konfliktusainak a lezárásait vizsgáljuk meg. A francia, majd napóleoni háborúknak nevezett (1792-1815) közel negyedszázados háborús konfliktust lezáró bécsi kongresszus határozatai a vesztes Franciaországot a háború előtti határai mögé szorították vissza, s alapvetően helyreállították a háború előtt status quót. Hasonló volt a helyzet a krími háborút (1853-1856) lezáró párizsi béke esetében is, ahol Oroszországot szorították vissza a háború előtti határai mögé. Természetesen voltak olyan békekötések is a 19. században, ahol a veszteseknek le kellett mondania bizonyos területekről – ilyen volt

262 Bevezető A nemzeti összetartozás melletti törvény tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvényhez http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf (a letöltés dátuma 2014. január). (A továbbiakban Bevezető) 7. old.

263 Raffay Ernő (1995): Magyar tragédia. Trianon 75 éve. Püski Kiadó Kft., Budapest. 5-6. old.

például az 1859-es zürichi,[264] az 1866-os prágai,[265] az 1871-es frankfurti,[266] az 1877-es orosz–török háborút lezáró san stefanói[267] békék és az 1878-as berlini kongresszus határozatai[268] – de bármelyiket is vizsgáljuk, a vesztesekre mért terhek koránt sem voltak olyan méretűek és mértékűek, mind az első világháborút lezáró diktátumok. A veszteseknek a legtöbb esetben le kellett mondaniuk bizonyos területekről, tartományokról, de olyan típusú feldarabolással, mint amilyennel az első világháborút követő vesztes országoknak, s közülük is elsősorban Magyarországnak, nem kellett szembenézniük. Nem is beszélve arról, hogy a 19. századi háborúkban vesztes hatalmak ezekkel a területi veszteségekkel ugyan gyengültek, de európai hatalmi helyzetük egyáltalán nem ingott meg. Ezzel szemben az első világháborút követően bekövetkezett változások eredményeként a kifosztott és megalázott 1918-as vesztesek – s közülük is leginkább Magyarország – olyan méretű veszteségeket szenvedtek el, amelyek egyenesen vezettek el esetükben a revánspolitikához. A győztesek tehát – mutat rá az emléktörvény „Bevezetője" – „nem a vesztesek integrációjára törekedtek, hanem eliminálni igyekeztek őket az európai térből.[269] Mindez pedig nagyfokú bizalmatlanságot eredményezett a felek között, aminek a feloldására a győztesek részéről nem volt meg a politikai szándék és akarat. Nem voltak képesek szembenézni hibás döntéseikkel, s ezáltal jegelték és konzerválták a Párizs környéki állapotokat.

264 A zürichi béke a szárd-piemonti-francia – osztrák háborút zárta le 1859. november 10-én. A békeszerződés értelmében Ausztria elveszítette a Milánó központú Lombardia tartományát.

265 A prágai béke a porosz-olasz – osztrák háborút zárta le 1866. augusztus 23-án. A békeszerződés értelmében Ausztria elveszítette a Velence központú Veneto tartományát.

266 A frankfurti béke a francia– porosz háborút zárta le 1871. május 10-én. A békeszerződés értelmében Franciaország lemondott a Német Császárság javára Elzászról és Lotaringiáról és egyúttal és 5 milliárd aranyfrank hadisarc megfizetését is vállalta.

267 A san stefanó-i béke az orosz–török háborút zárta le 1878. március 3-án, melyben Törökország jelentős balkáni területekről volt kénytelen lemondani. A nagyhatalmak azonban nem fogadták el ezt a rendezést és a feleket Berlinben új megállapodás megkötésére kötelezték.

268 A berlini kongresszus 1878. június 13-a és július 13-a között ülésezett és az orosz-török háborút új, a törökök számára kedvezőbb és az oroszok számára hátrányosabb megállapodással zárta le. Nem állította vissza a háború előtt status quot, de mérsékelte a győztes Oroszország san stefanói sikereit.

269 Bevezető 7. old.

A „Bevezető" harmadik bekezdése leszögezi, hogy „A békerendszer semmilyen, az alkotói által eredetileg hozzáfűzött reményt nem tudott beváltani."[270] Azaz a nemzeti-etnikai elveket megközelítőleg sem tudták, vagy nem is akarták érvényesíteni az új határok meghúzásakor, s ezzel az európai stabilitás helyett instabilitást teremtettek. A trianoni döntést követően létrejött közép- és délkelet-európai utódállamok autarkiára és protekcionizmusra épülő, nacionalista, az etnikai elveket erőszakosan megváltoztatni akaró politikája nem volt alkalmas továbbá arra sem, hogy a közép-európai egyensúlyt megteremtse. Az utódállamokat egy cél vezérelte: a trianoni rendszer minden áron való fenntartása. Ezzel szemben a vesztesek, a békediktátumok során megalázottak számára a jövőbeli revízió jelentette, jelenthette az egyetlen megoldást sérelmeikre.

Ez a Trianonban szétszabdalt, egymással acsarkodó, egymást ellenségének tekintő Közép-Európa az 1930-as évek közepétől aztán könnyűszerrel került a német nemzetiszocializmus gazdasági és politikai függésébe. Ennek lett a következménye egyrészről, hogy az első világháború után kialakított, mesterséges államalakulatok 1938 és 1941 között vagy széthullottak, vagy területük jelentős részét elveszítették. Előbbiekre példa Csehszlovákia 1939-es és Jugoszlávia 1941-es széthullása, utóbbira Románia jelentős területvesztése 1940-ben. Másrészről pedig a térségbe történő német behatolás következtében Magyarország javára 1938 és 1941 között négy területi revízió – első bécsi döntés,[271] Kárpátalja visz-

270 Uo.

271 1938. november 2-án a Bécsben meghozott német-olasz döntőbírósági határozat értelmében Csehszlovákiától Magyarországhoz csatolták a Felvidék és Kárpátalja déli részét, s ezzel 11 927 km2-nyi területet és 1 041 401 főt. Az 1938 decemberében végrehajtott összeírás szerint a visszacsatolt területek lakosságának 84,4%-a, azaz 879 007 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Az első bécsi döntésre vonatkozóan lásd Zeidler (2009): 275. old. Az első bécsi döntés határozatait közli Zeidler (2003): 315-316. old.; Popély Gyula (2010): A komáromi tárgyalások (1938. október 9-13.) http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186782808.pdf (a letöltés dátuma 2014. január); Sallai Gergely (2002): Az első bécsi döntés. Osiris Kiadó, Budapest.; Pritz Pál (2010): Magyarország és a nagyhatalmak 1938-ban. In: Simon Attila (szerk.) Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei Levéltárból 58. Nógrád megyei Levéltár - Selye János Egyetem. Balassagyarmat. 11-20. old.

szaszerzése,[272] második bécsi döntés,[273] Délvidék visszaszerzése[274] – realizálódott.

Feltétlenül meg kell jegyezni azonban, hogy miközben a revíziós sikereket a magyar társadalom túlnyomó többsége kitörő lelkesedéssel fogadta, és abban Trianon igazságtalanságának az orvoslását látta, az nem az érintett ország kompromisszumának eredményeként született meg, hanem Németország és Olaszország akaratát tükrözte, s nem párosult sem a nyugati hatalmak, sem pedig a Szovjetunió garanciájával. Mindez pedig hosszú távon kétségessé tette azok eredményeit.

Meg kell említeni egyúttal azt is, hogy a németek közreműködésével megvalósult revíziós eredményekért – miközben azokat az ország lakossága egyöntetűen igazságos, bár nem minden esetben teljesen kielégítő, de Trianont mégiscsak kompenzáló döntéseknek tekintette – súlyos politikai árat fizetett a magyar fél. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: Magyarországnak 1939 februárjában csatlakoznia kellett előbb az Antikomintern Paktumhoz, majd 1940. november 20-án a háromhatalmi egyezményhez, ismertebb nevén a Róma–Berlin–Tokió ten-

272 Az 1939 tavaszán kibontakozó és Csehszlovákia teljes feldarabolásával végződő német akcióhoz hitleri jóváhagyással csatlakozó Magyarország 1939. március 15-e és 17-e között hajtotta végre második revíziós sikerét. Ennek következtében a magyar királyi honvédség birtokba vette a Kárpátalját, s ezzel 12 147 km2-nyi területet és annak 674 923 lakosát Magyarországhoz csatolta. Kárpátalja visszaszerzésére és etnikai összetételére vonatkozóan lásd Mihályi Balázs (2012): Egy elfelejtett „kis háború" 1939-ben. Magyar Hírlap, 2012. április 27. http://www.magyarhirlap.hu/tortenelem/egy-elfelejtett-kis-haboru-1939-ben#sthash.No322tFY.dpuf (a letöltés dátuma 2014. január); Zeidler (2009): 277. old.

273 A német–olasz döntőbíráskodás eredményeként megszülető második bécsi döntés határozatainak a kihirdetésére 1940. augusztus 30-án Bécsben, melynek értelmében visszacsatolták Magyarországhoz Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, összesen 43 104 km2-nyi területet és annak 2 644 732 lakosát. Közülük az 1941-es népszámlálás alapján 1 370 053 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek, azaz a visszatért lakosság 51,8%-a. A második bécsi döntés határozatait közli Zeidler (2003): 317-318. old. Lásd továbbá L. Balogh Béni (2002): A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

274 Amíg az első három területi revízió alapvetően békés úton ment végbe, addig Magyarország 1941 áprilisában a német-jugoszláv háború részeként, abba Jugoszlávia felbomlását követően bekapcsolódva, komoly fegyveres összecsapások útján vette birtokába a történelmi Magyarország részét képező Bácskát, Muraközt, Mura-vidéket és a baranyai háromszöget. Összesen 11 475 km2-nyi területet és annak 1 030 027 lakosát. Az 1941 őszén lezajlott összeírás értelmében a fenti területek lakosságának 38,9%-a, azaz 401 035 fő tekintette magát magyarnak. Erre vonatkozóan lásd Zeidler (2009): 291. old.

gelyhez. Utóbbi értelmében Budapest végképp elkötelezte magát a tengelyhatalmak mellett.

A két világháború közötti évtizedek meghatározó magyar külpolitikai célja, el nem ítélendő módon Trianon revíziójának az elérése volt. Nagyhatalmi megértés és támogatás hiányában, valamint az utódállamok merev elzárkózásának következtében azonban a magyar politika a harmincas évek közepétől egyre jobban az európai hatalmi viszonyokat átrendező Németország és Olaszország mellé sodródott, hiszen revíziós eredményeket csak tőlük remélhetett. Ezt 1938 és 1941 között látszólag el is érte. Hiszen az „országgyarapítások" eredményeként Magyarország területe 1938 és 1941 között 78 653 km^2-rel növekedett, és a trianoni 92 963 km^2-hez képest 171 616 km^2-re nőtt. Lakossága a visszacsatolásokat követő összeírások alapján 5 391 083 fővel bővült, amelyből 50,3%, azaz 2 712 268 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A visszacsatolt területeken élő 2 678 815 fő, a lakosság 49,7%-a azonban nem magyar etnikumú volt. Ezzel Magyarország ismételten soknemzetiségű államma vált, miközben kb. félmillió magyar még mindig az országhatárokon kívül rekedt. Ráadásul a területi revíziók nélkülözték az európai nagyhatalmak teljességén alapuló politikai konszenzusát, ami eleve bizonytalanná tette azok hosszútávon történő megőrzésének a lehetőségét. Nem jártak sikerrel továbbá a kétoldalú magyar-csehszlovák és magyar-román tárgyalások sem, s ezáltal annak esélye is szertefoszlott, hogy az érintett államok a konfliktusokat és vitákat egymás között rendezzék. A népek önrendelkezésének jogát a gyakorlatban érvényesíteni tudó népszavazás gondolata pedig fel sem merült. Így maradt a német-olasz döntőbíráskodás, melynek határozatait Pozsony és Bukarest ugyan úgy élte meg, mint a magyarság Trianont. A Jugoszláviával szembeni katonai fellépéssel visszaszerzett területek tartóssága pedig hosszútávon még kevesebb eséllyel bírt. A két világháború közötti időszak trianoni válságkezelése, a területi revíziók, amelyek Németország egyoldalú döntéseivel és támogatásával tudott csak megvalósulni, így csupán rövid, tiszavirág életűek lehettek. Mindez annak az egyébként nehezen vitatható ténynek az ismeretében tekinthető leginkább sajnálatosnak, hogy a Magyarország javára 1938 és 1941 között végrehajtott területi változások vitathatatlanul egy igazságosabb, az etnikai elveket a lehetőségekhez képest jobban megközelítő határvonalat teremtettek. A területi változtatásoknak tehát nem a tartalma, hanem a módja és végrehajtásának a gyakorlata volt az, ami nem tette és nem tehette stabillá és hosszútávon életképessé a válságkezelésnek ezt a módját.

A „Bevezető" negyedik bekezdése rögzíti, hogy a közép-európai országok éppen a törékeny és instabil Versailles-i békerendszernek köszönhetően „könnyűszerrel lettek áldozatai" a második világháború pusztításainak.[275] Ez a megállapítás különösen annak a ténynek az ismeretében figyelemre méltó, ha összehasonlítjuk a térség első és második világháborús szenvedéseit. Talán meglepő, de az első világháború éveiben a közép-európai területek csak kismértékben voltak kitéve a háborús pusztításoknak. Csak a térség elsősorban keleti peremterületei – különös tekintettel a galíciai és a kelet-lengyelországi térségre – és az 1916. augusztusi román támadást követően Erdély bizonyos területei váltak igazán hadszíntérré. Az igazi háborús pusztítás és az idegen – román, csehszlovák, szerb, francia – katonai megszállás, az ezzel járó szenvedéssel együtt, csak a Belgrádban 1918. november 13-án megkötött fegyverszüneti megállapodást követően következett be. Akkor, amikor a fegyverszüneti (demarkációs) vonalat már egy nemzetközi szerződés rögzítette! És az idegen katonai megszállás sem tartott néhány évnél tovább.

A második világháborúban azonban lényegesen más volt a helyzet. A közép-európai országok háborús területté, hadszíntérré változtak, s „A világégés záró felvonásaként a térség országait 1945-ben egy másik totalitárius hatalom szállta meg."[276] Ráadásul a világháborút lezáró, és a magyar kormány képviseletében Gyöngyösi János külügyminiszter által 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés[277] kísérletet sem tett arra, hogy a trianoni békediktátum által deklarált nyilvánvaló igazságtalanságokat kezelje, vagy azokat korrekció alá vegye. Sőt. Tovább mélyítette a Trianon okozta válságot. A békeszerződés értelmében Magyarország „visszakapta" a trianoni határokat azzal a módosítással, hogy a pozsonyi hídfő öt településéből hármat – Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsúny – Csehszlovákiához csatoltak, s mellőzték a kisebbségvédelmi klauzulákat is. Ezzel a határon túl élő magyarságot valósággal kiszolgáltatták az utódállamoknak, s a kisebbségi kérdést az adott országok belügyeibe utalták.

275 Bevezető 7. old.

276 Uo.

277 A Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződést az 1947. évi XVIII. törvény cikkelyezte be. Teljes szövegét lásd http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=8265 (a letöltés dátuma 2014. január) A témára vonatkozóan lásd legújabban Romsics Ignác (2006): Az 1947-es párizsi békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest.

A szerződés 22. cikke még a trianoni békediktátumon is túltett azzal, hogy rögzítette: „A jelen Szerződés életbelépését követően minden Szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországból vissza kell vonni, mindazonáltal a Szovjetuniónak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erők tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a Szovjet hadseregnek az ausztriai Szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa." Magyarország tehát hiába írta alá a békeszerződést, szuverenitását nem nyerte vissza, hiszen a szovjet Vörös Hadsereg fegyveres erői ellenőrizetlen módon és létszámban továbbra is az országban maradhattak. Ez pedig azt a belpolitikai küzdelmet is eldöntötte, amelynek tétje nem volt kisebb, mint az, hogy a háború utáni Magyarország a polgári demokratikus, vagy a szovjet típusú berendezkedést követi, követheti-e? Az 1948-49-ben létrejött új, a magyar társadalomtól teljesen életidegen belpolitikai modell Trianont és annak teljes problematikáját csak és kizárólag úgy interpretálta, mint amelyért kizárólagosan a régi rendszer politikai elitjei a felelősek.

A szovjet blokkba betagosított Közép-Európában, s benne Magyarországon is, hivatalos tézissé vált, hogy a trianoni igazságtalanságot és annak minden következményét az internacionalizmus elve fogja végérvényesen felszámolni. E hamis ideológia mentén aztán „[...] Trianon lassacskán „igazságossá" vált a magyar propagandában, s ezt követően a hivatalos történetírásban, az újságok hasábjain, az iskolai tankönyvekben."[278] Ráadásul a helyzet még rosszabbá vált, mint volt a két világháború között. Hiszen [...] a vasfüggöny mögött a határok még merevebben választották szét az egymástól elszakított közös kulturális örökségből élő magyar nemzet tagjait, s a történelmi problémák elfojtásával a jó viszony megalapozása helyett tovább fokozta a térség népeinek elidegenedését is."[279] Az évtizedekig elfojtott problémák kibeszéletlenül maradtak és a kisebbségek érdekei ilyen légkörben nem nyertek megoldást.

A szocialista táboron belül is lezúduló belső vasfüggöny hosszú éveken, évtizedeken keresztül adminisztratív akadályt képezett, s szinte lehetetlenné tette az anyaország és az utódállamokban élő magyarság kapcsolatát. Csak 1964-től változott a helyzet, amikor az addig rendkívül merev ki- és beutazási szabályokat a szocialista relációban némileg oldotta a magyar kommunista hatalom.[280] A román hatóságok viszont minden

278 Ormos Mária (1990): Elhallgatások nélkül. Magyar Nemzet, 1990. június 4.

279 Bevezető 7. old.

280 Győri Szabó Róbert (2009): Magyarország 20. századi külpolitikája. Mirabal Oktatási és Szolgáltató Bt. Budapest. 158. old.

adminisztratív eszközzel akadályozták az anyaországi és a romániai magyarok kapcsolatát, s közben a „a nemzeti homogenizációs" program jegyében erőteljes asszimiláló kisebbségpolitikát folytattak.[281]

A szocializmus évtizedei alatt Trianon tabu témának minősült. Tilos volt a témával foglalkozni, az igazság után kutakodni, vagy az igazságot nyilvánosságra hozni, s még csak utalni sem lehetett a történtekre. Generációk nőttek úgy fel, hogy az iskolában Trianonról alig hallottak. Trianont az agyonhallgatás csendje uralta, s ez kihatott az utódállamokhoz csatolt területeken élő magyarság helyzetére is. Még a nemzetiségi kérdésnek a felvetése is tiltott területnek számított. Aki megpróbálta megkerülni a tilalmakat, azt elhallgattatták, szilenciumra ítélték, nacionalistának, sovinisztának bélyegezték. Olyan rendszerellenes személynek, aki Trianon és a nemzetiségi kérdés felvetésével éket próbál verni a baráti szocialista országok közé, s bomlasztani akarja a béketábort.

A nemzetiségi kérdést csak internacionalista megközelítésben lehetett említeni, mely szerint a nemzetiségek egyfajta hidat jelentenek a szocializmust építő szomszédos országok között. A helyzetet jól példázza Kádár Jánosnak az MSZMP, és Nicolae Ceausescunak, a Román Kommunista Párt főtitkárának 1977. június 15-én Debrecenben és 16-án Nagyváradon megtartott találkozója, melyről a Népszabadság összefoglalót készített. Ebben a következők olvashatók: a találkozó „elősegíti a jobb megértést, hozzájárul ahhoz, hogy tovább fejlődjenek a két párt, két ország kapcsolatai, hogy a szorosabb együttműködés hatékonyabban segítse népeink javát, valamint a békét, a biztonságot, a függetlenséget, a társadalmi haladást és a szocializmust szerte a világon. [...] A nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása a két ország mindegyikének belső ügye és felelőssége. Ugyanakkor hangsúlyozzák annak jelentőségét, hogy a két szomszédos állam nemzetiségei mind nagyobb mértékben töltsék be a híd szerepét a magyar és román nép közötti közeledésben."[282]

Ez az álságosan szervilis, a trianoni problematikát és a megoldatlan nemzetiségi kérdést tudatosan szőnyeg alá seprő, a határon túli magyarságot magára hagyó, annak képviseletéről lemondó kommunista politika ráadásul 1988. augusztus 28-án Grósz Károly és Nicolae Ceausescu aradi

281 Uo. 166. old.

282 1977: Ceausescu Debrecenben, Kádár Nagyváradon. In. http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2009/06/16/1977_magyar-roman_targyalasok_debrecenben_majd_nagyvaradon/ (a letöltés dátuma 2014. január)

találkozóján látványos megaláztatásban is részesült. Szűts Pál, aki bukaresti magyar nagykövetként vett részt az aradi tárgyalásokon, erről így számolt be naplójában: „[…] a pszichikai hadviselés már a határon elkezdődött: Grószékat román autókba ültették és kerülőúton vitték Aradba, nehogy találkozzanak az út mentén köszöntésre felsorakozott romániai magyarokkal. A magyar tévéseket is eltérítették, hogy lekéssék az aradi nyitóprogramot. A tárgyaláson Grósz 25 percben ismertette a magyar álláspontot, válaszul Ceausescu két és fél órában oktatta ki a magyarokat. Grósz tudomásul vette, hogy a településrendezés nem falurombolás, elfogadta, hogy a falurombolás elleni budapesti tüntetésre válaszul bezárt kolozsvári főkonzulátus kiutasított diplomatáit le kellett volna tartóztatni, nem pedig csak kiutasítani. És amiatt sem akadékoskodott, hogy nem nyitják meg a Magyar Kultúra Házát Bukarestben."[283]

Ide vezetett tehát a trianoni traumának, ennek a huszadik századi magyar tragédiának az agyonhallgatása, kibeszéletlensége, elemző feldolgozásának a hiánya, kezelésének kidolgozatlansága.

„A kibeszéletlen múlt [azonban] 1989 után sem tudott nyugvópontra jutni […]" állapítja meg a „Bevezetés".[284] A kommunista léttől megszabaduló, és függetlenségüket visszanyerő utódállamokban ugyanis viszonylag hamar úrrá lett az a fajta nacionalista gondolkodás és gyakorlat, amely ismételten a magyarsággal szemben kívánta definiálni önmagát, s egyúttal ismételten megtagadta a magyar nemzeti kisebbségek azon jogait, amelyek „önazonosságuk teljes megélésére"[285] irányultak.

A fentiekben felsorolt tények ismeretében, és azokkal szembe nézve – zárul a „Bevezető" – a Magyar Köztársaság Országgyűlése számot szeretne vetni a trianoni diktátum által okozott valamennyi „[…] politikai, gazdasági, jogi és lélektani [..]"[286] problémával, és azok napjainkig tartó megoldatlan következményeivel. Ugyanakkor határozottan elutasítja mindazokat a megoldásokat, amelyek korábban „idegen hatalmak segítségén"[287] alapultak. Legyenek azok akár a két világháború közötti időszak

283 1988: Ceausescu megalázza Grószt Aradon. In. http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2008/08/28/1988_ceausescu_megalazza_groszt_aradon/ (a letöltés dátuma 2014. január); Lásd továbbá Szűts Pál (1998): Bukaresti napló 1985-1990. Osiris Kiadó, Budapest.; Földes György (2007): Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956-1989. Napvilág Kiadó, Budapest.

284 Bevezető 7. old.

285 Uo.

286 Uo.

287 Uo.

területi revizionizmusán, akár a totalitárius utópiák mentén kínálta megoldások. A „Bevezető" mindkét alternatívát zsákutcás, és alkalmazhatatlan megoldásnak tekinti.[288]

A törvény – vallja annak „Bevezetője" – és ezáltal a magyarság szakít az évtizedes sérelmi politikával, a Trianonhoz kapcsolódó „tragikus hozzáállással", és egyúttal okul a magyarság „sérelmeket keltő" hibáiból. A nemzetpolitikai hangsúlyokat új dimenzióba emelve, a „magyar nemzet egységére helyezi a hangsúlyt [...]"[289] Egyúttal meghirdeti „A határokon átívelő kulturális nemzet önépítési"[290] programját, s kifejezi azon egyértelmű szándékát, hogy „[...] a Kárpát-medencében együtt élő népek és nemzetek kölcsönös megértésén és együttműködésén alapuló békés jövőjét kívánja [...]"[291] megteremteni. Ezzel járulva hozzá „[...] a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez."[292] A törvény ezáltal meghirdeti a határokon átívelő nemzeti önépítés programját, amely nem irányul egyetlen szomszédos nép ellen sem. Éppen ellenkezőleg. A velük való kölcsönös együttműködésben kívánja megteremteni a 20. században a tragédiák által szétdarabolt Európa egységét.

A „Bevezető" végül leszögezi, hogy a Magyar Köztársaság Országgyűlésének szándékai „hitelességének bizonyítéka" érdekében, a törvény szövegét tíz nyelven teszik közzé.[293]

A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS MELLETTI TANÚSÁGTÉTELRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY MEGALKOTÁSÁNAK INDOKOLÁSA

A törvény megalkotásának indokolása, különösen annak első gondolatai, melyek Istenre, mint a történelem urára történő utalást tartalmaznak, komoly vitát váltottak ki.[294] Ugyanakkor, aki alaposan olvassa eze-

288 Uo.

289 Uo.

290 Uo.

291 Uo.

292 Uo.

293 Uo. A „Bevezető" (Foreword) csak angol nyelven, míg a törvény szövege tíz nyelven került kihirdetésre.

294 A vitára vonatkozóan lásd Korszakváltást akar jelezni Isten feltűnése a fideszes törvényben. http://nyiregyhaza.kerak.hu/cikkek/cnyomtat.php?print=180 (a letöltés dátuma 2014. január); Cságoly Péterfia Béla: Trianon emléktörvény: szeretni és érteni némelyeknek nagyon nem megy! http://www.polgarinfo.hu/modules.php?name=

ket a sorokat, azt kell, megállapítania, hogy a szöveg egyaránt utal azokra a képviselőkre, mint a törvény megalkotóira, akik a történelem alakításában az isteni beavatkozást látják, s azokra is, akik a „történelem menetét más [a törvényben nem definiált] forrásokból"[295] kívánják levezetni és megérteni.

Az indokolás kiindulópontja annak a ténynek a rögzítése, hogy Trianon a magyarság egyik legnagyobb nemzeti tragédiája volt, amely szétdarabolta a történelmi Magyarországot, s ezáltal a magyarságot több állam fennhatósága alá kényszerítette. Amikor a törvényt alkotók visszatekintenek 1920. június 4-ére, és emlékeznek a trianoni diktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani traumákra, azok máig ható problémáira, s a kérdés megoldatlanságára, kinyilvánítják, hogy „[...] tiszteletben tartva a magyar nemzet érdekeit és más nemzetek jogát arra, hogy a magyarság számára fontos kérdésekről másként gondolkodjanak [...]" megalkotják a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényt. Ezzel járulva hozzá a Kárpát-medencében évszázadok óta együtt élő „[...] népek és nemzetek kölcsönös megértésen és együttműködésen alapuló békés jövőjéhez, s egyúttal a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez [...]"[296]

A törvény öt szakasza

Az öt paragrafusból álló és a magyaron kívül még kilenc nyelven kihirdetett törvény első szakasza megemlékezik és tiszteleg mindazok előtt, akik Trianon után „[...] áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi, mind gazdasági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is."[297] Fejet hajt mindazok előtt,

News&file=print&sid=62721 (a letöltés dátuma 2014. január); Kovács Tibor, Mácsai Kornélia: Nem Isten miatt kell aggódni! A Trianon emléktörvény. http://zipp.hu/velemeny/2010/05/23/nem_isten_miatt_kell_aggodni_-_a_trianon_emlektorveny (a letöltés dátuma 2014. január); Fekete György: A trianonozásról. http://demokrata.info/articles/604-a-trianonozasrol (a letöltés dátuma 2014. január)

295 Magyar Köztársaság Országgyűlésének 2010. évi XLV. törvénye a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf (a letöltés dátuma 2014. január)

296 Uo.

297 Uo.

akik magyarságuk miatt bármilyen sérelmet szenvedtek. Különös tekintettel azokra, akik emiatt életüket áldozták. Egyben elismeréssel adózik azok előtt, akik a magyarsággal szolidaritást vállaltak.

A második paragrafus rögzíti, hogy „[...] a trianoni békediktátum által felvetett kérdések történelemből ismert eddigi megoldási kísérletei – mind az idegen hatalmak segítségével végrehajtott újabb határmódosítások, mind a nemzeti önazonosságnak a nemzetköziség ideológiája jegyében történt felszámolására irányuló törekvések – kudarcot vallottak."[298] Ebből következően nyomatékosítja, hogy a trianoni problémák megoldására csak nemzetközi jogi keretek között, a demokratikus, szuverén, jogegyenlőséget biztosító egyenrangú országok „kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködése"[299] vezethet. Ennek alapja pedig „csak az egyének – a nemzeti önazonosság megválasztását is magában foglaló – szabadsága, s a nemzeti közösségek belső önrendelkezéshez való joga lehet."[300] Egyben „elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul."[301]

A törvény harmadik szakasza deklarálja, hogy „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme."[302] Megerősíti, hogy Magyarország elkötelezett abban, hogy a nemzet tagjai és közösségei az egymással való kapcsolatot fenntartsák és ápolják, s támogatja az Európában elfogadott gyakorlaton alapuló közösségi autonómia formákat.

A negyedik paragrafus arról rendelkezik, hogy Trianonra, mint nemzeti tragédiára a jelenben és a jövőben is emlékezni kell. Azt elfeledni nem szabad. Erre emlékeztetni kell a jövő nemzedékeit. De a hibákból okulva, azokat számon tartva és belőlük tanulva, az elmúlt évtizedek összefogásának példáiból merítve, a nemzeti összetartozás erősítésén kell munkálkodni. Ennek érdekében nyilvánítja az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává.

298 Uo.
299 Uo.
300 Uo.
301 Uo.
302 Uo.

A törvény utolsó, ötödik paragrafusa szimbolikus tartalommal bír, hiszen az a jogszabályt 2010. június 4-ével helyezi hatályba.

***

Nemzeti Összetartozás Melletti Tanúságtételről szóló törvény egy hosszú, kilencven éves küzdelmes folyamat mérföldkő szerű állomása. Szembe nézett Trianon tragédiájával, a belőle fakadó évtizedes nemzeti válsággal. Összegezte a zsákutcás megoldási alternatívákat, s egyúttal megoldást kínált a magyar nemzet egésze számára. A nemzeti összetartozást és a határokon átívelő nemzeti önépítés programját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CSÁGOLY Péterfia Béla: *Trianon emléktörvény: szeretni és érteni némelyeknek nagyon nem megy!* http://www.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=62721 (2014. január)

FEKETE György: *A trianonozásról*. http://demokrata.info/articles/604-a-trianonozasrol (2014. január)

FÖLDES György (2007): *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956-1989*. Napvilág Kiadó, Budapest.

GYŐRI Szabó Róbert (2009): *Magyarország 20. századi külpolitikája*. Mirabal Oktatási és Szolgáltató Bt. Budapest. 158. old.

http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2009/06/16/1977_magyar-roman_targyalasok_debrecenben_majd_nagyvaradon/ (2014. január)

KOVÁCS Tibor, MÁCSAI Kornélia*: Nem Isten miatt kell aggódni! A Trianon emléktörvény*. http://zipp.hu/velemeny/2010/05/23/nem_isten_miatt_kell_aggodni_-_a_trianon_emlektorveny (2014. január)

L. BALOGH Béni (2002): *A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=8265 (2014. január)

MIHÁLYI Balázs (2012): *Egy elfelejtett „kis háború" 1939-ben*. Magyar Hírlap, 2012. április 27.http://www.magyarhirlap.hu/tortenelem/egy-elfelejtett-kis-haboru-1939-ben#sthash.No322tFY.dpuf (2014. január)

ORMOS Mária (1990): *Elhallgatások nélkül*. Magyar Nemzet, 1990. június 4.

http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2008/08/28/1988_ceausescu_megalazza_groszt_aradon/ (2014. január)

PRITZ Pál (2010): *Magyarország és a nagyhatalmak 1938-ban*. In: Simon Attila (szerk.) Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei Levéltárból 58. Nógrád megyei Levéltár - Selye János Egyetem. Balassagyarmat. 11-20. old.

RAFFAY Ernő (1995): *Magyar tragédia. Trianon 75 éve*. Püski Kiadó Kft., Budapest. 5-6. old.

http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186782808.pdf (2014. január)

ROMSICS Ignác (2001): *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest. 229-230. old.

ROMSICS Ignác (2006): *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest.

SALLAI Gergely (2002): *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest

SALLAI János (2004): *Az államhatárok*. Változó Világ 58. PRESS PUBLICA Kiadó, Budapest. 59-81. old.

SZŰTS Pál (1998): *Bukaresti napló 1985-1990*. Osiris Kiadó, Budapest.;

http://nyiregyhaza.kerak.hu/cikkek/cnyomtat.php?print=180 (2014. január)

TARJÁN M. Tamás (2013): *1924. március 26. Az olasz állam annektálja Fiume városát*. In. Rubicon Line, 2013.július 29.

http://liveweb.archive.org/web/20130729215724/http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1924_marcius_26_az_olasz_allam_annektalja_fiume_varosat/ (2014. január)

VIZI László Tamás (2010/a): *A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata*. III. évf. 3. szám. 2010/3. No. 10. 67-79. old

VIZI László Tamás (2010/b): *Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről*. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. III. évf. 4. szám. 2010/4. No. 11. 109-132. old.

http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7489 (2014. január)

VIZI László Tamás (2013): *„Trianon teóriájánál... rosszabb Trianon praxisa" A békediktátum tízedik évfordulója - 1930*. In.: Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. VI. évf. 3. szám. 2013/3. No. 22. 120-131. old.

ZEIDLER Miklós szerk. (2003): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest. 407-409. old.

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=39 (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=4&p_szoveg=&p_felszig=4 (2014. január)

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=5&p_felsz=2&p_szoveg=&p_felszig=2 (2014. január)

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.ulnap_felszo?p_lista=f&p_nap=5&p_ckl=39&p_stilus= (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0007.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.ulnap_felszo?p_lista=f&p_nap=6&p_ckl=39&p_stilus= (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0011.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0009.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/irom39/00039/00039-0012.pdf (2014. január)

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.31.13:49:22&p_szavkepv=I&p_szavkpvcsop=I&p_ckl=39 (2014. január)

Magyar Közlöny, 2010. június 4. 92. szám, 21379-21380. old. http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK10092.pdf (2014. január)

http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf (2014. január)

GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG HATÁSA ÉS VÁLSÁGKEZELÉS MAGYARORSZÁGON 1931-1933[303]

Dr. Simándi Irén

A népszövetségi kölcsön és az ország sikeres pénzügyi stabilizációja bizalmat keltett Magyarország iránt, nyugati bankok kölcsönei és üzletemberek hiteleinek egész sora áramlott az országba. Ennek az 1929. októberi gazdasági világválság vetett véget. Magyarországon a válság leginkább a mezőgazdaságot érintette.

A MEZŐGAZDASÁG VÁLSÁGA

A gazdasági válság Magyarországon először a *mezőgazdaságot* érte el. A mezőgazdasági termékek piacán már 1928-ban válságról beszéltek. „A magyar gazdasági válság az agrárválsággal kezdődött", az ágazat elmaradottságából következően, a válság mélyebb és elhúzódóbb volt.

Az agrárválság keletkezést elsősorban a tengerentúli országok termelésének növekedése idézte elő. Az USA-ban, Kanadában, Argentínában, Ausztráliában termelték a világpiacra kerülő búza 30-40%-át. Ezek az országok fejlett mezőgazdasággal rendelkeztek, amely azt eredményezte, hogy az önköltség alacsony volt, az európai agrárországokban viszont ez nem következett be. A világpiaci versenyben a magyar búza, a tengerentúlon termelt búzával szemben alul maradt.[304]

A gazdasági válság következtében szinte minden ország a behozatali vámok emelést szorgalmazta. Logikus lépés volt, hiszen ha nehezebb is volt az értékesítés az adott országban, a külföldi konkurencia legalább nem rontotta tovább a kialakult helyzetet. Azoknak az országoknak, amelyek Magyarországgal kereskedtek megvolt a lehetőségük arra, hogy csökkentsék a mezőgazdasági termények behozatalát. Kisebb-

303 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

304 Borsányi György: Válságévek krónikája 1929-1933. Az 1929-1933-as gazdasági világválság hatása Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 13.

nagyobb erőfeszítések árán mindegyik ország elő tudta állítani azt a termékmennyiséget, amit Magyarországtól vásárolt meg. A válság kezdetén drágábban és esetleg csekély új beruházások árán. Ebből következett, hogy a négy fő partner Ausztria, Csehszlovákia, Németország, Olaszország csökkentette behozatalát. Ha a válság kezdetén 1929-ben az élelmiszerimportot 100%-nak vesszük, akkor 1932-ben Ausztriáé 41%, Csehszlovákiáé 23%, Németországé 31%, Olaszországé 30% volt. A Magyarországról kivitt mezőgazdasági termékek legnagyobb százalékban Csehszlovákiába jutottak. Ezeknek a termékeknek a behozatala csökkent a legnagyobb mértékben. 1931-ben 8%, 1932-ben 10%, 1933-ban pedig 16%-a volt az 1929-es színvonalnak.

Az export visszaesése elsősorban a *nagybirtok*oknak okozott komoly problémát. A nagybirtokok ügye a kormány „szívügye" volt, egyre többet foglalkoztak a mindenkori kormányok a gabonaértékesítéssel, holott ez korábban a magángazdaságok tevékenységéhez tartozott. A gabonakérdés a nemzetközi konferenciák központi témája lett, ezeken a találkozókon születtek megállapodások ugyan, de ezek betartása igen esetleges volt. Bethlen István, majd később Gömbös Gyula „valóságos terménykereskedőként" kilincselték végig azokat az országokat, amelyek gabonavásárlóként számba jöhettek. Eredményeket Németország és Olaszország esetében értek el. Az azonban bizonyos, hogy a mezőgazdaságban bekövetezett válság „hozzájárult az 1931-es pénzügyi csődhöz".

A helyzet bizonyos szempontból jobb volt a *belső piacon*. Ennek egyik részét a válság különösebben nem befolyásolta. Itt azokra a falusi gazdaságokra kell gondolnunk, amelyek önellátók voltak. Megtermelték a kenyeret, krumplit, az állattartásból a húst, szalonnát. Komoly problémát jelentett azonban számukra az, hogy bizonyos mennyiségű pénzük legyen, hiszen bármennyire is önellátóak voltak ezt iszonyú nehézségek árán tudták csak előteremteni. (A másik nagyon súlyos probléma a kölcsön kérdése volt, abban az esetben, ha a birtokot kölcsön terhelte, erről később még lesz szó.)

Magyarországon a mezőgazdaságban jelentkező egyre csökkenő árakat az egyre nagyobb mennyiségű áru eladásával igyekezték ellensúlyozni, hogy a szükséges pénzhez hozzájussanak. Ez az árak további csökkenését eredményezte. Ez először a nagykereskedők, majd a kiskereskedők körében jelentkezett.

A kormány a végső árzuhanás megakadályozása érdekében közbelépett a mezőgazdaság védelme érdekében, félretéve a különböző gazdál-

kodói rétegek érdekeit. A pénzbeli bevételek rohamos csökkenése a mezőgazdaság minden szereplője esetében fizetésképtelenséget idézett elő. Ez egyrészt a kisbirtokkal rendelkező parasztság tönkremenetelét, másrészt az állam adóbevételeinek nagyarányú csökkenését is jelentette. A teljesen tönkrement kisbirtokosoktól, parasztoktól nem lehetett az adókat beszedni, és ezt az államháztartás is rövid időn belül megérezte. Az országhoz hasonlóan az egész mezőgazdaság adóságban úszott. „1928-ban az adósságteher a mezőgazdaság pénzbevételeinek 78, 1930-ban 80 százalékát tette ki. Ha 1933-ban mindenki ki akarta volna fizetni adósságát, 229 százalékkal több pénzre lett volna szükség, mint a mezőgazdaságból befolyó teljes jövedelem!".

A kormány különböző ártámogató intézkedéseket vezetett be. A legjelentősebb az ún. boletta rendszer bevezetése volt. Ez azt jelentette, hogy a termelő a gabona eladásakor mázsánként 3 pengő értékben egy gabonajegyet kapott – ez volt a boletta. Ezt a gazdálkodó adófizetésre fordíthatott, ha az adót kifizette a bolettát az állam pénzre váltotta.

A bolettarendszer 1930-tól 1934-ig volt érvényben. 1931-ben egy boletta 10 pengőbe került, ez azt eredményezte, hogy a gabona nagykereskedelmi ára és a liszt kiskereskedelmi ára jelentős mértékben különbözött egymástól. A gabona ára 40%-kal csökkent, míg a kenyér fogyasztói ára csak 19%-kal.

A bolettából befolyó pénzt a kormány a kisbirtokosok adóterheinek fedezésére fordította, vagyis elengedte az adók egy részét. A bevételből négy év alatt mintegy 390 millió pengő folyt be.

Szintén válságkezelő intézkedés volt az 1932-ben bevezetett „kötött tejgazdálkodás". Ez azt jelentette, hogy a Budapestet éjszaka tejjel ellátó nagyvállalatok csak a kormány által kijelölt tejszállítókkal köthettek szerződést. Ezzel sikerült elérni, hogy a fővárosban fenntartsák a 32 filléres tejárat, miközben az ország többi részén 8-9 fillér volt a tej literje. Előfordult az a furcsa helyzet is a Budapest közigazgatási határán, hogy az utca egyik oldalán 32 fillér volt a tej, a másik oldalon 24 fillér. Érdekességképpen említhető az ún. „aszfalttehenészet" kialakulása, ami az élelmes vállalkozók tevékenységét jelentette. Vagyis a főváros üres telkein, megüresedett istállókban, előfordult, hogy pincékben tehenet tartottak, a tőlük nyert tejet a hivatalos árnál olcsóbban, de a valós önköltséghez képest több száz százalékos haszonnal árusítottak.

A kormányán részéről a válságkezelés következő lépése az adósságokkal kapcsolatos intézkedések voltak. 1932 októberében hozott kormány-

rendelet értelmében az adósok haladékot kaptak adósságuk visszafizetésére, a kamatokat pedig maximálták. A 10 holdon aluli birtokosok adósságainak egy részét az állam átvállalta, ez azt jelentett, hogy a bankok az egyébként behajthatatlan adósság egy részét az állami költségvetésből megkapták.

A mezőgazdasági árak „így is csökkentek, de kisebb mértékben, mint azt az eladhatatlan termékek nagy mennyisége indokolta volna". A mindennapi élet elengedhetetlen élelmiszereinek „fogyasztói árindexe [...] 22 százalékkal csökkent".

A mezőgazdaságban előállított termények mennyiségét továbbra is jelentősen befolyásolta az időjárás, ezt hullámzás jellemezte, jó és rossz termésű évek követték egymást. Míg 1928-ban rekordtermésű év volt, addig 1930-ban és 1931-ben két rossztermésű év következett. A magyar mezőgazdaság a megszokott termelési módokkal dolgozott, ezek nem voltak alkalmasak a válság megfelelő kezelésre, nem tudtak olyan termények termesztésére átállni, amelyeket a válság alatt is piacuk lett volna.[305] (Feltételezhető, hogy ez nemcsak a termelőkön múlt SI.).

A *Pesti Hírlap* 1931. szeptember 6-án megjelent száma egyik cikkében a budapesti piacok áruellátásáról és az árakról adott körképet. „A fővárosi nagypiacon és a vagonoknál ½-1 pengővel olcsóbb a makói vöröshagyma." Szombaton reggel a vagonoknál 5-10 mázsás nagy tételben 16,5-17 pengőért adták a hagyma kilóját. Az elárusító helyeken 20-100 kilogrammos tételben 17-18 pengőért lehetett vásárolni a makóit. A fokhagyma ára a vagonoknál 34-36 pengő volt. Makón, a helyi piacokon 14-14 és fél pengőbe került a vöröshagyma kilója. „A mutatkozó lanyha irányzatot az exportnak teljes szüneteltetése idézte elő. Napok óta csak a főváros felé indítanak útba vagonokat a makóiak. A németországi export most kilátástalan, mivel Németország egyelőre saját termelésű hagymáját fogyasztja, amiből jó közepes a termés volt." A makóiak arra számítanak, hogy a téli tárolás közeledtével megváltozik az export, nemcsak Németország, hanem más felvevőpiacok felé is.

Makón a fokhagyma szezonja tartott, a dughagyma őszi vására van. A dughagyma kilójáért nagysága szerint kérik meg az árát. A nagyobb 30-35 pengő, a kisebb 25-26 pengőbe kerül kilónként a termelőktől.

A fővárosi piacokra szombaton 64 vagon áru érkezett. A termények megoszlása a következő volt: 34 vagon burgonya, 2 vagon hagyma, 5 va-

305 Uo. 15-19.o.

gon káposzta, 13 vagon gyümölcs, 4 vagon paprika, vegyes zöldfélékből pedig 6 vagon. A húsos zöldpaprikáért kilónként 14 pengőt, a fejes káposztáért 10 és fél-10 pengőt, a vöröskáposzta kilójáért 17 pengőt kértek. A piacon meglepetést okozott a viszonylag olcsó uborka, amelynek kilóját mérettől függően 12 és 18 pengőért mérték.

A gyümölcspiacra hajnali 3 órától reggel 6 óráig „társzekerek, teherautók szállították a szőlőt" rekeszes faládákban. A bőséges felhozatal árcsökkenést idézett elő. A kiváló minőségű szőlőt is csak árengedménnyel lehet eladni.

A beérkezett őszi Ella és Rózsaburgonya ára is változó. A őszi napsütésben még beértek az utolsó zöldparadicsomok is, így ezek a kiskertekből is a piacra kerültek. A nagyobbakért kilónként 11-12-13, a kisebbekért 9-10 pengőt kértek. A kelkáposzta, paraj, sóska olcsóbb lett.[306]

A lap ugyancsak szeptember 6-i számában jelentette meg az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) cikkét a mezőgazdaság problémáiról, és az azok megoldására tett javaslatait a 33-as bizottságnak. Az egyesület szakemberei hangsúlyozták, hogy mezőgazdaság helyzete folyamatosan romlik, a „hiteldrágaságot, hitelínség követte, a terményárak zuhanásszerűen csökkentek és a kedvező kilátások ellenére rossz termésünk volt, sőt vidéken katasztrofális, úgyannyira, hogy már a lakosság kenyérszükségletének biztosítása céljából is országos ínségakciókra vagyunk utalva".

„Az is közismert – folytatódik a cikk –, hogy a mezőgazdasági üzemek nagy része ebben az évben nem tudja teljesíteni az adó- és kamatterheit, ezért az adóbevételek további csökkenésével kell számolni a kormánynak. „Nem tartjuk reálisnak azt a tervet, amely arra épít, hogy a mezőgazdaság illetve a mezőgazdaságból élők fokozottabb igénybevétele útján az állam jövedelmei emelhetők."

A kormánynak tisztában kell lennie azzal a ténnyel, hogy a „mezőgazdasági termelés folytonosságának és helyreállításának biztosítására olyan intézkedés is kellenek (ezek közé tartozik nevezetesen a búzapiac javítása), amelyek bizonyos anyagi eszközök mozgósítása, tehát közáldozatok nélkül nem hajthatók végre". A mezőgazdaságban a legkomolyabb bajt a „pénzdrágaság és a hitelínség" okozza.

A szakemberek javaslatai között szerepelt a hitelfelmondások lehetőség szerinti korlátozása, a hitelfeleslegek biztosítása az üzemek számára.

306 Mezőgazdaság. Pesti Hírlap, 1931. szeptember 6. 36.

Az állattenyésztés, hízlalás és a tejgazdálkodás javítása érdekében fontos lenne minél előbb kereskedelmi szerződést kötni Csehországgal, amely valamelyest javítaná az élőállat exportot. Az Ausztriával kötött szerződés „állatkiviteli kontingensének" betartását, valamint a zsírkivitel lehetővé tételét.[307]

Az Est 1931. október 16-án megjelenő számában arról olvashatunk, hogy az osztrákok nem tartják be a szerződésben kötött megállapodást az élőállat kivitelre vonatkozóan. A tudósító hangsúlyozta, hogy a két ország „kereskedelmi forgalmában olyan zűrzavaros viszonyok állottak elő, amelyet sürgősen és gyökeresen kell rendezni", ha ez nem történik meg, akkor „teljesen lehetetlenné válik a további kereskedelmi érintkezés".

A nehézségeket a devizakorlátozásokon túlmenően az okozza, hogy az „osztrák kormány nem akarja a júliusi szerződés rendelkezéseit betartani", nem engedi a szerződésben meghatározott mennyiségben szállítani az élő marhát, és a lisztre vonatkozó megállapodást is eltérően értelmezik. Magyarország számára a szerződés teljesen értéktelen, ha a kormány nem kezd új tárgyalásokat az osztrák féllel. A magyar kormánynak szándékában áll megváltoztatni a lisztkivitelére kötött megállapodást is, mert a jelenlegi helyzetben a malmok „semmi előnyhöz sem jutottak és alig tudnak lisztet Ausztriába szállítani"- olvashatjuk a tudósításban.[308]

A parlament üléséről számolt be a *Budapesti Hírlap* 1931. november 6-án megjelenő száma, ahol egyebek mellett az állatexport helyzetét tárgyalták. „Ezen a téren valóban komoly a helyzet. Köztudomású ugyanis, hogy amióta a terményárak alakulása folytán a szemtermelés válságos helyzetbe sodródott, mezőgazdaságunk állattenyésztés és állatértékesítés révén üzemvitelének pénzügyi egyensúlyát úgy, ahogy fenntartani." Eredményeket csak a „kivitel erőteljes támogatásával" sikerült elérni. A továbbiakban cikk írója a korábbi évek állatexportjának értékét írta a le. 1929-ben az „egész vágó és igásállatexportunk értéke még csak 151, 4 millió pengő lett, addig 1930-ban elérte a 188,1 millió pengőt". Az állatexport elsősorban olasz, svájci és francia piacokra történt, a cseh piac „elvesztését" kevésbé érezte meg a gazdaság. A sertés kivitel viszont csak és kizárólag a cseh piacokra történt, ezt azonban nem kárpótolta semmi.

1930 végén változott a helyzet Ausztria arra törekedett, hogy a saját szükségleteit a hazai állatállományból elégítse ki, így a Magyarországról

307 Az OMGE a mezőgazdaság bajainak orvoslásáról. Pesti Hírlap, 1931. szeptember 6. 36.
308 Az osztrákok nem tartják be a velük kötött szerződést. Az Est, 1931. október 16. 6.

vásárolt élőállatok mennyiségét csökkentette, a heti 700 darabos kontingenst, heti 300-ra.

Gyengült a másik két felvevőpiac Svájc és Franciaország exportigénye is. 1931 első félévi külkereskedelmi mérlege is kedvezőtlenül alakult. Az összes vágóállatexport 45,4 millió pengőre csökkent a tavalyi 97,3 millióval szemben.

Ebben helyzetben az „állatexportőrök" arra az elhatározásra jutottak, hogy „egyenlőre abbahagyják kiviteli tevékenységüket és az osztrák piacra nem szállítanak. A parlament ülésén azonban kiderült, hogy a földművelésügyi miniszter tárgyalásokat kezdeményezett osztrák partnerével, és remélhetőleg olyan megállapodás születik, amely lehetőséget biztos az állatexport folytatására. Ezen kívül a magyar kormány a cseh kormánnyal is keresi a megoldást a „nemzetközi devizaforgalomi nehézségek folytán" az állatexport útjába került akadályok mérséklésére.[309]

Az Est egy 1931. november 24-i tudósításban arról számolt be, hogy a mezőgazdasági termékeket termelő Magyarország még mindig milliónyi valutát ad a külföldi agrártermékekért. A tudósító információi alapján október1-ig a kormány „közel 50 millió pengő devizát" utalt külföldre a legalapvetőbb élelmiszerekért és a különböző mezőgazdasági segédanyagokért több mint 56 millió pengőt. Ez önmagában is százmillió pengőnél is több devizát jelent. Az újságíró arra figyelmeztetett, ha a tárcaközi bizottság a továbbiakban is kiutalja a devizát a mezőgazdasági cikkért, akkor az év végére mintegy 120 millió pengő devizát fog elveszíteni az ország.

Ha ez a pénz az országban maradna, a gazdák jövedelmét gyarapíthatná, és a termelés folytonosságának biztosítására lehetne fordítani. Ehhez azonban olyan kormányzatra lenne szükség, amely a „termelést céltudatosan irányítaná, és a gazdáink maguk felismernék végre az élet útmutatását".

A devizát a kormány kukorica, száraz bab, borsó, köles, zab, bükköny, mák, napraforgó mag, virág, gyümölcs dió, mogyoró, mandula behozataláért fizet. Több mint 15 millió pengőért vásárolt a tárca dohányt, rizst, korpát, gyapjút, báránybőrt.

A cikk végén a tudósító arra hívta fel a kormány figyelmét, hogy most a deviza kifizetések ellenőrzésével rá lehetne „kényszeríteni a termelők

309 Állatexport és valutavédelem. Budapesti Hírlap, 1931. november 6. 1.

közömbös részét olyan cikkek termelésére", amelyeket az ország deviza készletének feláldozásával szerez be.[310]

Az Est tudósítója Bakos Ákos számolt be arról, hogy a világhírű makói hagyma válságban van. Helyszíni tudósítása 1931. december 4-én jelet mag a lapban. A makói termelőket felháborította, hogy a földművelésügyi kormányzat engedélyezte Bulgáriából 40 vagon vöröshagyma vámmentes behozatalát a „Platter Testvérek kecskeméti konzervgyárának", amikor a hazai makóiból hatszáz vagon felesleg van. „Most, amikor mindenki a magyar áruk vételének szükségességét hirdeti." A makóiak joggal azt mondják, hogy nemcsak az ő érdekeiket sértette ez az intézkedés, de kormányzati elvet is". Kiszámították az is, hogy 180 000 „veszteséget okozott a bolgár hagyma behozatala a makói hagymapiacnak", a vámmentes behozatal engedélyezésével ugyanis mázsánként „3 pengővel zuhantak"a hagymaárak.

A tudósító utánajárt az esetnek és megtudta, hogy hathéttel korábban a kecskeméti Platter – konzervgyár Rt., azzal a kéréssel kereste meg a földművelésügyi minisztériumot, hogy engedélyezze a már említett mennyiségű bolgár vöröshagyma vámmentes behozatalát. A gyár vezetése a kérést azzal magyarázta, hogy a hagymát konzerválás, szárítás után külföldre szállítja. A gyár vezetése azt állította, hogy Makóról ezt a mennyiséget nem tudja beszerezni. „A minisztériumból nem érdeklődtek Makón, jogos-e az állítás", mert ha ezt megtették volna, akkor kiderül, hogy hatszáz vagon vöröshagyma áll rendelkezésre.

A makói hagymaszindikátus fel is ajánlotta agyárnak a hagymát mázsánként 26 pengős piaci áron, de a gyár ezt elutasította. Később a makóiak 15-16 pengőt kértek a hagyma mázsájáért, de a gyár ezt is drágállotta.

Makón és a térségében a hagymatermesztők tragédiáját az okozta, hogy 1931 tavaszán a gazdáknak „nem volt pénzük dughagyma beszerzésére, úgyhogy az idén az elmúlt esztendők 6000 – 7000 holdjával szemben mindössze 3500 holdon termett hagyma" a határban.

„Az idei termés egyharmaddal alatta maradt más évek termésének. Az idei termés 40 százalékát tette ki a múlt évi hagymatermésnek". A korábbi évek 500 000–600 000 mázsa hagymatermésével szemben 1931-ben 150 000 mázsa termett.

Az oknyomozó riportból az is kiderült, hogy „Platterék spekulációra dolgoztak. Platterék bolgár exportja előtt 28-29 pengő volt a makói hagy-

310 Agrár Magyarország még mindig milliónyi valutát ad külföldre agrártermékekért. Az Est, 1931. november 24. 11.

ma ára, amely a vámmentes behozatalra egyszerűen 23 pengőre zuhant. A hagymaszindikátus intervenciós vásárlásaival próbálta a lelket tartania makói piacban". Korábbi években a konzervgyár vezetése 2-2,50 pengőért jutotta makói hagymához, ezzel óriási nyereséghez jutva, amelyből a gyár „könnyen elbírhatta volna a mostani makói árakat is".

A gyár vezetése a minisztérium „kegyes támogatásával" behozta a „silány bolgár hagymát és most félő, hogy ez a hagyma szárított állapotában magyar néven megy ki, természetesen erősen rontani fogja a magyar hagyma becsületét és ezzel nagy erkölcsi kárt okoz a makói hagymának".

A tudósító a Platter – céghez közelállóktól megtudta, hogy a gyár tulajdonosai „biztosak voltak a behozatali engedély megkapásában, mert állítólag már kérvényük beadása előtt előre vásároltak Bulgáriában". A hagymát a Dunán szállították Magyarországra, „11-12 pengőbe került" a bolgár hagyma. A minisztérium „30 000 aranykorona nemzeti ajándékot adott" a konzervgyárnak, amikor a „hat aranykoronás vámot elengedte". A makóiak a történtek után Petrovics György képviselő vezetésével felkeresték a földművelésügyi minisztert. Elmondták sérelmeiket, többek között, azt kérdezték, hogy a kormány miért támogat „idegen állampolgárokat" és miért ad idegeneknek „nemzeti ajándékot". Elmondták azt is, hogy az időjárás viszontagságai miatt nagyon rossz a hagymatermés és a termelők már a költségeiket is „alig tudják fedezni". Az idei termésnek „nagy szárazság és a féregkár miatt 75 százaléka elpusztult". Korábban egy katasztrális holdon 70-80 mázsa hagyma termett, ebben az évben 20-25 mázsa. A gazdák nem tudják kifizetni a haszonbérleteket és a termelési költséget sem. Ha külföldre nem szállíthatnak, akkor „bekövetkezik a hagymakrach". Az egész kivitel „naponta 1.5 vagon" hagyma a főváros számára.

A lap közölte Ivády Béla földművelésügyi miniszter levelét, amelyet Petrovics György makói képviselőhöz írt. A miniszter azt írta, hogy a „legnagyobb lelkiismeretességgel vizsgálata meg az engedély megadásának kérdését, nem akart lehetetlenné tenni egy szépen fejlődő mezőgazdasági ipart". A konzervgyár vezetése a „szükséges hagymamennyiséget Makón beszerezni nem tudták, kötelezettségeiket teljesíteniök kellett, nagy veszteségeknélkül szükségletüket idehaza a hagymaárak miatt beszerezni nem tudták". A gyár a szállítási kötelezettségnek megfelelően a „behozott hagymát feldolgozott állapotban, teljes mennyiségben" köteles kiszállítani, hogy „még a lehetősége is elkerültessék annak, hogy a külföldi hagyma árcsökkentő hatást produkáljon".

A miniszter arra kérte a képviselőt, hogy „igyekezzék a makói izgalmas hangulatot nagy befolyásával lecsillapítani".

A tudósító kötelességének érezte, hogy ne a száraz adatok bemutatásával hívja fel a figyelmet a makóiak elkeseredett helyzetére. Tudósítását a „makói hagyma becsületéért", intő példának szánta a jövő számára.[311]

A *Pesti Hírlap* 1931. december 23-án megjelent száma egyebek mellet részletesen beszámolt a kisgazdák követeléseiről. A programjuk megvalósítása érdekében úgy vélték, hogy „kisgazda-képviselőknek döntő befolyást kell biztosítani az egységes párt vezetésében, hogy a kormányt rákényszerítsék azokra a gazdasági intézkedésekre, amelyek segítenek a gazdaközönség elviselhetetlenül nehéz helyzetén". A legfontosabb megoldandó kérdéseket a következőkben sorolták fel: 1. az adóteher-viselés aránytalanságainak gyökeres megváltoztatását, a jelzálogos terhek enyhítését, a „kötvények kötelező elfogadásának" érvényesítését, a kamatterhek enyhítését, a rövidlejáratú hitelek hosszúlejáratú kölcsönökké való átalakítását, a „vagyonváltság és megváltott földek árának további" mérséklését, a hitbizományok reformjának előkészítését, ingatlanforgalom problémáinak megoldását és „egy új céltudatos földbirtok politika" megvalósítását. Valamint a földdel való spekulációk megakadályozását, a mezőgazdasági kivitelből származó devizakészleteknek az agrárlakosság érdekében történő felhasználása, a társult adók revíziója, az agrárolló egyensúlyának megteremtése, a bajbajutott gazdák hitel és jogviszonyainak felülvizsgálata, a „kartelek megrendszabályozása", a boletta-rendszer visszaéléseinek megszüntetése, a belső piac, a termelés és a fogyasztás érdekeinek rendezése.

A kisgazdák élesen bírálták a kormányt, az állatkivitelt akadályozó intézkedései miatt. Az értekezlet napján „is több ország zárta el határait a magyar állatkivitel elől" és ezért az résztvevők küldöttséget küldenek a miniszterelnökhöz, hogy „intézkedést" követeljenek a „blokád megszüntetése ellen".[312]

Az 1932. január 28-án megjelenő *Budapesti Hírlap* egyebek mellett a heti minisztertanácsi ülés témáinak eredményeiről számolt be. Az ülést a miniszterelnök Károlyi Gyula vezette. A minisztertanács felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert, hogy a tömegesebb fogyasztás tárgyául szolgáló kenyérár kialakulásának figyelemmel kíséréséről rendeletet bo-

311 A világhírű makói hagyma is válságba jutott. Az Est, 1931. december 4. 6.

312 Erőteljes agrárprogramot követelnek a kisgazdák a kormánytól. Pesti Hírlap, 1931. december 23. 3.

csásson ki". A *Budapesti Közlöny*ben megjelenő rendelet betartása a törvényhatóságok első tisztviselőinek feladata. A törvényhatóságok feladata, hogy figyelemmel kísérjék a kenyér árának alakulását, ha a kenyér ára az előállítási költséget aránytalan mértékben meghaladja, azt vizsgálat tárgyává kell tenni. A törvényhatóság intézkedését szükség esetén arra is ki kell terjeszteni, hogy az ármegállapításnál meghatározza az 1 kilogramm kenyér előállításához szükséges liszt és burgonya mennyiségét.

A minisztertanács hozzájárult a földművelésügyi miniszter előterjesztéséhez, amelyben a takarmányhiány enyhítése céljából a takarmánybeszerzéshez támogatást kért a „tenyészállat beszerzési hitel terhére", hogy annak 200 000 pengős keret felhasználható legyen erre a célra. Az akció keretében az állattenyésztéssel foglakozó dunántúli megyéket kívánja segíteni a tárca, mert ebben a térségben „igen súlyos takarmányhiány mutatkozik". A kölcsön lebonyolítását az Országos Központi Hitelszövetkezet bonyolítja le.[313]

A Vásárcsarnok tavaszi kínálatáról és az árakról számolt be *Az Est* tudósítója, a lap 1932. május 13-án megjelent számában. A Vásárcsarnokba már hajnali két órakor megérkeztek a mohácsi osztrák, majd négy órakor a mohácsi magyar hajók és „egyszeribe zöldbe borult a nagycsarnok alatt a széles Dunapart". A hajók a Dunamenti községek minden májusi zöldségét felszállították a fővárosba. A Vámház körúton a pestkörnyékiek orgonát hoztak „kocsiderék számra". Zöldség és virág ez a Vásárcsarnok kínálata a májusi reggeleken.

A tudósító ezt követően körbejárta a csarnokot és megismertette az olvasót a felhozatallal. Az egyik legfontosabb élelmiszercikk a krumpli a tavaszi zöldek között „szinte szégyenkezik, [...] de azért tartja az árát", kilónként 14-20 fillér. Az új idei burgonya kilója 90 fillér.

A narancsok is apadtak már áruk egy pengő. Az alma már nagyon silány kilójáért „nem restelnek" kérni 80 fillért. „Valamirevaló alma, szikkadtan, a téltől meggyötörve 1,70 - 2,40 pengő."

„Piros menyecske óriási halom piros hónapos retekkel kelleti magát." A kisárusok négy fillérért vinnék csomóját, de a retek csak hat fillérért eladó. A kosarak még így is gyorsan megtelnek „s pár perc múlva a menyecske hat filléres retkét a szomszédba már 12,14,16 fillérért adják az árusok". A retek mellet rengeteg a sóska, a spenót, a májusi eső hatalmasra hizlalt a sóskaleveleket. Áruk 12-14 fillér.

313 200 ezer pengő kölcsönt folyósítanak a takarmányhiány enyhítésére. Budapesti Hírlap, 1932. január 26. 1.

A reggeli forgatagban savanyúságot árul „egy álomszerű öreg kofa. Tessék a fimon savanyúságot naccságák, az élet úgyis olyan édes".

A zöldpaprika aradi melegágyi termés, darabja 25 fillér. A szomszéd standon a Egerből való uborka „kacéran vetekszik" a paprikával, ára 1,40 pengő. A Vásárcsarnokban mindenfelé zöld-fehér hagymahegyek várják a vásárlókat. „A proletár csemegének, proletár az ára", csomója 4-6 fillér.

A kereskedők elmondták a lap munkatársának, hogy reggelente hajókon 300 mázа zöldárú érkezik, de a tengeren is szállítnak óriási mennyiséget. Olaszországból érkezik a zöldborsó és a zöldbab. A borsó kilója 85 fillér, a zöldbab ára hat pengő kilónként.

A tavalyi hagymatragédia óta magyar hagyma nincs, csak egyiptomi hagymát lehet kapni. Furcsa a színe és az íze is. 40-42 fillér kilója. Salátából viszont annál nagyobb a kínálat, szállítottak a Kőrös, Kecskemét, Félegyháza térségéből, a pici salátafejek darabja 4,6, 7, és 8 fillér.

A tudósító felmérte a húskínálatot, a körképet a baromfipiac bemutatásával kezdte. A pünkösd közeledtével a libapecsenyének valót kereste a tudósító. „Idei liba? Azzal mi érem nem foglakozunk az idén – mondta az egyik kofaasszony." Azért nem mert egy pár liba 30-40 pengő. A kisebbekért 20 pengőt kérnek.

A kofák elmondták, hogy nagy a drágaság az időjárás nem kedvezett az „aprójószágnak" sem. A legutolsó jégverés elverte a szabadan tartott csirkéket. A galambnagyságú rántani való csirke párban 5 pengő. A halpiacon a rák a meghatározó áru. A zalai rák darabja 10 fillér.

A húsárusok közé beékelődve a tejtermékek piaca. Itt semmi változás nincs – mondták az árusok – a 33-sa bizottság megdrágította a tejet. A tejpiac előtt a gyümölcsárusok. Kis ládákban vattába csomagolva váci földieper, egy ládikába 10 db eper van, ára 2,80 pengő. „Az epereslädikák előtt mindenki megáll, és a szemével urizál."

A tőkehúspiacon egyértelmű a drágaság, mondják az árusok, a „vásárlásban járványszerűen dühöng a tétlenség". Drágább lett, a marha, a borjú és a sertéshús is. A disznóhús ára majdnem egyenlő a sertészsír árával- panaszkodnak a termelők. Két héttel korábban a sertéshús kilója 1,40 volt, ma 1,68 pengő. A marhahús tavaly 3,60 pengő volt, három héttel ezelőtt 1,80, ma 2,40. A marhahús ára azért emelkedett, mert a kartel leszállította a marhabőr átvételi árát. A borjúhús kilója hét héttel ezelőtt 2,40 pengő volt, ma 2,80 – 3,20 pengőt kérnek érte. A húspiac forgalma 30-40%-kal lett kevesebb.

A tavasz kedvez a tojás árának, rengeteg van belőle. Darabjáért 7-8

fillért kérnek. A nagycsarnok előtt zöldséges kofák mögött húzódnak meg a virágárusok. Rengeteg a tulipán, „de kinek telik ma olcsó virágra is”?[314]

A Magyar Statisztikai Szemle első negyedéves adatait tette közzé *Az Est* 1932. június 29-i száma. Az adatok szerint 1932. január- március hónapokban a behozatalból származó összeg 85 029 000 pengő. Ez az összeg 1931 első negyedévében 142 210 000 pengő volt. A kivitel összege 72 199 000 pengő, ez 1931-ben 130 443 000 pengő volt.

Nagy visszaesést mutat a vágóállat és igásállatok exportja is, 1932-ben 10,5 millió pengő volt, az előző év hasonló időszakában 19,2 millió pengő. A baromfiexport az előző évi 10,3 millió pengőről 5,3 millió pengőre esett vissza. A lisztexport 5,8-ról 3,5 millió pengőre, a búzaexport 7,4-ről 3 millió pengőre csökkent. Lényegesen kevesebb tojást vittek külföldre 6,6 millióról 1,9 millióra esett vissza. A kikészített prémbőr 2,6 millióról 0,6 millióra, a vadhús 1,1 millióról, 0,5 millióra csökkent.[315]

Ugyancsak *Az Est* június 29-i számában olvashatunk arról, hogy olcsóbb lesz a kenyér, ennek oka - a tudósító szerint - az éjjeli munka tilalmának megszüntetése. Purgly Emil földművelésügyi miniszter rendelettervezetében visszavonja az éjjeli munka tilalmát a sütőiparban. A rendelet életbelépését követően csökkenni fog a kenyér és a péksütemények ára. A félbarna kenyér ára a jelenlegi 44 fillérről 36-38 fillérre, a barna kenyér ára 38-ról 34 fillérre csökken. A péksütemények ára 6 fillér helyett 4 fillér lesz.

A földművelésügyi miniszter intézkedése nemcsak a kenyér árának olcsóbbá tételt célozta, hanem a közepes minőségű magyar búza termelőinek érdekét is szolgálta.[316]

1933. március 8-án *Az Est* tudósítója a kenyér árának jelentős mértékű emeléséről számolt be. Mint írta – a tej árának felemelését most a kenyéré követi. A sütőiparosok ipartestületébe tömörült kis- és középvállalkozók elhatározták, hogy a félbarna kenyér árát 38 fillérről 44 fillérre emelik. A kenyérgyárak 4 fillérrel emelték a kenyér árát.

Az áremeléshez nem csatlakozott minden pékmester, ők a 38 filléres kenyérárat tartják. A kenyér árának emelése a lakosság felháborodását

314 Elverte a jég az idei libát. Az Est, 1932. május 13. 4.

315 Kivitelünk a három hónap alatt a felére esett. Az Est, 1932. június 29. 7.

316 Olcsóbb lesz a kenyér mert megszüntetik az éjjeli munkatilalmat. Az Est, 1932. június 29. 7.

követően az Árelemző Bizottság elé kerül. A bizottság várhatóan a fogyasztók mellé áll majd – vélte a tudósító.

A sütőipari testületek és a kenyérgyárak azzal indokolják az áremelést, hogy a liszt ára emelkedett és a tavaly tavaszig érvényben volt 44 filléres kenyérárat a verseny szorította le 38 fillérre.

Az emberek megélhetése „napról napra nehezebb lesz, a kereseti lehetőségek egyre csökkennek és már az eddigi kenyérárakat sem" tudták megfizetni, hát még a megdrágított kenyérárat.[317]

A *Népszava* 1933. október 29-én jelentette meg Mónus Illés: „Hiábavaló kísérlet" című írását. Mónus Illés cikke elején egyértelműen leszögezte a „magyar mezőgazdasági válságot nem lehet megoldani azokkal az eszközökkel, amelyeket a kormányzat most alkalmaz". Hasonló véleménnyel volt a nagybirtokosok elképzeléseiről is. Világosan kell látni – írta, hogy nem az eladósodott termelők „adósságainak rendezéséről van szó. Magáról a mezőgazdasági termelésről van szó, amely nem fizetődik ki". Kiemelte, hogy a mezőgazdasági termelés a „magyar birtokviszonyok mellett nem lábolhat ki a válságból". Az eddigi kísérletei „csak terhet raktak a városi fogyasztókra és az államra" nem segítették a gazdákat. Vélemény szerint a boletta, a tejrendelet, kenyérrendelet stb., mindegyik termék „alacsonyabb áron jut a fogyasztóhoz", mint mielőtt a „kényszerszabályozással" megállapították volna. Ha sikerül megállapítani egy termék árát lehetőleg úgy, hogy kifizetőd legyen azonnal két ár alakul ki, az „egyik a valóságos ár, a másik a védett: a mezőgazdasági kartellár". Nyilvánvaló az is, hogy ha egyik évben valamilyen terményre kereslet van, a következő évben azzal a terménnyel úgy ellepik a piacolt, hogy az árrombolást idéz elő, és ez a válság további szélesedését vonja maga után.

A nagybirtokosokat „rájöttek arra, hogy nem lehet eszetlenül termelni", mert az a válság kiterjedéséhez vezet. Tervet dolgoztak ki, a „tervgazdálkodásnak őfeléjük rossz hangzása van. Félnek tőle. Ezért 'irányított gazdálkodásnak' nevezték el".

Az irányított termeléssel kapcsolatban az OMGE megfogalmazta már a javaslatait a kormány felé, vagyis azt, hogy a kis-, közép- és nagygazdák képviselő hozzanak létre egy végrehajtó bizottságot és az ország nagyobb mezőgazdasági gócpontjaiban, gazdakörökben, gazdagyűléseken ismertesse meg az irányított termelés lényegét a gazdálkodókkal. A szociáldemokrata politikus az irányított termelés három alapelvét is megfo-

317 A kenyér luxuscikk lesz. Az Est, 1933. március 8. 3.

galmazta: Az első a termékek kedvező elhelyezését jelenti a külföldi és a hazai piacon egyaránt. A második bizonyos termények esetében „kényszertársulást" hozna létre a gazdálkodó. A harmadik, hogy egyes termények termelésnek mennyiségét megállapítaná. A kormánynak pedig rendeleti úton be kellene tartatni ezeket a gazdálkodókkal.

Az irányított termelésnek is vannak kedvezőtlen hatásai, ezeket fejtette ki a továbbiakban Mónus Illés. Ha kevesebbet akar termelni a gazdálkodó és jó áron eladni, kérdés, hogy ki fizeti meg azt. A városi fogyasztók „már a mostani terhek alatt is összeroppannak. A falusi fogyasztók? Igen, ha dolgoznának és keresnének"! A nagybirtokok a kevesebb termelés mellett „még kevesebb napszámost, cselédet, munkást alkalmaz majd".

A legfőbb problémát a politikus abban látta, hogy a parasztságnak nincs földtulajdona. Ha a birtokrendszeren nem történik gyökeres változtatás, és „megmarad a kétmillió mezítlábas Fölfnélküli János, akkor az iparos, a munkás, a vállalkozó, az orvos, az ügyvég itt megélni nem tud. És persze adót sem tud fizetni. Ebből következik, hogy az államháztartás deficitje sem tüntethető el". Cikke végén Mónus Illés hangsúlyozta, hogy a problémát alapjaiban kellene orvosolni, ez pedig nem más mint a „nagybirtokrendszer megszüntetése" e nélkül a radiális változtatás nélkül „minden kísérlet hiábavaló. A válságból nincs más kivezető út"![318]

AZ IPAR VÁLSÁGA

A válság az ipar egyes ágazataira különbözőképpen hatottak. A termelés bizonyos százalékos visszaesése is, azt jelentette, hogy voltak olyan iparágak, amelyek jól működtek, de ezzel egy időben gyárak tucatjai mentek tönkre és újak is alakultak, néha sikeresen is működtek. Az iparon belül tehát nagyon differenciált a kép.

Az egyes iparágak helyzetének bemutatására az egyik legjobb adatsor a munkáslétszám alakulása lehet. A nehéziparban és könnyűipar néhány ágazatában a (bányászat, kohászat, gyáripar, kézműipar) válság mélypontja 1932-1933, amikor a munkanélküliek száma 240 000 volt. A válság velejárója volt a munkanélküliek számának változása, ha a válság éveit nézzük, akkor nem volt olyan ipari munkás, akit a válság közvetlenül vagy közvetve nem érintett volna.

318 Hiábavaló kísérlet. Népszava, 1933. október 29. 5.

A válság a legsúlyosabban az építőipart sújtotta, a téglagyárak nagy része leállt, egy részüket bezárták. Katasztrofálisan visszaesett a mezőgazdasági gépgyártás – ami a mezőgazdaság válságából egyenesen következett. Míg az Első Magyar Gazdasági Gépgyár Rt. 1929-ben 1160 db cséplőgépet értékesített, addig 1932-ben 12 db-ot. Vagy a Hoffer – gyár forgalma 1929-ben 20 millió pengő volt, ez 1932-re 2 millió pengőre csökkent. A budapesti malmok termelése 1929-ben 3 millió mázsa volt, addig 1932-ben 1,3 millió mázsa lett.

A sikeresek közé tartozott Weiss Manfréd gyáróriása. A gyárban ebben az időben kezdődött az elektromos termékek, zománcozott edények gyártása. Jentős üzleti sikereik voltak a budapesti gépgyáraknak, erőműveket, új rendszerű robbanómotorokat, motorvonatokat, folyami hajókat állítottak elő. A Ganz – gyár motorvonatait exportálták Dél- Amerikába, Egyiptomba, Dél-Afrikába, Indiába. Fejlődött a rádiókészülékek és alkatrészek gyártása valamint az izzólámpagyártás. Az Orion, az Egyesült Izzó Rt., a Standard, a Phillips a válság alatt is tudta tartani a pozícióit, és jelentős bevételekre tett szert. Ugyancsak eredményesen működött a Magyar Optikai Művek és a Gamma Rt. is. A válság ellenére a villamosítási program folytatódott, a villamosenergia felhasználása évről évre nőtt. A válság éveiben épült a – nagyrészt külföldi kölcsönből – a bánhidai erőmű, és felvetődött a Mátravidéki Erőmű terve, a Gyöngyös környéki szénbánya hasznosítására.

Különösen azok az iparágaz fejlődtek a válság ellenére, amelyeket korábban szinte kizárólag importból fedeztek. Ilyen volt a gumiipar, vegyipar. A Chinoin, a Soroksári úti olajfinomító, az Óbudai gázgyár, a Kén utcai vegyigyár növelni tudta termelést. A villamosenergia-termelésben nem volt jelentős a foglalkoztatottak száma, nem határozta meg jelentősen a munkaerőpiacot.

Kimagasló fejlődést ért el a papíripar. A rotációs papír (minimális fatartalommal) az 1929-es termelést 100 %-nak véve 1933-bana hazai termelés 1075, 1934-ben pedig a 10 275 – négy év alatt több mint százszorosára nőtt a termelés. A rotációs papír gyártása ekkor indult Magyarországon. Az iparág viszonylag kevés munkást foglalkoztatott, a gépek nagyon drágák voltak, az iparág felfutása nem gyakorolt döntő hatást a munkaerőpiacra. A nagy nyomdák az állami megrendeléseknek köszönhetően csekély veszteséggel át tudták vészelni a válságot, a kicsik azonban tönkrementek.

A textilipar szintén jelentős fejlődésen ment át. Ennek az a magyarázata, hogy az Osztrák- Magyar Monarchia idején a textilszükséglet majdnem teljes egészében Magyarországról származott.

Az élelmiszeripari termékeknél erősen visszaesett pl. a cukorka, kakaó, csokoládégyártás. Nem változott a dohányipar.

A fogyasztás visszaesésével, a kisipar sokkal kiszolgáltatottabb helyzetbe került. A lakosság jelentős része nem vette igénybe a nem a létfenntartáshoz kötődő szolgáltatásokat pl. cipész, szabó, fodrász, vendéglők, cukrász, asztalos, ács, kőműves stb. A kisiparosok és alkalmazottaik óriási számban vidéken mentek tönkre, a munkanélküliség sújtotta őket, hiszen nem volt munkalehetőség számukra.[319]

A *Budapesti Hírlap* 1931. szeptember 13-án megjelenő száma közölte a napilapok és folyóiratok terjedelmének korlátozásáról szóló rendeletét és annak magyarázatát. Az ország területén rotációs vagy íves nyomópapíron megjelenő „napilapok heti oldalterjedelme, illetőleg egyéb időszaki lapok oldalterjedelme […] egyelőre nem haladhatja meg az 1931. év augusztus 31. napjával kezdődött héten, illetőleg az augusztus hóban megjelent számainak összesített oldalterjedelmének 66 százalékát".

A meghatározott terjedelmi kereteken belül a „szöveg, hirdetés, valamint a rendelkezésre álló oldalterjedelem beosztása tekintetében a kiadók szabad elhatározása érvényesül".

A rendelet szabályozta az időszaki kiadványok megjelenését is. Azokra az időszaki kiadványokra, amelyek hetenként vagy annál ritkábban jelentek meg és számonként „legfeljebb négy" oldalon, terjedelemben, ezekre a rendelet nem vonatkozott. Azzal a kitétellel, hogy terjedelmük továbbra is az 1931. évi augusztusi oldalszámot nem haladhatja meg.

A rendelet hivatalos magyarázatában a gazdasági válság hatása áll. A Kormány fontosnak tartja, hogy az „általános takarékosság elvét minden téren" keresztülvigye. A magyar sajtó „nehéz időkben is mindig hazafisággal szolgálta a nemzet érdekeit bizonyára teljes mértékben át fogja érezni, hogy ilyen rendeletnek kiadása […] nemcsak nemzetgazdasági, hanem szociális szempontból is mellőzhetetlen volt".[320]

Az üzemek helyzetéről számolt be egyebek mellett *Az Est* 1931. október 30-án megjelent száma. A hatos bizottság átalakította az államháztartás és az egyes üzemek 1932-32. évi költségvetését. A bizottság jelen-

319 Borsányi György: Válságévek krónikája 1929-1933. i. m. 19-23.

320 Szeptember 14-től a lapok kisebb terjedelemben jelennek meg. Budapesti Hírlap, 1931. szeptember 13. 11.

tése tételesen tartalmazta az állami vállatok feleslegét és várható hiányát. A posta, távírda és távbeszélő várható feleslege 8 691 000 pengő. Az államvasutaknál a várható hiány 8 200 000 pengő. Az állami vas-, acél és gépgyáraknál 4 millió pengő a hiányra lehet számítani. Az erdőgazdasági birtokoknál 669 ezer pengő, a selyemhernyó tenyésztésnél 590 ezer hiány jelentkezik. A kőszénbányászatnál 116 000 pengő a várható hiány. Az állami mezőgazdasági birtokokon a várható felesleg 584 000 pengő. A postatakarékpénztárnál 434 000 pengő a felesleg. Az összes üzem hiánya 3 806 000 millió pengő.

A hiány további növekedésével kell számolni, ha a forgalom visszaesése folytatódik. A hatos bizottság azt hangsúlyozta, hogy törekedni kell az állami üzemeknek arra, hogy a „beruházásokkal együtt saját magukat tartsák el" ezért „minden eszközzel a kiadások további apasztásra kell törekedni".

A hatos bizottság jelentésben arra is felhívta a figyelmet, hogy különösen a posta, távírda, a távbeszélő és a MÁV esetében, hogy a „díjtételek további emelése nemcsak az ország gazdasági érdekeit érintené nagyon súlyosan és drágítaná a megélhetést, de pénzügyileg is káros hatású lehetne most, amikor a forgalom csökkenése máris arra mutat, hogy díjtételek elérték a gazdasági teljesítőképesség határát". Ezért a bizottság kimondja, hogy a szolgáltatások díjainak emeléséhez „csak végszükség esetén szabad folyamodni, ha az üzemek kezelésének egyensúlya másképp nem biztosítható".

A bizottság a MÁV esetében szervezeti átalakításokat, üzemvezetőségek és műhelyek megszüntetését és összevonását javasolja. Tovább lehet növelni a megtakarítást az igazgatás egyszerűsítésével, anyagbeszerzés racionalizálásával, takarékos gazdálkodással.

A hatos bizottság jelentése a továbbiakban kitért arra, hogy fuzionáltatni kell az állami gépgyárakat. Az acél-, vas- és gépgyárak függő adósságai „súlyosan terhelik az államháztartást". Az üzemek kedvezőtlen pénzügyi helyzetének az lepet az alapvető oka – olvasható a jelentésben -, hogy az egyes műhelyek nem „teljesítőképességét nem használták ki gazdaságosan". Ezért a legjobb megoldás az „állami vas-, acél-és gépműveket egyesítsék a hasonló szakmájú magánvállatokkal, vagy legalább is olyan részvénytársasággá alakítsák, amelyeknek részvényei az államon kívül magánkézben is lennének". A bizottság úgy vélte, hogy a legtöbb állami üzem hiányának fedezése megoldható, „legfeljebb a selyemhernyó tenyésztő telep hiányát nem lehet teljesen kiküszöbölni".

A bizottság jelentése tartalmazta az államkincstár függő adósságait, amelyek 394,7 millió pengőt tesznek ki. Az állami kiadások 1926, 1927-től – 1931-ig 154 millió pengővel szaporodtak. Ebből 112, 4 millió a személyi kiadás, 9,7 millió beruházás, 31,9 millió a dologi kiadás. Az állami tisztviselők létszáma 1926/27-től – 1931-ig 79, 119-ről 77 452 főre csökkent, ez 1667 fő elbocsátását jelentette.

A hatos bizottság jelentésben közölte az 1931/32. évi költségvetés módosítását. Az államháztartás személyi kiadásai, a dologi kiadások és a beruházások összege 878 251 000 pengő. A *személyi kiadásokból* az államadósság csökkentésére 129 352 800, a karhatalmi kiadásokra 139 200 350, a tanügyre 91 37 230, a bírósági és ügyészségi kiadások 29 384 486, a dohány és sójövedék 1 639 140, a megyék és községek lelkészi hozzájárulása 16 286 700, egyéb közigazgatási és személyi kiadásokra marad 78 467 238 pengő.

A *dologi kiadásokból* államadósság csökkentésére 129 915 337, a karhatalmi 46 147 070, a tanügyi 19 091 965, a bírósági ügyészségi 4 264 072, a dohány –és só jövedék 73 946 850, a közigazgatás egyéb ágaira 95 19? 780 pengő.

A fennmaradó *95 millió pengő dologi kiadásból* 10 millió személyi kiadás, 18 millió betegápolás, 7,3 gyermekvédelem, 4,5 társadalombiztosító illetékhez való állami hozzájárulás, 3,2 egyházak támogatására, 2,7 állami színházak, 4,28 állami közutak fenntartására, 1, 5 MFTR (Magyar [Királyi] Folyam- és Tengerhajózási Rt.) támogatására, 1,18 az állami nyomda, 1,1 külügyi szolgálat távirat és telefonköltségekre, lótenyésztés támogatására 1 403 000 pengőt fordítanak.[321]

A *Budapesti Hírlap* 1931. november 12-én megjelent száma az országgyűlésben tárgyalt néhány fontos témáról számolt be. Az egyik interpelláció az ipar nyersanyag ellátására vonatkozott, a lap Kenéz Béla kereskedelmi miniszter válaszát közölte. A miniszter megállapította, hogy az „ipari nyersanyagellátás olyan probléma, amely nemcsak fontos, hanem valósággal sorsdöntő. Trianon óta a magyar ipar a nyersanyagot külföldről kénytelen behozni". A textilipar, a papíripar, az ásványolaj alapanyagainak 100%-át külföldről kell behozni. Ezek étéke mintegy 230 millió pengő. A válság bekövetkeztéig ezeknek az alapanyagoknak a beszerzése nem jelentett problémát. A „devizaforgalom korlátozása most megnehezíti a beszerzést. Az ipari munka fennakadása egyéb szempontokon

321 Súlyos bírálat a közpénzekkel való állami sáfárkodás felett. Az Est, 1931. október 30. 3-4.

felül, szociális vonatkozásban is katasztrófális volna." A gyáripari termelés 2 és félmilliárd pengő, ez mintegy félmillió munkásnak ad munkalehetőséget, megélhetést. Ennek fenntartása érdekében a tárca legfontosabb feladata a nyersanyag beszerzése. Ugyancsak ennek érdekében történt a külföldi szén behozatalának korlátozását célzó intézkedés. A Nemzeti Bank hozzájárulásával és a meglévő ipari exportból származó bevételek lehetővé tették a szükséges valuta megteremtését, így sikerült elhárítani a nyersanyaghiányt és az abból adódó esetleges munkanélküliség kialakulását. Ez nem jelent végső megoldást. A tárca vezetésének feladata, hogy újabb tárgyalásokat kezdeményezzen a nyersanyagellátás zavartalansága érdekében. A miniszter beszámolt arról, hogy tárgyalások folynak Észak- és Dél-Amerikával, Egyiptommal, Franciaországgal, Németországgal a nyersanyag behozatal ügyében. Ugyancsak tárgyalásokat kezdeményezett a minisztérium az árucsere forgalom érdekében, „csak olyan áruk jöhetnek figyelembe, mint importcikkek, melyeket mi valutával nem tudunk kifizetni"- mondta a miniszter.[322]

A *Budapesti Hírlap* 1932. június 12-én megjelent száma a behozatali tilalom alá került nyersanyagokról és késztermékekről közölt írást. A kormányrendelet jelentősen bővítette azoknak az áruknak a körét, amelyek „behozatalához külön engedélyre van szükség". A kormány szabályozni kénytelen a „nélkülözhető" cikkek behozatali körét.

A rendelet a textiláruk szinte teljes körére, a kész bőrárukat, egyes kaucsuk árukat vas és fém félgyártmányokat és azokból készült készárukat, egyes gépfajtákat, fényűzési, luxuscikkek (virágok, datolya, ananász, likőrök, pezsgő, kaviár, művirágok, díszműáruk, gramofonok) érinti.[323]

Ugyancsak a lap június 12-én közölt rövid cikket az ipari áruk származási helyének kötelező megjelöléséről. Az új iparfejlesztési törvény lehetőséget ad a Kereskedelmi Minisztériumnak arra, hogy elrendelje az iparcikkek helyének megjelölését. „Ennek az a célja, hogy garancia legyen arra, hogy a magyar áruként eladott áru, valóban a belföldi termelés produktuma." Az erre vonatkozó rendelet kidolgozás a minisztérium feladata. A magyaráru minősítéshez fel kell térképezni azokat a gazdálkodókat, kereskedőket, iparosokat, akik termékeiket ezzel a védjeggyel kívánják ellátni, nekik viszont igazolni kell azok származási helyét.

322 Kenéz Béla fontos bejelentései az ipari nyersanyagtárgyalásokról. Budapesti Hírlap, 1931. november 12. 3.

323 Behozatali tilalmi listára kerültek…. Budapesti Hírlap, 1932. június 12. 17.

A kidolgozandó jogszabály azt is magyar árunak tekinti, amelynek alapanyaga nem hazai, de a feldolgozás Magyarországon történt. A termékekről hamis igazolást kiállítókat, a jogszabály „kihágásként" kívánja megtorolni.[324]

AKIKET A GAZDASÁGI VÁLSÁG A LEGINKÁBB SÚJTOTT

A válság a mezőgazdaságot sújtotta a legkomolyabban, ebből következik, hogy a mezőgazdaságban dolgozók, az abból élők voltak a legkiszolgáltatottabb helyzetben. Az adóságok felhalmozódása és az árkar rohamos esése a mezőgazdaság terheit 1932–1933-ban közel négyszeresére, a törlesztések terhe közel háromszorosára emelkedett a válság előttihez képest. Megfizethetetlen adósságterhek sújtották a parasztságot, különösen kilátástalan helyzetbe kerültek a szegélyparasztok, napszámosok, mezőgazdasági cselédek. Az utóbbiakat a munkanélküliség sújtotta a leginkább.

Az adósságteher a legnagyobb részben a dolgozó parasztságra nehezedett. 1932-ben az összes adósságok fele, ami több mint 1 milliárd pengő volt, a 20 holdon aluli birtokokat terhelte, holott ezek a gazdaságok az ország földterületének csak 31%-át tették ki. A földreform során kapott föld árának törlesztése, a termelésre fordított bankkölcsönök, a felhalmozódó kamatok, amelyeket a késedelmes törlesztések költsége is növelt, az adó volt a forrása az adóságnak. Mindennek a következménye a fizetésképtelenség, a kisparaszti birtok elvesztése. 1925 és 1928 között átlag 1990 birtokot árvereztek el, 1929-1933 között már 6716-ot, 1934–1937 között pedig 7487-et. Kimutatható az is, hogy míg a nagybirtokok területének csak 37%-át terhelte bankadósság, addig a szegényparasztság földjeinek a 60%-át.

A válság idején az adók is jelentősen emelkedtek, amelyek tovább mélyítették a folyamatot, hiszen nagymértékben csökkent a lakosság fogyasztóképessége. A parasztság esetében az elmaradott technika következtében a termelési költségek nem fedezték a megtermelt áruk piaci értéke. Ezért az alacsony árak és a magas adóterhek miatt a mezőgazdasági árutermelés nem volt rentábilis a parasztság számára. Az adók sok esetben a jövedelmük jelentős részét is felemésztette.

324 Kötelezővé teszik az ipari áruk származási helyének megjelölését. Budapesti Hírlap, 1932. június 12. 17.

A szegényparasztságot elsősorban az óriási munkanélküliség sújtotta. A válság éveiben számuk elérte a 600 ezer főt. A mezőgazdaságban fokozta a munkanélküliséget a városban korábban munkát vállaló parasztok tömegek visszaköltözése a falvakba. Tovább növelte a munkanélküliséget az, hogy a nagybirtokosok és a gazdagparasztok kevesebb munkaerőt alkalmaztak. A középparasztok pedig nem vettek fel munkaerőt, hanem maguk és családtagjaik próbálták elvégezni a mezőgazdasági munkákat.

A válság idején a megélhetést biztosító mezőgazdasági munkabérek még az ipari béreknél is nagyobb arányban csökkentek. A cselédek készpénzt szinte egyáltalán nem kaptak, kifizetésük teljes egészében terményben történt. A napszámosok bére 1928–1933 között 50-60%-kal csökkent. Az óriási tömegek küzdöttek napi megélhetési gondokkal.

A termelés visszaesése egyes iparágakban is tömeges munkanélküliséget okozott. A válság nem rövid kiesést jelentett az ipari munkások foglalkozatásában. Az ismétlődő részleges leállások a termelésben, növelték a részleges munkanélküliséget. A foglalkoztatottak száma 1928-ról 1923-re 30%-kal csökkent.

A teljes vagy részleges munkanélküliség a létfenntartást veszélyeztette. Egy öttagú család esetében a megélhetéshez szükséges kiadásokat a normál keresetek 1929-ben 90%-ig, 1933-ban 60%-ig fedezték. A munkáscsaládok az alap élelmiszerek beszerzését is korlátozták, rosszabb minőségű élelmiszert fogyasztottak, de sokan nélkülöztek, éheztek is. A főváros lakosságának egynegyede alacsony összegű és rendszertelen segélyekből, adományokból, ingyen ebédekből élte mindennapjait. A munkások kilátástalan helyzetét az öngyilkosok számának emelkedése is jelezte. Az elkeseredettség megmutatkozott a tömegtüntetések gyakoriságában, amelyek a munkásmozgalom erősödését is mutatták.

A válságot jelentősen megérezték a középrétegek, elsősorban a kisiparosok, a kiskereskedők. Az adóterhek folyamatos emelkedése miatt a 46%-uk jövedelme nem haladta meg az adómentes létminimumot.

A tisztviselők és az értelmiség keresete jelentősen csökkent és őket is a munkanélküliség sújtotta a leginkább. Különösen a fiatal diplomások voltak nehéz helyzetben, gyakran alkalmi munkákból, adományokból, szociális segélyekből éltek.[325]

325 Magyarország története. Főszerkesztő : Ránki György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 602-608.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG PÉNZÜGYI VÁLSÁGGAL PÁROSULT

A válság különösen elmélyült 1931 nyarát követően, amikor a nemzetközi pénzügyi és hitelrendszer összeomlása elérte Magyarországot. Az európai bankok minden hitelt felmondtak. 1931. május 1-je és július 13-a között a Magyar Nemzeti Bank mintegy 200 millió pengő értékben aranyat és devizát fizetett ki. Következésképpen az ország érc-és devizakészlete kimerült. A fizetésképtelenség és az ismétlődő államcsőd elkerülése érdekében 1931. július 13- án Bethlen – kormány háromnapos bankzárlatot rendelt el. Ez azt jelentette, hogy korlátozták a betétek kifizetését, bevezették a kötött devizagazdálkodást. Zárolták az arany és devizakészletet, és a pengő átváltását a Magyar Nemzeti Bank engedélyéhez kötötték. 1931. december 22-én újabb jelentős intézkedést foganatosított a kormány. Elrendelte a teljes transzfermoratóriumot, amelynek értelmében a külföldre szóló fizetést megtiltotta. A válságot követően ezen enyhítettek, de a szabad devizagazdálkodást a korszakban sohasem állították vissza. Ebből következett, hogy a magyar gazdaság nem jutott a továbbiakban külföldi hitelekhez; a finanszírozást tehát kizárólag a belső tőkefelhalmozásból kellett megoldani. Az államnak és a magánvállalatoknak a külfölddel fennálló hiteltartozást sikerült törleszteni, ezt a Magyar Nemzeti Bank központilag oldotta meg.[326]

KÍSÉRLET A VÁLSÁG MEGOLDÁSÁRA ÉS A KIVEZETŐ ÚT

Bethlen István lemondását követően a kormányzó 1931. augusztus 24-én Károlyi Gyula grófot nevezte ki miniszterelnöknek. A kormány intézkedései minden esetben valamelyik politikai oldal tiltakozását váltotta ki. Csökkentették a közalkalmazottak fizetését, felemelték az adókat. A munkanélküli segélyeket az MSZDP és a szakszervezetek követelésére a szakszervezetek osztották szét. Ezt a polgári és liberális körök tiltakozásának hatására betiltották.

A kormány és a szociáldemokrata párt viszony soha nem látott mélypontra zuhant. A párt a parlamentben és azon kívül tiltakozó akciók sorát indította el. A kormány válságkezelésének eredménytelensége miatt az egész országra kiterjedő tüntetéseket, felvonulásokat, sztrájkokat szervezett. A párt követelései között szerepel a munkalehetőség megteremtése,

326 Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 168.

az életviszonyok radikális javítása, a választójog kiszélesítése. A kormány komoly ellenlépésekkel válaszolt, erre az alapot az 1931. szeptember 13-i biatorbágyi merénylet szolgáltatta. A felelős egyértelműen Matuska Szilveszter volt, de a kialakult hisztérikus légkört kihasználva a kormány a kommunistákat tette felelőssé a történtekért. Statáriumot hirdetett ki és hadjáratot indított a kommunisták ellen, ez a szociáldemokrata mozgalom tevékenységét is gyengítette.

A pártok folyamatosan támadták a kormány gazdaságpolitikáját is. Az agráriusok például 1932 tavaszán a boletta-rendszer kiszélesítését, kedvezőbb bankhiteleket, az ipari beruházások árak leszállítását követelték.

A Károlyi-kormány időszaka világossá tette, Magyarországon is – mint a tőkés világban mindenhol -, hogy a gazdasági válság politikai válságot is generál. Magyarországon nemcsak a hatalom és az ellenzék ellentétét mélyítette el, hanem a hatalom birtokosait is megosztotta. Ezért alakulhatott ki az a „helyzet, hogy a rendszer fenntartása érdekében azok is, akik konzervatív, hagyományos kormányzati módszerek hívei voltak, 1932 őszén készek lettek elfogadni olyan kormányt, amely bármi árán és eszközzel, de kivezeti a rendszert a válságból”.[327]

A válságból való kivezető utat az 1932. október 1-jén hivatalba lépő Gömbös Gyula vezette kormány intézkedései alapozták meg. A válság nemzetközi szereplői számára is világos volt, hogy a megoldás új külgazdasági feltételek megteremtése, a mezőgazdasági termékek árgongjainak, valamint a hitelek, és kölcsönök problémáinak újragondolása lehet. Az utóbbi esetében kedvező körülmények alakultak az ország számára, mert 1932-ben nemzetközi megállapodás keretében törölték az összes jóvátételi fizetést. 1933-ban mérsékelték az adós országok kamatfizetési és tőketörlesztési összegeit.

A devizagazdálkodás új alapokra való helyezésénél a magyar mezőgazdaság termékeinek sikerült új piacokat találni Németországban, Olaszországban és Ausztriában. A kormány az 1931-ben kötött német-magyar kereskedelmi szerződéssel majd (1933. július 22. és 1934. február 21.) pótegyezménnyel új fejezetet nyitott a magyar német gazdasági kapcsolatok történetében. 1934-től fellendült a magyar mezőgazdasági termékek kivitele Németországba, Olaszországba és Ausztriába. Ez a változás és a hitelválság enyhülése kimozdította a mezőgazdaságot a mintegy fél évtizedes mélypontról.

327 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1919-1945. KLTE, Debrecen, 1991. 70-71.

Az ipar, ezen belüli is a nehézipar fellendülést eredményezte az 1938 májusában elfogadott győri program, amely öt évre tervezett fejlesztés keretében 1 milliárd pengőt kívánt fegyverkezésre és ország infrastruktúrájának korszerűsítésére fordítani.[328]

Az ország külkereskedelme és a gazdaság egésze javuló tendenciát mutatott. A parasztság helyzetének javítása érdekében a kormány mérsékelte a mezőgazdasági termények szállítási díját, 1933–1935-ben rendelettel könnyítette az adósságok visszafizetését, a kisbirtokosok esetében a tartozás egy részének terhét az állam teljes egészében magára vállalta.

A Gömbös-kormány az ipari munkásságot érintő szociális intézkedéseket is hozott. 1935-től bevezették a 48 órás munkahetet, rendeletet hoztak a minimális bérekről, 1936 nyarától a tanoncokat évente kétheti fizetett szabadság illette meg. Gömbös ezeket az intézkedéseket a későbbi korporatív rendszer kiépítésének bevezetőjeként hozta.[329]

A világválság hosszú távú megoldása egy újabb háború veszélyét hordozta magában.

328 Romsics Ignác: Magyarország ...i.m. 168-171.

329 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország... i.m. 72-74.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BORSÁNYI György: *Válságévek krónikája* 1929-1933. Az 1929-1933-as gazdasági világválság hatása Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.

L. NAGY Zsuzsa: *Magyarország története 1919-1945*. KLTE, Debrecen, 1991. 70-71.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Az Est, 1931. október 30. 3-4., *Az Est,* 1931. október 16. 6., *Az Est*, 1931. november 24. 11., *Az Est*, 1931. december 4. 6., *Az Est,* 1932. május 13. 4. *Az Est,* 1932. június 29. 7., *Az Est,* 1933. március 8. 3.,

Budapesti Hírlap, 1931. szeptember 13. 11., *Budapesti Hírlap*, 1931. november 6. 1. *Budapesti Hírlap*, 1931. november 12. 3., *Budapesti Hírlap*, 1932. január 26. 1.,

Budapesti Hírlap, 1932. június 12. 17.

Népszava, 1933. október 29. 5.

Pesti Hírlap, 1931. szeptember 6. 36., *Pesti Hírlap*, 1931. december 23. 3.

DEMOKRÁCIA ÉS JÓL-LÉT[330]

Dr. Simon János

Demokrácia-értelmezések a survey zárt kérdései alapján

A kommunizmus négy évtizedes uralma idején a közvéleménynek kevés szerepe volt a politika és a gazdaság alakításában. A rendszerváltozást követően jelentős mértékben a többpártrendszeri választásoknak köszönhetően - hirtelen fölértékelődtek az állampolgárok véleményei, politikai és gazdasági preferenciái. A legtöbb országban a politikai vélemények vizsgálata előzmények nélküli, a rendszerváltozás után lényegében a nulla pontról indult. Még az olyan viszonylag szabad országokban is, mint amilyen Lengyelország volt a hetvenes években, vagy Magyarország és Jugoszlávia a hetvenes és nyolcvanas években, politikai korlátok és tabuk sora határozta meg a véleménynyilvánítás és -mérés szabadságának területeit és mélységeit. Mindennek következménye, hogy a rendszerváltozás előtti időszakból nem állnak rendelkezésünkre megbízható idősorok, használható monitoring jellegű vizsgálatok, amelyek lehetővé tennék a viszonyítást, a változások mérését, a folyamatok érzékelését és értékelését.

1990 és 2012 között több országos reprezentatív mintájú kérdőíves vizsgálatot készítettünk Magyarországon és Közép-Európában arról, hogy mit jelent a posztkommunista közép-európai országok polgárai számára a demokrácia fogalma az államszocializmusból a piacgazdaságba tartó átmenet idején. Így a kutatások hozzájárulnak a posztkommunista országok demokrácia fogalmának megértéséhez, másrészt adalékkal szolgálhatnak a modern demokrácia-elméletek számára is. Elsősorban kontextanalízis módszerével dolgozunk, kiegészítve a rendelkezésünkre álló empirikus adatok elemzésével és a különböző elméleti megközelítések tanulságaival. Kérdőívünkben módszertanilag kétféleképpen közelítettünk az állampolgárok demokrácia-értelmezéséhez: egyrészt a zárt

330 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

kérdésekre, másrészt a nyitott kérdésekre adott válaszokat vizsgáltuk, kódoltuk és elemeztük, hogy komplexebb képet kapjunk a polgárok demokrácia-felfogásáról tömegpolitikai szinten.

Először röviden áttekintjük a zárt kérdésekre adott válaszokat abból a szempontból, hogy megtudjuk, a négy évtizedes kommunista ideológia hatására tömegszinten mennyire volt hatékony a régi rendszer homogenizációs törekvése, tényleg egységesek-e a régió társadalmai. Munkánk nagyobb részében a nyitott kérdések elemzésével foglalkozunk. Sajátos kategóriarendszert dolgoztunk ki a nyitott kérdésekre kapott válaszok kódolására és csoportosítására - segítségükkel mindenekelőtt arra keresünk választ, hogy a polgárok demokrácia-felfogásában kimutathatók-e a posztkommunista régió egyes országai között eltérések, s ha igen, akkor ezek milyen történelmi, kulturális vagy gazdasági tényezőkre vezethetők vissza. Végül pedig megfogalmazunk néhány következtetést és további elemzésre késztető kérdést. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy alábbi tanulmányunk nem arról szól, hogy mi a demokrácia, hanem arról, hogy a régió polgárai számára mit jelent a szó, hogy „demokrácia". Úgy ítéljük meg, hogy a kérdés megválaszolása egyrészt közelebb visz bennünket a posztkommunista országok polgárai gondolkodásának és politikai magatartásának megértéséhez, másrészt adalékkal szolgálhatunk a modern demokráciaelméleteknek.

Kérdőíves vizsgálatunk első részében az egyes országok polgárainak demokráciaértelmezését zárt-kérdésekkel teszteltük. Többek között arra voltunk kíváncsiak, mennyire tartják erősnek a polgárok a fogalom érvényességét a demokrácia három dimenziójában:

1.a politikai-intézményi dimenzióban (politikai szabadságok, többpártrendszer, kormányzati ellenőrzési jogok, a döntések decentralizálása, jogegyenlőség);

2.a szociális-gazdasági dimenzióban (szociális egyenlőség, több munkahely, jobb gazdasági körülmények, kevesebb korrupció);

3.a liberális-individuális dimenzióban (morális szabadság, nők jogai) (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: A demokrácia értelmezése a posztkommunista régióban (12 ország összevont átlagolt adatai alapján, Q.11.)

	mean	stdev	válaszolók száma
erős			
politikai szabadság	1,3695	0,6635	11203
jogegyenlőség	1,4051	0,7524	11128
többpártrendszer	1,5119	0,8566	10610
közepes			
jobb gazdasági körülmények	1,6280	0,9135	10994
női egyenjogúság	1,6465	0,8947	11079
decentralizált döntések	1,8004	0,8590	10305
szociális egyenlőség	1,8151	0,9109	10973
több munkahely	1,8523	1,0188	10911
gyenge			
kevesebb korrupció	1,9454	1,0849	10396
kormányzati ellenőrzési jogok	2,1056	1,0517	9932
erkölcsi szabadság	2,4330	1,0850	10314

A felmérésünk adatainak elemzéséből az derül ki, hogy a posztkommunista országok polgárai számára a demokrácia fogalma legerősebben a politikai-institucionális dimenzióban jelenik meg, vagyis leginkább a politikai szabadságot, a törvény előtti jogegyenlőséget és a többpártrendszert értik rajta, legkevésbé pedig a liberális-individuális kategóriába tartozó morális szabadságot. Jobbára a középmezőnyben foglalnak helyet a gazdasági és szociális helyzetre vonatkozó lehetőségek, a javuló gazdasági föltételek, a növekvő társadalmi egyenlőség és a több munkahely. Az előzőeknél sokkal kisebb mértékben tartják a demokrácia fogalmába tartozónak a kormány működésével kapcsolatos kategóriákat és az erkölcsi kategóriákat: kevesebb korrupció, a kormány ellenőrzési joga a bankok és nagyvállalatok fölött, erkölcsi és szexuális szabadság. Az átmenet nemzetközi tapasztalatainak ismeretében az eredmény nem meglepő, megfelel várakozásainknak, hiszen a világ más régióiban is az autoriter rendszerből a demokráciába való átmenet idején az emberek hasonlóképpen elsősorban a politikai szabadságjogokat, a jogegyenlőséget és a többpártrendszert tartják leginkább a demokrácia fogalmába tartozónak és hozzá képest kevésbé ítélik fontosnak a bankok állami ellenőrzését vagy a morális és szexuális szabadságjogok kiterjesztését.

A demokráciaértelmezések általunk vizsgált három dimenzióját illetően a legnagyobb értelmezésbeli eltérések az egyes országok között a

gazdasági-szociális dimenzióban (több munkahely, kevesebb korrupció) és az erkölcsi szabadság megítélésében vannak (2. táblázat).

2. táblázat: A demokrácia három dimenziója a posztkommunista országokban

1. Intézményi dimenzió

	politikai szabadság		decentralizált döntések		többpártrendszer		bankok ellenőrzése		törvény előtti egyenlőség	
	mean	stdev	mean	stdev	mean	stdev	mean	stdev	mean	stdev
Bulgária	1,2903	0,5755	1,6574	0,7929	1,2313	1,6160	1,9395	0,9829	1,1580	0,5056
Csehország	1,1967	0,4705	1,6948	0,7303	1,3912	0,6519	2,1543	1,0125	1,4304	0,7350
ex-NDK	1,2021	0,4926	1,5548	0,7803	1,2915	0,6608	2,0169	1,0863	1,4083	0,7580
Észtország	1,2807	0,5538	1,6421	0,7422	1,4469	0,7899	2,0126	0,9904	1,2341	0,5741
Krasznojarszk	1,3699	0,6961	1,7916	0,8965	1,6902	1,0021	2,1728	1,0874	1,3602	0,7619
Lengyelország	1,3542	0,5970	1,6805	0,8686	1,6107	0,9064	2,2913	1,0874	1,5048	0,7573
Litvánia	1,4828	0,7354	2,1011	0,8763	1,5940	0,9145	1,9799	0,9794	1,3440	0,7267
Magyarország	1,3313	0,6428	1,7810	0,8720	1,4433	0,7826	2,2140	1,0804	1,3134	0,6577
Románia	1,6478	0,8473	2,0065	0,8989	1,6395	0,9498	1,9625	1,0376	1,7961	0,9199
Szlovákia	1,3238	0,5671	1,9353	0,7945	1,5559	0,7533	2,1836	0,9338	1,7344	0,8651
Szlovénia	1,6182	0,7522	2,0672	0,8353	1,5916	0,8004	2,3390	0,9742	1,8422	0,9152
Ukrajna	1,3541	0,6679	1,8576	0,8860	1,6175	0,9710	2,1478	1,0967	1,2236	0,6058
összesen	1,3695	0,6635	1,8004	0,8590	1,5119	0,8566	2,1056	1,0517	1,4051	0,7524

2. Gazdasági-szociális dimenzió

	szociális egyenlőség		több munkahely		jobb gazdasági körülmények		kevesebb korrupció	
	mean	stdev	mean	stdev	mean	stdev	mean	stdev
Bulgária	1,5626	0,7877	1,4764	0,7581	1,2609	0,6194	1,4775	0,8915
Csehország	2,3302	1,0098	2,5256	1,0199	1,9731	0,9350	2,2440	1,0631
ex-NDK	1,6679	0,9109	1,6067	1,0036	1,7045	0,9964	2,0944	1,1599
Észtország	1,8500	0,9509	2,0689	1,0293	1,4883	0,793	1,8775	1,0056
Krasznojarszk	1,7788	0,9333	1,9712	1,0790	1,6955	0,9852	1,9460	1,1277
Lengyelország	1,7146	0,8793	2,1965	1,1309	1,8478	0,9762	1,9595	0,9746
Litvánia	1,9594	0,9389	1,8217	0,9322	1,6588	0,9378	2,0227	1,1317
Magyarország	1,7650	0,9082	1,9052	1,0374	1,6699	0,9079	1,8524	1,0810
Románia	1,9439	1,0185	1,4359	0,7151	1,2623	0,5711	2,2151	1,1427
Szlovákia	2,0728	0,8974	2,4649	1,0271	2,0396	0,9892	2,3289	1,0165
Szlovénia	2,2039	0,9423	1,9864	1,0092	1,9456	0,9874	2,1727	0,9955
Ukrajna	1,6011	0,8645	1,6991	0,9573	1,5949	0,9364	1,6962	1,0237
összesen	1,8151	0,9109	1,8523	1,0188	1,6280	0,9135	1,9554	1,0849

3. Liberális-individuális dimenzió

	erkölcsi szabadság		női egyenjogúság		megkérdezettek
	mean	stdev	mean	stdev	száma
Bulgária	2,0861	0,9674	1,3833	0,7242	1 074
Csehország	2,2256	1,0057	1,8305	0,9377	679
ex-NDK	2,5440	1,1349	1,3125	0,7013	1 087
Észtország	2,3169	1,0059	1,7878	0,9124	943
Krasznojarszk	2,5070	1,1196	1,8791	1,0256	1 485
Lengyelország	2,4797	1,1320	1,5664	0,8763	919
Litvánia	2,5630	1,0669	1,8064	0,9188	918
Magyarország	2,3843	1,1155	1,7366	0,9266	1 277
Románia	2,7962	1,0521	1,5909	0,8557	1 234
Szlovákia	2,3579	0,9877	2,0165	0,9151	324
Szlovénia	2,2914	0,9446	1,7419	0,8359	686
Ukrajna	2,4104	1,1152	1,5255	0,8428	1 739
összesen	2,4330	1,0850	1,6466	0,8947	10,566

Az egykori kommunista rendszerek homogenizációs törekvései és internacionalizmust harsogó propagandája után azt vártuk volna, hogy a régió országaiban a „közös" múlt hatására a polgárok értékrendje, politikai és gazdasági orientációi egymással nagy hasonlóságot mutatnak, és a különbségek kevésbé szignifikánsak. Ezzel szemben éppen azt tapasztaljuk, hogy az egyes országok polgárai egymástól nagyon is eltérő attitűdöket és elvárásokat mutatnak a demokrácia vonatkozásában is. Figyelemre méltó, hogy az intenzitást mérő skála egyik szélén általában Románia vagy Bulgária található, a másik szélén pedig nagyon gyakran Csehország (lásd 2. táblázat). Például a korrupciót, az erkölcsi szabadságot és a társadalmi egyenlőséget az egész régióban a bolgárok tartják leginkább a demokrácia részének, a több munkahelyet pedig a románok. A legnagyobb eltérés az átlagtól az erkölcsi szabadság megítélésében van, mégpedig a románok vonatkozásában. Míg a posztkommunista régió átlagában csak minden ötödik polgár (21%) mondja, hogy ez a kategória „teljes mértékben" beletartozik a demokrácia fogalmába, ezzel szemben Romániában majdnem minden harmadik válaszadónak (32%) ez a véleménye. (A morál sajátos román értelmezésére még visszatérünk a nyitott kérdések elemzésekor.) Sok helyen tovább élnek a családok és közösségek segítségével átmentett történelmi hagyományok és kulturális karakterek, amelyek megnyilvánulnak az eltérő politikai kultúrákban, értékekben, attitűdökben és orientációkban egyaránt. A román és bolgár attitűdökkel szemben az ellenkező pólust általában a csehek képviselik, példá-

ul a több munkahelyet és a szociális egyenlőséget ők tartják a legkevésbé a demokrácia részének. A politikai szabadság Csehország polgárainak értékhierarchiájában a legfontosabb az egész térségben, de az is kitűnik, hogy a csehek egész értékhierarchiája - a fél évszázados közös államkeret és történelmi együttélés ellenére is - eltér a szlovákokétól, ami a politikai kultúrának az aktuális politikai hatásokkal szembeni történelmi erejét bizonyítja. A magyarok és a lengyelek mutatói sokban hasonlítanak egymásra, és általában a régió átlagát képviselik.

Adataink azokat a nézeteket támasztják alá, melyek szerint a négy évtizeden keresztül a hatalom által fölülről oktrojált értékek eltérő mélységben hatották át az egyes társadalmakat, s így a rendszerváltozást követően az országok. közötti különbségek több vonatkozásban erősebbnek mutatkoztak, mint a hasonlóságok. Idősoros adatfölvételek hiányában ma még csak a különbségekre tudjuk fölhívni a figyelmet, s nem tudunk választ adni arra, hogy alapvetően milyen tényezők tagolják a skálát. Csak hipotézisünket fogalmazhatjuk meg kérdés formájában: lehet, hogy a két szélső pólus hátterében az „ortodox etika" és a „protestáns-katolikus etika" közti különbségek húzódnak meg, vagy inkább az ideologizált tradicionális és a szekularizált pragmatikus társadalmak közötti különbségek dominálnak, esetleg a kettő kombinációja?

2. A RÉSZVÉTELI DEMOKRÁCIA ÉS ÉRDEKVÉDELEM KELET-EURÓPÁBAN

A nemzetközi tranzitológiai irodalomból kitűnik, hogy a világ más régióiban zajló demokratizálási folyamat vizsgálatában a polgárok demokratikus attitűdjének egyik mércéjeként azt tekintik, hogy a megkérdezettek mennyire támogatják a politikai döntések decentralizálását, hogy a lokális erők hozzák-e meg a helyi vonatkozású döntéseket.

Más a helyzet a posztkommunista régióban. A demokrácia általunk vizsgált kategóriái között éppen a döntések decentralizációjának megítélése az, amelyről leginkább elmondhatjuk, hogy a közép- és kelet-európai régióban nem köthető egyértelműen a megkérdezettek általános demokratikus vagy autoriter karakteréhez, hanem sokkal inkább tükrözi a válaszadó sajátos viszonyát a térségben aktuálisan zajló dezintegrációs és integrációs változásokhoz. A demokratizálódás a legtöbb esetben együtt járt egy nagyobb állam megszűnésével (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia) és új nemzetállamok kialakulásával. A demokratizáció és a nemzeti függetlenedés gyakran nem egymást erősítő, hanem egy-

mással konfrontálódó vagy egymás ellen ható folyamatok (Stepan 1993). Úgy véljük, azok is lehetnek demokraták, akik valamilyen gazdasági, történelmi vagy érzelmi indíttatásból az ország integritásának megőrzésében voltak érdekeltek, a status quót szerették volna fönntartani (pl. az egykori Csehszlovákiában a csehek, a Szovjetunióban az oroszországi, ukrajnai területeken vagy a balti államokban élőélő oroszok, vagy Jugoszlávia szlovéniai részén a nem szlovén nemzetiségiek). Számukra a döntések decentralizálása nem a demokratikus versus antidemokratikus alternatívát jelentette, hanem azt, hogy veszélybe kerül annak a „nagy országnak" a létezése, amelyhez ők ezer szállal kötődnek, s ez esetleg számukra egzisztenciális hátrányokkal is járhat.

A demokrácia hatékonyságának egyik megnyilvánulása, hogy a polgárok mennyire érzik, hogy befolyásuk van a döntések meghozatalára, illetve hogy a hatalom által hozott, érdekeiket sértő döntések ellen tehetnek-e valamit vagy sem. (A 3. táblázatban azok arányát közöljük, akik úgy nyilatkoztak, hogy tehetnek valamit az érdekeiket sértő intézkedések ellen.).

3. táblázat: Az érdekvédelem nemzetközi összehasonlításban (Q.46., Q.47.)

		tehet valamit	
		az önkormányzat döntése ellen	**a kormány döntése ellen**
USA		77	75
Nagy-Britannia		78	62
Hollandia		-	38
Olaszország		51	28
Ausztria		46	-
Törökország (csak falusiak)		67	26
Mexikó (csak városiak)		52	38
Venezuela (csak falusiak)		29	20
Románia		48	35
Magyarország	1989	22	10
	1990	31	18
	1991	34	18
Csehszlovákia		-	18
Litvánia		23	16
Bulgária		21	13
Észtország		21	9
Krasznojarszk		18	8
Szlovénia		17	10
Ukrajna		15	9
Lengyelország		14	5

Forrás: Almond-Powell 1978: 36, illetve a közép- és kelet-európai adatokra Bruszt-Simon-Wessels 1993.

A posztkommunista polgár nagyfokú kiszolgáltatottság érzését mutatja, hogy a régió országainak polgárai körében nemcsak a stabil demokráciákhoz, de az úgynevezett „harmadik világ" országaihoz képest is drámaian alacsony azoknak az aránya, akik úgy érzik, hogy tehetnek valamit – helyi vagy országos szinten az érdekeiket sértő intézkedések ellen. Az egykori államszocialista országok polgárai a nagypolitika történéseit csak kívülállóként nézték, a lakóhelyi igazgatási szervek döntéseinek pedig legfeljebb csak a következményeit érzékelték.

A régióban, legnagyobb arányban a lengyelek érezték magukat kiszolgáltatottnak: lakóhelyi szinten 86 százalékuk válaszolta azt, hogy nem tehet semmit az érdekeit sértő intézkedések ellen, országos szinten pedig 95 százalékuk mondta magát teljesen tehetetlennek. Figyelembe kell vennünk, hogy a lengyelországi adatfölvétel 1991 tavaszán volt, tehát akkor, amikor még nem zajlottak le sem a szabad többpártrendszerű parlamenti választások, sem a helyhatósági választások, a „már nem kommunista, de még nem demokratikus" időszakban. Meglepetésünkre az adatok tanúsága szerint Románia polgárai érezték legnagyobb arányban, hogy tehetnek valamit az érdekeiket sértő intézkedések ellen. Erre a kérdőív következő kérdése adta a magyarázatot: „Ha tehetne ellene valamit, akkor mit tenne?" Az egyes országokban a legtipikusabb válaszok így hangzottak: „megkeresném a parlamenti képviselőmet", „bemennék a polgármesteri hivatalba", „betelefonálnék a rádióba meg a tévébe", „levelet írnék az egyik újságnak" stb. Ezzel szemben a román válaszok általában így hangzottak: „mindig magamnál hordom a bicskámat", „van két erős öklöm", „rájuk borítom az asztalt" stb. A román válaszok az érdekérvényesítés sajátos, erőszakos eljárásmódját sugallják, egy „nem-demokratikus" vagy, ha úgy tetszik, „predemokratikus" érdekérvényesítési attitűd dominanciáját mutatják, ahol kevés szerep jut a demokratikus intézményeknek és eljárásmódoknak, annál több az erőszakon alapuló önbíráskodásnak.

Az államszocialista rendszerű országok némelyikében a hatalom hivatalosan hirdetett ideológiájának része volt a munkahelyi demokrácia propagálása (Csehszlovákia, Magyarország, NDK). Ez lényegében a szakszervezeteken és az üzemi tanácsokon keresztüli érdekképviseletet és véleménynyilvánítási jogot jelentette – egy választott hierarchia közvetítésével egészen a vállalati tanács vezetőségéig –, a gyakorlatban azonban vagy működött, vagy nem. A posztkommunista régióban átlagosan minden harmadik polgár (36%) nyilatkozott úgy, hogy semmilyen befolyása nincsen a munkahelyi döntésekre (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: Akiknek befolyásolási lehetősége van a döntésekre a munkahelyen (Q.25.)

	semennyi		döntő és nagymértékű	
	(százalék)	fő	(százalék)	fő
Litvánia	50	364	19	140
Ukrajna	45	631	16	224
Magyarország	43	483	20	222
Bulgária	38	360	26	245
Észtország	37	275	24	176
Krasznojarszk	35	360	22	228
Szlovénia	34	183	17	91
Lengyelország	28	192	26	176
Románia	25	215	33	284
Csehszlovákia	18	163	23	206
összesen	36	3 226	22	1 993

Azt várnánk, hogy a demokrácia intézményeinek (parlamentarizmus, többpártrendszer, választások, sajtószabadság, szabad szakszervezetek stb.) térnyerésével növekszik az emberek döntésbefolyásolási lehetősége. A Magyarországról rendelkezésünkre álló idősoros adatok azonban nem támasztják alá egyértelműen az ilyen jellegű változásokat. 1985 és 1993 között többször mértük a munkahelyi döntésekbe való beleszólások lehetőségét kérdőíves survey-ekkel. 1985-ben még csak a megkérdezettek 14 százaléka nyilatkozott úgy, hogy semmilyen hatása nincs a döntések befolyásolására, 1989-ben 23 százalék, 1990-ben, a rendszerváltozást követően már 43, 1991-ben 47, 1993-ban pedig már 48 százalék. A rendszerváltozást követően nagy lendületet vett az állami üzemek privatizációja, a magántulajdonba került cégek vezetői pedig a piaci racionalitás és hatékonyság logikáját mindenek fölé helyezték. Az államszocializmusban még szinte ismeretlen munkanélküliség rátája 1993-ban már elérte a 16 százalékot, s az emberek a magánüzemekben teljesen kiszolgáltatottakká váltak az elbocsátásokkal szemben.

Nem tudjuk megítélni, hogy Magyarország esete tipikus-e, legfeljebb valószínűsíthetjük, a magyar példa azonban mindenképpen jól szemlélteti azt a helyzetet, amikor a demokrácia és a piacgazdaság elvei és racionalitásai keresztezik egymást, és végül is a demokrácia hagyományos, államszocialista fölfogásának elvei csorbulnak. Ennek egyik nagy tanulsága, hogy a posztkommunista államok polgárainak meg kell

találniuk a választ arra, mennyiben más a kapitalista demokrácia, mint az az államszocialista demokrácia, és újra kell értékelniük és tanulniuk a modernkori demokrácia elveit és gyakorlatát.

A DEMOKRÁCIA JELENTÉSE A NYITOTT KÉRDÉSEK ALAPJÁN

Az elemzések módszertani háttere

A demokrácia értelmezéséről szóló adatok statisztikai összegzésével és elemzésével nem azt akarjuk eldönteni, hogy definíciószerűen mi is valójában a demokrácia, hanem azt, hogy mit gondolnak az emberek a fogalomról, mire asszociálnak, hogyan értelmezik. Úgy ítéljük meg azonban, hogy a demokrácia „textológiai jelentése" Közép- és Kelet-Európában közelebb visz minket a polgárok gondolkodásának (és esetleg politikai magatartásának) megértéséhez, képet alkothatunk arról, mit is jelent valójában a posztkommunista polgárok számára a „már nem diktatúra" és „még nem stabil demokrácia" időszakában az a szó, hogy demokrácia.

A demokrácia fogalmát elemző empirikus kutatók általában a zárt kérdésekre adott válaszokkal dolgoznak, mindössze néhány tanulmány foglalkozik a nyitott kérdések válaszainak elemzésével. Olyan esettel pedig nem is találkoztunk a szakirodalomban, amikor egy survey-kutatás keretében egyszerre alkalmaznák mindkét módszert. Ezért úgy véljük, érdemes néhány szót ejtenünk kutatásunk módszertani hátteréről is. A nyitott kérdésekre adott válaszok - a zártakhoz képest - teljesen más dimenziót nyitnak ki előttünk. A zárt kérdésekkel az emberek véleményének intenzitását, erősségét mérjük, amikor az általunk kínált állításokat osztályoztatjuk velük. A nyitott kérdések viszont a megkérdezetteket nagyobb kreativitásra késztetik, és asszociatívabb gondolkodást tesznek lehetővé számukra. Egyrészt a földolgozás során a válaszadók politikai orientációinak más szintjét kapjuk, mint a zárt kérdésekben, másrészt pedig a gondolkodásuk másfajta érvényességi logikáját mérjük.

Kérdőívünkben egymás után három nyitott kérdést tettünk föl a demokrácia, a baloldal és a jobboldal fogalmának értelmezésére. A kérdezőbiztosoknak - a kódolás megkönnyítése érdekében - azt az utasítást adtuk, hogy legfeljebb egy mondatos választ kérjenek az interjúalanytól. A válaszokat a kérdőív sorszámával kigyűjtve kódoltuk. Előfordult, hogy egy válaszban két állítás is szerepelt, legtöbbször azonban a máso-

dik nem módosította lényegesen az első állítás tartalmát, s ha mégis, akkor azt külön kódoltuk, úgynevezett kapcsolt válaszként. (Erre a későbbiekben részletesebben is visszatérünk). A megkérdezettek általában értelmezhető választ adtak, melyeket kiírtunk és kódoltunk. Néhány esetben (kevesebb, mint 1 %) olyan szöveges válaszokat kaptunk, amelyek tartalmilag érthetetlenek voltak, ezeket missingbe tettük, s úgy kezeltük, mintha az illető „nem válaszolt" volna. (Pl.: „Ebben a bonyolult világban nem tudok eligazodni." „Még maguk a politikusok is mindig mást mondanak." „Azt csak az isten tudja, mit jelent."). Az 5. sz. táblázatban azok százalékos arányát közöljük országonként, akik értelmezhető választ adtak a nyitott kérdésekre.

5. táblázat: A nyitott kérdésekre válaszolók aránya (országonként, %-ban) (Q.6., Q.8., Q.9.)

	baloldal	**jobboldal**	**demokrácia**	**megkérdezettek száma**
Ausztria	-	-	87	1 000
Csehszlovákia	74	72	87	1 003
Lengyelország	60	58	81	919
Magyarország				
1989	57	51	72	976
1990	49	47	72	1 299
1993	53	58	84	1 505
Spanyolország	48	48	70	3 346
Litvánia	48	43	67	918
Románia	45	41	66	1 225

A 5. táblázatból azt látjuk, hogy a demokráciát, a baloldalt és a jobboldalt értelmezni tudók aránya Csehszlovákiában és Lengyelországban volt a legnagyobb, Romániában és Litvániában pedig a legkisebb. A változó trendek mögött - a tartalomelemzések és a politikai események tanúsága szerint többirányú és fölöttébb összetett hatású folyamatok állnak, ezúttal csak néhány rövid megjegyzést teszünk.

Azt tapasztaltuk, hogy az emberek általában nagyobb valószínűséggel tudták meghatározni a baloldal és a jobboldal fogalmát azokban az országokban, ahol maguk a politikai pártok között is markáns különbségek vannak a bal – jobb dimenzióban. Az egykori „államszocialista" országokban figyelemre méltó, hogy az emberek általában nagyobb arányban tudták megfogalmazni a baloldal tartalmát, mint a jobboldalét. Ezt valószínűleg egyrészt azzal magyarázhatjuk, hogy azáltal, hogy

a régi rendszer mindegyik országban baloldalinak deklarálta önmagát, a rendszerváltozás és a demokratizálás - egy bizonyos fejlődési szakaszban - mindenhol a baloldallal szemben álló alternatívaként jelent meg. Másrészt a jobboldalról évtizedeken keresztül propagált negatív tartalmak és minősítések a rendszerváltozás folyamában jelentós társadalmi csoportok számára hitelüket vesztették és átértékelődtek, így a fogalom tartalma sokak számára bizonytalanná vált. Ahhoz, hogy az egyes országok polgárainak válaszait értékeljük, idősorra, de legalábbis még egy adatfölvételre lenne szükségünk. Ilyen idősor csak Magyarországról áll rendelkezésünkre.

A magyarországi idősor adatai azt mutatják, hogy a demokrácia fogalmát többen tudták meghatározni 1993-ban, amikor már lezárult a politikai rendszerváltozás, mint 1989-ben, amikor még javában tartott a folyamat. Ezzel szemben sokkal ellentmondásosabb a bal jobb sorsa, hiszen a fogalmat értelmezni tudók aránya először csökkent (1990 végéig), majd valamelyest ismét növekedett (1993 végéig). Ez alatt a négy év alatt az értelmezések is eltérő arányú változásokat idéztek elő a két pólus között. 1989 márciusához, vagyis az engedélyezett, versengő többpártrendszer kezdetéhez képest 1990 novemberében, a parlamenti választások után megalakult kormány első félévekor már valamelyest csökkent azok aránya, akik meg tudták fogalmazni, hogy mit jelent a baloldal és a jobboldal: 57-ről 51 százalékra és 49 százalékról 47 százalékra. Három évvel később azonban ismét kisebb növekedést regisztrálhattunk, 53-ról 58 százalékra. A rendszerváltozás időszakában (1988-1990), a Grósz- és a Németh-kormány idején a politikai és gazdasági erőtér változása következtében a bal jobb fogalom nagy metamorfózison ment keresztül, tartalmában is átalakult, pozitív-negatív töltését tekintve pedig nagyobb társadalmi csoportok számára lényegesen átértékelődött. A baloldal értékelése általában bizonytalanabbá és zavarosabbá vált, a jobboldalé pedig bizonyos erők - például a vallásosak - számára a korábbinál sokkal kedvezőbb tartalmat kapott. Ráadásul az ellentmondásos folyamatok eltérő mélységben, eltérő intenzitással és időben érték az emberek különböző csoportjait. Az értelmezési nehézségekhez maguk a különböző pártok vezető politikusai is hozzájárultak a pártok profiljáról, illetve a politikai skála töltéséről szóló ellentmondásos nyilatkozataikkal. Három évvel később, 1993-ban a baloldalt 4 százalékkal, a jobboldalt viszont 11 százalékkal többen tudták értelmezni, ami a tartalomelemzésekkel összhangban azt is mutatja, hogy Magyarországon az új demok-

rácia első kormányzati periódusának végén nem a baloldal jelentése tisztázódott, hanem a jobboldal által hordozott tartalom értéktöltése vált egyértelműbbé, vagyis elsősorban negatívabbá mind szélesebb társadalmi rétegek számára. A szövegelemzések szerint a polgárok számára két dolog vált világossá: egyrészt az, hogy „mi nem a baloldal", másrészt pedig az, hogy „a jobboldal rosszabb, mint a baloldal". Ez utóbbi elsősorban a jobbközép-kormány teljesítményével szembeni általános elégedetlenségnek tudható be.

Giovanni Sartori a különböző értelmezési dimenziók együttes jelenlétét és fontosságát hangsúlyozza, amikor azt írja, hogy „a demokrácia szónak nemcsak denotatív és deskriptív funkciója van, hanem meggyőző és normatív is" (Sartori 1988: 27). A közép- és kelet-európai régióban mi is azt tapasztaltuk, hogy a demokrácia szót a válaszolók különböző dimenzióban használják, például a helyzet leírásaként, elvárásként, viszonyításként, értékelésként, ítéletként, homályos vágyak vagy konkrét uralmi mozzanatok kifejezésére, társadalmi szerkezetek, viselkedésmódok, mozgalmak, politikai rendszerek, pártok, irányítási módok, valódi, vélt vagy álcázott törekvések jelölésére.

Hogyan lehet mégis csoportosítani az állampolgárok sokszínű demokráciaértelmezéseit? A válaszok kódolására többféle kategóriarendszert is kipróbáltunk, a nemzetközi szakirodalomban kerestük a számunkra leginkább használható rendszert. Felettébb érdekes alternatívát nyitott volna előttünk, ha a bal jobb megoszlás mások által oly sikeresen használt rendszerét adaptálni tudjuk a demokráciaértelmezésekre is, de ahhoz, hogy a kategóriák lefedjék a demokráciafogalmakat, oly sok vonatkozásban kellett volna módosítanunk az eredeti rendszereket, hogy az már a komparativitás lehetőségét veszélyeztette, így végül is más utakat kerestünk.

A közép- és kelet-európai lokális önkormányzatok politikai vezetőivel készült „Democracy and Local Government" (Jacob–Ostrowski–Teune 1993) nemzetközi összehasonlító vizsgálatban ugyan szerepelt az „Ön szerint mit jelent a demokrácia?" - kérdés is, melyet néhány országban földolgoztak, ám egységes kategóriák hiányában és a viszonylag alacsony esetszám miatt kevésbé tudtuk munkánkban hasznosítani. Nagyobb segítségünkre voltak a kutatók által használt demokrácia kategóriák. A brit és olasz politikai elit demokrácia fölfogásának értelmezésére Robert Putnam (1973) 12 kategóriát és 22 alkategóriát használt. Egy hasonló jellegű portugáliai vizsgálót Franz Heimer vezetésével,

18 kategóriával dolgozott (Heimer-Viegas-Andrade 1990). Egy 1989-es magyar adatföldolgozás során a demokrácia 14 kategóriáját különítettük el. A brit, olasz és portugál kutatások közös jellemzője, hogy alacsony mintaszámmal dolgoztak - kevesebb, mint kétszáz fővel -, és viszonylag sok kategóriát használtak. Tőlük eltérően Spanyolországban José Ramón Montero (1992) országos reprezentatív mintával dolgozott, 3300 főt kérdezett meg, és a válaszok kódolásához 8 kategóriát használt. Számunkra Montero kategóriái voltak a leghasználhatóbbak, lényegében azokat vettük át, de a magyar és a kelet-európai demokratizálási folyamat sajátosságai, illetve a fogalom eltérő töltései miatt kisebb tartalmi módosításokkal.

A demokrácia kategóriái a kelet-európai régióban

A demokrácia értelmezésére 7+1 kategóriát különítettünk el, ezek a következők: szabadság, részvétel, szociális biztonság, pártok és választások, jogok, értékek, érzelmek és ítéletek. Az egyéb kategóriába azokat a válaszokat tettük, amelyeket nem tudtunk értelmezni, illetve máshová csoportosítani. (Pl. „Nehezen tudnám szavakban megfogalmazni", „Nehéz megmagyarázni olyan dolgot, amit az ember még sohasem látott", „Magának nem mondom meg!" stb.).

A kategóriák további bontása révén árnyaltabb képet kapunk az egyes posztkommunista országok polgárainak demokráciafölfogásáról. Először az általunk kialakított csoportok belső szerkezetét vizsgáljuk, azt mutatjuk meg, milyen válaszokat kódoltunk az egyes kategóriákba, majd e kategóriák belső komponenseit tárjuk föl. A demokrácia kategóriáinak tartalmát a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat: A demokrácia kategóriáinak jelentése (7 kategóriában)

1. szabadság:

- szabadság, szabad élet
- szólásszabadság, a bírálat szabadsága
- véleménynyilvánítás félelem és retorzió nélkül
- sajtószabadság, nyilvánosság

- cselekvési szabadság
- mindenki azt csinál, amit akar
- vállalkozási szabadság
- vallás és hit szabadsága
- erkölcsi szabadság
- az ország függetlensége
- az oroszok nélkül élni
- utazási szabadság
- részvétel: közvetlen/közvetett részvétel
- beleszólás a döntésekbe
- a vélemények figyelembevétele
- néphatalom, népi kormány, népakarat
- munkáshatalom, munkásérdekek figyelembevétele
- véleményeket meghallgatják
- véleményeket beszámítják a döntésekbe
- többség/kisebbség érdekei alapján
- érdekek figyelembevétele

2. szociális és gazdasági demokrácia:

- egyenlőség, a javak igazságosabb elosztása
- általános jólét, szociális biztonság
- magasabb bérek, megélhetés biztosítása
- normális anyagi körülmények, igazságos bérek
- munkahely, munkanélküliség
- nyolc óra munka, nyolc óra pihenés
- szociális megegyezés, szociális partnerség
- áremelés, nyomor, szegénység
- javuló gazdasági helyzet, jobb ellátás

3. pártok, választások:

- politikai pluralizmus
- többpártrendszer, versengő pártok
- szabad választások, választott kormány
- választási lehetőség
- parlamenti kormányzás választott képviselőkkel
- alulról fölfelé választott vezetők
- leváltható, visszahívható politikusok
- titkos és többjelöltes választások
- nem kötelező szavazni

4. jogi-intézményi demokrácia:

- jogállamiság, jogvédelem
- az emberi jogok tiszteletben tartása
- a dolgozók jogainak védelme
- jogok és kötelességek együttese
- törvényelőtti egyenlőség
- jogegyenlőség, egyenjogúság
- kisebbségek és etnikumok védelme
- faji egyenlőség
- a törvények tisztelete sztrájkjog, tüntetési jog

5. értékek:

- közösségi élet
- tolerancia, megegyezés, párbeszéd
- béke, nyugalom, haladás
- életvitel, félelem nélküli élet
- haladás, fejlődés, átmenet
- egymás jobb megértése
- tisztességes magatartás
- munkafegyelem

6. érzelmek, indulatok:

- jó, jobb, rossz, rosszabb
- szép szó, üres beszéd
- a múlt, a jelen, a jövő
- mese, semmi, nagy nulla, teljes csőd
- sok ígéret, amit akarunk
- vidámság, bánat és melankólia
- vágy, utópia, nagy átverés

7. egyéb:

- Amerika, Svájc, Ausztria
- kommunista korszak, kapitalista korszak
- vége a kommunistáknak, jönnek a kapitalisták
- az elit diktatúrája
- néha nekem is igazam legyen, ne csak a feleségemnek… stb.

A kategóriák tartalma mellett a kategóriák töltéséről is érdemes külön szólnunk. Montero spanyolországi vizsgálatainak eredményei azt mutatták, hogy amire a polgárok a „demokrácia" szó hallatán asszociálnak, az „majdnem egyöntetűen pozitív" (Montero 1992: 67). Ezzel szemben a közép- és kelet-európai régióban számottevő mértékben találunk negatív töltésű elemeket is. Részben a litvánoknál, de különösen nagy arányban a magyaroknál fordulnak elő a negatív értékelések. Az egyik pólust a romániai polgárok nyilatkozatai jelentik, akiknél csak pozitív töltéssel találkozunk. A másik pólust viszont a többieknél sokkal kritikusabb magyarok képviselik.

A magyarok 1989-ben, tehát a rendszerváltozás kezdetén készített adatfölvétel tanúsága szerint még általában pozitív tartalmat tulajdonítottak a demokrácia fogalmának, ha pedig nem, akkor is inkább csak neutrális kijelentéseket tettek, főleg a politikától távolabb állók. (Pl.: „A mindennapi ebédem érdekel, nem a demokrácia." „Régen is sokat dolgoztunk, a demokráciában is sokat kell dolgoznunk!" „Nekem mindegy, csak munkám legyen!") 1990-ben, az alig fél évvel a szabad választások után megalakult kormány működése idején, Magyarországon azoknak az egyötöde, akik valamilyen értékelő elemmel - negatív vagy pozitív töltéssel - ruházták fel a demokrácia fogalmát, negatívan ítélkezett, 1993-ban pedig már a négyötödük. Szerintük a demokrácia nem más, mint „az elit uralma a nép felett", „a nép nagy átverése", „munkanélküliség", „szegénység", „nyomor", „csőd", „üres beszéd". Valószínűleg egy megismételt vizsgálat a régió más országaiban is kimutatná, hogy az idő múlásával egyre nagyobb arányú a kiábrándultság, a „desencanto", s így a demokrácia fogalmának negatív tartalmú töltése is.

Vizsgálatunk eredményei azt mutatják, hogy négy posztkommunista országban, Csehszlovákiában, Litvániában, Lengyelországban, Romániában, valamint Spanyolországban a polgárok nagy többsége számára a demokrácia a szabadság valamilyen formáját jelenti, ezzel szemben Magyarországon és a stabil demokráciájú Ausztriában ez az arány sokkal alacsonyabb (28, illetve 35%) (lásd 7. táblázat).

7. táblázat: A demokrácia értelmezési kategóriáinak aránya a régió egyes országaiban (%)

kategóriák	Magyarország (1990)	Csehszlovák Közt. (1990)	Litvánia (1991)	Lengyelország (1991)	Románia (1991)	Spanyolország (1992)	Ausztria (1994)
1. szabadság	28	62	64	64	54	54	35
2. szociális jólét	32	7	5	15	6	11	1
3. részvétel	15	8	1	7	4	14	30
4. pártok, választások	4	5	4	4	2	6	10
5. jogok	6	8	17	7	14	5	8
6. értékek	4	6	1	1	17	4	3
7. érzelmek, indulatok	7	2	1	1	1	3	6
8. egyéb	4	2	6	2	1	3	7
összesen	100	100	100	100	100	100	100
kódolt válaszok száma	845	855	622	756	708	2 357	880

A „demokrácia" szó hallatán szociális és gazdasági jólétre főleg a magyarok (32%), a lengyelek (15%) és a spanyolok (11%) gondolnak, míg a részvételre a legnagyobb arányban az osztrákok (30%), a spanyolok (14%) és a magyarok (15%) asszociálnak. A jogokat, a jogegyenlőséget, jogvédelmet, törvényességet elsősorban a litvánok (17%) és a románok (14%) tartják a demokrácia legfőbb ismérvének. E két országban érezték a polgárok legnagyobb hiányát az emberi jogoknak és a törvényességnek, ami valószínűleg összefügg az előző rendszer diktatórikusabb karakterével. Az értékeket a román polgárok említik a legnagyobb arányban (17%), háromszor-négyszer gyakrabban, mint a többiek. A nagy különbségek magyarázatra szorulnak, különösen az, hogy a demokrácia a régió legtöbb polgára számára a szabadságot jelenti, ezzel szemben Magyarországon más a helyzet.

A demokrácia kategóriái Magyarországon

Az alábbi fejezetben a magyarok demokráciaképét elemezzük a rendelkezésünkre álló idősoros adatok alapján és nemzetközi összehasonlításban. Keressük a régió más országaitól való eltérések okait és magyarázatát. Az általunk használt 7+1 kategória változását három időinter-

vallumban mértük országos reprezentatív mintán, 1989-ben, 1990-ben és 1993-ban, és egy 110 fős MSZMP apparátusi elitmintán 1989 márciusában.

8. táblázat: A demokrácia jelentésének osztályozása (%-ban, a nem válaszolók nélkül)

	MSZMP-elit	**országos reprezentatív minta**		
	1989	**1989**	**1990**	**1993**
1. szociális jólét	3	32	32	26
2. szabadság	26	31	28	3-5
3. részvétel	53	23	15	10
4. választások	4	1	4	6
5. jogok	7	2	6	8
6. értékek	5	4	4	7
7. érzelmek, indulatok	1	3	6	7
8. egyéb	1	3	4	2
összesen	100	100	100	100
kódolt válaszok száma	110	976	1 299	1 505

A 8. táblázatból szembetűnik az a nagy különbség, amely az állampárt csúcsvezetése és a társadalom demokrácia felfogása között fennállt 1989-ben. A reprezentatív lakossági minta és egy elitminta közötti eltérést természetesnek kell elfogadnunk, de arra - más elitminták hiányában - nem tudunk választ adni, hogy ez a különbség túl nagy vagy túl kicsi. Az általunk képviselt megértő szociológia szellemében az adatok összehasonlításából értékelni nem tudunk, csak értelmezni.

Az egyik legnagyobb különbség a „szociális jólét" kategóriájánál van, az állampolgárok több mint tízszer nagyobb arányban említették ezt a fogalomkört, mint az MSZMP vezető politikusai. Kézenfekvő lenne, de a dolgokat a valótlanságig leegyszerűsítené, ha a pártvezetés átlagon fölüli anyagi helyzetével magyaráznánk azt, hogy a demokráciáról nem a „szociális kérdések és a jólét" valamilyen összetevője jut az eszükbe, hiszen ennél sokkal összetettebb a helyzet. A pártállami elit demokráciaképének alakulásához hozzájárult a csoport átlagon felüli iskolázottsága, politikai tájékozottsága, az ország gazdasági helyzetének és reális rövid távú perspektíváinak ismerete is. A régi pártelit többsége (53%) a demokrácia legfőbb ismérvének 1989-ben a részvételt tekintette, ami akkor - a pártok születésének időszakában - híven tükrözte a kor szellemét. Emellett az MSZMP reformszárnya és a változásokat sürgető politikai

erők is - a társadalmi nyilvánosság szélesítése mellett - a döntésekben való részvétel lehetőségét követelték.

Az adatokból az is látható; hogy a magyar polgárok esetében a négy év során nem egyetlen kategória dominálta a demokráciaértelmezéseket, hanem az értelmezések többsége három nagyobb kategória - a jólét, a szabadság és a részvétel - között oszlott meg. A nemzetközi tapasztalatok alapján azt vártuk, hogy az autoriter rendszerből a demokráciába való átmenet során az emberek demokrácia-felfogásában kiemelkedő helyet kap a szabadság, hiszen éppen ez az, ami karakterisztikusan hiányzott a tekintélyuralmi rendszerekből. Spanyolországban például a válaszadó polgárok 54 százalékának a demokrácia a szabadságot jelentette valamilyen formában. Vizsgálataink tanúsága szerint Romániában az emberek 53 százaléka azonosította a demokráciát a szabadsággal, Észtországban pedig 100 válaszadóból 61-en, Bulgáriában pedig 54-en. Mivel magyarázható, hogy a magyarok demokráciafölfogása más szerkezetű, jelentős mértékben eltér a régió többi országaitól? Véleményünk szerint a legmeggyőzőbb magyarázatot akkor találjuk meg, ha figyelembe vesszük az előző rendszer szociológiai karakterét, különösen a szociális kérdésekben tett lépéseit.

Az új demokrácia teljesítménye (1990–2010)

1990 és 2010 közötti két évtized idősoros adatai alapján tanulságos következtetéseket vonhatunk le. Mindenekelőtt azt, hogy a politika és a gazdaság világában lezajlott változások olyan impulzusokat küldtek a társadalom felé, mely sok vonatkozásban szembe ment a demokratizálódás elveivel és várt hatásaival. A demokrácia intézményileg kiépült, de mintha az intézmények ajtóin csak kevesek fértek volna be, mert azok folyamatosan záródtak az emberek többsége előtt.

A tömegek politikai kultúrájának (attitűdjeinek, orientációinak, értékeinek és magatartásának) alakulására adatelemzésünk során öt fontosabb megállapítást tehetünk. Az egyik, hogy értékrendszerre vonatkozik. állampolgári elvárások közül négy területet néztünk meg közelebbről, ezek a következők: 1. Az értékek és az állam (kormány) magas szociális szerepvállalása iránti igény; 2. Korrupció és a rendszer zártsága; 3. A kiszolgáltatottság érzése; 4. A bizalom-építés problémája. A továbbiakban nézzük meg ezeket közelebbről!

ELMOZDULÁSOK AZ ÉRTÉKRENDSZERBEN, PATERNALIZMUS ÉS MUNKAKERESÉS

Némileg meglepő, hogy az emberek értékrendszerének vonatkozásában két évtized alatt nem történt lényeges változás. Ez pedig azt az elméletet erősíti, hogy noha húsz év alatt drámai hatások érték az embereket, a szocializáció mechanizmusai tartósak és hosszútávon hatnak, sokkal nehezebben, lassabban változnak, mint ahogy azt korábban gondoltuk. A változások inkább elmozdulások.

Nézzük meg, hogy milyen elmozdulások voltak az általunk vizsgált 12 társadalmi érték tekintetében! Az értékek fontosságának alakulását tömegszinten, aggregát adatok segítségével elemeztük. Összességében azt látjuk, hogy az értékolló valamelyest összezárult, vagyis az leginkább preferált és a legkevésbé preferált értékek között kisebb a különbség napjainkban, mint a rendszerváltozás kezdetén. Ha azonban a sorrendet nézzük, akkor az emberek számára változatlanul az életvilág értékei a legfontosabbak (nyugalom, biztonság, munka, jólét) és a közéleti irányába mutató értékek a legkevésbé fontosak (szervezetek alakítása, politikai részvétel).

A Kádár-korszakban is magas volt az állam erős szociális szerepvállalását igénylők aránya, a paternalizmus, amit akkor az alternatíva nélküliséggel magyaráztunk. Az állami tulajdon lebontása és a magántulajdon erősítése azonban nem hozta magával az individuális felelősség erősödését, a mutatók itt is lényegében változatlanságról tanúskodnak. Arra a kérdésre, hogy „a kormánytól való erős függőség helyett az embereknek maguknak kellene gondoskodniuk magukról vagy inkább a kormánynak kellene megtennie mindent, hogy megvédje az embereket a gazdasági nehézségektől" 1991-ben a válaszolók 76% mondta, hogy a kormány kötelessége lenne megvédeni az embereket, 2001-ben 79%-a gondolta így, 2010-ben pedig 74%-ának volt ugyanez a véleménye (C:33). A rendszerváltás után 10 év elmúltával sem csökkent a kormányzati szerep iránti igény: pl. 1990-ben és 1999-ben is a válaszadók 97%-a mondta, hogy gondoskodnia kell a betegek egészségügyi ellátásáról (C:34).

A munka a magyarok létvilága számára mindig központi kérdés volt. A fontos kormányzati feladatok közül az „infláció csökkentése vagy a munkanélküliség csökkentése" alternatívában 1990-ben még csak a kisebbség választotta a munkanélküliség csökkentését (45%), '99-ben már 55% és 2010-ben 83% (C:35). Ez egyben azt is jelzi, hogy a munkanélküliség

veszélye egyre keményebb megpróbáltatásokkal jár. Ha pedig elveszítenék a munkájukat, akkor 1990-ben még csak a válaszadók alig több mint fele mondta, hogy „nem" vagy csak „nagyon nehezen" találna munkát (53%), húsz év múlva viszont 64%-uk látta így (C:115).

KORRUPCIÓ, ÉRVÉNYELÜLÉSI GÁTAK ÉS A RENDSZER ZÁRÓDÁSA

1990-es 33%-ról 2001-ben 64%-ra, 2010-ben pedig 77%-ra emelkedett azok aránya, akik szerint a korrupció és a protekciózás az aktuális kormány alatt (Bajnai-kormány) nőtt (C:23). A munkaerőpiacon növekvő feszültséget jelzi, hogy 1990-ben még megosztott volt a társadalom, hogy melyiket szeretné inkább elkerülni a két rossz közül, az inflációt szeretné csökkenteni vagy inkább a munkanélküliséget (55-45% arányban). 1999-ben már 55%-a mondta az utóbbit, 2010-ben pedig több mint négyötödük 83%-a (C:23).

2010-ben a válaszadók 81%-a mondta, hogy („nagyon", "inkább") „büszke vagyok hazámra" (C:22). Ennek ellenére húsz év alatt drámaian növekedett azok aránya, akik úgy érzik, itthon kevesebb az érvényesülési lehetősége a nyugati országokhoz képest, ha „egy nyugati országban élnének, többre vitték volna" (1989-ben 55%, 1999-ben 66%, 2010-ben76%) (C:22). Harmadára csökkent azoké, akik úgy nyilatkoztak, hogy „ha feltétlenül választaniuk kéne, Magyarországot választanák hazájuknak" (1990: 72%, 1999: 55%, 2010: 35%) (C:22).

Mindezek hatására növekedett azok aránya, akik úgy érzik, hogy ki vannak zárva. Mindezek alapján az emberek többsége a demokratizálás folyamatát nem úgy élte meg, hogy a rendszer nyitottabbá vált volna, mint ahogy a legtöbb demokratikus átmenet résztvevői -, hanem sokkal inkább úgy, hogy a folyamat végére a rendszer drámaian zárttá és kirekesztővé vált. 1989-ben még a polgárok kevesebb, mint a fele (46%) ítélte meg úgy, hogy ami az országban történik, az egy kisebbség érdekeit szolgálja, 2001-ben 75%-uk, 2010-ben (a Bajnai-kormány idején) pedig már 87%-uk volt ezen a véleményen (C:31-32). Azt tapasztaljuk, hogy a két évtizedes rendszer-átalakítást (privatizáció és politikai pluralizáció) a nagy többség nem úgy élte meg, mint nyitottabbá (demokratikusabbá) válást, hanem mint zártabbá válást, elitizálódást, mely növelte a kirekesztettségét. Ennek egyik legfontosabb háttérváltozója és előidézője a politikai osztály gyenge kormányzati teljesítménye (9. táblázat).

9. táblázat: A rendszer zártabbá válásának érzése (1989-2010((%-ban)

	1989	1990	1991	1992	1993	1999	2001	2002	2010
Néhány ember érdekében történik	46	56	57	70	69	57	75	76	87
Minden ember érdekében	54	44	43	30	31	43	25	24	13
N=	898	710	965	1 183	1 135	986	1 367	1 410	980

Forrás: Codebook in. 31-32.

KISZOLGÁLTATOTTSÁG ÉRZÉSE

Az 1990-es évek elején a posztkommunista országokban végzett kutatásaink egyik legmegdöbbentőbb eredménye az volt, hogy milyen nagyarányú embereknek tehetetlenség és kiszolgáltatottság-érzése. Azok aránya, akik úgy érzik, hogy tehetnek az érdekeiket sértő intézkedés ellen valamit, országos szinten mindössze 5 és 18% között mozgott. A magyar mutatók közép- és kelet-európai összehasonlításban a magasabbak közé tartoznak, de ezek is csak megközelítették a „harmadik világ" országainak szintjét és messze elmaradtak a „stabil demokráciák" 40-70%-os átlagaitól. A rendelkezésünkre álló adatok – az 1985-től 2010-ig készített 11 országos felmérés - legfontosabb tanulsága, hogy a magukat tehetetleneknek, országos szinten kiszolgáltatottaknak érzők aránya mindig 80% fölött volt, sőt 1990-hez képest 2010-ben még némileg emelkedett is (82%-ról 84%-ra) (C:28-29).

10. táblázat: Ha a kormány országos szinten olyan döntést hoz, amely sérti az érdekei, tehet-e valamit?

	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1999	2001	2002f	2002m	2010
Nem tehet	89	88	82	84	89	91	88	89	92	90	84
Tehet ellene	11	12	18	16	11	9	12	11	8	10	16
N=	953	973	1240	982	1158	1147	1009	1356	1455	1440	955

11. táblázat: Ha az önkormányzat helyi szinten olyan döntést hoz, amely sérti az érdekei, tehet-e valamit?

	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1999	2001	2002f	2002m	2010
Nem tehet	75	76	69	66	76	75	72	73	76	75	60
Tehet ellene	25	24	31	34	24	25	28	27	24	25	40
N=	939	949	1 223	982	1 151	1 139	1 009	1 353	1 450	1 439	962

12. táblázat: A munkahelyén tehetne-e valamit az érdekeit sértő intézkedés ellen, vagy nem tehetne semmit?

	1985	2001	2002f	2002m	2010
Nem tehetne ellene	53	68	71	72	41
Tehetne ellene	47	32	29	28	59
N=	552	1 209	1 309	1 318	937

13. táblázat: Próbált-e már valamit tenni ellene? (2010)

	Országos szinten	Helyi szinten	Munkahelyi szinten
Soha	82	69	51
Egyszer-kétszer	15	25	37
Gyakran	3	6	12
N=	963	964	927

14. táblázat: Önnek mekkora befolyása van a munkahelyén a döntések meghozatalában? (1985-ben: Mennyire szólhat bele a munkahelyi döntések meghozatalába?)

	1985	1991	1992	1993	1999	2010
Semennyi	28	46	43	48	48	22
Kismértékű	57	39	34	31	33	55
Nagymértékű	12	10	11	9	11	17
Döntő mértékű	3	6	12	12	8	6
ÁTLAG	3,1000	1,7527	1,9300	1,8645	1,8045	2,0706
Szórás	0,7185	0,8540	10,0200	10,0263	0,9436	0,79456
N=	897	841	633	657	757	779

BIZALOM, BIZALMATLANSÁG

A bizalom a diktatúrákban nem alakul ki, illetve ami ott kialakul ki, az torz, vagy nagyon illékony, hiszen maga az intézményesített diktatúra nem bizalmat követel, mert annak kiváltóit nem tudja biztosítani, hanem feltétlen hűséget. A demokratizálódás egyik feladata lett volna a bizalom építése is, amiben a két évtized folyamatai nem mutattak komoly sikereket. Magyarországon nemzetközi összehasonlításban magas arányú a személyközi bizalom, vagyis az önbizalom, a családokba és a rokoni kapcsolatokba vetett bizalom, ezután következik az Istenbe, a kollégákba, a szomszédba és a honfitársakba vetett bizalom (5. táblázat).

A demokrácia pilléreit jelentő intézményekbe vetett bizalom a legalacsonyabb szintű, melynek magyarázata, hogy az emberek nem tudtak tartósan kapcsolódni a formalizált szervezetekhez, mert azok maguk is képlékenyek voltak, túlságosan gyakran változtak a jogszabályok, a formák és a mechanizmusok, továbbá a privatizáció és az eladósodási válság bizonytalanná tette a munkahelyeket. A legállandóbb egység a család volt és maradt, mely hazánkban a szocializáció során kiemelkedő szerepet játszott, ugyanakkor a 20. században rendkívül gyorsan devalválódtak a hatalom által preferált politikai ideológiák és az általuk létrehozott intézmények is, ezért sem alakult ki irántuk elégséges szintű bizalom. Az intézmények iránti komoly fenntartások és nagyfokú bizalmatlanságok nem segítik a polgároknak a közéletben való részvételét.

Kérdés: „Ön mennyiben bízik az alábbiakban?"
15. táblázat: A bizalom erősségének változása
(Az index 1-5, a 2010-es sorrend szerint)

	Átlag		Változás
	1993	**2010**	**1993-2010**
1.Saját maga	3,5414	3,6697	0,1283
2.Családja, rokonai	3,8258	3,5597	-0,2661
3.Isten	2,7935	2,8372	0,0437
4.Munkatársai	2,9851	2,6548	-0,3303
5.Munkaadója	2,8422	2,5122	-0,3300
6.Hadsereg	2,6780	2,4600	-0,2180
7.Szomszédok	2,9107	2,4426	-0,4681
8.Honfitársak	2,7004	2,3313	-0,3691
9.Egyház	2,2504	2,2443	-0,0061
10.Rendőrség	2,5747	2,0824	-0,4923
11.Szakszervezetek	2,0142	1,9790	-0,0352
12.Politikai pártok	1,8734	1,9246	0,0512
13.Parlament	2,1270	1,8801	-0,2469
14.Tömegtájékoztatás	2,3565	1,6437	-0,7128
15.Kormány	2,2410	1,5250	-0,7160

Forrás: Codebook im.60-73.

ÖSSZEGEZVE

Ebben a fejezetben a civil társadalom demokratikus politikai kultúrájának pilléreit elemeztük történelmi változásaiban és alapvetően tömeg szinten készült közvélemény-kutatási adatokra támaszkodva. A civil társadalom karakterét és a polgárok politikai viselkedését történelmi változásaiban írtuk le a négy évtizedes diktatúra és a két évtizedes demokrácia idején.

A demokrácia teljesítményével általános az elégedetlenség, különösen az egyes kormányzati munkák tekintetében. Az emberek egyre kevesebben érzik, hogy a pártok teret engednek nekik a közügyekben való részvételhez, sőt azt tapasztalják, hogy a pártok elitesednek, zártabbá válnak, oligarchizálódnak és kasztosodnak. De a demokráciával való elégedetlenség nem azt jelenti, hogy az emberek diktatúrára vágynak, hanem egy igazi és mély kormányváltásra és kormányzati-rendszer váltásra, ami a demokráciát erősíti a hosszúra nyúlt poszt-kommunista korszak után. „Több", „jobb" demokráciát akarnak.

A két évtizedes demokratikus fejlődés is kevés volt, hogy lényeges áttörés történjék a polgári értékek tekintetében. A változások egyértelműek, de kevesek, a polgári értékek gyengék, különösen az intézmények és szervezetek vonatkozásában (bizalom, fontosság, aktivitás tekintetében). A civil társadalom diktatúra alatti deformálódása és két évtizedes demokrácia alatti formálódása nem egy egyenes vonalú lineárisan erősödő fejlődést hozott egy erősebb intenzitású formáció felé, hanem a folyamatot szabálytalan változások jellemezték, ami a korábbinál sokkal extenzívebb, de viszonylag alacsony intenzitású civil társadalom kialakulásához vezettek (Simon 2011). Az általunk leírtak hasonlítanak az Almond és Powell által leírt klasszikus paraszti és egyházi kultúra komponensei. A politikai kultúra ezen típusai ritkán találhatók meg a nyugati típusú ipari társadalomban, de nem a közép-európai modern mezőgazdaság alapú társadalmakban, mint a lengyel, a szlovák, a horvát, a bolgár. Az egyházi kultúra ideális hely felállítani a tradicionális, poszt-feudális társadalmat, ahol nincsenek speciális szerepek és az emberek nincsenek tudatában a nemzeti politikai rendszernek (Simon 2013b). Magyarországon és a poszt-kommunista országokban az egyenlőség és a társadalmi igazságosságelve a Nagy Átalakítás idején többször és folyamatosan egymásnak feszült a demokratizálás és a magánosítás logikája, mivel ez utóbbiak nyertese csak egy kisebbség lett, vesztese viszont a többség. Ezért is lesz hosszabb folyamat az állampolgár polgárrá válása, vagyis az az út, mely Almond szavaival az „alattvalói" politikai kultúrától a polgári „résztvevői" politikai kultúra felé vezet.

Összességében az elmúlt húsz évben a magyar civil társadalom textúrája határozottan növekedett, térben egyre szélesebb körűvé vált, de érzelmileg és intenzitásban megmaradt az alacsony intenzitás szintjén. Az átalakulás szabálytalan módon ment végbe, szabálytalan hullámokkal. Az erősödés keveredett a gyengüléssel, a növekedés a csökkenéssel, az interferenciák tovább nehezítették a kibontakozást. Ez a fajtafejlődés megnehezítette egy magasabb szintű és egy erősebb intenzitású civil társadalom kialakulását, helyette két évtized alatt egy elnyújtott folyamatban egy még sérülékeny civil világot produkált. A civil élet vezető szereplői a gyakorta szűkülő lehetőségek miatt elbizonytalanodtak, maguk is akaratlanul korlátokat építettek, és cselekvési terük nem növekedett, alacsony intenzitásúk miatt maguk sem erősödtek. A magyar civil társadalom a jelenlegi kondíciókkal csak közepesen kiterjedt, és továbbra is alacsony intenzitású.

16. táblázat: 12 társadalmi érték fontosságának sorrendje: („nagyon fontos" %-ban, 1985–1999)

„Mennyire fontos az életben, hogy az emberek… ?"	**1985**	**1989**	**változás**	**1991**	**1992**	**1999**	**változás**
1. Nyugodt körülmények között, biztonságban éljenek	86	88	+2	88	88	96	+10
2. Mindenki találhat magának munkát	83	84	+1	85	87	93	+10
3. Jól élni	75	81	+6	80	83	96	+21
4.Tanulhassunk, kulturálódhassunk	72	76	+4	82	79	96	+24
5. Ne legyünk védtelenek a hivatalok önkényével szemben	64	74	+10	75	72	86	+22
6. Szabadon elmondhassuk véleményünket	56	54	-2	58	53	71	+15
7. Pihenhessünk és legyen lehetőségünk szórakozni is	51	60	+9	68	65	89	+38
8. A magánéletünkbe ne szóljon bele az Állam	56	75	+19	80	76	95	+39
9. Egyenlők legyünk	45	45	0	44	41	61	+16
10.Ne legyenek nagy anyagi különbségek az emberek között	42	37	-5	42	32	57	+15
11.Mindent el lehessen mondani a közéletben, a beleszólás joga	31	55	+24	65	64	83	+52
12.Szabadon lehessen alakítani érdekvédelmi szervezeteket	31	37	+6	49	49	71	+40

Forrás: Simon János 2012. A demokratikus politikai kultúra pillérei Magyarországon – avagy Közvélemény a magyar demokrácia 20 évéről. Codebook. im. 80-83. rövidítve=C.

17. táblázat: Ha Ön egy nyugati országban élne, vajon…?

	1985	**1989 m**	**1989 n**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1999**	**2002 f**	**2002 m**
Kevesebbre vitte volna	35	9	4	3	2	2	3	2	3	2
Ugyanennyire vitte volna	35	36	28	27	29	27	35	32	23	22
Többre vitte volna	30	55	68	70	69	71	62	66	74	76
N=	753	811	879	994	794	921	898	845	1 241	1 220

18. táblázat: Ha Ön egy nyugati országban élne, vajon többre vitte volna?

	2010
Egyáltalán nem	2
Valószínűleg nem	8
Valószínűleg igen	64
Feltétlenül igen	26
N=	924

19. táblázat: Ha választhatna, akkor Ön Magyarországot választaná-e hazájának vagy sem?

	1989	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1999**	**2010**
Egyáltalán nem	1	2	3	3	2	4	5
Valószínűleg nem	5	5	9	6	6	9	19
Valószínűleg igen	20	21	24	20	20	32	41
Feltétlenül igen	74	72	64	71	72	55	35
N=	981	1 029	1 057	1 176	1 142	1 046	934

20. táblázat: Ön mennyire büszke rá, hogy magyar? (%-ban, 2010)

Nagyon büszke	42
Inkább büszke	39
Inkább nem büszke	15
Egyáltalán nem büszke	4
N=	946

21. táblázat: Ami ma hazánkban történik, azt a kisebbség, vagy a többség érdeke határozza meg?

	1989	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1999**	**2001**	**2002f**	**2002m**	**2010**
Kevesek érdeke	46	56	57	70	69	57	75	76	71	87
A többség érdeke	54	44	43	30	31	43	25	24	29	13
N=	898	710	965	1 183	1 135	986	1 367	1 410	1 407	827

22. táblázat: Melyik állítással ért egyet?

	1990	1991	1992	1993	1999
A polgárok térítsék meg egészségügyi költségeiket	14	12	10	7	6
A kormányzat fedezze a polgárok egészségügyi költségeit	86	88	90	93	94
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%
N=	1 220	1 000	1 138	1 160	1 030

23. táblázat: Ön hogy látja?

	1990	1991	1992	1993	1999	2010
Ne legyen felső határa annak a pénznek, amit egy ember kereshet.	41	45	46	46	36	40
Szükséges, hogy legyen felső határa annak a pénznek, amit egy ember megkereshet.	58	55	54	54	64	60
N=	1 240	992	1 160	1 160	1 048	933

24. táblázat: A kormány gyámkodása helyett az embereknek maguknak kell megtéríteniük megélhetésük feltételeit, vagy inkább a kormány feladata legyen, hogy megvédje az embereket a gazdasági nehézségektől.

	1990	1991	1992	1993	1999	2001	2002m	2010
Az emberek maguk	20	24	18	18	20	21	21	26
A kormány feladata	80	76	82	82	80	79	79	74
N=	1 190	992	1 179	1 122	1 033	1 366	1 366	913

	Az adatfelvétel ideje			
	1990	**1991**	**1993**	**1999**
Gondoskodjon arról, hogy mindenki dolgozhasson, aki akar!				
Határozottan nem	4	3	3	3
Talán nem	6	5	6	6
Talán igen	19	20	27	21
Teljes egészében igen	70	72	64	70
Átlag	3,5618	3,6064	3,5282	3,5806
Szórás	0,7868	0,7196	0,7273	0,7338
N=	1262	1062	1153	1073

	Az adatfelvétel ideje		
	1990	**1991**	**1999**
Gondoskodjon az egészségügyi ellátásról a betegek számára!			
Határozottan nem	1	1	2.5
Talán nem	1	2	1
Talán igen	10	14	13.5
Teljes egészében igen	87	83	83
Átlag	3,8431	3,7948	3,7702
Szórás	0,4545	0,5089	0,5851
N=	1268	1067	1079

	Az adatfelvétel ideje			
	1990	**1991**	**1993**	**1999**
Gondoskodjon az idősek tisztességes életszínvonaláról!				
Határozottan nem	0	0,4	2	3
Talán nem	1	1	8	1
Talán igen	9	12,6	32	13
Teljes egészében igen	90	86	58	83
Átlag	3,8941	3,8425	3,4694	3,7695
Szórás	0,3373	0,4194	0,7194	0,5889
N=	1265	1026	1067	1142

	Az adatfelvétel ideje			
	1990	**1991**	**1993**	**1999**
Gondoskodjon a munkanélküliek tisztességes életszínvonaláról?				
Határozottan nem	5	3	1	5
Talán nem	10	8	7	12
Talán igen	26	32	29	29
Teljes egészében igen	59	58	62	54
Átlag	3,8941	3,3875	3,5428	3,3224
Szórás	0,3373	0,8672	0,6637	0,8736
N=	1249	1049	1146	1070

	Az adatfelvétel ideje			
	1990	**1991**	**1993**	**1999**
Gondoskodjon a jövedelemkülönbségek csökkentéséről?				
Határozottan nem	8	9	3	5
Talán nem	9	15	16	8
Talán igen	27	25	42	29
Teljes egészében igen	57	51	39	57
Átlag	3,3142	3,1821	3,1884	3,3978
Szórás	0,9485	0,9857	0,7814	0,8331
N=	1238	1049	1120	1071

25. táblázat: Ön szerint a kormányzat melyiknek adjon elsőbbséget?

	1990	**1991**	**1993**	**1999**	**2010**
Infláció csökkentése	55	54	43	45	17
Munkanélküliség csökkentése	45	46	57	55	83
N=	717	936	1 070	1 011	911

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAGÓ, E. [2008]: *Establishing Indicators for Measuring Social Progress in Hungary*. Forum onMeasuring and Fostering the Progress of Societies: A New Approach for CIS and Eastern

European Countries. Szeptember 29–30. Moszkva.

BANCO Mundial (1991*), Informe sobre el desarrollo mundial 1991: la tarea acuciante del desarrollo*, Washington: Banco Mundial.

BARITZ S. L. OP [2009]: *A „Caritas in veritate" pápai enciklika tartalmi ismertetése*. Kézirat.

COSTANZA, R. ET AL. [2009]: *Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress*. PardeePapers. No. 4. Boston University. Boston.

BOBBIO, N. (1973), *„Il modello giusnaturalistico", Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* 50: 603-622 [„El modelo iusnaturalista", en Thomas Hobbes, 17-47, Barcelona: Paradigma, 1991].

Business Week (1993), *„Is democracy bad for growth?",* Business Week, 7 de junio.

CUTRIGHT, P. (1963), *„Desarrollo político nacional: evaluación y análisis",* en J. Blondel et al., El gobierno: estudios comparados, 79-90, Madrid: Alianza, 1981 [fragmento de „National political development: measurement and analysis", American Sociological Review 28: 253-264].

DAHL, R. A. (1971), *La poliarquía: participación y oposición, Madrid: Tecnos, 1989* [Polyarchy: participation and opposition, New Haven: Yale University Press].

De SCHWEINITZ, K. (1964), *Industrialization and democracy*, Nueva York: Free Press.

DEUTSCH, K. W. (1961), *„Implicaciones de la movilización social para la política del desarrollo",* en J. Blondel et al., El gobierno: estudios comparados, 91-100, Madrid: Alianza, 1981 [fragmento de „Social mobilization and political development", American Political Science Review 55: 493-514].

DIAMOND, L. (1993), *„Economic development and democracy reconsidered"*, en G. Marks y L. Diamond, comps., Reexamining democracy: essays in honor of Seymour Martin Lipset, 93-139, Newbury Park: Sage.

DIX, R. H. (1994), *„History and democracy revisited"*, Comparative Politics 27: 91-105.

Economist (1994), *„Democracy and growth: why voting is good for you"*, The Economist, 27 de agosto.

EC (EUROPEAN COMMISSION) [2008]: EU Environment-Related Indicators 2008. Brüsszel.

EC (EUROPEAN COMMISSION) [2009]: Measuring Progress toward a More Sustainable Europe.

2009 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy. Eurostat Statistical Books. Luxembourg.

EURÓPAI BIZOTTSÁG [2009]: A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek.„ A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban". Brüsszel. 2009. 08. 20. COM(2009) 433 végleges. EUROSTAT [2009]: Structural Indicators. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators (Elérés dátuma: 2010. január 11.)

GIOVANNINI, E. ET AL. [2009]: A Framework to Measure the Progress of Societies. OECD Munkaanyag. Párizs.

HADENIUS, S. (1992), Democracy and development, Cambridge: Cambridge University Press.

HAGGARD, S. (1990), Pathways from the periphery: the politics of growth in the newly industrializing countries, Ithaca: Cornell University Press.

HATÁROZATOK TÁRA [2007]: A Kormány 2212/2007. (XI.14.) Korm. határozata az államigazgatási nyilvántartások adatainak statisztikai célra történő felhasználásáról. 56. sz. 426–427. old.

HIGLEY, J., y Gunther, R., comps. (1992), *Elites and democratic consolidation in Latin America and Southern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

HUNTINGTON, S. P. (1968), *El orden político en las sociedades en cambio*, Buenos Aires: Paidós, 1990 [Political order in changing societies, New Haven: Yale University Press].

HUNTINGTON, S. P. (1991), *La tercera ola: la democratización a finales del siglo xx*, Barcelona: Paidós, 1994 [The third wave: democratization in the late twentieth century, Norman: University of Oklahoma Press].

HUNTINGTON, S. P., y Domínguez, J. I. (1975), *„Political development"*, en F.I. Greenstein y N. W. Polsby, comps., Handbook of political science, vol. 3, Macropolitical theory, 1-114, Reading: Addison-Wesley.

KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008a]: A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon. Budapest.

KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008b]: Laekeni indikátorok, 2007. (A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló jelzőszámok). Statisztikai Tükör. II. évf. 104.

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator08.pdf (2010. január 11.)

LE MONDE [2009]: Amartya Sen: „Nous devons repenser la notion de progrès". Június 8.

http://www.lemonde.fr/planete/article/2009/06/08/amartya-sen-nous-devons-repenser-lanotion-de-progres_1204007_3244.html (Elérés dátuma: 2010. január 11.)

LINDENBERG, M., y Devarajan, S. (1993), *„Prescribing strong economic medicine: revisiting the myths about structural adjustment, democracy, and economic performance in developing countries"*, Comparative Politics **25**: 169-182.

LINZ, J. J. (1988), *„Legitimacy of democracy and the socio-economic system"*, en M. Dogan, comp., Comparing pluralist democracies: strains on legitimacy, 65-113, Boulder: Westview.

LIPSET S. M. (1959), *„Algunos requisitos sociales de la democracia: desarrollo económico y legitimidad política*", en G. Almond et al., Diez textos básicos de ciencia política, 113-150, Barcelona: Ariel, 1992 [„Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy", American Political Science Review **53**: 69-105].

LIPSET, S. M. (1960), *El hombre político: las bases sociales de la política*, Madrid: Tecnos, 1987 [Political man, 2ª ed., Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981].

LIPSET, S. M., Seong, K.-R., y Torres, J.C. (1993), *„A comparative analysis of the social requisites of democracy"*, International Social Science Journal **136**: 155-175.

LUEBBERT, G. M. (1991), *Liberalism, fascism, or social democracy: social classes and the political origins of regimes in interwar Europe, Nueva York*: Oxford University Press.

MARAVALL, J. M. (1993), *„Las nuevas democracias: economía y política"*, Claves **34**: 13-23.

MARSHALL, T. H. (1949), *„Citizenship and social class*", en B.S. Turner y P. Hamilton, comps., Citizenship: critical concepts, vol. 2, 5-44, Londres: Routledge, 1994.

MASLOW, A [1943]: *A Theory of Human motivation*. Psychological Review. 50. évf. 4. sz. 370–396. old.

A társadalmi haladás mérése in. Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 3. szám235

McDONOUGH – BARNES – Lopez PINA 1986.: *The Growth of Democratic Legitimation in Spain*. American Political Science Review, 80/3, 751-752.

McKENZIE, Robert and SILVER, Allan 1968.: *Angels in Marble: Working Class Conservatives in Urban England*. Heinemann, London

MOORE, B. (1966), Orígenes sociales de la dictadura y la democracia, Barcelona:

MULLER, E. N. (1988), *„Democracy, economic development, and income inequality"*, American Sociological Review 53: 50-68.

MORLINO, Leonardo 1992.: *Partidos politicos y consolidacion democratica en el sur de Europa*. In Benedicto – Reinares (eds.): Las transformaciones de lo politico. Madrid, Alianza Editorial: 35-75.

MORLINO, L. – Montero, J. R. 1995.: *Legitimacy and Democracy in Southern Europe The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective* (eds. Gunter-Diamanduros-Puhle) The Johns Hopkins University Press. Baltimore, London

MULLER, W. Edward –Jukam, Thomas O. 1977.: *On the Meaning of Political Support*. American Political Science Review, 71. 1561-95.

NEW ECONOMICS FOUNDATION [2009]: www.nationalaccountsofwellbeing.org (2010. január 11.) Nelson, J. (1987), „Political participation", en M. Weiner y S.P. Huntington, comps., Understanding political development: an analitic study, 103-159, Boston: Little, Brown & Co.

NORTH, D.C. (1981), *Estructura y cambio en la historia económica*, Madrid: Alianza, 1984 [Structure and change in economic history, Nueva York: Norton].

NEUMANN, Franz 1956.: *Approches to Study of Political Power*. In: The Democratic and the Authoritarian State. The Free Press, New York.

OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1979]: Recommendationof the Council on Reporting on the State of the Environment. C(79)/114.

OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1991]: Recommendationof the Council on Environmental Indicators and Information. C(91)165.

OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1998]: Recommendationof the Council on Environmental Information C(98)67/FINAL

http://archive.rec.org/e-aarhus/files/legal1998.pdf (Elérés dátuma: 2010. január 18.)

OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION [2003]: Directive 2003/4/EC of the EuropeanParliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmentalinformation and repealing Council / Directive 90/313EEC. L41. 26–32. old. http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF (2010. január 18.)

O'DONNELL, G. (1972), *Modernización y autoritarismo*, Buenos Aires: Paidós [Modernization and bureaucratic authoritarianism: studies in South American Politics, Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 1973].

O'DONNELL, G., y SCHMITTER, P.C. (1986), *Transiciones desde un régimen autoritario: conclusiones tentativas sobre las democracias inciertas*, Barcelona: Paidós, 1988 [Transitions from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies, Baltimore: Johns Hopkins University Press].

OSTROGORSKI, M. 1906.: *La democratie et l'organisation des partis politiques*, Paris, Calman-Lévy

PANEBIANCO, A. 1990.: *Modelos de Partidos*. Madrid, Alianza Editorial

PENINSULA, 1973 [The social origins of dictatorship and democracy, Boston: Beacon].

PERSSON, T., y TABELLINI, G. (1994), *„Is inequality harmful for growth?"*, American Economic Review 84: 600-621.

POMÁZI I. – SZABÓ E. [2008]: Magyarország környezeti vezérmutatói. Kézirat.

PRZEWORSKI, A., y LIMONGI, F. (1993), *„Political regimes and economic growth"*, Journal of Economic Perspectives 7 (3): 51-69.

REMMER, K. L. (1990), *„Democracy and economic crisis: the Latin American experience"*, World Politics 42: 315-335.

REMMER, K. L. (1993), *„The political economy of elections in Latin America, 1980-1991"*, American Political Science Review 87: 393-407.

RUESCHEMEYER, D., STEPHENS, E. H., y STEPHENS, J.D. (1992), *Capitalist development and democracy*, Chicago: University of Chicago Press.

RUSTOW, D. A. (1970), *„Transition to democracy: towards a dynamic model"*, Comparative Politics 2: 337-363 [„Transiciones a la democracia: hacia un modelo dinámico", en M. Merino, comp., Cambio político y gobernabilidad, 151-178, México: CONACYT, 1992].

SAINSBURY, Diane 1990.: *Party Strategies and Party – Voter Linkages*. European Journal of Political Research No. 18.
SARTORI, Giovanni 1970.: *The Typology of Party Systems – Proposals for Improvement*. In: Allardt, E. – Rokkan S. (eds.): Mass Politics: Studies in Political Sociology. New York-London 324-332.
SARTORI, G. 1999.: *„Videopoder" in Elementos de Teoría Política*. Alianza Editorial, Madrid 351-364.
SEN, A. [1999]: *Development as Freedom*. Oxford University Press. Oxford.
SCHUMPETER, J. A. (1942), *Capitalismo, socialismo y democracia, Barcelona: Folio*, 1984 [Capitalism, socialism and democracy, Nueva York: Harper].
SIROWY, L., e Inkeles, A. (1990), *„The effects of democracy on economic growth and inequality: a review"*, Studies in Comparative National Development 25: 126-157.
SOSPEDRA, Manuel Martínez 1996.: *Introducción a los partidos políticos*. Ariel Derecho, Madrid
STIGLITZ, J. – SEN, A. – FITOUSSI, J.-P. [2009]: *Report by the Commission on the Measurement ofEconomic and Social Progress*. Párizs. http://www.minefe.gouv.fr/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf (Elérése dátuma: 2010. január 18.)
STIGLITZ, J. [2009]: *Progress, what progress*? OECD Observer. 272. sz. March
http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/2793/Progress,_what_progress_.html (Elérésdátuma: 2010. január 18.)
SZABÓ E. [2009]: *A környezeti mutatók használatának és a környezeti jelentések időszerűségének kapcsolata*. Statisztikai Szemle. 87. évf. 6. sz. 608–630. old.
SZABÓ Ildikó – ÖRKÉNY Antal 2001.: *Magyar középiskolások politikai világképe és eurotudata*. In: Ezredvégi értelmezések. II. kötet, VUK. 19./2. 366-404.
SZABÓ Máté 2001.: *A globalizációellenes mozgalmak a 21. század új mozgalomtípusai?* Politikatudományi Szemle 2001/3. 157-182.
THE CENTRE FOR BHUTAN STUDIES [2009]: http://www.grossnationalhappiness.com (Elérés dátuma:2010. január 18.)
The Modern Standard Dictionary (év nélkül). Odhams Press Limited, Long Acre-London
THERBORN, G. (1977), *„Dominación del capital y aparición de la democracia"*, En Teoría 1: 5-63, 1979 [„The rule of capital and the rise of democracy", New Left Review 103: 3-42].
TOCQUEVILLE, A (1993): *Az amerikai demokrácia*. Bp. Európa Kiadó
UNECE (UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE) [2009]: Measuring Sustainable Development. New York, Genf.
VANHANEN, T. (1990), *The process of democratization: a comparative study of 147 states*, 1980-1988, Nueva York: Crane Russak.
VERBA, S. –Nie N. H.– Kim, J. 1978.: *Participation and Political Equality*: A sevennation comparison. New York.
WARE, Alan 1987.: *Citizens, Parties and the State*. Polity Press

WARE, Alan (eds.) 1987.: Political Parties: Electoral Change and Structural Response. Basil Backwell

WHITEHEAD, Laurence 2002.: *Demokratizálódás. Elmélet és tapasztalat. XXI*: Század Intézet és Enciklopédia Kiadó, Budapest (II. javított kiadás)

WORLD FORUM [2007]: *Istanbul Declaration Adopted at the World Forum on Statistics, Knowledgeand Policy*. Measuring the Progress of Societies. Június 30. Isztambul.

A GAZDASÁGI ÉRDEKSZERVEZETEK, KAMARÁK, NEMZETKÖZI AGYTRÖSZTÖK ÉS A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI RENDSZER PROBLÉMÁIRÓL ÉS A JÓL-LÉTI MEGOLDÁSI MODELLEKRŐL[331]

Hervainé Szabó Gyöngyvér

A politikai érdekcsoportok a politika befolyásolására létrejött egyesületek, szervezetek. Közöttük megjelennek:

- a gazdasági érdekcsoportok (kamarák, vállalkozói egyesületek, szakszervezetek), mezőgazdasági érdekvédelmi szervezetek, szakmai professzionális érdekcsoportok (orvosi, mérnöki, ügyvédi), pszichológus, kutató, menedzseri (minőség, innováció) csoportok;
- közérdekű érdekcsoportok (környezeti, fogyasztói, tudományos, jól-léti közszolgálati szakértői csoportok);
- egyetlen témára szerveződött érdekcsoportok (fegyvertartás, abortuszkérdés, adózás, hitelkárosultak csoportja),
- kormányzati érdekcsoportok (önkormányzati-helyi csoport, föderalizmus vagy centralizáló, EU-szkeptikus)

Az európai és amerikai politológiai szakirodalom az érdekcsoportokat a közélet fontos szereplőinek tekinti, és egyértelműen kirajzolódnak azok a tendenciák, amelyek alapján az érdekcsoportok tipizálása megtörtént. A gazdasági, közpolitikai, a kormányzati, és a magán érdekcsoportok erőteljes szerepet játszanak bizonyos jóléti programok megfogalmazásában, érdekközvetítésében, és közpolitika szintjére emelésében. A gazdasági érdekcsoportok között a kamarák, egyéb üzleti szervezetek, szakmai csoportok, menedzseri csoportok válságra adott válaszai érdemelnek figyelmet.

331 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

1. GLOBÁLIS ÉS EURÓPAI GAZDASÁGI ÉRDEKSZERVEZETEK

A gazdasági érdekcsoportok között a kereskedelmi és ipari, valamint a szolgáltatási érdekcsoportok a legerősebbek.

E szolgáltatási iparági lobbicsoportok között kiemelkedik az ESF (European Services Forum), a GSN (Global Services Network), IFSL London (International Financial Services), a GBDe (Global Business Dialogue on Electronic Commerce), a HKCSI (Hong Kong Coalition of Seervice Industries), a JSN (Japán Service Network), és az USCSI (US Coalition of Service Industries).

Az üzleti világ lobbiszervezetei közé tartozik még az ERT (European roundtable of INdustrialists), az ICC (international Chamber of Commerce), a KEIDANREN (Japán üzleti föderáció), a TABS (Transatlantic Business Dialogue). Velük szemben 72 nemzetközi szervezet tevékenykedik, amely a WTO gazdasági globalizációs folyamait kritizálja.

Az ESF European Service Fórum[332]

Tagszervezeteinek száma 80 európai szolgáltató és tanácsadó vállalkozás, üzleti szövetség és szektorális tevékenységet képviselő cég. A szervezet az EU tagországok szolgáltatási szektorát összefogó cégek egyesülete, amely a nemzetközi szolgáltatási liberalizáció élharcosa. Céljai között az egész európai szolgáltatási szektor globális terjeszkedése előtti akadályok lebonyolítása, a WTO ezirányú tevékenységének befolyásolása áll, markáns jelenléttel a tárgyalásokon, minden szinten, a WTO kereteiben, valamint az ehhez kapcsolódó küldöttségek, missziók működtetése.

Az US CSI szervezet tagsága ettől különbözik azzal, hogy tagszervezetei között megjelennek az amerikai professzionális kamarák. [333]

A GSN 70 tagja között főként az európai, az észak-amerikai és a globális szervezetek dominálnak. Sajátossága, hogy tagjai között kutatóintézeteket és egyetemi központokat is megtalálunk.

332 http://www.esf.be/ (2013. 07. 23.)

333 American Bar Association, American Consulting Engineers Council, American Institute Of Architects, Express Delivery & Logistics Association, International Association Of Drilling Contractors, Motion Picture Association Of America, Philadelphia International Medicine, Retail Industry Leaders Association (2013. 07. 23.)

A nemzetközi Kereskedelmi Kamara

Az ICC, a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara fő tevékenysége a pénzügyi szektor tevékenységének befolyásolása, a nemzetközi kereskedelem akadályainak elhárítása, a nemzetközi illegális kereskedelem visszaszorítása, a pénzügyi szektor szolgáltatásainak megfelelővé tétele. Tevékenységében kiemelt szerepe van az adóztatás egységes rendszerének kialakításában.[334] A nemzetközi kereskedelmi kamara fő célkitűzése a pénzügyi intézményrendszer képviseleti kereteibe való beépülés, közvetlen elérés a finanszírozás rendszereihez. Az ICC legfőbb problémája a gazdasági válság következtében hozott kereskedelmet korlátozó intézkedések száma, amely az EU tagországokban különösen magas volt. Ennek ellenére a világ 75 országából az EU tagországok a legnyitottabbak közé tartoznak.

Az Európai Kereskedelmi Kamara/EUROCHAMBRES

Az EKK tevékenysége a regionális üzleti feltételek javítására fókuszált. Vizsgálja az európai KKV-k tevékenységét európai és globális szinten. Jelenleg az EU tagországokban a vállalkozások száma meghaladja a 20 milliót, a szektor 129 millió főt foglalkoztat.[335] A nagyvállalatok száma 0,2%, a KKV-k adják a szervezetek 98%-át. A foglalkoztatottak és bevételek dinamikájában azonban nem lineáris a növekedés. A szektor 92,2%-át adó mikro-vállalkozások átlag 2 főt foglalkoztatnak, ám termelésük értéke 18,9%, a cégek 1,1%-át adó kisvállalkozások átlag 25 főt foglalkoztatnak, az összes hozzáadott érték 18,5%-át adják. A 0,2% nagyvállalat a foglalkoztatottak egyharmadát adják. A vállalati méretek alapján az 1 főre eső hozzáadott érték a mikro-vállalkozások esetében 34 049 euró/év, 42 279 euró/év a kisvállalkozásokban, 50 929 euró/év a közepes, 61242 euró/év a nagyvállalkozásoknál. Európában a 2008. évhez képest növekedést Ausztria, Málta, Németország mutatott, Svédországban, Hollandiában, Belgiumban nőtt a foglalkoztatás, ugyanakkor a többi ország esetében stagnált a gazdaság és romlott a foglalkoztatás.[336]

334 http://www.iccwbo.org/News/Articles/2013/ICC-reacts-to-OECD-Action-Plan-on-international-taxation-issues/ (2013. 07. 23.)

335 http://www.eurochambres.be/content/Default.asp?PageID=282 (2013. 07. 23.)

336 EU SMEs in 2012: at the crossroads Annual report on small and medium-sized

2008-11 között az USA esetében a kisvállalkozások szinten tartását, a középvállalkozások 3%-os növekedését, a mikro-vállalkozások 4%-os növekedését, a nagyvállalatok 108%-os növekedését mutatják az adatok. A foglalkoztatás egyedül a nagyvállalati szektorban nem csökkent.[337]

Az Eurochambres tevékenységének fókuszában az EU politika befolyásolása áll, de tevékenysége kiterjed a tagállamok pénzügyi-jogi környezete alakítására is. Az Eurochambres nem igazán fogadta el az EU 2020 célokat, különösen az iparfejlesztés fókuszálását a zöld iparágakra, mivel a vállalkozások hagyományos iparági fejlesztése is igényelne támogatást. Erőteljesen kifogásolták az EU fogyasztóvédelmi szabályozását, amely komoly bürokratikus terheket, erőteljes IT szolgáltatást igényel, erőteljesen csökkenti a vállalkozások rentabilitását. Az uniós kamarai szövetség politikájában hatékony az iparági és regionális kereskedelmi lehetőségek kutatása, és elkülönül a kamarai szolgáltatási rendszer, a nemzetköziesítés és az EU politikák befolyásolása. Az EU versenyképes térséggé tételében az unós szintű kereskedelmi vitakezelés és mediáció, a jobb szabályozási környezet elérését EU szinten és tagállami szinten, a fogyasztóvédelemben a vállalkozások és fogyasztók jogai kiegyensúlyozását, a tagországok gazdaságpolitikájának koordinációját, az euróövezet árstabilizációját, az energiapolitika vállalkozásbaráttá alakítását követelik, mivel a vállalkozói szektor nem profitált az EU eredményes energiapolitikájából. A közös piac kérdésében az Eurochambres a szolgáltatások akadályait gátló törvények lebontásában érdekelt. Az Eurochambers non-profit vállalkozásként is tevékenykedik, hiszen jelenleg is 8 uniós projekt fut, 11-et pedig befejeztek.

Business Europe

35 országból 41 tagszervezete van. A Business Europe az európai üzleti élet egyik meghatározó érdekszervezete, amely az amerikai–uniós szabadkereskedelmi övezet legfőbb ösztönzője. A Business Europe az EU el-

enterprises in the EU, 2011/12. Ecorys 2012. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2012/annual-report_en.pdfpp.17. (2013. 07. 23.)

337 EU SMEs in 2012: at the crossroads Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12. Ecorys 2012. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2012/annual-report_en.pdf.pp.24-25. (2013. 07. 23.)

nökségek féléves programjaira is rendszeres javaslatot tesz, így a jelenlegi litván elnökség időszakában az európai gazdasági növekedési célokhoz is konkrét javaslatokat fogalmazott meg. A szervezet széleskörű kapcsolatokat tart fenn az európai üzleti szervezetekkel, az Eurochambres, az Eurocommerce, az European Business Summit, az European Services Forum, az European Round Table, az European Policy Centre, az EurActív, az Euobserver, és az EU-hoz delegált American Chamber of Commerceel. Az Eurobusiness ügyképviseleti tevékenysége az európai politika minden aspektusára kiterjed, beleértve a nemzetközi fejlesztés területeit is.

EFQM, EOQ

Az üzleti érdekcsoportok között jelentős lobbi erővel bír az EFQM, az európai minőség társaság (excellence modell), az EOQ (ISO modell), amelyek a minőségi standardokkal, az innovációs törekvésekkel és a cégek társadalmi felelőssége kérdéseiben folytatnak kiemelkedő szerepet. Erőteljesen hozzájárultak a mérési és értékelési kultúra fejlődéséhez, és a humán szolgáltatások jól-lét fokozó felfogásához.

EIT

Az European Institute of Technology az EU által létrehozott innovációs kutatási és képzési intézmény, amely a vállalkozói kiválóság és technológia innováció érdekeit kapcsolja össze. A szervezet hatalmas klaszterek kialakításában érdekelt, amely high-tech és zöldgazdaság klaszterek az európai versenyképesség javításában kiemelt nyomásgyakorló csoportként működnek, és egy transznacionális szint mezoszervezeteit képviselik.

RIÜ

A regionális innovációs ügynökségek, vagy regionális innovációs transzfer irodák a technológiai-innovációs nyomásgyakorló szervezetek közé tartoznak. A szervezetek főleg a beszállítói és a kisvállalkozói innovációs folyamatok forrásmegszerzésében gyakorolnak nyomást.

IASP

A kutatás és a high-tech iparágak összekapcsolódása a tudományos és innovációs park mozgalom révén támogatott és erősített. Az IASP, mint nemzetközi szervezet, mintegy 1000 tudományos park 25 000 cégét, szervezetét fogja össze, és megfelelő befektetői klíma kialakításával, a foglalkoztatás és a kapcsolódó szolgáltatások komplex rendszerével a globális üzleti érdekcsoportok közé tartozik.

Klaszterek

A klaszterek, a cégek specializált földrajzi koncentrációi. A specializáció a képességek, a munkaerő, a tudásfolyamatok áramlása, a spillover hatások eredménye érdekében, az agglomerációs hatások, a skálagazdaság és a teljesítményjavítás összekapcsolása. A klaszterek specializációs szolgáltatásai kiterjednek a fejlett infrastruktúra, a személyzeti tanácsadás területére, kutatására, a komparatív előnyök önszervező kialakítására, befektető- és munkaerővonzásra. A klaszterek meghatározott társadalmi dinamikával bíró hálózatok, amelyek megfelelően kapcsolódnak a felsőoktatáshoz, az üzleti és az önkormányzati szektorhoz, és megteremtik a triszektorális interakciós hálózatok közötti szoros kooperációt. Európában 2000 regionális klaszter működik.[338]

AZ INNOVÁCIÓ ÉS TECHNOLÓGIAI ÉRDEKCSOPORTOK A JÓL-LÉT TÉMAKÖRÉBEN

Az innovációs és technológiai munkacsoportok a jól-lét témakörében a jövő technológiáját kutatják: a Deloitte innovációs központok tucatját tartja fenn: Center for Corporate Governance, Center for Federal Innovation, Center for Financial Services, Center for Health Solutions, Center for Regulatory Strategies, Center for Security & Privacy Solutions, Center for the Edge, Center for the Global Food Value Chain, Deloitte Center for Energy Solutions, Forensic Center, amelyek egy része közvetlenül, más része közvetetten kapcsolódnak a jól-léthez.

338 The Concept Of Clusters And Cluster Policies And Their Role For Competitiveness And Innovation: „ Main Statistical Results and Lessons learnt. Europe INNOVA / PRO INNO Europe paper N" 9 Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637 (2013. 07. 23.)

A Dell Social Innovation Challenge[339] szociális jól-léti projekteket támogatott: Women's Issues (64), Water (69) Technology (205), Poverty (178), Human Rights (116), Health (282, Food & Nutrition (94), Environment (272), Energy (141), Education (780)

A világ legvonzóbb munkahelyeinek indexe[340] alapján a gépgyártás a legvonzóbb, a második helyen az olaj, gáz, energia szektor cégei állnak (GE, ESSO), mert ez magas médiafigyelmet kap. A harmadik helyen a menedzsment tanácsadó cégek fontosak, mert innen a topvezetők közé be lehet kerülni.

2. A NEMZETKÖZI THINK TANK SZERVEZETEK ÉS SZEREPKÖRÜK A GLOBÁLIS AGYTRÖSZT TÉRKÉP

A globálisan a think tank szervezetek száma 2009-ben 6300 volt a Föld 169 országában. Ebből Észak-Amerika 1912, Nyugat-Európa 1233, Ázsia 1183, Latin-Amerika 645, Közép-Kelet-Európa 517, Afrika 503 szervezettel volt jelen.[341] 2012-re 6603-ra nőtt a szervezetek száma. A szervezeteket különböző szempontok szerint minősítik (18 szempont), amely kategóriákban díjakat is adnak ki. Számos területen kizárólag amerikai szervezetek vannak az első 5 szervezetben:

- a kormányzatok által fenntartott legjobb agytrösztök amerikai, kínai, orosz és japán szervezetek,
- a pártpolitikai think tank szervezetek közül az első 5-ben 4 német (Konrad Adenauer, Friedrich Ébert, Heinrich Böll, Friedrich Neumann) és egy angol szervezet (Demos),
- az egyetemi szférában három amerikai (Harvard 2, Hoover), egy angol (Sussex), egy francia szervezet található (CERI).

A nemzetközi gazdság legjobb kutató szervezetei: Bruegel (Belgium); Brookings Institution (United States); Peterson Institute for International Economics (United States); Kiel Institute for the World Economy (Germany); Chatham House (United Kingdom).

A nemzetgazdasági kutatóintézetek között csak amerikai van a legjobbak között (Brookings Institution (United States); Cato Institute (United

339 http://blog.dellchallenge.org/social-innovation-think-tank/ (2013. 07. 23.)

340 http://universumglobal.com/wp-content/uploads/2013/07/WMAE_2012_pressrelease.pdf (2013. 07. 23.)

341 http://www.ony.unu.edu/2009_Global_Go_To_Report_%28Think_Tank_Index%29_1.31.10.pdf (2013. 07. 23.)

States); American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI) (United States); National Bureau of Economic Research (NBER) (United States); Peterson Institute for International Economics (United States).

A szociálpolitikában sincs más az első helyezettek között csak amerikai think tank: Brookings Institution (United States); RAND Corporation (United States); American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI) (United States); Urban Institute (United States): Amnesty International (United Kingdom).

Közép-Európa legjobb szervezetei Center for Social and Economic Research (CASE) (Poland); Carnegie Moscow Center (Russia); Institute of World Economic and International Relations (IMEMO, RAS) (Russia); Polish Institute of International Affairs (PISM) (Poland); Moscow State Institute of International Relations (MGIMO) (Russia).[342]

Az európai agytrösztök

A regionális szervezetek rangsora minden évben elérhető. Az Európai térségben 2004 óta szisztematikusan foglalkoznak a think tank szervezetek hatásával. 2004-ben a bővítést követően Jacques Delors kezdeményezésére áttekintették az európai agytrösztök tevékenységét: agytrösztnek azokat a szervezeteket tekintik, amelyek állandó szervezettel bírnak, közpolitikai megoldások kialakítására specializálódtak, főállású kutatóik vannak. Képesek önálló eszmék, elemzések, tanácsadás végzésére, elemzéseiket a politikai szereplőknek és a közvéleménynek rendszeresen bemutatják. Nincs kormányzati felelősségük, függetlennek tekintik magukat, nem oktatnak, nem adnak ki diplomákat, tevékenységük a közjó, a közpolitika érdekeit szolgálja. A tanulmány négy kategóriát állapít meg:

- kutatóintézet jellegű, analitikus, elemző agytrösztök,
- ügyképviseleti tevékenységet folytatók, eszmék és közpolitikai megoldások felé orientálók,
- szerződéses, megbízásos jelleggel kutatásokat végzők,
- pártokhoz kapcsolódó tematikus és pártpolitikai megoldásokat kidolgozó agytrösztök.

342 James G. McGann, PhD. 2012 Global Go To Think Tank Report. University of Pennsylvania. http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=0&article=1006&context=think_tanks&type=additional (2013. 07. 23.)

A magyar agytrösztök

A magyar think tank szervezetek gyengék, a régió 30 szervezetébe csak a CEU for European Enlargement, a Magyar Külügyi Intézet, a Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet jegyzettek valamilyen formában. Emellett az MTA közgazdasági és világgazdasági kutató intézetei, a TÁRKI, a VGKI, valamint a Századvég Alapítvány említettek az európai kutatásokban.

A well-being az agytrösztök tevékenységében

A nemzetközi agytrösztök tevékenységében már erőteljesen megjelent a well-being témakör kutatása. A Brookings Intézet (Washington D.c.) kiadványaiban a kereső 2459 találatot adott ki a well-being kulcskifejezésre. A találatok között 44 könyv, 40 szakértő, 54 rendezvény, 642 hozzászólás volt. A témakörökben vezet a szociálpolitika (314), a közgazdaságtan (262), a lehetőségek és jól-lét (216), nemzetközi kapcsolatok (109), összesen kb. 200 összefüggésben értelmezett a kutatott kifejezés.

A Cato Intézet 665 dokumentuma, közvetetten 1000 kapcsolódás érinti a témát.[343] A London School of Economics Wellbeing Research Centre[344] 3751 találatot adott, a tanszékek dokumentumaiban a találatok száma 5000 feletti. A Deakin Egyetem Mentális egészség és jól-lét kutató központja 6886 találatot adott.[345] Az egyetem elfogadta az ún. wellbeing kiáltványt.[346]

A Phillips Center of Health and Wellbeing[347] az idősödéssel, az élhető városokkal, az anya és gyermekgondozással, a technológiai innovációk jóllétre gyakorolt hatásával foglalkozik. Számos más szervezet is hatékony mukát végez, kialakultak a wellbeing-think tank szervezetek is. (Wellbeing Wales[348], Smith Intézet[349], New Economics Foundation[350],

343 http://www.brookings.edu/search?start=1&q=well-being (2013. 07. 23.)

344 http://cep.lse.ac.uk/_new/research/wellbeing/default.asp (2013. 07. 23.)

345 http://www.deakin.edu.au/health/cmhwbr/ (2013. 07. 23.)

346 http://www.wellbeingmanifesto.net/wellbieng_manifesto.pdf (2013. 07. 23.)

347 http://www.philips-thecenter.org/livable-cities/ (2013. 07. 23.)

348 http://www.wellbeingwales.org/resources/wellbeing-manifesto (2013. 07. 23.)

349 http://www.smith-institute.org.uk/health-and-wellbeing
http://www.smith-institute.org.uk/publications.html?category_id=10 (2013. 07. 23.)

350 http://www.neweconomics.org/ (2013. 07. 23.)

Minnesota Wellbeing Think Tanks[351], Thai[352], Griffith[353], New Castle[354], Brunel Centre Sport Health Wellbeing[355], Bath Wellbeing In Public Policy Msc, Wellington Cowell[356], EU űrstratégia wellbeing[357], Michigen Informed Public Policy.[358]

Az amerikai ügyvédi kamara[359] rendkívül erőteljesen ráállt a wellbing témakör szabályozására és a családjogi, stb. kérdéseinek alkalmazott használatára.

Az amerikai építészek a technika, az építészet, az új műszaki találmányok jól-léti célú alkalmazásaival foglalkoznak.[360]

A Mental Health Europe erőteljes lobbi tevékenységet folytat.[361]

3. MAGYAR GAZDASÁGI ÉRDEKSZERVEZETEK

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara

A Kamara önkéntes taglétszáma 43 000 cég. A MKIK tevékenysége kiterjed a kamarai szolgáltatásokra, az EU vállalkozási lehetőségekre, és a globális kereskedelmi, befektetési lehetőségek ösztönzésére. A MKIK nem végzett az európaihoz hasonló elemzéseket, azonban folyamatosan azt a látszatot kelti, hogy a szervezet politikai javaslatai megfelelő kutatásokkal alátámasztottak.

351 http://www.linkedin.com/groups/MN-Wellbeing-Think-Tank-4043039/about

352 http://p2pfoundation.net/School_for_Wellbeing_Studies_and_Research http://www.schoolforwellbeing.org/category?cid=1 (2013. 07. 23.)

353 http://www.griffith.edu.au/business-government/centre-work-organisation-wellbeing (2013. 07. 23.)

354 http://www.newcastle.edu.au/institute/research-institute-for-social-inclusion-and-wellbeing/ (2013. 07. 23.)

355 http://www.brunel.ac.uk/sse/sport-sciences/research/bcshaw (2013. 07. 23.)

356 http://www.jacobs-university.de/cowell/projects (2013. 07. 23.)

357 http://www.esoa.net/upload/files/policy/EU_space_strategy_key_messages_010910.pdf (2013. 07. 23.)

358 http://www.mpipp.org/ (2013. 07. 23.)

359 http://www.americanbar.org/aba.html (2013. 07. 23.)

360 http://www.aia.org/searchresults/index.htm?Ntt=well-being&Nty=1&Ntx=mode%2Bmatchallpartial&Ntk=Main_Search (2013. 07. 23.)

361 http://www.mhe-sme.org/our-work/lobbying-advocacy.html (2013. 07. 23.)

A KSH friss adataira támaszkodva is levonhatnak következtetéseket.

A magyar vállalkozások a válság által jelentősen sújtottak, azonban nem a 2008-as válságtól indult mélyrepülésük, hanem 2005-től. A túlélése az egyéves vállalkozásoknak 70–73%-ról 65–69,2%-ra csökkent, a kétéves vállalkozásoké 61,96–5,5% közötti értékektől 60–63%-ra, a háromeves vállalkozások 61,76–4,9% közötti túlélési mutatója 51–55% közöttire csökkent.

A magyar vállalkozói szektor a 2000-es évtől jelentős szerkezeti változáson ment át: a mikro-vállalkozások, az önfoglalkoztatók száma és aránya túlságosan megnőtt. Jövedelemtermelő képességük jóval gyengébb, mint uniós társaiknak. A kis, a közép és a nagyvállalkozások száma és aránya erőteljesen lecsökkent, a foglalkoztatottak száma a kisvállalkozói szektorban nőtt, de a közép és a nagyvállalat kategóriában jelentősen csökkent. A bruttó hozzáadott érték mindenütt csökkent, egyedül a mikrovállalkozásokban nőtt. [362]

	Mikro			**Kis**			**Közép**			**Nagy**		
%	EU	Mo. 2000	Mo. 2010	EU	Mo. 2000	Mo. 2010	EU	Mo. 2000	Mo. 2010	EU	Mo. 2000	Mo. 2010
arányuk	92,2	91	95,37	6,5	4,13	3,77	1,1	0,85	0,66	0,2	0,0017	0,0012
foglalkoztattak aránya	29,6	37,1	39,0	20,6	17,2	18,8	17,2	16,5	16,3	32,6	29,2	25,9
bruttó hozzáadott érték	21,2	17,8	20,3	18,5	16,9	16,2	18,4	20,2	18,6	41,9	45,1	44,9

Saját szerkesztés

A külföldi vállalkozások részaránya 3,3%. A vállalkozások által termelt érték a 2008-as adatok szerint 68 203 237 millió Ft, ebből 35 178 458 millió Ft a külföldi cégek által megtermelt (51,6%, ennek 70,9% EU tagország, 29,1% nem európai vállalat által előállított). A gáz-villamos energia 71%-a, a feldolgozóipar 67,6%-a, az infokommunikáci 63,6%-a, a bá-

362 http://www.ksh.hu/thm/1/indi1_2_4.html (2013. 07. 23.)

nyászat 58,6%-a, a kereskedelem 43,6%-a, a járműipari szolgáltatások, szállítás és raktározás, ingatlanügyletek 30 %-a külföldi kézen van. A villamos energia 92,9%-a, a víz-hulladék 89,2%, az építőipar 90,7%-át uniós cégek uralják. A gazdasági globalizáció tehát inkább regionális szintű globalizáció.[363]

A foglalkoztatottak száma 2008 – 2010 között 2 425 626 fő volt, ebből 601 231 a külföldi cégek által, 443 026 uniós cégek által foglalkoztatott.[364] A magyar vállalatok által hozzáadott érték 14 303 euró/év, a külföldiek esetében 35 060, az európai hozzáadott érték/fő 33 467 euró/fő, a nem európaiak esetében 40 450 euró/fő nagyságrend.

Amennyiben ezt a sort az uniós adatokkal összevetjük, akkor ez utóbbiak a nagyvállalati kategóriában 61 242 euró/fő/év értéket produkáltak, a mikrovállalkozások érték el a 34 049 euró/fő/év nagyságrendet. Mindez egyértelművé teszi, hogy az országban a nemzetközi nagyvállalati szinten alacsony hozzáadott értéket adó vállalkozásokat találunk, azonban még ezekhez képest is elképesztően gyenge a magyar vállalati szektor teljesítménye. Megkockáztatható, hogy ez nem fejlődő, hanem fejletlen szint. A különböző tevékenységek szektoronkénti eredményessége változó: az ingatlanügyletek magyar vonatkozásban 21 323 euró/év/főt, nemzetközi szinten 10 9316 eurót, a nem EU cégeknél 111 010 euró/év/fő hozzáadott értéket produkáltak. Az energia üzletág a hazai cégek esetében 88 110, a külföldi 99 510, az EU cégeknél 11 060 euro/fő/év hozzáadott értéket jelentett. A hulladékgazdálkodás 19 876 a hazai, szemben a 27 153 külföldi értékkel. A tudományos szektor, szaktanácsadás 19 213 hazai mellett 39 023 külföldi, ebben 50 260 nem európai céges hozzáadott értéket termelt /fő/év szinten. A szálláshelyszolgáltatás a hazai cégeknél mindössze 5066 euro/fő/év hozzáadott értéket, a külföldieknél 12 329 euro/fő/év, a kereskedelmi és az adminisztratív szolgáltató vállalatok sem érték el a 10 000 euro/fő/év hozzáadott értéket. [365]A fenti adatsor alapján az EU-val való elégedetlenség nem véletlen, hiszen a globalizáció új realitásai a magyar vállalkozások számára nem voltak elfogadhatóak.

A MKIK megyei és megyei jogú városi szervezetei hatékony információs fórumként szolgálnak. Minden határ menti megyének vannak határon átnyúló hálózatai és programjai. A Budapesti Kereskedelmi és Ipar-

363 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd002b.html (2013. 07. 23.)
364 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd005b.html (2013. 07. 23.)
365 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd014b.html (2013. 07. 23.)

kamara tevékenysége globális üzleti szintű kapcsolatokra is kiterjed. A kamarai honlapokon kevés nyoma van annak, hogy a MKIK komoly érdekcsoportként tevékenykedik. Ugyanakkor a kamara elnökének szereplései egyértelműen arra mutatnak, hogy a kamara befolyása a politikaalakításban erőteljesen megnövekedett.

A Cato kutatóközpont az ország gazdasági szabadságát[366] 7.10 pontra értékeli. Finnország 7.88, az USA 7.7 pont, Japán 7.64, Németország 7.52, Franciaország 7.37, Olaszország 6.77, Oroszország 6.56, Kína 6.35 pontot kapott. A fenti adatok alapján a magyar gazdasági szabályozás globális gazdaság konform.

A fenti adatok és dokumentumok annyiban érdekesek, amennyiben háttéradatokat szolgáltatnak a MKIK elnöke jelentősen megnőtt befolyásához. A MKIK elnöke 2009-ben a magyar társadalmi válság mélypontján[367] kifejtette, hogy az országot külföldön és belföldön is a „lúzerek" között tartják számon, a válság oka nem 2008-as válság, hanem a magyar gazdaság szerkezete, az önbizalom hiánya, az elvesztett szuverenitás, a hitelezőknek való kiszolgáltatottság. Az ország tévúton járt a rendszerváltáskor, mert mindent a piacra bízott. A MKIK elnöke Brüsszelben tartott előadásában kifejtettek szerint, a nagy elosztási rendszerek reformja nem kerülhető meg: a nyugdíj, az oktatás, az egészségügy reformokra vár.[368] „Ha apró lépésekkel toldozgatjuk a haza lyukas bocskorát, nem kell csodálkozni azon, hogy nincs elég eredménye" – fogalmazott az elnök a nyilatkozatban.

MKIK elnökének kezdeményezésére novemberben létrehozták a Reformszövetséget az Országos Érdekegyeztető Tanácsban képviselt kilenc munkaadói szervezet vezetőinek részvételével, valamint társult még a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke és az MTA volt vezetői és jelenlegi elnöke. A szövetség február végén mutatta be programját, amely a középtávú gazdaságpolitikára, a reálszféra versenyképességének javítására, az adó- és járulékrendszer átalakítására tartalmaz

366 By James Gwartney, Robert Lawson, and Joshua Hall, and contributions from Scott L. Baier, Christian Bjørnskov, Matthew Clance, Alice M. Crisp, Axel Dreher, Gerald P. Dwyer, Nicolai J. Foss, and Kai Gehring. Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report pp.86. http://www.cato.org/pubs/efw/efw2012/efw-2012-chapter-2.pdf. 2013.07.29. (2013. 07. 23.)

367 2009. január 26. hétfő 12:59:52 http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1 (2013. 07. 23.)

368 2009. március 18. szerda 07:24:55 http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1 (2013. 07. 23.)

javaslatokat. A Reformszövetségben végzett tevékenység megerősítette Parragh Lászlót, 2009 végén már arról beszélt, hogy elkerülhetetlen a gazdaságfilozófiai váltás, újjá kell szervezni a gazdaságot, amiben a kamara megkerülhetetlen.[369]A Bajnai kormány tevékenységében kifogásolta a gazdaság dinamizálásának hiányát, az EU források improduktív célokra történő felhasználását, a magas 12%-os hitelkamatot, valamint azt, hogy az országban a korrupciós ráta rendkívül magas (10-20%).

MKIK elnöke több ezermilliárdra teszi az országból kiáramolt extraprofit nagyságát. Az itthon termelt jövedelem hét százaléka hagyja el az országot extraprofit formájában, ami az elmúlt tíz év alatt több ezermilliárd forintot tett ki. Ennek elsősorban az az oka, hogy nálunk nemzetközi összehasonlításban magasak a kamatok, és lényegesen többet kell fizetni az energiáért vagy a kommunikációért is. Mindez úgy alakulhatott ki, hogy a privatizációs folyamat során az állami monopóliumokból magánmonopóliumok jöttek létre – hangsúlyozta a kamara elnöke. A kamarai elnök úgy látja, a monopóliumok tompítására több eszközt is lehetne használni. A visszavásárlás vagy a privatizációs szerződés újragondolása csak nagyon kevés esetben jöhet szóba, ott például, ahol elmaradt egy kötelezően vállalt beruházás, de az igazán jó megoldás az lenne, ha a hatóságok valahogyan megpróbálnák ezeket a jövedelemtranszfereket megfogni. Ma ugyanis a nemzeti jövedelem jelentős része kimegy az országból, amit hosszú távon nem engedhetünk meg – hangsúlyozza a vezető. A külföldi bankokról Parragh azt mondja, mindenképpen jó, hogy itt vannak, de nem elfogadható, hogy a kamatmarzsok a közép-kelet-európai térségben, így Magyarországon is körülbelül kétszer akkorák, mint a hagyományos uniós országokban.[370] Felül kell vizsgálni, újra kell tárgyalni a privatizációs szerződéseket, ha minimális esély van erre, mert hatalmas pénzekről van szó – mondta a Magyar Nemzetnek adott és a hétfői számban megjelent interjúban Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke. [371] MKIK elnöke szólt a tőkeszivattyúról is: „Számításaink szerint csak az elmúlt tíz évben 11 483 milliárd forint hagyta el az országot extraprofit formájában. ... A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint évente a nemzeti jövedelem (GNI) hét százalékkal alacsonyabb, mint a bruttó nemze-

369 2009. december 11. péntek 09:11:55 http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1 (2013. 07. 23.)

370 2010. 12. 21. 11:28 http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=2 (2013. 07. 23.)

371 2010. 12. 20. 07:18

ti termék (GDP), vagyis az országban termelt jövedelem hét százaléka elhagyja az országot." Parragh László nemcsak a külföldi nagyvállalatokat támadja, a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara alapításának 160. évfordulóján tartott ünnepi előadásában elmondta: a monopolhelyzetben lévő vállalatok – akár magyar, akár külföldi tulajdonban vannak – helyzetét hatósági eszközökkel kell megtörni, újra kell tárgyalni a privatizációs szerződéseket és fenn kell tartani bizonyos ágazati különadókat.[372]

A magyar kormányfő szerdán jelentette be, hogy három évre szóló válságadót kíván bevezetni a kormány, amit a távközlési, illetve telekommunikációs, az energetikai szektor, valamint a kereskedelmi áruházláncok fizetnek be a költségvetésbe már 2010-ben is. Az Orbán Viktor miniszterelnök által bejelentett válságadó-intézkedések azokat a szektorokat érintik, ahonnan egyébként sok pénz áramlik ki a magyar gazdaságból hangsúlyozta Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke szerda este egy brüsszeli rendezvényen. Helyeselte a lépést, mondván, nem nagyon volt más választás, hiszen a költségvetési egyensúlyt mindenképpen biztosítani kell, és ez a fajta célzott költségvetési bevételnövelés szerinte jobb megoldás, mint az egyéb, általános érvényű megszorító intézkedések, elvonások, illetve adóemelések. Megjegyezte: igaz az, hogy a végén mindig a fogyasztó fizet, de így is pozitív folyamatokat remél attól, hogy az említett ágazatokat terhelik különadóval. A kamarai elnök azonban figyelmeztetett arra: a kormánynak a költségvetési egyensúly fenntartása mellett meg kell valósítania két további célt is. Az egyik, hogy át kell alakítania a nagy elosztó rendszereket, vagyis a nyugdíjrendszert, az oktatási, az egészségügyi és az adórendszert, valamint a kutatás-fejlesztés finanszírozását. Enélkül ugyanis a költségvetési egyensúly nem lesz fenntartható – mondta. A másik feladat – állapította meg – az, hogy növekedési pályára kell állítani a magyar gazdaságot, mert ennek hiányában elfogy a kormány politikájának társadalmi támogatottsága.[373]

A magyar gazdaság elmúlt évekbeli egyik problémája, hogy abszolút ultraliberális szemlélet mentén mozgott, amely szemlélet minden döntést a versenyre hagyott, a hazai cégek érdekeire nem figyelt, nem próbálta megóvni őket. A magyar gazdaságot támogatni hivatott intézményrendszerek pedig látszatintézményként működtek. Ráadásul nagyon rossz gazdaság körüli környezet alakult ki bürokráciában, korrupcióban, adórendszerben, s mára már sajnos a belső piac vonatkozásában

372 2010. 12. 9. 13:08

373 2010.10.14.

is. Magyarország egy fejlett ország logikájával költötte el az eddig lehívott uniós pénzeket, ami szintén nem segítette elő a gazdaság fejlődését. Úgy látja: a brüsszeli pénzeket olyan beruházásokra költöttük, amelyek a mindennapi életvitel szempontjából jók ugyan, de nem indukálnak tartós gazdasági növekedést. Példaként a főterek, várak, díszkivilágítások megújítását említette. Ehelyett jobb lett volna gépeket és berendezéseket vásárolni, gyártási technológiákat fejleszteni, beszállítói láncokat kiépíteni az EU-forrásokból." Azzal, hogy felújítjuk a komáromi várat, építőipari keresletet teremtünk a megyében – egy évre. Ha olyan gépeket vettünk volna kisvállalkozóknak, amelyen keresztül tartós beszállítóivá válhattak volna a Nokiának, a Suzukinak, és más jelentős cégeknek, azzal tartós munkahelyeket és adóbevételeket teremthettünk volna." – érvelt Parragh László. [374]

Parragh érdekvédelmi tevékenységének legfontosabb eleme a kamarák hatalmának megerősítése volt: a magyar gazdaság problémája a rendszerváltás óta, hogy nincs olyan erős gazdasági önkormányzata, mint amelyek a kontinentális Európa országaiban működnek. A kötelező kamarai tagságú intézmény a fejlett Európa fontos gazdaságszervező eszköze. Ausztriában, Németországban, Franciaországban kötelező a tagság, ezekben az országokban minden egyes vállalkozóra „rálát" a gazdasági kamara. Továbbá jó néhány közfeladatot hatékonyabban tud ellátni az államnál, például a szakképzést, a kereskedelemfejlesztést – érvelt Parragh László.[375] Az MKIK elnök hangsúlyozta, hogy a kötelező kamarai tagság megvalósítása politikai döntésen múlik.

A Kamara hatásköre jelentősen megnőtt, döntő befolyást gyakorolt az oktatási rendszer átalakítására, a szakképzési rendszerre, a felsőoktatás politikára. Mindaz, ami a kamara elnöke nyilatkozataiból és a kormányzati politika intézkedéseiből kiderült, az, hogy a kormányzat vagy a Kamara célkitűzéseinek megfelelően alakította politikáját, és tevékenysége a strukturális gazdasági rendszerváltás jegyében zajlott, annak radikális elemeivel együtt. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke politikai szerepvállalásában kevésbé a szakértői és szakpolitikai nézőpontok alapján kialakított állásfoglalások a jellemzőek, jóval inkább a politikai voluntarizmus.

374 2010.5.25.

375 2010.8.8.

A Vállalkozók Országos Szövetsége

A VOSZ országos egyesület, megyei tagszervezetekkel, valamint szakágazati tagszervezetekkel. A Vállalkozók Országos Szövetsége programja kevésbé radikális, mint a kamarai elnöké, a VOSZ elnöke megszólalásai jóval ritkábbak. A VOSZ is a gazdaság strukturális átalakítását javasolta: a befektetői bizalom megerősítését, a központi adminisztráció és az állami jövedelemkoncentráció csökkentését kívánta elérni, a vállalkozások versenyképessége helyreállításával, a vállalkozói és lakossági jövedelmek decentralizálásával. A VOSZ programjában 2010 márciusában megjelent az erős állam erős piac szlogen, amely a Hogyan tovább Magyarország? – kérdésre hat pontban adta meg válaszát: versenyképes adók, gazdasági társulások, a termelés prioritása, termelő munkahelyek létesítése, a munka becsületének visszaállítása, piac a magyarországi vállalkozásoknak, eurót, de nem mindenáron címszavakkal. Kiemelték a feketegazdaság elleni küzdelmet, a legális vállalkozások túlellenőrzésének problémáit, összehangolt jövedelem- és monetáris politikát, az önkormányzati, a nyugdíjrendszer, a közoktatás, az egészségügy szerkezetének reformjait kívánták elérni.

A VOSZ programjában az olcsóbb állam, a vállalkozói szolgáltatások, a takarékszövetkezetek megerősítése, a vállalkozóknak adandó tőkegarancia egyaránt fontosakká váltak. A VOSZ tevékenysége erőteljesen összekapcsolódott a takarékszövetkezeti pénzintézetekkel, és erőteljes szerepet játszott a KAVOSZ Zrt. révén a Széchenyi Kártya működtetésében. A VOSZ nemzetközi aktivitása nem igazán kimutatható a honlap alapján. A VOSZ lobbi tevékenysége nem strukturális, inkább a vezetők személyes kapcsolatrendszerére építő. Hasonlóan a kamarához, itt sem szakpolitikai elemző háttér, hanem az érdekcsoport szakmai nézőpontjában a voluntarista megközelítések a jellemzőek.

MGYOSZ

Tagjainak száma: 67-70

A MGYOSZ, akárcsk a VOSZ iparági érdekképviseletek egyesületei mellett megyei tagszervezetekkel is bír. A MGYOSZ, mint speciális érdekcsoport és szervezet tevékenységéből alapvetően hiányzik a mozgalmi elem. A szervezet alapvetően együttműködő mindegyik kormány-

nyal. Tevékenysége rendkívül széles skálájú, és a gazdasági-társadalmi élet szinte minden kérdésében véleményt nyilvánít. A MGYOSZ közgyűlései részletes beszámolókat adnak a hazai gazdaságpolitikai tevékenységről, és emellett a MGYOSZ kiterjedt nemzetközi tevékenységéről is.[376] A MGYOSZ tevékenysége a gazdasági hírekhez kapcsolódó információszolgáltatásoktól, a nemzetközi külgazdasági tevékenység orientálásáig terjed. A MGYOSZ szakmai tevékenysége rendkívül széleskörű, állásfoglalásaikat a szakpolitikai felkészültség, a magas szintű szakértői háttéranyagok alapján alakítják ki. Befolyásuk kevésbé látványos, kevésbé tűzdelt politikai elemekkel, de a közpolitikai tevékenység minden területére kiterjedő.

A szervezet elnökének, Futó Péternek a Business Europe elnökévé választása, a szervezet gazdaságpolitikai befolyását tovább erősítette.

Joint Venture Szövetség[377]

A tagszervezetek száma kb. 250. A Szövetség célja, hogy a tagság egészét, vagy egy-egy csoportját érintő általános, a gazdálkodás feltételeit befolyásoló kérdésekben, a tagok véleményét összefoglalja. Továbbá a hatáskörrel rendelkező szervek, intézmények előtt képviselje annak érdekében, hogy elősegítse olyan gazdasági környezet kialakítását, amely biztosítja az ország nemzetközi gazdaságba való integrálódását, a külföldi működő tőke további beáramlását, a magyar tőke külföldi befektetéseinek elősegítését és a Magyarországon hasznosítható külföldi tapasztalatok átvételét, általában a befektetői érdekek képviseletét. A Magyarországon bejegyzett külföldi részvételű társaságok – részben vagy egészében külföldi tulajdonban lévő vállalatok – érdekképviseletére, működésük és a gazdasági életbe való beilleszkedésük elősegítésére alakult. Az 1986-ban klubként létrehozott, majd szövetséggé fejlődött szervezet önkéntesen belépő tagsággal, politikamentesen és nem nyereségorientált alapon működik. Ma már jelentős a tisztán magyar tulajdonú vállalatok tagságának száma is.

A JVSZ a fentiek alapján nem politikai alapon működik együtt valamely kormányzattal, hanem a mindenkori kormányzat gazdaságpoli-

376 http://www.mgyosz.hu/hu/index.php?fo=1&al=7 (2013. 07. 23.)

377 http://www.jointventure.hu/hu/committees/
http://www.jointventure.hu/hu/archives/ (2013. 07. 23.)

tikai tevékenységét kívánja befolyásolni. A Bizottságok (adóügyi, egészségügyi, emberi erőforrás, etikus üzleti magatartás mellett az EU Bizottság, a Gazdaságstratégiai Bizottság, az Innovációs Bizottság, a KKV-k Bizottsága, a korrupcióellenes, a környezetvédelmi, külgazdasági, márkavédelmi, és tőkeexport bizottságok lefedik a nemzetközi orientációjú vállalkozások ügyképviseleti témáit. A szervezet rendkívül sűrű rendezvényei, a tagok számára nyújtott szolgáltatások, a heti gyakoriságú hírlevelek professzionális ügyképviseleti tevékenységet tükröznek.

A Hungarian Business Leaders Forum - HBLF[378] *IBLF*[379]

100 aktív cég tartotik tagszervezeteik közé. Speciális nemzetközi üzleti csoportokat képviselő egyesület, amely a fenntartható fejlődés és a cégek társadalmi felelőssége erősítését célozza. A szervezet munkabizottságai és rendezvényei a fenti témák köré szervezettek. A szervezet fő céljai közé tartozik tagjainak tevékenysége láthatóvá tétele, megismertetése.

A magyar think-tank szervezetek közül egyedül a Századvég Gazdaságkutató Zrt. és a Tárki agytrösztök esetében [380] találunk kapcsolódást.

A társadalmi konfliktusok, társadalmi versenyképesség és jól-lét politika a fenti szervezetek, dokumentumainak alapján erőteljesen összekapcsolódnak egymással. A nemzetközi üzleti ügyképviseleti szervezetek legfőbb célja a globalizált gazdasági környezet kialakítása.

A regionális nemzetközi üzleti szervezetek tevékenységében már megoszlik a hegemonikus és az alulról jövő erők és kultúra között: addig, amíg az European Services Forum, és a Business Europe a globális szabadkereskedelmi elvekben érdekelt, az EuroChambers célja az EU és a tagországok szintjén megfelelő vállalkozásbarát politika kialakítása. A szervezet az EU-n belül a szabadkereskedelem és a vállalkozások fejlesztésének híve, nemzeti tagszervezeteik már protekcionalista nézőpontokat képviselnek.

A magyar üzleti érdekszervezetek közül a MGYOSZ teljesen europaizált és professzonalizált, csakúgy, mint a JVSZ, a VOSZ és a MKIK inkább protekcionista politikát képviselnek.

378 http://www.hblf.org/ (2013. 07. 23.)

379 http://www.iblf.org/en/programmes/smart-growth.aspx (2013. 07. 23.)

380 http://www.szazadveg-eco.hu/sajtokozlemenyek (2013. 07. 23.)

A nemzetközi szakmai ügyképviseleti szervezetek tevékenysége regionális szinten integrálódott az üzleti szervezet ügyképviseletbe és a szolgáltató szektor részévé vált.

A hazai szakmai érdekszervezetek tevékenysége megmaradt a protekcionista érdekvédelem mellett, szemben az európaival, és amerikai rendszerrel, amelyben szolgáltatási iparággá vált a szakmai ügyképviseleti tevékenység.

A civil társadalom szervezetei, a politika és az üzleti világ között közvetítő agytrösztök globálisan és regionálisan is negyedik hatalmi erővé váltak. A nemzetközi think tank szervezetek a Világbank és az ENSZ által rangsoroltak, és a rangsorok a nemzetközi politikai tanácsadás beárazását is jelentik. A nemzetközi think tank szervezetek észak-amerikai és nyugat-amerikai fölénye egyértelmű, 50%-ot meghaladó. Az amerikai és a brit szervezetek uralják a nemzetközi közpolitikai piacteret.

Az EU szintjén, az alakulástól megjelentek a regionális think tank szervezetek, és az utóbbi időszakban a fő feladatuk az EU politikai napirendjeinek előkészítése a soros elnökségek feladataihoz kapcsolódóan, illetve az EU programozás irányelveinek befolyásolása.

Az egyetemi kutatóközpontok nem tartoznak a think tank szervezetek közé, ugyanakkor nem elhanyagolható az akadémiai tanszéki elitek politikaalakító szerepe.

A kapcsolat az EU szintjén az üzleti érdekképviseleti, a regionális think tank szervezetek között nem feltétlenül egyértelmű, az agytrösztök munkája és tevékenysége nem felhasznált az érdekszervezetek tevékenységének alakításához.

A hazai politikaalakítás elsődleges szervezetei az üzleti érdekképviseleti szervezetek. E szervezetek között vannak globális érdekeltségűek (MGYOSZ, JVSZ HBLF), vannak nemzeti orientációjúak (kamara), illetve szubregionális orientációjúak (VOSZ). E szervezetek integrálták a professzionális szakmai szövetségeket. A szervezetek mögött nem állnak think tank szervezetek, ám a VOSZ, az MGYOSZ és a VOSZ is élt a kutatási megrendeléssel. A magyar think tank szervezetek nem integrálódtak a rendszerbe, és főként pártpolitikai orientációjú közpolitikai elemzésekkel foglalkoznak.

A well-being téma megjelent a nemzetközi think tank szervezetek politikai napirend állítási gyakorlatában, az EU politikák szintjén, azonban virágzása egy-két globális think tank szervezetet kivéve az egyetemi központokban a legerőteljesebb.

A well-being téma fontos elemévé vált az üzleti tevékenységnek, ennek egyik eleme a CSR programok sora, másik eleme a kozkázatviselők részvételisége, harmadik eleme az üzleti szervezetek dolgozóinak jól-léte.

A well-being témakör nagyon sok tagország közpolitikájának fontos elemévé vált, a jól-léti szolgáltatások beemelése a jólléti állam szétverését követően a szociálpolitikába.

A well-being témakör különösen a pszichológus professzionalizáció tünete, a témaállítás eredménye egy új közszolgálati szakigazgatási modell kialakítása, a tényadatokra épülő közpolitika víziójában. A pszichológus szakma a témakör révén kilépett a terület medikális felfogásából, és társadalompolitika formáló tényezővé vált, kialakítva egy olyan üzleti szolgáltatási szektort, amelynek lényege a boldogság-szolgáltatási iparág megteremtése.

A well-being a gazdaságpolitikák, a gazdasági etika, a szociális gazdaság rendszerében olyan új eszközzé vált, amely alkalmas a minőség és az innováció témáiban megjelenő hegemón üzleti diskurzusokat humanizálni, és bevinni a gazdasági-társadalmi-kulturális szolgáltatásokba a humán fejlesztés elemeit.

A well-being eltérően értelmezett a pártpolitikák és pártpreferenciák szintjén, a konzervatív, liberális és egyéb értelmezésekkel a fejlett országok politikai napirendjeit is meghatározza.

A hazai politikában a well-being diskurzusok még nem részei a politikai életnek, nem jellemzőek az üzleti érdekképviselet és az akadémiai szervezetekben történő kutatások. A hazai közéletben a szakmai érdekszervezetek nem kapcsolódnak az agytrösztök kutatásaihoz, sem az üzleti szakmai hálózatokhoz. A politikai agytrösztök tevékenysége szinte kizárólag pártpolitikai háttérkutatásokra orientált.

Az üzleti szervezetek, szakmai ügyképviseletek, a think tank kutatócsoportok a hazai valóságban nem integrálódtak, és különösen fontos, hogy az üzleti szervezetek mögül hiányoznak az agytrösztök. Mindez érthetővé tesz, hogy miért gyenge színvonalú az üzleti szervezetek lobbiereje, miért nincs mögöttük tudás, miért hiányoznak a hazai közpolitikában az információ alapú közpolitika alakítás feltételei. Ameddig a think tank szervezetek nem képesek felvenni a társadalmi gazdasági politikai adaptáció össznemzeti kérdéseit, a szervezetek közül az MTA intézetei nem képesek megújulni, a pártpolitikai kötődésűek esetében nem következik be minőségi változás, addig a magyar kormányzati politika

nem lesz képes kitörni az „anekdotikus kormányzás" kereteiből és nem tudja hitelessé tenni az olyan szlogeneket, mint a „Magyarország jobban teljesít" címmel megjelenőt.

ÖSSZEGZÉS

A nemzetközi üzleti érdekképviseleti, a szakmai professzionális szervezetek, a globális civil társadalom részévé váló think tank szervezetek a közpolitika alakítás új szereplőivé váltak. Megkerülhetetlenek a pártpolitikák, a kormányzati politikák szempontjából. A 2008 óta tartó gazdasági-pénzügyi válság a versenyképesség új témáit hozta felszínre, és átrajzolta az állam és piac neoliberális szerepkörét. Új hangsúlyt kaptak a közszolgáltatások, a well-being politika tulajdonképpen nem más, mint az üzlet-, az állam-, a társadalmi szolidaritás új kereteinek kialakítása, a jóléti rendszer értelmezhetővé alakítása a posztfordista társadalomban, a globális Észak és a globális Dél átalakuló viszonylataiban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

The Concept Of Clusters And Cluster Policies And Their Role For Competitiveness And Innovation: „ Main Statistical Results and Lessons learnt. Europe INNOVA / PRO INNO Europe paper N" 9 Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637
http://www.esf.be/
http://www.iccwbo.org/News/Articles/2013/ICC-reacts-to-OECD-Action-Plan-on-international-taxation-issues/ 2013. július 23.
http://www.eurochambres.be/content/Default.asp?PageID=282
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2012/annual-report_en.pdfpp.17.
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2012/annual-report_en.pdf.pp.24-25.
http://blog.dellchallenge.org/social-innovation-think-tank/
http://universumglobal.com/wp-content/uploads/2013/07/WMAE_2012_pressrelease.pdf
http://www.ony.unu.edu/2009_Global_Go_To_Report_%28Think_Tank_Index%29_1.31.10.pdf
http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=0&article=1006&context=think_tanks&type=additional
http://www.brookings.edu/search?start=1&q=well-being
http://cep.lse.ac.uk/_new/research/wellbeing/default.asp
http://www.deakin.edu.au/health/cmhwbr/
http://www.wellbeingmanifesto.net/wellbieng_manifesto.pdf
http://www.philips-thecenter.org/livable-cities/
http://www.wellbeingwales.org/resources/wellbeing-manifesto
http://www.smith-institute.org.uk/health-and-wellbeing
http://www.smith-institute.org.uk/publications.html?category_id=10
http://www.neweconomics.org/
http://www.linkedin.com/groups/MN-Wellbeing-Think-Tank-4043039/about
http://p2pfoundation.net/School_for_Wellbeing_Studies_and_Research
http://www.schoolforwellbeing.org/category?cid=1
http://www.griffith.edu.au/business-government/centre-work-organisation-wellbeing
http://www.newcastle.edu.au/institute/research-institute-for-social-inclusion-and-wellbeing/
http://www.brunel.ac.uk/sse/sport-sciences/research/bcshaw
http://www.jacobs-university.de/cowell/projects
http://www.esoa.net/upload/files/policy/EU_space_strategy_key_messages_010910.pdf
http://www.mpipp.org/
http://www.americanbar.org/aba.html

http://www.aia.org/searchresults/index.htm?Ntt=well-being&Nty=1&Ntx=mode%2Bmatchallpartial&Ntk=Main_Search
http://www.mhe-sme.org/our-work/lobbying-advocacy.html
http://www.ksh.hu/thm/1/indi1_2_4.html
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd002b.html
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd005b.html
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qtd014b.html
http://www.cato.org/pubs/efw/efw2012/efw-2012-chapter-2.pdf. 2013.07.29.
http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1
http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1
http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=1
http://www.mfor.hu/menedzserek/1679.html?PageNo=2
http://www.mgyosz.hu/hu/index.php?fo=1&al=7
http://www.jointventure.hu/hu/committees/
http://www.jointventure.hu/hu/archives/
http://www.hblf.org/
http://www.iblf.org/en/programmes/smart-growth.aspx
http://www.szazadveg-eco.hu/sajtokozlemenyek

A GLOBÁLIS JÓL-LÉTI REZSIM MINT A KONFLIKTUSKEZELÉS ELMÉLETI KERETE[381]

Hervainé Szabó Gyöngyvér

A TÁRSADALMI PROBLÉMÁK, TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK ÉS JÓL-LÉT PROBLEMATIKA

A globalizáció a társadalmi problémák új megközelítését eredményezte, amelyeket a közpolitika kérdéseihez kapcsoltak. Globális szinten jelent változást a népesség demográfiája, az ökológiai kérdések, a globális egyenlőtlenség, a rasszizmus, az etnikai konfliktusok, az urbanizáció problémái, a munkához kapcsolódó problémák és konfliktusok sora. Napjainkra a média, a fogyasztás, a családok fejlődése, a kisebbségek oktatási egyenlőtlensége, az egészségi problémák, az egészségügyi rendszer, a járványok mellett, nemzetközi problémák is megjelentek. A háborúk és militarizmus, a tengerek kérdése, a terrorizmus, a tömegpusztítás formái (genocídiumok) mellett, a globalizáció gazdasági, technológiai, kommunikációs (internet), kockázati tényezői, a deviancia (nemzetközi bűnözés, ifjúsági bűnözés, drogfogyasztás, a szexuális látványkultúra és a globális szexuális emberkereskedelem), a mentális betegségek, fogyatékosság, korrupció is felkerültek a társadalmi problémák listájára.

A konfliktusok értelmezése ma már több szinten történik: az egyén, a család szintjén, amelynek konfliktusai többé már nem magánügyek (családon belüli erőszak, stb.). Másrészt a szervezetek szintjén, a munkahelyi konfliktusok folyamatában. A konfliktusok megjelennek a munka és magánélet, az egyén és helyi közösség (civil bevontság, fejlesztési célok konfliktusai, bizalom a politikai intézményrendszerben), a jóléti szolgáltatások (oktatás, egészségügy, lakás), a vallási és kulturális értékek mentén, az interkulturális, etnikumközi, és generációs konfliktusok formájában.

381 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

A jól-lét problematika szempontjából nemzetközi szinten a konfliktusok több forrásból fakadnak:

- A gazdasági fejlődés dominanciája a nemzetközi rendszerben, a humán fejlődés háttérbe szorítása, az emberarcú globalizáció hiánya.
- A tőkés gazdaság ciklikus fejlődése és pénzügyi krízisei okozta feszültségek.
- A nemzetközi fejlődés egyenlőtlen volta, a nemzetközi fejlesztés problémái.
- A migráció és annak társadalmi következményeinek hatása a fejletlen és fejlett országokban.
- Az interkulturális együttélés, identitás, a migráns társadalmi közösségek problémái, transznacionális kisebbségi társadalmak kialakulása.
- A globalizáció és a foglalkoztatás kérdései.
- Az erőszakos konfliktusok, a klímaváltozás következtében gyakorivá vált természeti katasztrófák okozta hatások az érintett lakossági csoportok jól-létére.
- A globális szociálpolitika kérdései, vitái, problémái a nemzetközi rendszerben.

A globális társadalmi problémák és konfliktusok napjainkban szinte minden területen összekapcsolódtak a jól-léti narratívákkal. A globális nemzetközi rendszer diskurzusaiban a témakörök elemzése leginkább a neoliberális institucionalizmushoz kapcsolódó nézőpontok keretrendszerében történik, azaz a globalizáció gazdasági-funkcionális intézményei mellett szükség van a globalizáció társadalmi-jól-léti funkcionális működése rendszerszerű fejlesztésére is.

A globalizáció rendszerében a társadalmi problémák kezelése ún. globális rezsimek kialakulásával mérhető. A globális társdalom szintjén kialakultak az úgynevezett globális rezsimek a környezetvédelem, az emberi jogok, a posztkonfliktusos helyreállítás területén.

A well-being kérdéskör esetében a kutatás fő kérdése az, hogy a jól-léti problematika miként értelmezhető:

- A jól-léti problematika a neoliberalizmus társadalmi diskurzusa, a globális kapitalizmus ideológiája-e?
- A jól-léti problematika a társadalmi modellek konvergenciája-e: a jóléti társadalmi rendszerek mellett vagy helyett, beszélhetünk-e jól-léti társadalmi rendszerekről?

- A jól-léti problematika része-e a globális rezsimeknek, ha igen, milyen kapcsolata van a többi rezsimmel?
- Beszélhetünk-e egy globális egészségügyi-jól-léti rezsim kialakulásáról?
- Miként értelmezhető a regionális integrációk szintjén a jól-léti problematika: közpolitika vagy rezsim, része-e a globális rezsimeknek?
- Miként érinti a jól-léti rezsim modellje a nemzetállamok szintjét?
- Beszélhetünk-e jól-léti rezsimek lokalizációjáról, és a lokális rezsimek transznacionalizációjáról?

A fenti kérdések megválaszolása érdekében szükséges a globális rezsimekre vonatkozó kutatási szempontok alapján a vizsgálati módszereket áttekinteni. A nemzetközi politikai rendszer és a globális politika folyamatában a nemzetközi politika elméletével foglalkozók, a nemzetközi rezsimek kialakulását a globális kormányzás rendszere fejlődése részének tekintik, amelyben kialakulnak a külpolitika privatizált rendszerei. A külpolitika privatizált rendszerei a rezsimek, amelyek a szabályok, a normák, az emberi viselkedés befolyásolására törekednek. (Rosenau, Czeimpel, W. H. Reinicke). A globális kormányzás rezsimjei az ún. triszektorális hálózatok, amelyek a kormányzatok, a nemzetközi kormányközi szervezetek, a magánszervezetek: a civil és üzleti szervezetek olyan rendszerei, amelyek működésére a strukturált informalitás, a tematikus ösvények mentén való laza kollaboráció jellemzi. Lényegében társadalmi vállalkozások, amelyekben a magas profilú vezetést az NGO vagy olyan globális közértelmiségiek adják, amelyek képesek know how beemelésére, lehetőség teremtésére a tanulási folyamathoz (konzultáció, konferencia, kongresszus), a civil szektor önkéntes energiáira, a pénzügyi szektor befektetéseire, a kormányközi szervezetek, kormányzatok szabályzatfelállító, normaállító képességeire. A multiszektorális hálózat ereje a tudásmenedzsment, az információszerzési képesség a kockázatviselőktől.

Feladatuk:

- napirendkreálás, tematikus hálózatok kialakítása, a morális imperatívusz nyelvezetének használata, a média stratégiai használata, transznacionális diskurzusok kialakítása,
- a globális standardok kialakításához szükséges standardok kialakítása,
- ismeretgyűjtés, ismeretterjesztés, politikai, üzleti és szakmai szabályozás elérése,

- új globális piac megteremtése, kínálati és ellátási rendszerek megteremtése, operációs programok megvalósítása,
- hagyományos kormányközi szerződések révén innovatív mechanizmusok kialakítása.[382]

A nemzetközi politika elméletében a nemzetközi jog alapvetően megkülönbözteti a partikularista és univerzalista tradíciót. Mindez azt a kérdést jeleníti meg, hogy a nemzetközi rendszerben a partikularista nézőpont alapján az állam az a legvégső keret, amely a politikai közösség szempontjából még értelmezhető. Az univerzalista nézőpont alapján az egyén jogai univerzálisak. Az első szempont alapján a jól-lét nemzeti keretek között mérhető és értelmezhető, és univerzális cél a nemzetek jóléte, míg a második, univerzalista megközelítés szerint az állam csak átmeneti kereteket ad, a végső cél az egyének jól-léte. A nemzetközi politika e megközelítései alapján mind a nemzetközi szint, mind a komparatív állami szint releváns a nemzetközi politika közpolitikai kérdése, az egészségügy és well-being összekapcsolása elemzésére.

A KONFLIKTUSKEZELÉS SZÜKSÉGESSÉGE A GLOBALIZÁCIÓ JELENLEGI MODELLJEIBEN

Az ún. Washingtoni Konszenzus modellben leírt minimális állam szerepkör számos konfliktushoz vezetett, és a társadalmi konfliktusok egyik legsúlyosabb tényezője az államkudarcos politikai rendszereknek és struktúráknak az állandósulása. A politológiai szakirodalom ezt összekapcsolja az ún. bukott állam indexekkel, és gyakorlatilag meghatározza az ehhez kapcsolódó mutatószámokat, amelyeknek egyik fontos tényezője

- az állami fizetőképesség és eladósodottság kérdése,
- hogy képes-e az állam a saját területén a biztonsági rendfenntartó funkciókat fenntartani, képes-e az etnikai-társadalmi konfliktusténye zőket megfelelően kezelni.

Az EU létrejötte, az EU 1995-ös és 2004 – 2007-es bővítése, illetve az EU fejlettebb tagországaiban e gazdaságpolitikai modell az EMU kialakításával, az euró bevezetésével kapcsolódott össze. Az euró bevezetése, a szociálpolitikai támogatások zsugorodása eltérően hatott a társadalom különböző csoportjaira, és az ún. új társadalmi kockázatok, új tár-

382 Hervai Szabó Gyöngyvér (2003): Nemzetközi politika elmélete II. KJF. 92-95.pp.

sadalmi konfliktusok, új mobilizációs hullámok, új politikai aktivitásokhoz vezetett. A társadalmi jól-lét faktorai között az államban való bizalom hiánya, a politikai elitben való bizalom hiánya, a politikai ideológiák és politikai realitások jól-lét csökkentő funkcióinak hatása komoly szerepet játszottak a közelmúlt nyílt nemzetállami politikai konfliktusaiban, ami a belső biztonságérzet csökkenését eredményezte.

A 2008 óta tartó globális pénzügyi és gazdasági válság az EU tagállamok esetében olyan mintaállamot, mint Írország is ebbe a kategóriába sodortak, és megrengették a déli európai uniós országokat (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Görögország).

A globalizáció a nyitott piacgazdaság, az ázsiai ún. fejlesztő államiság közepette is erőteljes hatást gyakorolt. A fejlesztő állam erőteljesen eltér az euro-atlanti modelltől, leginkább a piaci protekcionizmussal, a demokratikus intézmények eltérő modelljeivel és struktúráival. Az 1998. évi ázsiai pénzügyi válság azonban nyilvánvalóvá tette e társadalmak globalizációs érintettségét. Az ázsiai fejlesztőállam modellekben kialakult társadalmi mozgalmak az európaihoz hasonlóan a társadalmi jóléti modell megkérdőjelezésével jártak együtt.

Az elmúlt két évtized a világpolitikában a gazdaság primátusát eredményezte a globális rendszer alrendszerei közül. Míg korábban a biztonságpolitika főként katonai és geopolitikai hangsúlyokat kapott, ma a biztonságpolitikában a világgazdaság, a pénzügyi rendszer és a szélesebb értelemben vett biztonság kérdései kerekedtek felül. Háttérbe szorult a globális politikai rendszer demokratizálása, a társadalmi, kulturális szféra fejlesztése, előtérbe került a környezeti és kommunikációs szféra (ez utóbbi alrendszerek is a gazdaság befolyása alá kerültek). E gazdasági dominancia ellenére a 2008-as globális pénzügyi válság és a válságot követő megoldáskeresések az állam hathatós szerepvállalását igényelték: transznacionális bankok megmentését, egykor nemzeti tulajdonú, majd transznacionálissá vált cégek megmentését, a nemzeti piacok helyreállítását, kialakítását, stb.

Ebben a gazdaságpolitikai környezetben a diskurzusok fontos elemét adták a jóléti állam értelmezései, az ehhez kapcsolódó jól-lét kutatások, a demokrácia, szabadság, globalizáció, a migráció eredményezte új társadalmi folyamatok és jól-lét kutatás.

A GLOBÁLIS PROBLÉMÁK ADTA KONFLIKTUSOK ÉS A JÓL-LÉT PROBLEMATIKA A NEMZETKÖZI KORMÁNYKÖZI SZERVEZETEK SZINTJÉN

ENSZ humán biztonsági index

Az ENSZ Trust Fund for Human Security szervezete a gazdasági és társadalmi jól-lét témakörében kialakította az ún. „emberi biztonság" fogalmát. A hagyományos biztonság kifejezés az államok biztonságát érinti, amely a másik állam általi megtámadás, katonai támadás veszélyére koncentrál, míg a humán biztonság az egyén és közösség többoldalú fenyegetettségét jelenti: a fogalom a humán fejlődés mellett a humán biztonsági visszafejlődés fogalmát alkalmazza a következő esetekben: konfliktusok, gazdasági és pénzügyi válság, egészségügyi járványok, betegségek, természeti katasztrófák, hirtelen bizonytalanság és emberi depriváció, társadalmi zavargások. A humán biztonság növekvő feszültségekhez vezethet. A humán biztonság növelhető a nemzeti biztonság, a stabilitás és a fenntarthatóság céljaiban való előrehaladással. A humán biztonság nem különbözteti meg a különböző emberi jogokat, és azok megsértését. Hibrid nézőpontot képvisel, amelyben normák, folyamatok, intézmények, a jó kormányzás, a kiszámíthatóság és a szociális védelmi intézmények, a demokratikus folyamatok fontos szerepet játszanak az egyén és a közösségek lényeges szabadságjogainak megfogalmazásában és megvalósításában. A humán biztonság erősíthető a biztonsági infrastruktúrák, fenntarthatósági programok, rendszerszerű megerősítések és védelmi rendszerek révén. A humán bizonytalanság esetei lehetnek az extrém elszegényedés, a megélhetés, a méltóság fenyegetetté válik. Feladata a külső beavatkozások negatív hatásainak kivédése, integrált megoldások keresése. Elemei a gazdasági, az élelmezési, az egészségi, a környezeti, a személyes, a közösségi és a politikai biztonság.[383]

A modell során kialakult a humán biztonsági index, amely számos más egyéb, a globális mérési skálákban is alkalmazott indexet is összefog. A hagyományos indexen túl a béke, a helyi városi konfliktusok, a börtönben élők aránya, az élelmiszerbiztonság, a poilitikai terror szintje, a produktív

383 Human Security Unit Office for the Coordination of Humanitarian Affairs: Human Security In Theory And Practice. https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf (2013. 07. 23.)

termőföld aránya, növekedése, csökkenése, poitikai stabilitás és erőszakmentesség, az illegális korrupció szintje, a legális korrupció mértéke mellett számos olyan adatot mér, amelyet más, a GDP-n túli mérések nem alkalmaznak.[384]

OECD

A well-being témakör megjelenése a nemzetközi szervezetek szintjén általánossá vált. Az ENSZ szervezete az UDNP, a kérdéssel kiemelten foglalkozik, csakúgy, mint az OECD.

Az OECD 2000 óta foglakozik a jól-léti kérdések mérésével és elemzésével.

Az OECD a kanadai nemzetközi fejlesztési szervezettel (Human Resource Development Canada) 2000-ben szimpóziumot szervezett Quebec City-ben *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being* címmel. A múlt század kilencvenes éveiben az OECD a humán tőkébe való befektetésre, és annak a jól-létre vonatkozó hatásait vizsgálta, majd a szociális tőke jól-léti hatásait a fenntartható és társadalmi fejlődés szempontjából elemezte. Hivatkozva arra, hogy számos OECD tagországban alapvető eltolódás történt az értékekben, ami a politikai célok megváltozását is magával kell, hogy hozza. Sokkal nagyobb a szerepe az önkifejezésnek, az egyéni autonómiának a szubjektív jól-létnek és az életminőségnek. A gazdasági fejlődés akadálya a társadalom nem megfelelő működése, a társadalom szociális kapcsolatainak fellazulása. A kutatást Osberg „Index of Economic Well-being", majd a társadalmi tőkére is kifejlesztett 2001-es mérésére alkalmazva (USA, Kanada, Egyesült Királyság, Ausztrália, Svédország, Norvégia) fejlesztették tovább.

A jóléti tematika az OECD *Statisztika, Tudás és Politika* címmel tartott világfórumain, mint a társadalmi haladás mérésének eszköze jelent meg. A palermói 2004. évi világfórumon a szociális tőke mérése állt a középpontban. A 2007. évi isztambuli világfórum fogadta az ún. isztambuli nyilatkozatot, amelynek aláírói az EU bizottság, az OECD, az Iszlám Konferencia, az ENSz, az ENSZ UNDP szerve és a Világbank voltak. A cél a társadalmi haladás mérése minden országban, a GDP adatokon túl, valamint

384 http://www.humansecurityindex.org/?page_id=28 (2013. 07. 23.)

az ENSZ Millenniumi Fejlesztési céljainak, indikátorainak ez irányú átalakítása. A tényalapú politikai kultúra növeli a társadalmi jólétet, és az információs korban a politikát átláthatóvá és elszámoltathatóvá teszi. A gazdasági, társadalmi és környezeti mutatók megismertetése az állampolgárokkal elősegíti a jó kormányzást és a demokratikus folyamatokat. Erősíti az állampolgárok társadalmi céljainak megvalósítását, a vitákat, a konszenzusépítést, és a közpolitika növekvő elszámoltathatóságát. Felhívják a nemzeti statisztikai hivatalokat, a magánszervezeteket, a kutató szakértőket, hogy állítsanak elő jó adatokat, amivel a társadalmi haladás mérése egyértelművé válik. A hivatalos statisztika közjó, amely a társadalom fejlődését segíti. [385]

A 2004-től indított globális projekt az OECD vezetésével 2010-ig 57 nemzetközi konferencia és szeminárium szervezését bonyolította le. A program résztvevői a nemzeti tudásközösségek, akadémiák, egyetemek, think tank szervezetek mellett az EU intézményrendszere, a parlament, a Bizottság, az igazgatóságok, kutató intézetek, a vezető országok mértéktartó szervezetei mind részt vettek. Az OECD az ügyben kitüntetett szerepet játszott. Az ENSZ és szervezetei, az EU, az USA, az OECD tagországok kiemelt szerepet játszottak. Az ENSZ és a Világbank bevonása lehetővé tette, hogy a nem OECD tagországok esetében is kivitelezhetők legyenek a mérések. Összességében a jól-léti globális projekt minden elemében tartalmazta egy közpolitikai globális hálózat kiépítését. A jól-lét, mint nemzetközi közjó, a nemzetközi statisztika, mint közjó megjelenítése erősítette az OECD legitimációját és felértékelődését a globális kormányzás rendszerében.[386] Emellett 2011-ben az ázsiai-csendes-

385 http://www.oecd.org/site/worldforum06/39637799.pdf (2013. 07. 23.)

386 Boarini R., M. Comola, F. De Keulenaer,R. Manchin and C. Smith (2012), "What Makes for a Better Life? The Determinants of Subjective Well-Being in OECD Countries: Evidence from the Gallup World Poll", OECD Statistics Working Papers, 2012/03, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5k9b9ltjm937-en. Boarini R., M. Comola, F. De Keulenaer,R. Manchin and C. Smith (2012), "Well-Being Patterns Around the World: New Evidence from the Gallup World Poll", OECD Statistics Working Papers, OECD Publishing(forthcoming). Boarini R., G. Cohen, V. Denis and N. Ruiz (2012), "Designing your Better Life Index: Methodology and Selected Results", OECD Statistics Working Papers, OECD Publishing (forthcoming). Ahmad N. and N. Yamano (2012), "Carbon Dioxide Emissions Embodied in Goods and Services: Domestic Consumption Versus Production", OECD Statistics Working Papers, OECD Publishing (forthcoming). Ruiz, N. (2011), "Measuring the Joint Distribution of Household's Income, Consumption and Wealth Using Nested Atkinson Measures", OECD Statistics Working Papers, 2011/05, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5k9cr2xxh4nq-en. Liu G. (2011), "Measuring the Stock of Human

óceáni térségre vonatkozóan Tokióban[387], Rabatban Afrikát[388] illetően, 2012-ben Latin-Amerikában Mexico City-ben[389], és Párizsban Európát[390] érintően (EU program keretében) szerveztek a nemzetközi és regionális mérések összehangolására vonatkozó konferenciát.

A 2011-ben kiadott *Compendium of OECD Well-being indicator* c. kiadvány az OECD tagországok adatait mutatja. A dokumentum ábrája bemutatja az OECD modellt. A probléma az adatok validitását illetően ott van, hogy a különböző országokban eltérő méréseket alkalmaztak, és számos ország adatforrásaira nem volt hivatkozás. [391] A jelentés hivatkozik további globális kezdeményezésekre is, mint a Global Progress Research Network (GPRNet)[392], Wikiprogress European Network on Measuring Progress[393]Wikiprogress Latin America Network (WPAL) [394], Wikiprogress Africa Network[395]Wikiprogress[396], Wikigender[397], Wikichild[398], world value progress[399].

Az OECD 2013-ban kiadta a jó-léti statisztika mérésére vonatkozó nemzetközi normatív ajánlatát.[400] Az OECD által fejlesztett mutatók annak ellenére, hogy regionális szinten is eltérő jóléti modellek működnek, a jól-lét többcivilizációs univerzális felfogását támogatja, szemben a jóllét eltérő regionális modelljeivel.

Capital for Comparative Analysis: An Application of the Lifetime Income Approach to Selected Countries", OECD Statistics Working Papers, 2011/06, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5kg3h0jnn9r5-en (2013. 07. 23.)

387 www.mesuring-well-being.asia (2013. 07. 23.)

388 www.oecd.org/dev/progressafrica (2013. 07. 23.)

389 http://mfps.inegi.org.mx/en (2013. 07. 23.)

390 www.oecd.org6progress/europe (2013. 07. 23.)

391 OECD Measuring Well-being and progress. http://www.oecd.org/std/Measuring%20Well-Being%20and%20Progress%20Brochure.pdf (2013. 07. 23.)

392 www.wikiprogress.org/index.php/GPRNet (2013. 07. 23.)

393 www.wikiprogress.org/ index.php/European_Network_on_Measuring_Progress (2013. 07. 23.)

394 http://wikiprogressal.blogspot.fr/) (2013. 07. 23.)

395 http://wikiprogressafrica.blogspot.fr (2013. 07. 23.)

396 www.wikiprogress.org (2013. 07. 23.)

397 www.wikigender.org (2013. 07. 23.)

398 www.wikichild.org (2013. 07. 23.)

399 http://dx.doi.org/10.1787/5k9ffc6p1rvb-en (2013. 07. 23.)

400 OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being. (2013) http://www.oecd.org/statistics/Guidelines%20on%20Measuring%20Subjective%20Well-being.pdf (2013. 07. 23.)

ENSZ és az ENSZ szervezetei

Az ENSZ 2013. évi januári közgyűlése elfogadta a *Happiness: towards a holistic approach to development* c. határozatát, amelyet a főtitkár terjesztett a közgyűlés elé. Az ENSZ támogatta a francia kormány kezdeményezését (2008–2009), a szakértői bizottság felállításában.

A jelentés támaszkodott a nemzetállamok által kiépített rendszerekre, pl. a Bhután, Franciország, Olaszország, Japán, Qatar, Egyesült Királyság és Észak-Írország, az EU, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), az ENSZ FAO, az UNESCO, az UN WOMEN, United Nations Volunteers programme (UNV), a United Nations Development Group.[401], az OECD, a New Economic Foundation (EK), az ún. Happy Planet Index.

Az ENSZ 2012. évi *World Happiness report*-jában (Magyarország a 98. helyen áll)[402]. (Az ENSZ well-being-et mutató témái, híradásai 4030 dokumentumot adtak ki a keresőben.)

Az ENSZ közgyűlés határozata (65/309/2011): *A boldogság: a fejlesztés holisztikus nézőpontja* c. dokumentuma szerint a boldogság alapvető emberi cél, mint univerzális cél szerepel a millenniumi fejlesztési célok között. Elismeri, hogy a GDP nem célozta és nem mérte a nemzetek jól-létét és boldogságát, a nem-fenntartható termelés és fogyasztás negatívan hat a fenntarthatóságra, inkluzívabb, kiegyensúlyozottabb és kiegyenlítettebb nézőpontra van szükség, a fenntartható fejlesztés, a szegénység csökkentése, a gazdasági növekedés és az emberek jól-léte és boldogsága érdekében. Ezért felhívja a tagállamokat a mérési rendszer kialakítására a jobb közpolitika érdekében. Külön kiemelik Bhután szerepét, amely első országként bevezette a mérési rendszert. (David Cameron kormánya az Egyesült Királyságban második volt.)

401 Several well-established surveys include: the Gallup World Poll (samples all citizens of the world, 1,000 people in each country in each year, currently covering 160 countries), the World Values Survey, the European Social. Survey, the Eurobarometer, the Asiabarometer and the Latinobarómetro, as well as national surveys in many countries, including Bhutan, Italy, Japan, South Africa, the United Kingdom, the United States of America, and others.

402 John Helliwell, Richard Layard and Jeffrey Sachs (2012): World Happiness Report. UN

ENSZ UNESCAP Human Security Index

2009-ben az ENSZ közreműködésével összeállították a humán biztonsági indexet, amely alapvetően meghatározza a lakosság jól-lét érzetét.[403] Az index előnye, hogy a politika stabilitás, a háborútól való mentesség, a természeti katasztrófák, gazdasági válságok, pénzügyi krízisek, városi zavargások, politikai konfliktusok, zavargások, technikai katasztrófák adatai is bekerülnek a mért adatok közé. Az index erőteljesen kapcsolódik a nemzetközi fejlesztés témaköréhez, és szempontjainak beemelése erőteljesen árnyalhatja a jól-lét alapvető koncepcióit.

Világbank

A világban teljes tevékenységében a well-being tevékenység a fejlesztési célok közé került. A well-being és fejlesztés témában 60 000 dokumentumot találhatunk. A Világbank szinte minden fejlődő országban indított társadalmi jól-léti programot, és folyamatosan méri a haladást, az un. World Development Report alapján.

USA JÓL-LÉTI NÉZŐPONTJA A NEMZETKÖZI STABILIZÁCIÓ ÉS REKONSTRUKCIÓ ÉS FEJLESZTÉS

Az USA: az USIP és az USAID a legfontosabb amerikai szervezetek, amelyek a konfliktusok és a nemzetközi fejlesztés témakörében, azokban a jól-léti diskurzusok szempontjából figyelembe veendők. [404]

Az Egyesült Államok kiemelt szerepet tölt be a geopolitikában, a nemzetközi konfliktusok kezelésében és a konfliktusokat követő helyreállításban és rekonstrukcióban. A USIP (United States Peace Institute) 2009-ben kiadott tankönyve szerint a stabilizáció és rekonstrukció az egyik legfontosabb nemzetközi tevékenység. A biztonságos környezet és helyi biztonság, a jogrend, az igazságszolgáltatás és felelősségre vonás, a stabil kormányok kialakítása, a közigazgatás és részvétel, a fenntartható gazdaság, a gazdasági stabilizáció és infrastruktúra mellett két fejezet is

403 http://www.unescap.org/pdd/publications/workingpaper/wp_09_03.pdf (2013. 07. 23.)

404 http://www.usip.org/guiding-principles-stabilization-and-reconstruction-the-web-version/10-social-well-being (2013. 07. 23.)

foglalkozik a jól-léttel: a társadalmi jólét és a humanitárius segélyezés és társadalmi jólét c. fejezetek.[405]

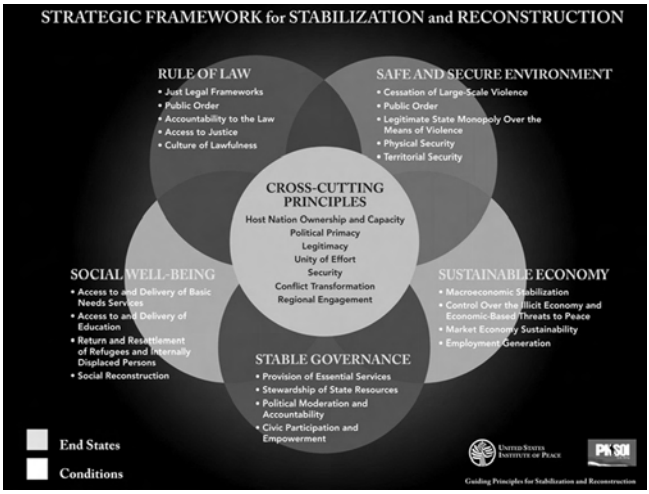

A fenti ábra jól mutatja a társadalmi jól-lét szerepét a konfliktusokat követő politikai rendezésekben.

Saját szerkesztés

A nemzetközi fejlesztés a társadalmi jól-lét minimum követelményeiben a fenti feltételeket határozta meg.[406]

405 http://www.usip.org/publications/guiding-principles-stabilization-and-reconstruction (2013. 07. 23.)

406 http://www.usip.org/sites/default/files/GP_170-203_Social_Well-Being.pdf. (2013. 07. 23.)

AZ EU MINT CIVIL HATALOM A FEJLESZTÉSBEN ÉS A JÓL-LÉT TEMATIKA

A civil hatalom kritériumai között nem szerepelnek a jól-léti kritériumok. Az EU nemzetközi politikáját amennyiben a konstruktivista nézőpontok felől értékeljük, akkor a hármas célt: a politikai stabilitást, a gazdasági fejlesztést, és a szolidaritást tekintve azt mondhatjuk, hogy a háromból kettő a well-being irányába hat. Addig, amíg az EU korábban az Észak–Dél nézőpontból irányította a nemzetközi fejlesztési programokat (a hangsúlyt az egykori gyarmattartó államok határozták meg, csakúgy, mint a segély formáit és forrásait), ma már az EU nemzetközi fejlesztéspolitikája csak egy, a globális civil hatalom szerepköréből (mellette a bővítéspolitika, a szomszédságpolitika is szerepet játszanak). A programok jellege inkább az EU identitás erősítését, az EU értékeinek megvalósítását szolgálja: a materiális értékek mellett az európai életminőség, kooperatív hatalmi normák, nagyobb súly a szociális dimenzión, a szabadság, demokrácia, emberi jogok és jogrend mellett a társadalmi szolidaritás, diszkrimináció-ellenesség, fenntartható fejlődés és jó kormányzás.[407]

Az EU napjaink legnagyobb donor szervezete, amely a globális segélyezésben a segélyek 56%-át nyújtja (az USA 26%). A segélyezési politika az ENSZ Millenniumi Célok rendszere szerint, illetve a fenntartható növekedés jegyében történik. A segélyek közel 43%-a társadalmi és szociális célokat szolgált. A fejlesztés célja a szegénység, az extrém szegénység csökkentése, az általános iskolai oktatás általánossá tétele, a társadalmi nemi egyenlőség elősegítése, a gyermekek halálozási rátájának csökkentése, a kisgyermekes anyák egészségének javítása, a járványok visszaszorítása, a környezeti fenntarthatóság és nemzetközi fejlesztési partnerségek kialakítása. A fenntartható fejlesztésbe beleérti a jó kormányzás, az emberi jogok, a politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti aspektusokat. A szegénység megszüntetése érdekében végzett fejlesztés olyan képességek kialakítását jelenti, amelyek a fogyasztói és élelmiszerbiztonság, egészségügy, oktatás, emberi jogok, a meghallgatás joga, a méltóság, az értelmes munka, azaz befektetés az emberekbe (egészség, oktatás, környezetvédelem, a falusi megélhetés, a jólétteremtés, vállalkozói

407 Keisala, K (2004).: The European Union as an International Actor: Strength of a Civilian Power.http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67439/951-44-6157-6.pdf?sequence=1 (2013. 07. 23.)

képességek, munkahelyteremtés, hitelhez való hozzáférés, tulajdonjog és infrastruktúrafejlesztés, a nők megerősítése).[408] A fentiek alapján jól látható, hogy a well-being diskurzusok még nem hatották át az EU fejlesztéspolitikáját. Az EU szerepe a millenniumi célok megfogalmazásában kiemelt volt, komoly hátteret adott az OECD politikájához, azonban a jól-léti témakörben nem tartott lépést a nemzetközi szervezetekkel, diskurzusaiban nem a liberális jól-léti, hanem a konstruktivista szociális befektetési modell vezérli és irányítja.

VATIKÁN

Ferenc pápa 2013. május 27-én adott nyilatkozata szerint a gazdasági jól-lét és az iránta való vonzódás megakadályoz bennünket Jézus követésében. A jól-lét ellényegtelenít bennünket, mert a bátorság hiánya, a lustaság önzővé tesz. Az ember az időnek él, ami megakadályozza a továbbgondolkodást.

A JÓL-LÉT PROBLEMATIKA A REGIONÁLIS INTEGRÁCIÓK SZINTJÉN

A jól-léti problematika a regionális integrációk szintjére csak részben ért le. Az EU, szupranacionális szint. Az EU szintjén megkezdődött a témakör és a közpolitika összekapcsolása.

408 Joint statement by the Council and the representatives of the governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: 'The European Consensus' (2006/C 46/01) http://www.federalismi.it/ApplOpenFilePDF.cfm?dpath=document&dfile=22122005024119.pdf&content=%E2%80%98The+European+Consensus+On+Development%E2%80%99:+Joint+statement+by+the+Council+and+the+Representatives+of+the+Governments+of+the+Member+States+meeting+within+the+Council,+The+European+Parliament+And+The+Co+-+unione+europea+-+documentazione+-+ (2013. 07. 23.)

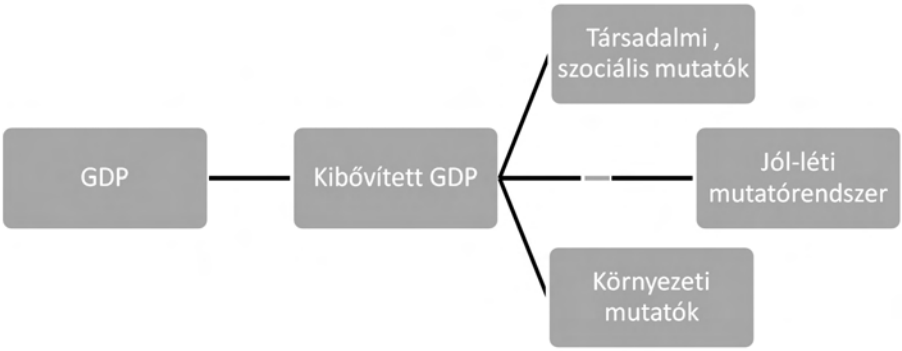

Saját szerkesztés

Az ASEAN esetében egyes tagországok érdekeltségéről beszélhetünk. Amennyiben Afrika esetében a nemzetközi NGO-kat kiemelt szerepűnek tekintjük a regionális politikában, úgy elmondhatjuk, hogy a Bellágió kezdeményezés már megjelent a kontinensen. Latin-Amerika esetében egyes országok érintettek.

A jól-léti mérési rendszer csak egyes angolszász országokban vált bevetté, de ott is politikai viták tárgya. A modell nem hatolt le a nemzetállamok szintjére, a normatív szabályozást az OECD csak 2013-ban publikálta. Amennyiben az EU szintjén áttörés történik, akkor jelentős számú tagállamban indulhat be a mérés.

A jól-léti rezsimek lokalizációja még nem indult meg, a városi és falusi jól-léti mérési modell még nem kialakult.

A GAZDASÁGI-TÁRSADALMI FEJLŐDÉS UNIVERZÁLIS MODELLJEI A TAGÁLLAMOK KEZDEMÉNYEZÉSEIBEN

Franciaország–ENSZ–ENSZ UNDP, EUROSTAT–Világbank–OECD: Bizottság

A bizottság nemzetközi szervezetek és nemzetközi közértelmiség képviselőiből állt, az elnöki szerepet J. Stiglitz, az alelnöki szerepet Amartya Sen közgazdászok töltötték be. Stiglitz szimbolikus személyiség, hiszen kormányzati tanácsadás (Clinton) mellett más nemzetközi bizottságokban is szerepelt, és a Világbank vezető tisztségviselőjeként tevékenykedett. A Bizottság ajánlása alapján javaslatot tettek a nemzetközi jól-lé-

ti rendszer mérésére. Mind Stiglitz, mind Sen nemzetközi közszereplő, hiszen Sen szerepe kiemelt volt az ENSZ Millenniumi céljainak megfogalmazásában, majd a nemzetközi fejlesztés új modelljének kialakításában. A Bizottság jórészt az amerikai egyetemi elit közéleti szereplőiből állt fel a támogató szervezetek szakértői mellett. Összességében a munka nem volt részletesen kidolgozott, inkább a témakör társadalomtudományi háttere nyert megerősítést.

Bhután–ENSZ Új gazdasági paradigma a jól-lét és boldogság

A 2012. évi magas szintű ENSZ–Bhután konferencián a vezető szerepet részben ugyanez a jól-léti tematikában aktív csoport jegyezte, Heliwell, Layard, Stiglitz, Sachs vezették a szakmai szerepet. A témának Bhután számos országot megnyert, és sikerült előkészítenie vele az ENSZ főtitkára és az ENSZ közgyűlése részvételével, a témával kapcsolatos határozatát. [409]

A jól-lét problematika univerzális modelljei a civil szervezetek kezdeményezésében

Rio+20

A 2012. évi Riói+20 konferencián nyilatkozatot fogadtak el a témakörben. A nyilatkozat hangsúlyos eleme volt a társadalmi fenntarthatóság.[410] A fenntarthatóság szerkezetében a multidimenziós, objektív, szubjektív és átfogó jól-lét tematikát a fenntartahósághoz és fejlesztéshez kapcsolta. A konferencia ezáltal legitimizálta a korábbi szakértői és érdekcsoportok által végzett erőfeszítéseket.

Bellagio kezdeményezés

A Bellagio kezdeményezés a nemzetközi fejlesztés folyamatában, Afrikában végzett önkéntes munka, a fejlesztés és jól-lét témakörében. A

409 http://www.2apr.gov.bt/ (2013. 07. 23.)

410 http://www.diversitas-international.org/resources/outreach/PolicyBriefRio20 Humanwellbeing.pdf (2013. 07. 23.)

Rockefeller és más alapítványok által támogatott csoport tipikusan a jólléti téma privatizációját képviseli, és a nemzetközi önkéntes tevékenységre helyezi a hangsúlyt.[411]

A JÓL-LÉT PROBLEMATIKA A MAGÁNSZFÉRA NÉZŐPONTJÁBÓL

Deutsche Bank

A Deutsche Bank évenkénti kutatási rendelései között a 2006. évi kutatási jelentés a *Measures of well-being: There is more to it than GDP* címet viselte.[412] A tanulmány kitér az összes jól-léti nézőpontra és kísérletre 2006 előtt, és a 3. oldalon bemutatott ábrájával modelljét adja annak, hogy a jól-létre milyen tényezők hatnak. A Stephan Bergheim által készített dokumentum szinte minden kérdésben megelőzi a Stiglitz–Fitoussi jelentést, ám hatása az üzleti világra korlátozódott.

Deutsche Bank jelentése megállapítja, hogy a jól-léti területek alapjában térnek el attól, amit a standard gazdasági elemzések gondolnak. Ezért a következő politikai javaslatokat teszi:

A jól-lét mérése: Ahhoz, hogy a társadalmi jól-létet befolyásoljuk, mérni kell a társadalmak jól-létét, boldogsági komponenseit.

A munkanélküliség csökkentése: a munkanélküliség gyakorolja a legnagyobb jól-lét csökkentő hatást, minden érintettre és más állampolgárokra is.

Az időgazdálkodás felhasználása a jól-lét növelésére: A lakosság többet dolgozik a kelleténél, mivel jövedelem jól-létre való hatását túlértékelik. Az adózás révén megszerezhető jövedelem segíthet ennek kezelésében, mivel a kontinentális Európában az adók az optimálisnál jóval magasabbak.

A civil társadalom erősítése, aktív állampolgárság és bevontság: a baráti és családi interakciók erősítése, a távolélés lecsökkentése, a szomszédokkal való kapcsolatok fejlesztése.

411 http://www.bellagioinitiative.org/wp-content/uploads/2012/09/BELLAGIO_WELLBEING_SPREADS.pdf (2013. 07. 23.)

412 Stefan Bergheim: „ Measures of well-being: There is more to it than GDP. http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000202587.pdf (2013. 07. 23.)

Az anyagiasságot erősítő hiredetések korlátozása: a túl sok TV-reklámot nézők általában szegényebbeknek érzik magukat. A rendszeres összevetés a csinos, sikeres és boldog emberekkel a kereskedelmi hirdetésekben, a saját gyengeségeket láthatóbbá teszi, különösen a gyermekek és tinédzserek esetében. Svédország betiltotta a 12. év alattiaknak szóló kereskedelmi reklámokat.

Az egészségügyi szektornak a teljes egészségre kell fókuszálnia: A WHO az egészséget teljes fizikai, mentális és társadalmi jól-létként határozza meg, és nem csupán a betegség hiányaként. Ebbe beletartozik a mentális betegségek és az élethossz egészsége is.[413]

A Deutsche Bank jelentése és modellje úttörő jellegű, mivel abban olyan elemek is megjelennek, mint a genetika, a család, a barátok, a munka, a közösség az egyén jól-léte szempontjából. Másrészt gazdasági tevékenységek közé sorolja a szabadidőt, az anyagi javakat, a nem piaci tevékenységet, a munkanélküliséget és a bizonytalanságot. Kiemelendő, hogy a jól-létre való hatások között a GDP-növekedés, a fogyasztás, a nettó befektetések mellett a külföldre kivitt nyereséget és a beérkezett remitendát is megemlíti. Összességében a tanulmány fontos érdeme a biztonság beemelése a témába, az ország függőségének megjelenítése, a lemondások, az értékcsökkenés, mint jól-létre ható tényező, az élethosszra ható tényezők rendszerbe rakása: az életfeltételek, a környezet, az egészség, a társadalmi egyenlőtlenség összekapcsolása.[414]

World Business Council for Sustainable Development

Az 1992-ben létrejött szervezet a fenntartható fejlődésben leginkább innovatív vezetők nemzetközi és nemzeti szintű civil szervezete, kb. 1000 üzleti vezetőt fog össze. A szervezet mintegy 30 globális akciót kezdeményezett a fenntarthatóság, a szegénységellenes üzleti modellek, stb. jegyében. Kiemelt szerepe volt az ENSZ Global Compat, a Millenniumi fejlesztési célok, az ENSZ 2015-ig tartó Millenniumi fejlesztési céljai

413 Stefan Bergheim: „Measures of well-being: There is more to it than GDP. http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000202587.pdf pp.9. (2013. 07. 23.)

414 Stefan Bergheim: „Measures of well-being: There is more to it than GDP. http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000202587.pdf pp.3. (2013. 07. 23.)

kidolgozásában. A Vision 2050 egy jövő társadalom előjelzési és fejlesztési program, amely a Deutsche Bank Jól-léti jelentésére támaszkodik, és a jól-lét fejlesztéséhez azt veszi alapul.[415]

Az itt született dokumentum normatív jellegű az üzleti szervezetek számára. A Vision 2050 egy dialógus jellegű dokumentum, amely az amerikai példával mutatja be a jól-léti modell szükségességét: 1980-hoz viszonyítva az USA GDP-je 165%-ra nőtt, a gazdasági jól-lét 158%-ra, a társadalmi jól-lét 100% körül maradt. A szervezet szerint a jövő társadalom jól-léte csak komplex kollaboratív rendszerek kialakítása lévén lehetséges globális és nemzeti szinten.

Saját szerkesztés

Világ Gazdasági Fórum

A davosi Világ Gazdasági Fórum *Egészség és jól-lét* c. 2012. évi konferenciáján a jól-léti témakör került a napirend középpontjába.

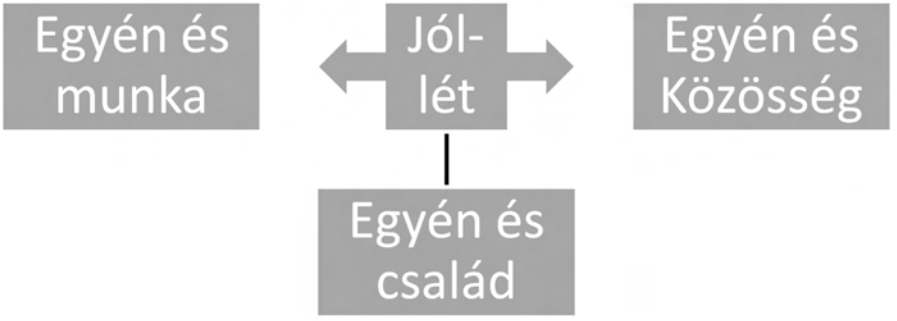

Saját szerkesztés

415 http://bcsdh.hu/temak/vision-2050/, http://www.wbcsd.org/pages/edocument/edocumentdetails.aspx?id=219&nosearchcontextkey=true (2013. 07. 23.)

A dokumentum három pillérre helyezi a jól-lét problematikát:

Egyén a munkában: a munkakör célja, értelmessége; az alkalmazott munkavégzési szabadsága, rugalmassága és autonómiája; az alkalmazott által kapott visszajelzések; az alkalmazott képességeinek fejlesztése; megfelelő perszonális és technikai kapacitással bíró csoportvezető; fair eljárásrend a munkafolyamatokban; odafigyelés az alkalmazottak mentális egészségére, a hiányzás megfelelő kiegyenlítésére.

Egyén a családban: emocionális biztonság; a gyermek megfelelő, szoros szülői kapcsolatokban és szeretetben nő fel. A (jó) szülő képes a munka és a családdal töltött idő kiegyenlítésére, ebben szülői programok segítik. Több társadalmi támogatás az időseknek, egészséges étkezés és megfelelő fizikai fejlődés, megfelelő intellektuális fejlődés és a világra való nyitottság, fizikai biztonság, mentesség a családi erőszaktól, megfelelően biztonságos terek a lakáson belül és a lakóhely környezetében.

Egyén a közösségben (társadalom, lakóhelyi közösség, szomszédság): Jó helyi irányítás, jó oktatás és képességfejlesztés, megfelelő emocionális írástudás, a nők képzése, identitás, valahová tartozás, lakóhelyi fizikai biztonság, lehetőség a sportolásra, a jó vízellátás, egészséges élelmiszerellátás, egészséges lakóhelyi környezet.

A fenti tényezők esetében a Fórum áttekinti a jól-léti hatások fokozásának módszereit.

A munka világát illetően kiemeli, hogy a munkahelyi stressz legfőbb okozói a felkészületlen csoportvezetők vagy egységvezetők. Utal arra, hogy e csoport menedzsment képzésére fordítottak a vállalatok a legkevesebb időt. Ezért az egységvezetőkre vonatkozó normák és viselkedés megfogalmazásán túl, javaslatot tesz a munkaköröket és pozíciókat érintő standardokra, a munkaszervezetek munkaidő szervezésére, a személyek karrierútjának megtervezésére, a hatékony munkaerő piaci szabályozásokra és a modern társadalombiztosítás meglétére.

A családi jól-léti politikában a megfelelő lakásépítkezések, pénzügyi szolgáltatások, jelzálogrendszer, egészségügyi szolgáltatások, valamint a mobilkommunikáció fejlesztését hangsúlyozzák. A családpolitika kiemelt területe a hatékony alkoholpolitika, az alkoholfüggő viselkedés visszaszorítása, a nukleáris családi erőszak meggátolása családi közösségek fejlesztésével, az egyének mentális és fizikai rehabilitációjában az új technológiák felhasználása.

A közösségpolitikában az élethosszig tartó tanulásban az internet és mobiltechnológiák oktatásfejlesztését, a jóléti írástudásra vonatkozó

képzést, a nőkbe való befektetést, a közösségi javak fejlesztését, a lepusztult szomszédságok rehabilitációját, a fizikai jól-lét terei fejlesztését (bicikli utak, sétálóutcák, kocogó-helyek, egészségbiztosítási programok indítása, zöld élelmiszer és zöld kereskedelem fejlesztése).

A fenti programokból egyértelmű, hogy az egészségügyi és a nagy üzleti lobbi az új jól-léti programokból meglátta azt, hogy miként fordítható a mérőrendszer egy fejlesztési modell felé.[416]

ICC (International Chamber of Commerce)

Az ICC a társadalmi jól-léti mutatókkal közvetlenül nem foglalkozott, azonban a multinacionális vállalkozásokra vonatkozó OECD a multinacionális cégek nemzetközi befektetéseire vonatkozó nyilatkozatot, a Társadalmi Felelősség globális Sulliven alapelveit, amely a jelentési struktúrákra vonatkozik, szervezeteinek ajánlotta, csakúgy, mint a Global Compact elnevezésű ENSZ kezdeményezést az emberi jogok és munkajogok vonatkozásában. Az ICC által ajánlott mérések a következők: Dow Jones Sustainability Indexes; FTSE 4 Good; the Business in the Community Corporate Responsibility Index the Kempen SNS Smaller Europe Index, the Storebrand social index.

Skoll World Forum

A Skoll World Forum a világ szociális vállalkozásait és a fejlesztő vállalkozásokat fogja össze. A fórum, hasonlóan a WBCSD-hez a szociális vállalkozások társadalmi és gazdasági hatását méri. A méréshez ugyanazt a mérőrendszert használják, mint a WBSD, és az általuk megjelentetett tanulmányban hivatkoznak számtalan mérésre, és mérési rendszerre is.

416 Global Agenda: Well-being and Global Success: A report prepared by the World Economic Forum Global Agenda Council on Health & Well-being http://www3.weforum.org/docs/WEF_HE_GAC_WellbeingGlobalSuccess_Report_2012.pdf (2013. 07. 23.)

Ábra: Skoll World Forum

ILO

A munkahelyi egészség és jól-lét kérdésében az ILO 2003. évi standardjai a mérvadóak. A munkahelyi jól-lét esetében a munka tartalmát, a munkaterhelést, a munkahely jellegét, a munkaórák számát, a részvételt és ellenőrzést, a státust és karrierösvényt, a szervezetben betöltött szerepet, a személyközi kapcsolatokat, a szervezeti kultúrát, az otthon és a munkahely kapcsolatát, érintkezését, az egyéni és szervezeti tényezőket és azok interakcióit tekinti mérvadónak.[417]

Az ILO külön tanulmányban foglalkozott a jól-lét kérdésével és beemelte a munkahelyi jól-lét nem anyagi témakörét a nemzetközi diskurzusokba. A nem anyagi jól-lét tényezői között a következőket hangsúlyozza:

- Az alkalmazott jelentős döntéshozatali hatalma csökkenti a hiányzást és munkaerővándorlást;
- Az alkalmazott jelentős döntéshozatali hatalma növeli a teljesítmény szintjét, a munkával való elégedettséget és csökkenti a pénzügyi veszteségeket.
- A döntéshozatal hiánya megnöveli a szív- és érrendszeri betegségek kialakulását.

417 Forastieri, V. (2012): ILO approach to mental health and well-being at work http://ec.europa.eu/health/mental_health/docs/ev_20110303_co53_en.pdf (2013. 07. 23.)

- A jól és tisztán meghatározott munkakör csökkenti a hiányzást és késést.
- A munkatársak gyenge munkahelyi támogatása növeli a hiányzást.
- A munkatársak támogatása csökkenti a munkavállalók elvándorlását.
- A bántalmazó ellenőrzés növeli a hiányzást.
- A személyközi konfliktusok a munkahelyi teamekben csökkentik a teljesítményt.
- A vezető-beosztott kapcsolatok a stressz legfőbb okozói.
- A menedzserek viselkedése a munkatársak egészségére leginkább kiható tényező. [418]

ILO Igazságos globalizáció[419] deklarációban az ILO a szociális védelem, társadalombiztosítás és munkavédelem fenntarthatóságát kívánja elérni, azzal a céllal, hogy minden rászorulónak legyen alapjövedelme, amely az új társadalmi szükségleteknek és a gyors technológiai, társadalmi, demográfiai és gazdasági változások okozta bizonytalanságoknak megfelelő:

- mérjék az egészséges és biztonságos munkafeltételeket,
- a bér- és kereset politikákat, a munkaidő hosszát, a minimálbéreket, azok védelmét,
- a munkaadók, munkavállalók, és a szakszervezetek társadalmi dialógusának eredményeit az adott ország sajátosságainak megfelelően,
- a munkajog hatékonyságát, a munkaviszonyok megfelelőségét a munkakapcsolatok minőségének elismerése és a hatékony munkakapcsolatok, ellenőrzési rendszer érdekében.

Mérjék, hogy az alapvető jogok miként realizálódnak: az egyesülés szabadsága, a kollektív érdekképviselet joga témaköreiben. [420]

Az ILO a pénzügyi-, hitel és gazdasági válság és annak társadalombiztosítási hatását vizsgálva önálló társadalombiztosítási jelentést, indexet

418 Duncan Campbell: Wellbeing and non-material dimension of work (2012)http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_191523.pdf (2013. 07. 23.)

419 ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization (2008) http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_146566/lang--en/index.htm 12-13.pp. (2013. 07. 23.)

420 ILO (2010/11) World Social Security report. http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-social-security-report/lang--en/index.htm (2013. 07. 23.)

állapított meg (World Social Security report 2010/2011). A legfontosabb megállapítás, hogy a társadalombiztosítás nem helyettesíthető semmilyen egyéb más gazdasági, társadalmi, politikai stabilizáló eszközzel. Kiemelt szerepe van a szegénység csökkentésében, a humán tőke fejlesztésében, elengedhetetlen feltétele a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődésnek, a modern demokratikus államnak és társadalomnak. A Föld lakosságának többsége számára nem elérhető a társadalombiztosítás, hiányzik a minimális jövedelem és a megengedhető egészségügyi ellátás. A feladat, hogy minden országban jöjjön létre a munkavállaláshoz kötődő társadalombiztosítás. A válság hatása a jóléti demokráciákban a háztartásokra és egyénekre nem volt olyan erős a fejlett országokban, ami az átfogó társadalombiztosítási rendszereknek köszönhető. A nemzetállam által működtetett társadalombiztosítás nem a múlt maradványa, hanem a jövő társadalomfejlődésének fontos eszköze. A nemzetközi segélyező szervezetek és főként a Világbank feladata a társadalombiztosítás megerősítése. Az ILO üdvözli az ENSZ CSD 2010. évi határozatát a minimilás társadalmi biztosítási rendszerek kiépítésére, az OECD társadalombiztosítási programokra szóló felhívását.[421]

Az ILO a „*szociális háló helyreállítása, a munka világa* c. 2013-ban kiadott tanulmányában a társadalmi hanyatlás és társadalmi jól-lét témakörét érintve megállapítja, a globális társadalmi egészséget illetően nincsen megfelelő indikátor rendszer. Hangsúlyozza az erőteljes kapcsolatot a társadalmi hanyatlás és a gazdasági mutatók között, mivel az infláció, a jövedelemszint csökkent, a munkanélküliség, a GDP-arányos eladósodottság, a jövedelmi egyenlőtlenségek nőttek. A társadalmi hanyatlás legjellemzőbb mutatói a gazdasági növekedés csökkenése és a munkanélküliség, különösen az ifjúsági munkanélküliség. A világ 71 országában vannak megfelelő adatok a társadalmi hanyatlás mérésére, ebből 46-ban nőtt, az EU 27 országában 17-et érintett (3-ban nincs adat). A szuverén adósságválság az euróövezet tagországaiban is törékeny társadalmi környezetet eredményezett. A társadalmi hanyatlás megnőtt Ciprus, Csehország, Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Szlovákia esetében, csökkent Belgium, Finnország, Németország, Svédország és Szlovákia esetében. Közép-Európában a társadalmi

421 ILO World of Work report.(2013): http://www.un-ngls.org/spip.php?article3056. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_145078.pdf (2013. 07. 23.)

hanyatlás kockázata 37%-kal nőtt. Az adatokat az ILO a Gallup world mérésekre alapozta.[422]

NEMZETKÖZI ÉS NEMZETI AGYTRÖSZTÖK A JÓL-LÉT TÉMAÁLLÍTÁSBAN

Az agytörsztök között kiemelt szerepe volt az amerikai Cato Intézetnek, a New Economic Foundation brit szervezetnek, amely különösen erőteljes befolyással bírt az ENSZ-re. A felsőoktatási intézmények között erőteljes nemzetközi hatása volt a Bath Egyetem Nemzetközi Fejlesztési Kutató Központjának, mivel abban a jól-léti témakör külön kutatási irányt kapott a nemzetközi fejlesztéshez kapcsolva. A Bath egyetemi kiadványok, konferenciacikkek legfőbb eredménye, hogy a nemzetközi jól-léti tematikát összekapcsolták a jóléti rendszerek összevető elemzésével, a fejlett világ jóléti modelljei mellett, az informális bizonytalansági rezsimekkel. A globális jól-léti tematikát, mint a posztfordista globalizált világrend új szociálpolitikai rendszerét elemzik, amely alkalmas arra, hogy a jóléti rendszerek fejlett világra vonatkozó nézőpontja helyett egy, a világ minden országára alkalmazható jól-léti rendszer leírási eszközének tekintsék.

ÖSSZEGZÉS

A nemzetközi szervezetek, NGO-k, agytrösztök tevékenységét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a jól-léti problematika a nemzetközi szervezetek napirendjét meghatározta az elmúlt évtizedben. Ebben a napirendállításban érdekelt volt az OECD, mint a nemzetközi szabályozási governance rendszer meghatározó eleme. Érdekeltek voltak a nemzeközi segélyezési üzletágban közreműködő szereplők, mivel a nemztközi segélyek társadalmi hatását valamivel mérni kellett. Érdekeltek voltak a nemzetközi üzleti szervezetek, mert a nemzetközi fejlesztés mozgatja ma is a legjelentősebb összegeket. Érdekeltek a tagállamok vezetői,

422 ILO World of Work report.(2013): http://www.un-ngls.org/spip.php?article3056. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_145078.pdf (2013. 07. 23.)

mert a nemzetközi politikában, napjainkban nehéz olyan témát állítani, amellyel egy állam kitűnik a nemzetközi közpolitika folyamataiban. Érdekeltek voltak a globális közértelmiségi szereplők, mert a főáramú közgazdaságtannal szemben nem volt más olyan téma, amely új alternatívák kidolgozását nemzetközi szinten támogatottá tehette volna. A jóléti állam nem univerzális jelenség, és a fejlett országok társadalmi feszültségei jogosan vetik fel azt a kérdést, hogy miért nemzetközi fejlesztésre, és miért nem a migráns közösségek fejlesztésére fordítják a segélyezési pénzeket.

1. Jól-lét és Boldogság liberális rezsim kialakulása

A jól-léti problematika leginkább az angolszász kötődésű globális közértelmiségi elit által közvetített téma, ám legfőbb támogatói a washingtoni konszenzus képviselői, főbb szervezetei. A Deutsche Bank és a WBCSD, a Világ Gazdasági Fórum a téma alapvető támogatói, és a legbefolyásosabb nemzetközi multinacionális cégek állnak mögöttük. A jól-léti problematika a válság előtt állítódott napirendként, de szinte egy évtizedet igénybe vett a normatív szabályozás megfogalmazása.

A jól-léti rendszer egyértelműen tekinthető globális rezsimnek, mivel a triszektorális hálózatok formálódásának minden elemét felvonultatja. A jól-léti rezsim kapcsolódik a globális közpolitika konfliktuskezelési feladataihoz, mivel a biztonsági struktúrák, a konfliktusokat követő helyreállítás és stabilizáció rendszereit is képes integrálni. Azzal, hogy a humán biztonságot kiemelte a katonapolitikai és geopolitikai értelmezésből és kiterjesztette egyéb területekre is, megkezdődhet olyan tabu kérdések megoldása, hogy a fejlesztési forrásokat használhatja-e az EU vagy valamely tagország, a területén keletkezett humán katasztrófák utáni rekonstrukcióra. A rendszer kapcsolódik a nemzetközi konfliktuskezelési rezsimhez, a nemzetközi fejlesztési rezsimekhez, hozzácsatolt a környezeti rezsimekhez, és alapját képezi egy kialakulóban levő egészségügyi-jól-léti rezsimnek és a hozzá kapcsolódó wellness iparágaknak.

Jelenleg még nem beszélhetünk egészségügyi jól-léti rezsimről, azonban az egészség új felfogása, az oktatás és egészség, a munka és egészség, a sport és egészség új hálózatai kialakulóban vannak, csakúgy, mint a mentális egészség önálló szolgáltatási ággá fejlődése az egészségügyön belül.

A jól-léti, boldogsági tematika összességében egy triszektorális jellegű rezsim struktúráját mutatja, amelyben a nemzetközi szervezetek (ENSZ, OECD, Világbank, a francia, brit, ausztrál, kanadai, bhutáni, stb. kormányok), nemzetközi agytrösztök, nemzetközi NGO-k, nemzetközi magánszemélyek, globális közértelmiségiek alkotják a hálózat struktúráját. A bankok és multinacionális cégek szerepe kiemelkedő, akárcsak a privát kutatószervezeteké (Global Gallup), amelyeknek adatait szinte mindenki használja. Az OECD feladata volt a nemzetközi bizottságok tudásmenedzsmentje, a kategorikus imperativus kialakítása, a média stratégiai használata. A rezsim még nem jutott el az új globális piac kialakításához, nem tisztázottak a frontvonalak, nincsenek szakemberek, nem kialakultak a nemzeti egységek, nem kialkultak az operációs programok. A jól-lét problematika alapvetően alkalmas volt a pénzügyi-gazdasági válság időszakában annak elhitetésére, hogy új társadalmi megoldások vannak formálódóban. A nemzetközi szervezetek és NGO-k, mozgalmak között a jólléti téma elkerülte a baloldali szervezeteket vagy azok anarchista radikalizmusa, vagy azok ökonomista szemlélete, vagy azok felkészületlensége miatt. Egyedül az ILO volt képes arra, hogy a maga apparátusával bizonyságot tegyen a jóléti társadalombiztosítási rendszer mellett, és elkerülje a jól-léti diskurzusok csapdáját.

2. A jól-lét problematika és a tudástársadalom szükségletei

A nemzetközi fejlesztésben érintett két szervezet a Világbank és az ENSZ főáramú politikájává vált, mivel úgy tűnik kevésbé megosztó jellegű, mint a környezeti fenntarthatósági téma. Amennyiben átgondoljuk a témakör munkát érintő diskurzusait, megállapíthatjuk, hogy a jól-léti témakör a tudástársadalom szakaszába lépett kapitalista berendezkedés humán tőke reprodukciós mobilizációs mozgalma.

A jól-léti modell egyértelműen az új szociálpolitikák által meghatározott, kiemelt eleme a szociális befektetés, az alkalmassá tétel, a képessé tevő állam feladatainak globális szintű rendezése. Mivel a modell alkalmas az északi-déli megosztottságon túl olyan keretrendszert adni, amely a helyitől a globális szintig képes mutatókkal szolgálni, alkalmas közpolitikai folyamatok befolyásolására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hervai Szabó Gyöngyvér (2003): Nemzetközi politika elmélete II. KJF. 92-95.pp.
https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf
http://www.humansecurityindex.org/?page_id=28
http://www.oecd.org/site/worldforum06/39637799.pdf
http://dx.doi.org/10.1787/5k9b9ltjm937-en
http://dx.doi.org/10.1787/5k9cr2xxh4nq-en
http://dx.doi.org/10.1787/5kg3h0jnn9r5-en
http://dx.doi.org/10.1787/5k9ffc6p1rvb-en
www.mesuring-well-being.asia
www.oecd.org/dev/progressafrica
http://mfps.inegi.org.mx/en
www.oecd.org6progress/europe
http://www.oecd.org/std/Measuring%20Well-Being%20and%20Progress%20Brochure.pdf
www.wikiprogress.org/index.php/GPRNet
www.wikiprogress.org/ index.php/European_Network_on_Measuring_Progress
http://wikiprogressal.blogspot.fr/)
http://wikiprogressafrica.blogspot.fr
www.wikigender.org
www.wikichild.org
http://www.unescap.org/pdd/publications/workingpaper/wp_09_03.pdf
http://www.usip.org/guiding-principles-stabilization-and-reconstruction-the-web-version/10-social-well-being
http://www.usip.org/publications/guiding-principles-stabilization-and-reconstruction
http://www.usip.org/sites/default/files/GP_170-203_Social_Well-Being.pdf. 1pp.
http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67439/951-44-6157-6.pdf?sequence=1
http://www.federalismi.it/ApplOpenFilePDF.cfm?dpath=document&dfile=22122005024119.pdf&content=%E2%80%98The+European+Consensus+On+Development%E2%80%99:+Joint+statement+by+the+Council+and+the+Representatives+of+the+Governments+of+the+Member+States+meeting+within+the+Council,+The+European+Parliament+And+The+Co+-+unione+europea+-+documentazione+-+
http://www.2apr.gov.bt/
http://www.diversitas-international.org/resources/outreach/PolicyBriefRio20Humanwellbeing.pdf
http://www.bellagioinitiative.org/wp-content/uploads/2012/09/BELLAGIO_WELLBEING_SPREADS.pdf

http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000202587.pdf
http://bcsdh.hu/temak/vision-2050/ http://www.wbcsd.org/pages/edocument/edocumentdetails.aspx?id=219&nosearchcontextkey=true
http://www3.weforum.org/docs/WEF_HE_GAC_WellbeingGlobalSuccess_Report_2012.pdf
http://ec.europa.eu/health/mental_health/docs/ev_20110303_co53_en.pdf
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_191523.pdf
http://www.ilo.org/global/meetings-and-events/campaigns/voices-on-social-justice/WCMS_099766/lang--en/index.htm
http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_146566/lang--en/index.htm
http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-social-security-report/lang--en/index.htm
http://www.un-ngls.org/spip.php?article3056. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_145078.pdf

ÖSSZEGZÉS – TÁRSADALMI VÁLSÁGOK, KONFLIKTUSOK A JÓL-LÉT KONTEXTUSÁBAN[1]

Szilágyi István

A kötet a harmadik globalizációs hullám időszakában és viszonyrendszerében bekövetkezett változások és átalakulások folyamatainak, tényeinek és tendenciáinak tükrében, a 2008-as gazdasági és társadalmi válság kialakította új kontextusban vizsgálja a biztonság és a társadalmi jól-lét kapcsolati hálóinak korábban nem tapasztalt módon történő összefonódását, és egymásra gyakorolt kölcsönös hatását, a társadalom életének különböző alrendszereiben.

A kutatás megállapítása szerint a konfliktusok értelmezése ma már több szinten történik: az egyén, a család szintjén, amelynek konfliktusai többé már nem magánügyek (családon belüli erőszak, stb.). Másrészt a szervezetek szintjén, a munkahelyi konfliktusok folyamatában. A konfliktusok megjelennek a munka és magánélet, az egyén és helyi közösség (civil bevontság, fejlesztési célok konfliktusai, bizalom a politikai intézményrendszerben), a jóléti szolgáltatások (oktatás, egészségügy, lakás), a vallási és kulturális értékek mentén, a kultúrák, civilizációk, etnikumok, generációk, valamint másságukat felvállaló és deviáns társadalmi csoportok közötti ellentétek formájában. A jól-lét és a versenyképesség problematika szempontjából nemzetközi szinten a konfliktusok több forrásból fakadnak. Ezek legfontosabb megnyilvánulási formái a következők:

- A gazdasági fejlődés dominanciája a nemzetközi rendszerben, a humán fejlődés háttérbe szorítása, az emberarcú globalizáció hiánya.
- A tőkés gazdaság ciklikus fejlődése és pénzügyi krízisei által okozott feszültségek.
- A nemzetközi fejlődés egyenlőtlen volta, a nemzetközi fejlesztés problémái.

1 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok - Társadalmi jól-lét és biztonság - Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

- A migráció és társadalmi következményeinek hatása a fejletlen és fejlett országokban.
- Az interkulturális együttélés, identitás, a migráns társadalmi közösségek problémái, transznacionális kisebbségi társadalmak kialakulása.
- A globalizáció és a foglalkoztatás kérdései.
- Az erőszakos és mesterségesen is táplált konfliktusok és az igazságtalan békeszerződések által okozott problémák.
- A klímaváltozás következtében gyakorivá váló természeti katasztrófák hatásai az érintett lakossági csoportok jól-létére.
- A globális szociálpolitika kérdései, vitái, problémái a nemzetközi rendszerben.

A globális társadalmi problémák és konfliktusok napjainkban szinte minden területen összekapcsolódtak a jól-léti narratívákkal. A globálissá vált nemzetközi rendszer gazdasági funkcionális intézményei mellett ezért szükség van a globalizáció társadalmi jól-léti funkcionális működésének rendszerszerű fejlesztésére is.

A globalizáció rendszerében – folytatódik az elemzés – a társadalmi problémák kezelése globális rezsimek kialakulásával mérhető. A globális társadalom szintjén már kialakultak a globális rezsimek a környezetvédelem, az emberi jogok, a posztkonfliktusos helyreállítás területén. A well-being problémakör esetében a kutatás fő kérdése az, hogy a jól-léti és a versenyképességi problematika miként értelmezhető:

- A jól-léti problematika a neoliberalizmus társadalmi diskurzusa, a globális kapitalizmus ideológiája-e?
- A jól-léti problematika a társadalmi modellek konvergenciája-e: a jóléti társadalmi rendszerek mellett vagy helyett, beszélhetünk-e jól-léti társadalmi rendszerekről?
- A jól-léti problematika része-e a globális rezsimeknek, ha igen, milyen kapcsolata van a többi rezsimmel?
- Beszélhetünk-e egy globális egészségügyi-jól-léti rezsim kialakulásáról?
- Miként értelmezhető a regionális integrációk és a nemzetközi versenyképesség szintjén a jól-léti problematika: közpolitika vagy rezsim, része-e a globális rezsimeknek?
- Miként érinti a jól-léti rezsim-modell a nemzetállamok szintjét?
- Beszélhetünk-e jól-léti rezsimek lokalizációjáról, és a lokális rezsimek transznacionalizációjáról?

A fenti kérdések megválaszolása érdekében a globális rezsimekre vonatkozó kutatási szempontok érvényesítése alapján a pályázat keretében készült tanulmányok a nemzetközi konfliktuskezelés különböző modelljeinek, területeinek és szintjeinek áttekintésére is vállalkoztak.

Ezt a célt szolgálta az úgynevezett Washingtoni modell és az EU modell jellemző jegyeinek, célrendszerének és megoldási módjainak rendszerszerű bemutatása, valamint a nemzetközi kormányközi szervezetek szintjének vizsgálata. A kutatás elméleti megalapozásához hozzájárul az ENSZ humán biztonsági index tartalmának, az OECD humán tőke jól-léti típusú fenntartható növekedésben játszott szerepéről készített elemzéseinek, a Világbank és más szervezetek, valamint az ENSZ 2013. évi januári közgyűlése elfogadott Happiness: towards a holistic approach to development c. határozatának és következményeinek vizsgálata és beemelése a kutatásba. A kutatás értelemszerűen kitért az USA jól-léti társadalmi konfliktusok során tanúsított nézőpontjának és céljainak vizsgálatára is. Ebben a domináns elem a világhatalmi pozíciók megőrzése. Az Egyesült Államok ugyanis kiemelt szerepet tölt be a geopolitikában, a nemzetközi konfliktusok kezelésében és a konfliktusokat követő helyreállításban és rekonstrukcióban.

A kutatás alapján egyértelmű, hogy nemzetközi üzleti érdekképviseleti, a szakmai professzionális szervezetek, a globális civil társadalom részévé váló think tank csoportok a közpolitika alakítás új szereplőivé váltak. Megkerülhetetlenek a pártpolitikák, a kormányzati politikák szempontjából. A 2008 óta tartó gazdasági-pénzügyi válság a versenyképesség új témáit hozta felszínre, és átrajzolta az állam és piac neoliberális szerepkörét. Új hangsúlyt kaptak a közszolgáltatások. A well-being politika tulajdonképpen nem más, mint az üzlet - az állam - a társadalmi szolidaritás új kereteinek kialakítása, a jóléti rendszer értelmezhetővé alakítása a posztfordista társadalomban, a globális Észak és a globális Dél átalakuló viszonylataiban.

A pályázat keretében készült tanulmányok ezen az elvi alapon vizsgálják a különböző szinteken megnyilvánuló társadalmi konfliktusokat, és az azok megoldásában szerepet játszó jól-lét típusú társadalmi mozgalmakat és csoportokat. A jól-lét szempontjából különösen fontos az objektív és szubjektív biztonságérzet megléte. Ebben a tekintetben az 1990-es évek vízválasztónak bizonyultak. A nemzetközi rendszerben bekövetkezett változásokat követően, a globális konfrontáció veszélyének csökkenésével megnőtt a regionális, illetve a lokális konfliktusok száma. Ezek-

nek a válságoknak és konfliktusoknak a sokszínűsége igen súlyos kihívást jelentett a nemzetközi szervezetek, az államok, a kormányok, összességében a biztonságpolitika számára.

Ezért lehetséges az, hogy napjainkban a világméretű gazdasági együttműködési folyamatokban felerősödik az interdependencia, a kölcsönös függés és egymásrautaltság. Ebben a folyamatban a jóléti államok fölélik az eddigi összefogás szociális tartalékait. A munkanélküliség és a létbizonytalanság óriási méreteket ölt, univerzális jellegű, robbanással fenyegető elégedetlenség potenciált halmoz fel. A konfliktus azonban közösségépítő és fenntartó is lehet. A nemzetközi társadalom és egy adott állam biztonsága katonai, politikai, gazdasági társadalmi (migráció), történelmi és környezeti problémahalmazra bontható. A konfliktus kibontakozásának folyamatához kapcsolódó kihívás, kockázat, fenyegetés, válság egyik megnyilvánulási formáját és terét nagyvárosi erőszak és a közbiztonság kérdése jelenti. Ennek kérdéseivel foglalkozik a kilenc magyar nagyváros bűnelkövetési helyzetét bemutató elemzés. A biztonságra való törekvés alapvető szükséglete minden normális embernek. A bipoláris világ felbomlásáig ez elsősorban katonai védelmi kérésként merült fel, hiszen a fenyegetettség többnyire területfoglalás, expanziós tevékenység formájában jelent meg, amellyel szemben a katonai erő és a haditechnikai eszközök jelentették a megoldást. A biztonság kérdése - fogalmazódik meg a kutatás alapgondolata - változó fogalom, amely pszichológiai értelemben az egyes emberek életének, testi és lelki épségének, életkörülményeinek és életminőségének a veszélyektől és kockázatoktól való mentességét, a külső erőszaktól való megóvását jelenti. Ugyanakkor a biztonság olyan komplex fogalom is, amely a teljesség igénye nélkül felsorolt alábbi tényezők veszélyeztetnek, gyengítenek, támadnak és erodálnak, mint:

- A határon átnyúló bűnözés folyamatos térnyerése
- A nemzetközi szervezett bűnözés aktivitásának fokozódása
- A nemzetközi terrorizmus
- A szélsőségek, és szélsőséges cselekedtek megjelenése (pl. norvég tömeggyilkosság)
- A globalizáció és egyes országok elöregedése miatt a társadalmak fokozódó heterogenitása
- A társadalmakban a szociális kötelékek gyengülése, lazulása
- Az állami intézmények, erőszakszervezetek stabilitásvesztése
- A gazdasági krízisek állandósulása, vagy periodikus visszatérése
- A szociális biztonsági háló gyengülése

- A globális felmelegedésből adódó veszélyek
- A transznacionális vállalatok, amelyek elterjedésével egyes államok egyre kevesebb adóbevételre tesznek szert, ezért egyre nehezebben tudják a biztonságot garantálni polgáraiknak.

Az ezekre a kihívásokra adott hazai és nemzetközi intézményes, „rezsim jellegű" válaszok alapvető szerepet játszanak a jól-léttel kapcsolatos problémák - és annak egyik minősített esetét jelentő migrációs konfliktusok - megoldásában. A pályázat keretében megszületett tanulmányok hangsúlyozzák, hogy egyetlen állam sem viselkedhet pártatlan és semleges megfigyelőként a migráció ügyében. Annak legális, vagy illegális volta, a be- vagy kiáramló tömegek nagysága jelentős mértékben befolyásolja egy állam működését, nemzetközi versenyképességét és a társadalmi jól-lét egyik elemének számító, közbiztonsághoz kapcsolódó komfortérzés meglétét. Ez nem csupán magyar, még csak nem is kitüntetetten európai, hanem egyetemes megoldásokat kívánó globális problémaként határozható meg. A jól-lét állapotának és helyzetének kialakításában és fenntartásában, a társadalmi konfliktusok megoldásában alapvető szerepet játszanak a szakmai és szociális érdekképviseletek, kamarák, valamint a különböző szintű, típusú, jellegű, intenzitású és célú civil szerveződések, (tiltakozó)mozgalmak és érdekkiegyenlítő szervezetek.

A napjainkat is sújtó, immár több éve húzódó gazdasági válság irányította rá a témával foglalkozók figyelmét annak a kérdésnek a kutatására, hogy milyen modelljei léteztek Európában az első világháború után egyre hangsúlyosabb kérdéssé váló gazdasági, szociális és társadalmi érdekegyeztetés, érdekkiegyenlítés, illetve érdekérvényesítés folyamatának. Ezért fordítanak nagy figyelmet a pályázat záró tanulmányai a gazdasági-szociális konfliktusok feloldására létrejött érdekkiegyenlítő modellek és szakmai-kamarai rendszer vizsgálatára és az új történelmi korszakban előtérbe került neokorporációs gyakorlat intézményesülésének, történelmi gyökereinek, szervezeti és elméleti előzményeinek feltárására, bemutatására. A kutatás összegző tanulmányai helyesen hangsúlyozzák, hogy a neokorporatív elméletek 1945 óta komoly átalakuláson mentek keresztül. Sikerült levetkőzniük a két világháború közötti időszakban meglévő totalitárius-autoriter elemeiket, ezt követően pedig teoretikus alapját adniuk számos, valóban demokratikus alapon álló érdekegyeztető rendszernek. Leginkább talán államfelfogásuk változott, hiszen a korporatív rendszer mindenható urának tekintett állam fogalmától eljutottak az egyes társadalmi, gazdasági és szociális érdekcsoportok intézményes egyeztető-stratégiaalkotó mechanizmusában hangsúlyos,

de nem mindent eldöntő szerepet játszó állam eszményéig. Ideológiai töltetük is csökkent, ezért sokkal inkább elfogadhatóvá váltak bármely politikai oldal számára. A neokorporatizmus egyes elemei azonban nemcsak a nemzeti politika-formálás színterén jelentkeztek. Immár az európai integráció elmélyülésével a Közösség szintjén is kimutathatók az érdekkiegyenlítési modell elemei. Az európai Szociális Dialógus ugyanis egyfelől az Európai Unió szupranacionális szintjén megjelenő szociális partnerek bilaterális párbeszéd-folyamatait, másfelől pedig a három felet feltételező tripartit közös politikaformálást, vagyis az európai szociális partnerek és a közösségi intézmények (különösen a Bizottság) közötti dialógust jelenti. A közösségi szinten mutatkozó demokratikus deficit leépítésében komoly szerep hárul a szociális partnerekkel történő egyeztetésre. Sőt, az európai szintű ernyőszervezeti együttműködés, az európai ágazatközi szociális partnerek párbeszéde nyomán lehetővé válik, hogy megállapodásaik – változatlan formában – az Európai Bizottság és Tanács közreműködésével közösségi joganyaggá váljanak. Ezáltal az uniós döntéshozatali eszközök képesek kiegészíteni a tagországi szociálpolitikai intézkedéseket.

Az Európai Unió által képviselt szociális modellt azonban számos külső és belső kihívás éri. Ezek érintik a sui generis politikai rendszer többszintű kormányzásának kereteit. A hatékony és eredményes működés felveti a szupranacionális és a kormányközi elemek és intézmények összehangoltabb működésének szükségességét. Elválaszthatatlan az európai integrációnak a nemzetközi viszonyok globális gazdasági és politikai rendszerében játszott szerepétől, a közösség bővítési-bővülési folyamatától, a belső fejlettségbeli különbségek és regionális feszültségek okozta problémák kezelésétől és az Unió külpolitikai aktivitásától. A pályázat keretében készült elemzések tehát a globalizáció és a versenyképesség megőrzésével kapcsolatban rámutatnak arra, hogy egyre nagyobb kihívások érik az Európai Uniót. Ezek súlyosbodó társadalmi problémákat vetítenek előre és megkérdőjelezik a szociális Európa jövőjét. A jelenleg még pozitív népességi mutatók azonban már most súlyos társadalmi kérdéseket vetnek fel, ugyanis miközben nő a várható élettartam, a társadalom egyre nagyobb részét teszi ki az idős, inaktív lakosság, mellyel egyidejűleg fokozatosan csökken az aktív, munkaképes korúak száma, Európa társadalma elöregszik. A jelenlegi trendek alapján feltételezhető, hogy 2050-re az egy keresőre jutó időskori eltartottak aránya 52,6%-ra nő, miközben 2012-ben 26,8%, vagyis meg fog duplázódni. Ez az arány még

rosszabb lesz, ha a külső migráció kisebb mértékűvé válik. Európa lakosságának elöregedése már napjainkban is negatívan hat a termelékenységre és növekedésre. Ráadásul a nyugdíjak az állami kiadások igen nagy hányadát, a GDP 10%-át teszik ki, mely 2060-ra 12,5%-ra emelkedhet.

A szociális téren az Európai Unió közösségi jól-lét érdekében tett előrelépéseinek ellenére általánosságban megállapítható, hogy az EU pontosan azokban a szakpolitikákban – ilyen a foglalkoztatás- és szociálpolitika – nem rendelkezik komolyabb hatáskörökkel, melyek a legjobban érintik az emberek életét, többek között az egészségügy, az oktatás, a szociális biztonság, a nyugdíjrendszer, az adózás területén. Ennek legfőbb oka, hogy a Közösség piaci alapokon működik, a javak újraosztása éppen ezért nem a szükségletek szerint történik.

Bizonyára az sem véletlen, hogy az ezekhez a szakpolitikákhoz rendelt biztosok nem a befolyásos tagállamokból származnak. Befolyásos körök egyebek mellett abban látják a megoldást, hogy az Európai Uniónak a jövőben jobban be kell vonnia az állampolgárokat a döntésekbe. Ez a demokratikus deficit csökkentése szempontjából sem elhanyagolható tényező.

Ebben az összefüggésben vizsgálják a pályázat keretében készített tanulmányok a kamarai mozgalmak szerepét is. Megállapítják, hogy az érdekképviseleti munka, illetve a gazdasági-szakmai önkormányzatiság tárgykörének elemzése nemcsak hazai, de nemzetközi szinten is megkerülhetetlen tényezőnek tekinthető. Szorosan kapcsolódik a mezoszint részét képező, konfliktusmegoldó, konfliktust kezelő, érdekeket megfogalmazó és kinyilvánító civil intézményesült társadalomhoz. A pályázat keretében készült tanulmányok ezen a területen is számos új megállapítást és összefüggést mutattak ki.

A köztes szféra szervezetei alapvető funkciókat látnak el az iparosodott, piacgazdasági alapokon nyugvó, demokratikus társadalmakban: többek között elősegítik a különféle érdekek megfogalmazását, a döntési folyamatokban való megjelenítését, valamint működésükkel lehetővé teszik az érdekek érvényesítését erősítő szervezett fellépést. Ehhez azonban elengedhetetlen alapfeltétel a tagság megfelelően erős száma, a szervezet pénzügyi ereje és ebből fakadó függetlensége, továbbá ezekből adódóan milyen erős befolyással rendelkezik az adott szervezet és mennyiben tudja a társadalom jól-lét-működését elősegíteni vagy (hiánya) megzavarni. E tekintetben a hazai kamarák jelentős része deficites helyzetben van, bár ezt a helyzetet némiképpen oldja a kamarák és

a társadalmi mozgalmi szervezetek (SMO-s), a szociális mozgalmi iparágak (SMI-s), a szociális mozgalmi szektor (SMS), tehát az összes társadalmi mozgalmi szervezet (SMO) és iparág (SMI-s) együttes részvételével alkotott társadalmi mozgalmi szektor. Az aktivizálódó közéleti értelmiségiek és különböző mozgalmi szerveződések (békemenet, éhségmenet, CÖF, stb.) fellépése is erősíti a mezoszint civil társadalmát, amelynek, mint egyfajta világkultúra, világtársadalom képviselőinek fontos hátteréül szolgálnak a nemzetközi nem-kormányközi szervezetek (INGO-k). A posztmodernitás és a konfliktusok kiéleződése mindenesetre napjaink Magyarországában is tetten érhető. A Statisztikai Hivatal adati szerint napjainkban 49 000 nonprofit jellegű szervezet működik az országban.

Mivel Magyarország is a globalizált világ része, annak egyik szereplője és színtere, a globális, és az integrációs szint hazánkban is új konfliktus-területeket nyit föl, amelyekre lehet, hogy éppenséggel a nemzetállami és lokális szinten kirekesztett, avagy nem elég hatékony kezdeményezések kapaszkodnak fel, hogy a globális szint közvetítésével érjenek el olyan hatásokat a lokális és a nemzetállami szinteken, amelyeket ott közvetlenül nem tudtak elérni. Újra megjelennek globális szinten a nemzetállamok és régióik elemzésénél már ismert konfliktusvonalak; a szegény és gazdag, férfi és nő, a materialista és posztmaterialista, demokratikus és diktatórikus, ipari és agrár között. A globalizáció nem fogja felszámolni a klasszikus konfliktusvonalakat, hanem új arénákat hoz létre megjelenítésükre és kihordásukra, amely színterek innovációs potenciálja éppen a konfliktusok újradefiniálásában, és a korábbitól eltérő módon történő intézményesítésében van.

A globalizáció ugyanakkor az új társadalmi mozgalmak nemzetközivé válását is elősegítette. A társadalmi mozgalmak transznacionalizálódása során megkülönböztethetőek az erősen globalizációellenes mozgalmak, melyek tiltakozásának fő tárgya éppen a globalizáció negatív hatása a politikára, gazdaságra, kultúrára. Léteznek ugyanakkor olyan mozgalmak is, melyek nem globalizációellenesek, s ezen irányzatok alapvetően a globális problémákkal való szembenézésre és azok kezelésére (pl. környezetvédelem) szerveződtek.

A globalizáció folyamata és a globális problémák megjelenése felveti a társadalmi haladás értelmezésének és ezzel összefüggésben az állami szerepvállalás ismételt végiggondolásának a kérdését. Azt nevezetesen, hogy létezik-e társadalmi haladás? Hogyan mérhető és értelmezhető a társadalmi haladás fogalma, milyen tartalmi elemei vannak? Többet és mást

jelent-e az egyszerű GDP nagyságában mért összehasonlításnál? Milyen szerepet játszik folyamat alakításában az állam Európában, Kelet-Közép-Európában és Magyarországon? Hogyan jönnek létre a diktatúrák és térnek vissza a különböző típusú demokráciák? Hogyan kapcsolódik a szociális biztonság és a jólét, avagy a jól-lét politikai rendszerekhez és ezek milyen politikai kultúra kialakulásához, továbbá a társadalmi konfliktusok miféle megoldásához vezetnek? A pályázat keretében készült elemzések részletesen, gazdag forrásanyag és szociológiai adatbázis felhasználásával foglalkoznak a kérdéskörrel. A kontinens nemzetközi versenyképességével kapcsolatban felvetődő gondolatok a következőképpen összegződnek a pályázat keretében született tanulmányokban.

Az európai polgárságnak – hangsúlyozzák – kettős értelme van, egyrészt jelenti a szabad „citoyent" (politikai és gazdasági jogokkal), másrészt jelenti a szociális polgárságot (széles szociális jogokkal). Egyes kutatók úgy vélekednek, hogy mivel az európai polgárság szociális, gazdasági polgárságot is jelent, paradox módon ez képezi az EU versenyképességi hátrányát.

Ha a szociális jogokban benne foglaltatnak az oktatásban, a kultúrában és az egészségügyben való részvételi jogok is, akkor világossá kell tennünk, hogy azok is a munkakultúra részei, a termelés emberi tényezői, tehát ebben a minőségében segítik a gazdasági fejlődést. Az európai szociális jogok (oktatás, egészségügyi ellátás, szociális biztonság, munkavállaló jogok) nem jótékonykodásnak számítanak, hanem igenis gazdasági tényezők is. Ez akkor is igaz, ha a humán tőke is pénzbe kerül. Sokak szerint az EU hátrányát a szociális jogok képezik, mert rugalmatlanná teszik a rendszert és pazarlóak. Ezzel szemben mások viszont éppen ellenkezőleg gondolják, szerintük ugyanis ezek a gazdaságnak éppen, hogy felhajtóerőt jelentenek (oktatás, egészségügy), amit ha okosan használnak (mint egykor Japán, most Mexikó és India), akkor óriási fejlődési dinamikát hozhat. Az igazi probléma viszont maga a nagyfokú rugalmatlanság, melyet a jogi túlszabályozás és a túlintézményesítésből eredő innováció-ellenes tehetetlenségi nyomaték és nehézségi erő okoz. Mások szerint pedig Európában Ázsiához képest a túlterjeszkedő bürokrácia okozza a rendszer bekeményedettségét, mert a bürokraták és az általuk hozott rendelkezések túl sok - és egyre több - kompetenciát húznak maguk alá.

Az EU versenyképességének értelmezése tehát több, minthogy „elvek, politikák és szabályok szolgálják a tagországok teljesítmények nö-

vekedését". Kelet-Közép-Európa esetében pedig hangsúlyozni kell, hogy a két évtizedes demokratikus fejlődés is kevés volt ahhoz, hogy lényeges áttörés történjék a polgári értékek tekintetében. A változások egyértelműek, de kevesek, a polgári értékek gyengék, különösen az intézmények és szervezetek vonatkozásában (bizalom, fontosság, aktivitás tekintetében). A civil társadalom diktatúrák alatti deformálódása és két évtizedes demokrácia alatti formálódása nem egy egyenes vonalú lineárisan erősödő fejlődést hozott egy erősebb intenzitású formáció felé. A folyamatot szabálytalan változások jellemezték, amelyek a korábbinál sokkal extenzívebb, de viszonylag alacsony intenzitású civil társadalom kialakulásához vezettek, ami megnyilvánult a társadalmi konfliktusok kezelésében is. Magyarországon és a posztkommunista országokban az egyenlőség és a társadalmi igazságosság elve, a demokratizálás és a magánosítás logikája a Nagy Átalakítás idején többször és folyamatosan egymásnak feszült, mivel ez utóbbiak nyertese csak egy kisebbség lett, vesztese viszont a többség. S ez fontosnak bizonyul a társadalmi konfliktusok megoldása és a versenyképesség biztosítása szempontjából.

A pályázat keretében készült tanulmányokra összességében az interdiszciplinaritás, az interdiszciplináris szemléletmód a jellemző. Eredményesen és sikeresen alkalmazzák az objektivitásra épülő innovatív elemzés kvantitatív, kvalitatív módszereit és technikáit. Ennek révén sikerült feltárni, kialakítani és felvázolni a társadalmi mozgalmak, a nyomásgyakorló, a fogyasztói/használói csoportok, a szakmai professzionális hálózatok értelmezési kereteit, társadalmi problémákkal kapcsolatos konfliktusos magatartásának mozgatórugóit és gyakorlatát. Módot találtak a társadalmi mozgalmak és a well-being kapcsolatának felvázolására és annak bemutatására, hogy a társadalmi, gazdasági, politikai aktivizmus mennyire járul hozzá egyének és csoportok jól-létéhez. Interdiszciplináris jellegű vizsgálatokat végeztek arról is, hogy a gazdasági válság miként hatott különböző társadalmi csoportok mobilizációjára, miként befolyásolja a politikai tiltakozó (proteszt) vagy támogató jelleg a társadalmi megmozdulások, szervezetek, szerveződések, csoportok működési dinamikáját. A társadalmi mozgalmak értelmezési kereteinek és ideológiájának hermeneutikai szempontjait a honlapelemzés különböző aspektusai, esettanulmányok, történeti-kronológiai leírások és elemzések tették teljessé. Összességében ez a komplexitásra és a komparatív-történeti szempontokat figyelembe vevő és alkalmazó módszertan és szemlélet alapozza meg a program innovatív jellegét.

A KÖTET SZERZŐI

Folmeg Márta, tudományos munkatárs, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Hervainé Gyöngyvér, PhD, dr.habil., politológus, főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Szociális Tanulmányok Tanszék

Jankó Judit, főiskolai adjunktus, Kodolányi János Főiskola, Szociális tanulmányok tanszék

Koudela Pál, PhD, főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Lőrinczné Bencze Edit, PhD, főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Remek Éva, PhD, egyetemi docens, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Simándi Irén, PhD, dr. habil., főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Simon János, PhD, egyetemi tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Szokoli Erzsébet, Kodolányi János Főiskola, Szociális tanulmányok tanszék

Szilágyi István, dr. habil, DSc, egyetemi tanár, Pécsi Tudomány Egyetem, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék

Vizi László Tamás, PhD, főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

Zachar Péter Krisztián, PhD, főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék

A Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában c. tanulmánykötet egy olyan jól-léti kutatás társadalmi kontextusát bemutató tanulmányok sorozata, amely a 2009–2013 közötti globális gazdasági és társadalmi válság összefüggésrendszerében vizsgálja a jól-lét tematikát. A tanulmányok jelentős része a jól-léti társadalmi mozgalmak kérdéseit az új társadalmi mozgalmak kontextusába és módszertani kereteibe ágyazottan vizsgálja. Célja annak a bemutatása volt, hogy a globalizáció jelenlegi, harmadik szakaszában, a gazdasági válság közepette a különböző érdekképviseleti, korporativista csoportok és mozgalmak, valamint a globalizáció negatív hatásaival szembeni mozgalmak miképpen keresik a válságkezelés megoldásait. A kutatás része volt az 1929. évi gazdasági válság és annak kezelése, a kamarai érdekképviseleti tevékenység történeti kontextusban és napjaink válságkezelésében megjelenő szerepének áttekintése, és a nemzetközi politikai átrendeződések – a trianoni döntések és a kelet-európai rendszerváltás konfliktusainak, demokrácia problémáinak – és a jól-lét érzet összekapcsolása. A társadalmi mozgalmak kutatásában olyan új mozgalmakkal is találkozhatunk, mint a szociális szolgáltatást használók mozgalmai, az éhséggyaloglások, mint tiltakozási mozgalmak, a migráns csoportok mozgalmai, a banki eladósodottak mozgalmai. A globális agytrösztök, nemzetközi és hazai üzleti szervezetek egyaránt kénytelenek foglalkozni a globális konfliktusok, nemzeti válságok problémáival, és a közös megoldáskereséssel. A globális jól-léti mozgalom egyértelműen azt igazolja, hogy a globális környezeti, emberi jogi rezsimekhez hasonlóan, kialakulóban van egy globális jól-léti rezsim, amely részben szakít a neoliberális gazdaságpolitikák szűk gazdaság centrikus modernizáció felfogásával, részben a globális boldogság és jól-léti indexekkel megpróbálja kifogni a szelet az ellenállási mozgalmak vitorlájából. A globális jól-léti rezsim a neoliberális politikai rendszer újfajta szalonképes variációja kialakításának ösztönzésével olyan új területekre is kiterjeszti a nemzetközi szabályozásokat, mint az egészségügy, a munkahelyi egészség és jól-lét, a mentális egészség és jól-lét, a nemzetközi fejlesztés, a szociálpolitika átalakítása.

9 786155 075193

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE